

LUND UNIVERSITY

Syntaktisk variation och förändring

En studie av subjektslösa satser i fornsvenska

Håkansson, David

2008

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Håkansson, D. (2008). *Syntaktisk variation och förändring: En studie av subjektslösa satser i fornsvenska*. [Doktorsavhandling (monografi), Avdelningen för svenska, danska och isländska, tolkning i offentlig sektor och översättning]. Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Syntaktisk variation och förändring

David Håkansson

LUNDASTUDIER I NORDISK SPRÅKVETENSKAP A 64

Syntaktisk variation och förändring

En studie av subjektslösa satser i fornsvenska

David Håkansson

LUNDS UNIVERSITET

Språk- och litteraturcentrum
Lund 2008

Avhandling för filosofie doktorsexamen i nordiska språk vid Lunds universitet

Språk- och litteraturcentrum
Lunds universitet
Box 201
221 00 LUND

© 2008 David Håkansson

ISSN 0347-8971
ISBN 978-91-628-7406-3

Tryck: Media-Tryck, Lunds universitet, 2008

Innehåll

Förord	11
1 Inledning	13
1.1 Syfte.....	15
1.2 Material	16
1.3 Teoretiska utgångspunkter.....	22
1.4 Disposition	26
2 Syntaktisk förändring: teoretisk bakgrund	29
2.1 Förklaringsbegreppet inom den historiska språkvetenskapen	29
2.2 Sambandet mellan morfologi och syntax	33
2.3 Den teoretiska ramen	35
2.3.1 Bakgrund: diakroniska förklaringsmodeller	35
2.3.1.1 Standardmodellen.....	35
2.3.1.2 Den utvidgade standardmodellen.....	39
2.3.2 Princip- och parameterteorin – en inledning	41
2.3.2.1 Skillnader gentemot tidigare varianter av generativ grammatik	41
2.3.2.2 GB-modellen.....	44
2.3.2.3 Det minimalistiska programmet.....	46
2.3.2.4 Satsmodellen	50
2.3.3 Diakroniska tillämpningar av princip- och parameter- teorin	52
2.3.3.1 GB-modellen.....	54
2.3.3.2 Det minimalistiska programmet.....	57
2.3.3.3 Syntaktisk variation.....	63
2.3.4 Princip- och parameterteorins begränsningar.....	66
2.4 Teoretiska implikationer	68
3 Subjekt och subjektslöshet	71
3.1 Subjektstyper	71
3.2 Subjektslöshet i modern svenska och fornsvenska.....	73

3.2.1 Modern svenska.....	74
3.2.2 Fornsvenska	76
3.2.3 Sammanfattning.....	79
3.3 Subjektslösa satser: forskningsöversikt.....	80
3.3.1 Morfologiska faktorer.....	80
3.3.2 Kontextuella faktorer.....	83
3.3.3 Sammanfattning.....	90
4 Subjektslösa satser i fornsvenska.....	91
4.1 Excerperingsprinciper	92
4.2 Resultat	99
4.2.1 Profan visavi religiös prosa.....	100
4.2.2 Huvudsatser visavi bisatser	101
4.2.3 De utelämnade subjektens referens.....	103
4.2.4 Sammanfattning.....	106
4.3 Analys	107
4.3.1 Metod.....	108
4.3.2 Urval av belägg	110
4.3.3 Analysens resultat	113
4.4 Diskussion	119
4.4.1 Genreskillnader i materialet.....	119
4.4.2 Den kronologiska utvecklingen	121
4.4.3 Satstypens inverkan på valet mellan utsatt och utelämnat subjekt.....	124
4.4.4 Referensens betydelse för valet mellan utsatt och utelämnat subjekt.....	132
4.5 Sammanfattning och slutsatser	135
5 Syntax och informationsstruktur	139
5.1 Informationsstruktur: centrala begrepp och teoretisk förankring.....	141
5.2 Sambandet mellan syntax och informationsstruktur	145
5.3 Subjektspositionens egenskaper.....	147
5.3.1 Subjektspositionen i fornisländska: Faarlund 2003	148
5.3.2 Spec, IP som A'-position i äldre fornsvenska?	150
5.3.3 Sammanfattning.....	156
5.4 Flyttning till Spec, IP: pragmatiska faktorer	156
5.4.1 Spec, CP i modern svenska.....	157
5.4.2 Spec, IP i fornsvenska.....	159
5.4.3 Sammanfattning.....	163
5.5 Satsstrukturen i fornsvenska.....	163

6	Subjekt i slutfältet.....	167
6.1	Teoretiska förutsättningar	168
6.2	Subjektets placeringsmöjligheter i modern svenska och i forn- svenska.....	170
6.2.1	Modern svenska.....	171
6.2.2	Fornsvenska	175
6.2.3	Sammanfattning.....	178
6.3	Excerperingsprinciper	179
6.4	Resultat	183
6.5	Sammanfattning och slutsatser	187
7	Framväxten av en subjektspostion.....	189
7.1	Tre syntaktiska förändringar i isländska	190
7.2	En bakomliggande förändring?	195
7.2.1	Alexiadou & Anagnostopoulou 2001: SSG	196
7.2.2	De nordiska språken och SSG.....	197
7.2.3	Sambandet mellan de båda språkförändringarna.....	206
7.3	Från OV till VO i svenska	208
7.3.1	Bakgrund	208
7.3.2	Två parallella språkförändringar i fornsvenska?.....	211
7.3.3	Sammanfattning.....	217
7.4	Om analysen och dess allmängiltighet.....	217
7.4.1	Språkförändringen i stort: orsak och förlopp.....	217
7.4.2	Referentiella visavi icke-referentiella subjekt	220
8	Slutdiskussion	227
8.1	Summering av avhandlingens resultat.....	228
8.2	De teoretiska implikationerna.....	232
8.3	Slutord	234
	Summary	235
	Referenser.....	243
	Bilaga 1. Excerperade och citerade texter	257
	Bilaga 2. Tabeller	259

Tabeller och figurer

Tabeller

Tabell 1. Materialets storlek	22
Tabell 2. Procentandelen fornsvensk bisatsledföljd (finit verb > sats- adverbial) hos författare födda under perioden 1480–1670.....	57
Tabell 3. Subjektstyper	72
Tabell 4. Subjektslösa satser i fornsvenska: antalet belägg per period ..	99
Tabell 5. Subjektslösa satser i fornsvenska: fördelning på period och genre	100
Tabell 6. Subjektslösa satser i fornsvenska: antalet belägg fördelat på period och satstyp.....	101
Tabell 7. Subjektslösa satser i fornsvenska: antalet belägg fördelat på period och referent	103
Tabell 8. VARBRUL-analys av två faktorgruppers inverkan på valet av standardform	109
Tabell 9. Fördelningen mellan utsatta respektive utelämnade subjekt i stickprovet.....	113
Tabell 10. Satser med respektive utan subjekt i stickprovet. Faktorgruppen <i>period</i>	114
Tabell 11. Satser med respektive utan subjekt i stickprovet. Faktorgruppen <i>genre</i>	114
Tabell 12. Satser med respektive utan subjekt i stickprovet. Faktorgruppen <i>satstyp</i>	115
Tabell 13. Satser med respektive utan subjekt i stickprovet. Faktorgruppen <i>referens</i>	115
Tabell 14. VARBRUL-analys av de inom- respektive utomspråkliga faktorgruppernas inverkan på valet av subjektslös konstruktion	116
Tabell 15. VARBRUL-analys av de inom- respektive utomspråkliga faktorgruppernas inverkan på valet av subjektslös konstruktion i äldre fornsvenska	117
Tabell 16. Procentandelen subjektslösa satser i yngre fornsvenska fördelat per faktor	118
Tabell 17. Böjningsparadigm för svaga och starka verb i fornsvenska	122
Tabell 18. Stickprovets huvud- och bisatser fördelade per period.....	125

Tabell 19. De subjektslösa huvudsatsernas struktur. Antalet belägg per period	129
Tabell 20. Fundamentinledda huvudsatser med respektive utan subjekt fördelade per period	130
Tabell 21. Fördelningen per period av pronomentyper i stickprovet	134
Tabell 22. Fundamentets innehåll i fornsvenska	162
Tabell 23. Satser med subjekt i slutfältet: antalet belägg per period...	183
Tabell 24. Satser med subjekt i slutfältet: verbtyper	184
Tabell 25. Satser med subjekt i slutfältet: transitiva verb i aktiv och passiv	185
Tabell 26. Tre syntaktiska förändringar i isländska	193
Tabell 27. Antalet icke-negerade belägg med OV- respektive VO-ledföljd i två fornsvenska genrer	213
Tabell 28. Procentandelen satser med OV-ledföljd (typ I) respektive subjektslöshet i fornsvenska	215
Tabell 29. Procentandelen singulära verbformer vid pluralt subjekt i nysvenskt dramaspråk	221
Tabell 30. Användningen av icke-referentiellt subjekt i olika konstruktioner hos författare födda under perioden 1495–1735	222
Tabell 31. Stickprovets omfattning: äldre fornsvenska	260
Tabell 32. Stickprovets omfattning: yngre fornsvenska I	261
Tabell 33. Stickprovets omfattning: yngre fornsvenska II	262
Tabell 34. Subjektslösa satser: antalet belägg per text sorterade efter pronomentyper	263
Tabell 35. Subjektslösa satser: antalet belägg per text sorterade efter referens	263
Tabell 36. Subjektslösa satser: antalet belägg per text sorterade efter satstyp	263
Tabell 37. Satser med respektive utan subjekt i stickprovet: pronomentyper	264
Tabell 38. Satser med respektive utan subjekt i stickprovet: referens.	264
Tabell 39. Satser med respektive utan subjekt i stickprovet: satstyper	265
Tabell 40. Satser med subjekt i slutfältet	265
Tabell 41. Satser med subekt i slutfältet: verbtyper	265
Tabell 42. Satser med subjekt i slutfältet: aktiva respektive passiva konstruktioner vid transitiva verb	266

Figurer

Figur 1. Grammatikaliseringscykeln (efter Givón 1979:209)	25
Figur 2. En modell för språkförändring (efter Andersen 1973:767)..	38
Figur 3. Det kausala sambandet mellan den inre och yttre grammatiken (efter Áfarli 2002:32)	42
Figur 4. Grundstrukturen för fraser inom X'-teorin.....	42
Figur 5. Satsens hierarkiska grundstruktur.....	43
Figur 6. X'-strukturen i VO-språk inom GB-modellen	44
Figur 7. X'-strukturen i OV-språk inom GB-modellen	44
Figur 8. Frasstruktur för OV- och VO-språk.....	48
Figur 9. Satsmodellen	51
Figur 10. En modell för den inre grammatikens relation till morfologi och syntax (efter Haberli 2004:112)	60
Figur 11. Informationsstrukturens tre nivåer (efter Molnár 1991:58)	142
Figur 12. Spec, IP som A'-position	165
Figur 13. Spec, IP som A-position	165
Figur 14. DP-analysen (efter Delsing 1999a:197).....	211
Figur 15. Procentandelen satser med OV-ledföljd (typ I) och subjektslöshet i fornsvenska.....	215

Förord

Först och främst vill jag tacka Christer Platzack som har varit min handledare under hela forskarutbildningen. Christer uppmuntrade mig att skriva om syntaktisk förändring, och hans breda kunskaper om grammatisk teori har varit en stor tillgång under avhandlingsarbetet. Samtidigt har han med sin öppna och nyfikna inställning till språkvetenskap inspirerat mig till att söka även andra vägar. Christer har ständigt funnits där för att diskutera, läsa och kommentera mina texter.

Utöver Christer har Lars-Olof Delsing, Cecilia Falk, Valéria Molnár och Henrik Rosenkvist varit viktiga inspirationskällor. Valérias entusiasm var avgörande för att jag valde att söka till forskarutbildningen. Hon har därefter med stort intresse följt avhandlingsarbetets gång och ständigt tagit sig tid att läsa och diskutera mina avhandlingsutkast i olika versioner. Inte minst under det hektiska slutskedet har hennes kommentarer varit till stor hjälp. Cecilia tackar jag bland mycket annat för insatsen som opponent vid mitt slutseminarium. Hennes konstruktiva kritik har på många sätt medverkat till avhandlingens slutgiltiga utformning. Bland mina doktorandkollegor vid nordiska språk i Lund vill jag särskilt nämna Johan Brandtler, Piotr Garbacz, Camilla Thurén och Christian Waldmann.

I samband med slutseminariet fick jag dessutom kommentarer till en preliminär version av texten av Lena Ekberg, Eva Kärrlander, Erik Magnusson, Henrik Rahm, Carin Sandqvist, Halldór Ármann Sigurðsson, Jan Svensson, Ulf Teleman och Bo-A. Wendt.

Eva Sundgren och Sali A. Tagliamonte gav mig råd i samband med den variationsgrammatiska analysen. Som statistiska konsulter har Pierre Carbonnier och Joost van de Weijer fungerat.

Med korrekturläsningen har jag haft bästa tänkbara hjälp av Maria Håkansson Ramberg och Nils Johannesson.

Den engelska sammanfattningen har granskats språkligt av Alan Crozier.

Avhandlingsprojektet har finansierats genom en doktorandtjänst vid Lunds universitet, men jag har också fått ekonomiska bidrag av Stiftelsen Lars Hiertas minne och Crafoordska stiftelsen. Tack vare resestipendier från Lunds universitets humanistiska fakultet har jag kunnat presentera delar av avhandlingens resultat både nationellt och internationellt.

Naturligtvis vill jag också tacka familj, släkt och vänner. Ett stort och varmt tack går till mina föräldrar, Iréne och Claes Håkansson, för all tänkbar omsorg och uppmuntran.

Slutligen tackar jag Maria. En sak är säker. Utan henne hade jag aldrig kunnat se tillbaka på den här perioden av tidvis ganska hårt och intensivt arbete som en av de absolut roligaste i mitt liv. Maria, du var mitt bästa stöd!

Lund i februari 2008

David Håkansson

1 Inledning

Det har idag gått närmare 500 år sedan den period i svenska språkets historia som brukar kallas den *fornsvenska* avslutades.¹ Den som jämför en text från denna tid med en text skriven på modern svenska kan konstatera att det har skett betydande förändringar på samtliga nivåer i språket. Även om sådana förändringar i ett långt perspektiv snarast framstår som plötsliga övergångar från en variant till en annan rör det sig rimligen om en utdragen process, där somliga språkdrag över tid har vunnit terräng på bekostnad av andra för att till slut efter en lång period av variation bli helt allena rådande. På det syntaktiska planet har t.ex. den variation mellan utsatt och utelämnat subjekt som möter i fornsvenska ersatts av subjektstvång i modern svenska, vilket innebär att de allra flesta satser idag måste ha ett subjekt. Förutom subjekt som svarar mot ett betydelsemt *det* (se exempel (1.1)) eller ett indefinit generiskt *man* (se exempel (1.2)) i modern svenska kunde även subjekt som i modern svenska motsvaras av personliga pronomen med referentiell syftning utelämnas i fornsvenska.² I detta avseende illustreras skillnaden mellan fornsvenska och modern svenska i exempel (1.3), (1.4) och (1.5):

- (1.1) a. Sidhan hände at eldir kom lös vm ena nat ... (JÄR:126 f.)
b. Sedan hände *(det) att elden kom lös en natt.

¹ Se vidare Ralph 2000:365 ff. och Johansson 2007 för en diskussion av periodindelningen inom svensk språkhistoria.

² Den text från vilken exemplet har hämtats anges inom parentes tillsammans med sidnummer (för lagtexter uppgift om balk och flock). Texternas titel förkortas genomgående. För uppgift om hur dessa förkortningar ska utläsas och vilka utgåvor som har anlitats hänvisar jag till bilaga 1. Detta gäller både för exciperade och citerade texter. De exciperade texterna presenterar jag dessutom mer utförligt i avsnitt 1.2 nedan. Fornsvenska exempel översätter jag till modern svenska i de fall då jag inte ger ett motsvarande modernt exempel i direkt anslutning. Exempelåtergivningen följer den exciperade utgåvan bokstavstroget, men jag använder mig av den moderna svenskans typografiska konventioner, varför t.ex. <l> återges med <s>.

- (1.2) a. þy callar þar en kulasteþar. (GS:65)
 b. Därför kallar *(man) ännu platsen Kulstæde.
- (1.3) a. þar gierþi kirchju aþra. (GS:65)
 b. Där byggde *(han) en annan kyrka.
- (1.4) a. Mangir kunungar stridu agutland miþan hapiþ war. (GS:64)
 b. Många kungar stred mot Gotland medan *(det) var hedniskt.
- (1.5) a. siþan wildi ai land þaim þula vtan racu þaim bort þeþan. (GS:63)
 b. Sedan ville landet inte tåla dem, utan *(de) drev bort dem därifrån.

Språklig variation och förändring kan studeras ur olika infallsvinklar och angripas med olika metoder utifrån flera möjliga teoretiska ansatser. Den övergripande problemställningen för detta arbete är frågan varför möjligheten att utelämna subjekt har begränsats i svenskans historia, och den forskningsuppgift som redovisas i denna avhandling kan därmed betecknas som en studie av historisk syntax. Intresset för historisk syntax var länge begränsat inom svensk språkforskning (jfr Elmevik 2002:76 ff.). Alltsedan 1980-talet har dock den språkhistoriska forskningen upplevt en renässans inom nordistiken, vilket tillsammans med den generativa grammatikens teoretiska utveckling har bidragit till ett starkt uppsving för historisk syntaxforskning, även om i första hand andra språkstadier än de medeltida har kommit att stå i fokus. Under 1980- och 1990-talen ägnades uppmärksamheten i hög utsträckning åt äldre nysvenska, dels inom projektet *Äldre nysvensk syntax* (se t.ex. Nyström & Saari 1983), dels inom mer renodlat teoretiska studier (se t.ex. Falk 1993a; Platzack 1985a, 1985b, 1987a). På senare tid har blicken också kommit att vändas mot syntaxen i yngre nysvenska (se t.ex. Magnusson 2007a), men däremot har intresset för fornsvensk syntax med några undantag (se t.ex. Delsing 1999a, 1999b, 2003; Falk 2007) varit betydligt svalare.

Även om huvuddragen av den fornsvenska syntaxen redan är kända (se Wessén 1965) och ett antal specialstudier också föreligger sedan

tidigare, saknas i flera fall ingående undersökningar av den typ som har gjorts av framför allt äldre nysvenska. Samtidigt finns det idag också andra teorier och metoder än tidigare till hands för att angripa syntaktiska problem och beskriva syntaktisk förändring. Teoretiskt har den utveckling som den generativa grammatiken genomgått resulterat i att det idag finns ett sofistikerat verktyg som kan användas inte bara för att fånga syntaktiska skillnader mellan olika språk, utan också för att beskriva olikheter mellan olika diakroniska varieteter av ett språk. Metodiskt har sociolingvistikens intresse för språkets variabilitet (se t.ex. Labov 1969) bidragit med kvantitativa redskap vilket gör det möjligt att observera diakroniska processer på ett helt annat sätt än vad som tidigare var fallet.³ Samtidigt som flera studier har visat att sociolingvistikens metoder är tillämpliga också när det gäller historisk syntax (se t.ex. Romaine 1982; Pintzuk 1999) har de hittills inte utnyttjats inom den syntaxhistoriska forskningen i Sverige (jfr Nordberg 2002:204 ff.).

Av flera skäl – empiriska, teoretiska och metodiska – framstår det således som angeläget att kasta nytt ljus över den fornsvenska syntaxen, och i detta arbete redovisar jag en ingående undersökning av subjektslösa satser. Framväxten av subjektstvång i svenskans historia har tidigare framför allt diskuterats med avseende på *icke-referentiella* subjekt, d.v.s. sådana subjekt som svarar mot ett betydelsemt *det* (se t.ex. Falk 1993a; Platzack 1985a, 1985b, 1987a). I fokus för mitt arbete står däremot *referentiella* subjekt, d.v.s. sådana subjekt som används för att peka ut en särskild företeelse i sammanhanget, medan de icke-referentiella subjekten däremot kommer att få träda i bakgrunden.

Innan jag på allvar griper mig an min problemställning ska jag i den resterande delen av detta kapitel presentera avhandlingens syfte (avsnitt 1.1) och det material som ligger till grund för mina undersökningar (avsnitt 1.2). Vidare ska jag diskutera de teoretiska utgångspunkterna för avhandlingen och motivera valet av teoretisk ram (avsnitt 1.3) samt slutligen redogöra för avhandlingens disposition (avsnitt 1.4).

1.1 Syfte

Enligt Fischer (2007:11 f.) kan historisk lingvistik generellt bedrivas utifrån fyra olika syften: att beskriva språket vid en viss tidpunkt, att visa

³ Se Thelander 2001 för en presentation av denna forskningsinriktning i svensk belysning.

hur språket förändras över tid, att beskriva vilka mekanismer som ligger bakom språkliga förändringar och att ge förklaringar till sådana förändringar. Även om dessa fyra syften inbördes har klart olika empirisk och teoretisk vikt är samtliga infallsvinklar av relevans för den problemställning som ligger till grund för detta arbete. Den primära målsättningen med denna avhandling är därmed fyrdelad: Mitt arbete syftar till att beskriva förekomsten av subjektslösa satser i fornsvenska och att visa hur bruket av subjektslösa satser förändras över tid under den fornsvenska perioden. Vidare vill jag försöka frilägga de mekanismer som ligger bakom denna språkliga förändring genom att analysera variationen mellan utsatt och utelämnat subjekt. Slutligen avser jag att presentera en förklaring till denna förändring.

1.2 Material

Det material som ligger till grund för denna avhandling utgörs av 12 fornsvenska texter. Min avsikt är dock inte att säga någonting om dessa texter i sig – mitt angreppssätt är således inte textlingvistiskt – utan jag vill istället på grundval av dessa texter ge en bild av det fornsvenska språksystemet. Det är således i första hand angeläget att de valda texterna ger en representativ bild av det fornsvenska språksystemet i så hög utsträckning som möjligt. I detta sammanhang framhåller Magnusson (2007a:69) vikten av att undvika alltför genrebundna texter, som t.ex. juridiska och religiösa, eftersom författarna i sådana fall kan ha varit bundna av olika konventioner såväl när det gäller ordval som ledföljd. Det kan därmed vara svårt att avgöra i vilken utsträckning som texter av denna typ speglar det underliggande språksystemet, och enligt Magnusson (2007a:70) är mindre formella texter, gärna av privat karaktär, lämpligare studieobjekt. Det fornsvenska materialet är dock tämligen begränsat vad beträffar sådana texter, och det har därför inte varit möjligt för mig att begränsa materialurvalet på detta sätt. För min studie har jag istället utnyttjat sådana texter som har använts vid tidigare undersökningar av fornsvensk syntax, företrädesvis av Delsing (1999a) och Platzack (1980).

Några lagtexter ingår inte i mitt material, vilket möjligen kan framstå som anmärkningsvärt, särskilt med tanke på att subjektslösa satser ofta har lyfts fram som ett utmärkande drag för de fornsvenska landskapslagarna. Pettersson (1959:15) hävdar att de nordiska

medeltidslagarna skiljer sig både från samtida och senare texter genom "ett delvis annat och ett genomgående mera vidsträckt bruk av möjligheten att supplera ett uttryck ur kontexten".⁴ Detta stildrag är levande också i senare tiders lagspråk (se vidare Pettersson 1992:56 ff.), och subjektslöshet förefaller således ha varit en genreberoende konvention i svenskt lagspråk under lång tid. Det kan således inte uteslutas att de fornsvenska landskapslagarna inte ger en helt rättvisande bild av det samtida språkssystemet när det gäller möjligheten att utelämna subjekt. Av denna anledning har jag också valt att exkludera lagtexterna från mitt material, och istället låter jag två prosakrönikor representera 1200-talets språk. Även om inga fornsvenska landskapslagar ingår i det material som ligger till grund för min undersökning, kommer lagspråket ändå att behandlas i avhandlingen genom att jag tar min utgångspunkt i fornsvenskt lagspråk i mina övergripande jämförelser mellan modern svenska och fornsvenska (se t.ex. avsnitt 3.2.2 nedan).

Vad beträffar materialets storlek är de undersökta språkdragens frekvens avgörande (Strand 1988:97). Att döma av tidigare studier förekommer subjektslösa satser av den typ som jag har valt att undersöka med relativt låg frekvens (jfr Falk 1993a:150 fotnot). Jag har därför genomgående valt att arbeta med långa textpartier, men maximalt har jag låtit varje text representeras i materialet med ungefär 100 sidor. Detta har fått till följd att kortare texter har undersökts i sin helhet, medan däremot endast de första cirka 100 sidorna av de längre texterna har excerperats. Totalt omfattar den excerperade textmängden cirka 193 400 ord.⁵

De texter som ingår i mitt material presenteras nedan i kronologisk ordning efter det svenska originalets datering tillsammans med uppgift om handskrifter, original och omfång. I bilaga 1 redovisar jag vilka utgåvor av de olika handskrifterna som har utnyttjats vid excerperingen. I denna bilaga återfinns också sidangivelser till respektive utgåva.

⁴ Se även Jörgensen 1987:70.

⁵ Uppgiften om antal ord är endast ungefärlig. För de texter som föreligger i maskinläsbart format, d.v.s. samtliga utom Gutasagan och Margareta Clausdotters krönika, har antalet ord beräknats med hjälp av statistikfunktionen i konkordansprogrammet *Conc 1.76* på grundval av de textfiler som finns tillgängliga via *Fornsvenska textbanken* <<http://www.nordlund.lu.se/Fornsvenska/Fsv%20Folder/>>. När det gäller de övriga två texterna är uppgiften om antal ord hämtad från Platzack 1980:7 f. Genomgående gäller att antalet ord avrundas till jämnt hundratal för de texter som omfattar mindre än 10 000 ord och till jämnt tusental för övriga texter.

Gutasagan (GS)

De berättelser om Gotlands forntid som brukar kallas Gutasagan finns nedtecknade i samma medeltida handskrift som Gotalagen, daterad till omkring 1350 (Geete 1903:112). Det är denna handskrift som ligger till grund för den utgåva som har excerperats här. Originalet är tillkommet före 1285 (Yrwing 1940:51 f.; Holmbäck & Wessén 1943:LXXI), och enligt Holmbäck & Wessén (1943:LXXI) är det troligt att Gutasagan har författats redan omkring år 1220.⁶

Det kan visserligen diskuteras huruvida Gutasagan är en del av den fornsvenska litteraturen (se Lindquist 1941:7), men både Holm (1967:43 ff.) och Stähle (1967:67 ff.) behandlar Gutasagan som ett exempel på inhemsk berättarkonst i det medeltida Sverige, även om Stähle (1967:68) menar att den ”endast med stor tvekan” kan räknas till den fornsvenska litteraturen.⁷ Gutasagan ingår även som en av fyra texter i Platzacks (1980) undersökning av fornsvenska prosakrönikor. Jag har också inkluderat den i min undersökning, samtidigt som jag instämmer med Wollin (1983:7 fotnot) när han framhåller det nödvändiga i att betrakta dess statistiska värden med viss reservation. Gutasagan omfattar cirka 1 800 ord.

VästgötaKrönikorna (VK)

VästgötaKrönikorna är en del av de litterära anteckningar som tillskrivs den s.k. Vidhemsprästen och utgör ett bihang till Äldre Västgötalagen. De omfattar tre texter som i tur och ordning behandlar Västergötlands lagmän, Sveriges kungar samt Skarastiftets biskopar. De är alla, som Lindquist (1941:7) påpekar, fullbordade samtidigt, före Birger Jarls tid. Den utgåva som jag har excerperat baseras på en handskrift som är daterad till omkring 1325 (Geete 1903:114), men originalet kan enligt Stähle (1967:70) ”med säkerhet dateras till omkring 1250”. VästgötaKrönikorna omfattar cirka 2 200 ord.

⁶ Se också Löffler 1908.

⁷ Det verkar i första hand vara ljudsystemet som framstår som avvikande i de gotländska texterna: ”Redan forngutniskan intog genom sitt säregna ljudskick en sådan särställning bland de fornnordiska språken, att man med ett visst fog kunnat räkna den som ett särskilt nordiskt språk vid sidan av fornsvenska, forndanska, fornnorska ock fornisländska” (Gustavson 1940:VII). Som utmärkande för forngutniskan framhåller Wessén (1960:99 ff.) bland annat de bevarade urnordiska diftongerna (*stain* ’sten’, *auga* ’öga’, *draumbr* ’dröm’). Såvitt jag vet har den forngutniska syntaxen inte blivit föremål för någon större systematisk undersökning.

Fornsvenska legendariet (LEG)

Fornsvenska legendariet bygger huvudsakligen på Jacobus de Voragine *Legenda aurea*. Medan den latinska texten, enligt Jansson (1934:3), är tillkommen under perioden 1263–73 kan den äldsta fornsvenska handskriften, Codex Bureanus, dateras till perioden 1350–70 (Geete 1903:56).⁸ Det fornsvenska originalet är däremot något äldre och kan, enligt Jansson (1934:4), tidfästas till perioden 1276–1307. För mina excerperingar har jag utnyttjat en utgåva av Codex Bureanus, och sammanlagt omfattar de partier av Fornsvenska legendariet som ingår i mitt material cirka 21 000 ord. Jag har då uteslutit en del av texten som är skriven på vers.⁹

Pentateuchparafrasen (MB)

Pentateuchparafrasen utgör en bearbetning av Moseböckerna och finns bevarad i två handskrifter, en äldre och en yngre. Båda anses gå tillbaka på en och samma förlaga som enligt Klockars (1967:158) kan tidfästas till omkring 1330. Den yngre handskriften kan dateras till 1526 (Thorell 1959:XVIII) och uppvisar ett ålderdomligare språk än den äldre. Enligt Hesselman (1927:10) har den yngre handskriftens skrivarska efterbildat förlagan, medan den äldre handskriftens skrivare har förhållit sig mer självständig. Jag har baserat mina excerperingar på en utgåva av den yngre handskriften, och de partier av texten som ingår i mitt material omfattar dels avsnittet om judafolkets politiska historia, dels en del av Första Mosebok (se vidare Thorell 1959:XLV ff. för en beskrivning av Pentateuchparafrasens innehåll). De partier av Pentateuchparafrasen som ingår i mitt material består av cirka 35 000 ord.

Järteckensboken (JÄR)

Järteckensboken, en mirakelsamling i svensk översättning från latin, tillkom under 1300-talet. Den utgåva som jag har excerperat utgår från en handskrift som anses vara skriven 1385, men det är mycket troligt att den ursprungliga översättningen har gjorts tidigare (Klockars

⁸ Se också Jansson 1934:21 ff.

⁹ Däremot har jag, till skillnad från Delsing (1999a), inkluderat ett mirakel som enligt Jansson (1934:52) sannolikt är ett tillägg i Codex Bureanus. I detta parti omtalas en händelse som ska ha ägt rum 1340. För den periodindelning som jag gör nedan saknar det betydelse att ett parti av texten är något yngre.

1967:216).¹⁰ De partier av Järteckensboken som ingår i mitt material omfattar cirka 23 000 ord.

Sju vise mästare (SVM)

Novellsamlingen *Sju vise mästare* är, enligt Ståhle (1967:116), troligen en översättning från latinska förlagor och finns bevarad i tre olika handskrifter. Den fullständigaste, som ligger till grund för den utgåva som jag har excerperat, dateras till 1430–50 (Geete 1903:128). Den fornsvenska originalöversättningen är emellertid något äldre och anses ha tillkommit under 1300-talets senare hälft (Hirvonen 1987:58). *Sju vise mästare* omfattar cirka 16 000 ord.

Karl Magnus (KM)

Den fornsvenska översättningen av sagan om Karl Magnus bygger på en norsk förlaga och finns bevarad i fyra handskrifter. Den utgåva som jag har excerperat baserar sig på en handskrift som dateras till 1430–50 (Geete 1903:127). Den fornsvenska originalöversättningen är något äldre, och Ståhle (1967:109) räknar slutet av 1300-talet eller början av 1400-talet som ett rimligt datum. *Karl Magnus* omfattar cirka 11 000 ord.

Barlaam och Josaphat (BJ)

Sagan om Barlaam och Josaphat är en översättning till fornsvenska som finns bevarad i en originalhandskrift troligen gjord 1442 eller strax före (Geete 1903:125). De partier från Barlaam och Josaphat som ingår i mitt material omfattar cirka 26 000 ord.

Prosaiska krönikan (PK)

Prosaiska krönikan är en rikshistoria på prosa som avslutas med Karl Knutsson. Den handskrift som den excerperade utgåvan bygger på kan dateras till 1400-talets mitt (Geete 1903:118). Originalet är emellertid något tidigare, och enligt Geete (1903:119) är texten ursprungligen skriven omkring år 1452 eller något senare, dock senast 1457. De partier från Prosaiska krönikan som ingår i mitt material omfattar cirka 4 700 ord. Jag har då uteslutit de fetstilta tilläggen i utgåvan som är hämtade från andra handskrifter.

¹⁰ Jfr Delsing 1999a:153.

Didrikssagan (DI)

Den fornsvenska översättningen av sagan om Didrik av Bern bygger på en norsk förlaga och finns bevarad i två handskrifter. Den äldre, som enligt Geete (1903:126) är tillkommen vid början av 1500-talet, utgör basen för den utgåva som jag har excerperat. Den ursprungliga översättningen till fornsvenska förlägger Henning (1970:28) till 1450- eller, möjligen, 1460-talet. De partier från Didrikssagan som ingår i mitt material omfattar cirka 24 000 ord.

Margareta Clausdotters krönika (MC)

Margareta Clausdotter, abbedissa i Vadstena från 1473 fram till sin död 1486, skildrar i sin krönika den heliga Birgittas släkt. Den utgåva som jag har excerperat grundar sig på en handskrift som är daterad till början av 1500-talet (Geete 1903:117), och originalet är således något äldre (jfr Platzack 1980:8). Margareta Clausdotters krönika omfattar cirka 3 700 ord.

Historia Trojana (HT)

Den fornsvenska översättningen av Trojasagan kan enligt uppgift i den enda bevarade handskriften dateras till 1529 (Geete 1903:126). Strikt kronologiskt faller den därmed egentligen utanför den fornsvenska perioden, men "till språk och anda" hör den, som Stähle (1967:121) framhåller, till medeltiden. I linje med Hirvonen (1987) och Delsing (1999a) har också jag räknat Historia Trojana som en fornsvensk text. De partier från Historia Trojana som ingår i mitt material omfattar cirka 25 000 ord.

Jag har valt att dela in de excerperade texterna i tre perioder och följer i min indelning Hirvonen (1987:50) som urskiljer tre fornsvenska tidsrymder: *äldre fornsvenska* (1225–1375), *yngre fornsvenska I* (1375–1450) samt *yngre fornsvenska II* (1451–1526). Jag utgår från det svenska originalets datering och för fyra texter till varje period enligt följande:

<i>Äldre fornsvenska</i>	<i>Yngre fornsvenska I</i>	<i>Yngre fornsvenska II</i>
Gutasagan	Järteckensboken	Prosaiska krönikan
Västgötakrönikorna	Sju vise mästare	Didrikssagan
Fornsvenska legendariet	Karl Magnus	M. Clausdotters krönika
Pentateuchparafrasen	Barlaam & Josaphat	Historia Trojana

Texterna kan vidare klassificeras efter genre. Jag har gjort en grov indelning och skiljer enbart mellan *profan prosa* och *religiös prosa*. Jag har följt den gruppering som Klockars (1967) respektive Ståhle (1967) gör och har räknat Fornsvenska legendariet, Pentateuchparafrasen, Järteckensboken, Barlaam & Josaphat samt Margareta Clausdotters krönika som religiösa texter, medan de övriga har betraktats som profana.¹¹

Av tabell 1 nedan framgår hur materialet storleksmässigt fördelar sig på period och genre uttryckt i antal ord.

Tabell 1. *Materialets storlek*

Genre	Äldre fornsvenska	Yngre fornsvenska I	Yngre fornsvenska II	Totalt
Profan prosa	4 000	27 000	53 700	84 700
Religiös prosa	56 000	49 000	3 700	108 700
Totalt	60 000	76 000	57 400	193 400

Som en del i min undersökning av subjektslösa satser i fornsvenska genomför jag en variationsgrammatisk analys i vilken jag ställer antalet utsatta subjekt i relation till antalet utelämnade. För denna analys har jag bedömt mitt material som alltför omfattande, och jag har därför valt att arbeta också med ett stickprov. På grundval av antalet rader eller sidor har jag mekaniskt delat in varje text i 10 delar och från varje del har jag registrerat de 10 första exemplen som uppfyller de relevanta excerperingsprinciperna. För uppgift om stickprovets exakta avgränsning hänvisar jag till tabell 31, 32 och 33 i bilaga 2.

1.3 Teoretiska utgångspunkter

Som jag framhöll ovan visar Fischer (2007:11 f.) att historisk lingvistik generellt kan bedrivas utifrån fyra olika syften: att beskriva språket vid en viss tidpunkt, att visa hur språket förändras över tid, att beskriva vilka mekanismer som ligger bakom språkliga förändringar och att ge förklaringar till sådana förändringar. De tre första syftena kan uppfyllas genom ett såväl mer som mindre teoranknutet angreppssätt, och för att

¹¹ Det kan möjligen diskuteras huruvida Margareta Clausdotters krönika kan anses representera religiös prosa. Se vidare Klockars (1967:207 f.) som betraktar skildringarna i krönikan snarast som en roman.

inte knyta de empiriska avsnitten av min studie alltför hårt till en viss teoretisk ram har jag valt att ta ett mindre teorianknutet grepp. I syfte att beskriva förekomsten av subjektslösa satser i fornsvenska och visa hur bruket av subjektslösa satser förändras över tid under den fornsvenska perioden utgår jag i huvudsak från den traditionella grammatikens begreppsapparat, och med hjälp av variationsgrammatiska metoder försöker jag visa på orsakerna till den syntaktiska förändringen genom att analysera variationen mellan utsatt och utelämnat subjekt. Resultatet av denna analys presenterar jag också i huvudsak i den traditionella grammatikens termer, även om min framställning i vissa avseenden är klart influerad av den generativa grammatiken. När jag finner det motiverat utnyttjar jag också explicit den generativa grammatikens begreppsapparat.

Vad beträffar det fjärde syftet är däremot teorianknytningen mer påfallande. En förklaring till en språklig förändring måste på samma sätt som andra förklaringar till grammatiska fenomen utgå från ett teoretiskt ramverk inom vilket de språkliga varieteterna kan jämföras:

Ein føresetnad for å drive eksplanatorisk grammatikk er at dei grammatiske fenomen blir sedde på som non-arbitrære, dvs. at ein ser dei som ein konsekvens av ein underliggende grammatisk realitet. (Åfarli 2000:164)

Även om det kan diskuteras huruvida en teori i sig har någon förklaringskraft, kommer valet av teoretiskt ramverk att ha avgörande betydelse dels för hur man väljer att formulera problemet, dels för hur man väljer att söka lösningen. Den teoretiska ram som ligger till grund för denna avhandling är den generativa grammatikens princip- och parameterteori. Mitt val av teoretisk ram kan motiveras på följande sätt: Även om generativ grammatik inte är någon teori om språkförändring är den idag ett av de dominerande paradigmen inom historisk syntaxforskning. Som Åfarli (2000:133 ff.) framhåller finns det stora likheter mellan jämförande och historisk syntaxforskning. I båda fallen står jämförelser mellan olika språkliga varieteter i fokus, och medan jämförande teoretisk syntaxforskning i första hand intresserar sig för språkliga skillnader mellan olika geografiska varieteter, antingen mellan olika språk eller mellan olika dialekter, studerar den historiska syntaxforskningen skillnader mellan olika kronologiska varieteter. I de nordiska språken har forskningen om syntaktisk förändring i hög utsträckning bedrivits utifrån en generativistisk ansats, och för att mina

analyser ska kunna sättas i relation till tidigare undersökningar faller det sig också naturligt att även jag tillämpar denna teori.

Med valet av den generativa grammatiken som teoretisk ram följer också antagandet om en medfödd språkförmåga. Till grund för den generativa grammatiken ligger postulatet om en inre grammatik, som ger varje språkbrukare en omedveten kontroll av sitt modersmål, och den generativa grammatiken är en teori om hur denna inre grammatik är uppbyggd. Postulatet om en inre grammatik är i hög grad omtvistat och har gett upphov till en intensiv debatt inom språkvetenskapen. Men bortsett från den mer utpräglade teoretiska inriktningen har den generativa grammatiken också utvecklat ett praktiskt analysredskap med vars hjälp det är möjligt att genomföra preciserade analyser av olika språkliga företeelser (jfr Platzack 1998a:1). För mina syften är generativ grammatik i första hand ett analysverktyg. Som jag framhöll ovan erbjuder generativ grammatik ett verktyg för formaliserade beskrivningar av syntaktiska skillnader inte bara mellan olika språk utan också mellan olika diakroniska varieteter av ett språk.

Även om jag med denna studie i första hand vill ge ett bidrag till forskningen om svensk historisk syntax hoppas jag att den därutöver ska kunna vara av intresse också i ett mer generellt teoretiskt perspektiv. Sedan lång tid tillbaka har det varit en bärande tanke inom språkvetenskapen att det finns ett samband mellan morfologi och syntax.¹² Så skriver t.ex. Wessén (1965:202): "Ordföljden i ett språk är vidare till en viss grad beroende av språkbyggnaden i stort, framför allt av ordbøjningen. I ett formrikt språk är ordföljden i stort sett friare än i ett annat med en enklare ordbøjning." Också möjligheten att utelämna subjekt har relaterats till morfologiska faktorer, och det finns en lång tradition av att knyta förekomsten av subjektslösa satser till närvaron av subjekt-verbkongruens. Även inom historisk lingvistik har relationen mellan morfologi och syntax spelat en avgörande roll i den meningen att ledföljdsförändringar ofta har förts tillbaka på förändringar i böjningssystemet (van Kemenade & Vincent 1997). Denna relation har uppmärksammat också vad beträffar de nordiska språken. I det svenska språkets historia har ett flertal olika syntaktiska förändringar relaterats till det morfologiska systemets genomgripande förändringar och de radikala förenklingarna av de nominala och verbala böjningskategorierna.

Likaså har sambandet mellan morfologi och syntax varit av avgörande betydelse inom den teoretiska syntaxforskning som utgår från en

¹² Se Platzack 2005 för en kritisk granskning av detta axiom.

generativistisk ansats. Den utveckling som generativ grammatik har genomgått sedan 1980-talet (se vidare Platzack 1998a:32 ff.) har resulterat i ett ökat intresse för diakroniska studier inom denna teoretiska ram (se Platzack 2002 för en översikt), och förändringen av ett flertal syntaktiska fenomen har knutits framför allt till den förlust av subjekt-verbkongruens som ägde rum i de nordiska fastlandsspråken under perioden 1400–1700.

Denna förklaringstradition är dock inte oomtvistad. Sambandet mellan morfologi och syntax har blivit ifrågasatt på både empiriska och teoretiska grunder (se t.ex. Bobaljik 2002; Sundquist 2002), och istället har andra faktorer än morfologiska lyfts fram som avgörande för syntaktisk förändring.

I takt med att relationen mellan morfologi och syntax ifrågasätts i allt högre utsträckning kräver ett antal syntaktiska förändringar, bland annat i de nordiska språkens historia, nya förklaringar, vilket har medfört att t.ex. pragmatiska faktorer har kommit att uppmärksammas i större utsträckning än tidigare. Faarlund (2003) pekar på att ledföljden i de nordiska språken har grammatikaliserats i den meningen att den har övergått till att regleras syntaktiskt från att tidigare i högre utsträckning styrts av pragmatiska faktorer. Begreppet *grammatikalisering* utnyttjas ofta för att beskriva hur lexikala element övergår till grammatiska enheter (se t.ex. Campbell & Janda 2000:95), men används, vilket Newmeyer (1998:226–232) visar, även för att beskriva andra typer av språkliga förändringar, som exempelvis övergången från pragmatik till syntax: "The incorporation into the grammar of a clausal or phrasal ordering favored by some principle external to grammar is also referred to as a 'grammaticalization'" (Newmeyer 1998:231).¹³ När jag i fortsättningen talar om *grammatikalisering* är det denna senare typ av förändring som jag avser i den meningen att ett fenomen som tidigare har reglerats av utomgrammatiska faktorer inkorporeras i det grammatiska systemet i linje med den illustration av grammatikaliseringscykeln som återges i figur 1.

diskurs → syntax → morfologi → morfofonologi → ∅

Figur 1. Grammatikaliseringscykeln (efter Givón 1979:209)

¹³ Campbell & Janda (2000), som gör en översikt av olika definitioner av begreppet *grammatikalisering*, nämner också övergången från diskurs till syntax som en aspekt.

Resultatet av min studie av subjektslösa satser i fornsvenska visar också att morfologiska faktorer har spelat en begränsad roll för att möjligheten att utelämnas subjekt har begränsats. Snarare antyder mina resultat att pragmatiska faktorer har reglerat det mer omfattande bruket av subjektslösa satser i svenskans tidigare skeden. Med utgångspunkt i den analys som Faarlund (2003) gör av fornisländska argumenterar jag inom ramen för princip- och parameterteorin för att svenskan tidigare saknade en syntaktisk subjektsposition och att det är denna egenskap som är avgörande för att referentiella subjekt tidigare kunde utelämnas från fler strukturella positioner. Den förändring som har ägt rum i svenskans historia på denna punkt är således närmast att betrakta som ett resultat av syntaktisk grammatikalisering.

Syntaktisk grammatikalisering har ofta beskrivits med utgångspunkt i typologiska förändringar, och i en uppmärksammat artikel föreslår Li & Thompson (1976) en indelning av språk på grundval av de kategorier som ligger till grund för organisationen av ledföljden. De språk i vilka ledföljden organiseras utifrån subjekt-predikatrelationen betecknas som *subjektprominenta*, medan de språk som låter topik-kommentarrelationen vara avgörande betecknas som *topikprominenta*. Inom den teoretiska syntaxforskning som utgår från en generativistisk ansats har däremot syntaktisk grammatikalisering spelat en mer blygsam roll.

I ett mer generellt perspektiv har därmed den problemställning som ligger till grund för mitt arbete också klara teoretiska implikationer. Med min studie av subjektslösa satser i fornsvenska hoppas jag kunna bidra till diskussionen av relationen mellan morfologi och syntax, belysa den syntaktiska förändringsprocessen och dess orsaker samt medverka till den generativa grammatikens beskrivning av syntaktisk förändring. Till de teoretiska implikationerna av min problemställning återkommer jag i kapitel 2 nedan.

1.4 Disposition

Denna avhandling består i princip av tre större delar, fördelade på 8 kapitel. Den första delen, som förutom detta inledningskapitel också består av kapitel 2 och 3, utgör en bakgrund, och jag behandlar där förutsättningarna för mitt arbete. Efter att i kapitel 1 ha presenterat avhandlingens övergripande problemställning, material samt teoretiska utgångspunkter ger jag i kapitel 2 en teoretisk översikt till forskningen

om syntaktisk förändring. Jag berör kort förklaringsbegreppet ur ett både vetenskapsteoretiskt och språkvetenskapligt perspektiv för att därefter diskutera de teoretiska implikationerna av avhandlingens övergripande problemställning. Huvuddelen av diskussionen i kapitel 2 utgår från den generativa grammatikens teoretiska ram, och detta kapitel utgör samtidigt också en presentation av denna teori. I kapitel 3 tecknar jag en bakgrund till min studie av subjektslösa satser i fornsvenska genom att diskutera subjektstyper, visa på skillnaden mellan fornsvenska och modern svenska vad beträffar möjligheten till subjektсутelämning samt presentera ett urval av den tidigare forskningen inom både traditionell och generativ grammatik.

Avhandlingens andra del utgörs av kapitel 4. I syfte att beskriva förekomsten av subjektslösa satser och att visa hur bruket av subjektslösa satser förändras över tid redovisar jag i detta kapitel en undersökning av subjektslösa satser i fornsvenska. Denna undersökning ligger till grund för en variationsgrammatisk analys, och jag diskuterar resultatet av denna analys mot bakgrund av tidigare analyser av subjektstvang och subjektslöshet.

Undersökningen av subjektslösa satser i fornsvenska bildar också utgångspunkten för avhandlingens tredje del som syftar till att inom ramen för princip- och parameterteorin presentera en förklaring till varför bruket av subjektslösa satser har begränsats i svenskans historia. Denna del utgörs av de resterande kapitlen. I kapitel 5 behandlar jag relationen mellan syntax och informationsstruktur och presenterar en generativ analys av hur fornsvenska skiljer sig strukturellt gentemot modern svenska. I kapitel 6 prövar jag bärigheten hos denna analys genom en undersökning av slutfältsplacerade subjekt i fornsvenska.¹⁴ Resultatet av denna undersökning, som utgår från den generativa grammatikens antaganden men i huvudsak redovisas i mer teorineutrala termer, talar för att den analys som jag presenterar i kapitel 5 är riktig. I kapitel 7 står slutligen drivkraften bakom själva språkförändringen i fokus, och jag dryftar där orsakerna till subjektspositionens framväxt i svenskan. Jag återkommer i detta kapitel till den diskussion av olika förklaringsmodeller till syntaktisk förändring som jag för i kapitel 2. Jag söker visa att den syntaktiska grammatikalisering som leder till

¹⁴ Med termen *placering* avser jag genomgående den linjära ordningsföljden i satsen, medan jag använder termen *position* för att referera till den syntaktiska strukturen. Som Falk (1997:22) poängterar avspeglar den linjära ordningsföljden den syntaktiska strukturen, men de är inte identiska eftersom varken hierarkiska förhållanden eller eventuella tomma positioner framgår av den linjära ordningsföljden.

uppkomsten av en syntaktisk subjektsposition i svenskan inte är orsakad av morfologiska faktorer utan snarare av frekvensförskjutningar i den yttre grammatiken. Jag resonerar också kring analysens allmängiltighet och diskuterar huruvida uppkomsten av subjektstvång i svenskan generellt kan beskrivas som ett resultat av syntaktisk grammatikalisering. I detta kapitel gör jag också vissa utblickar mot andra nordiska språk.

Avhandlingens sista kapitel är mer summerande till sin karaktär. Här återknyter jag till de teoretiska implikationerna som jag presenterar i kapitel 2 och sammanfattar slutligen mina resultat i ljuset av avhandlingens syfte.

I avhandlingens två bilagor återfinns uppgifter dels om citerade och excerperade texter med hänvisningar till de textutgåvor som har anlitats, dels om de undersökta språkdragens frekvenser i de enskilda texterna. Utifrån dessa frekvensuppgifter är det möjligt att återskapa de flesta siffervärden som redovisas i den följande framställningen.

2 Syntaktisk förändring: teoretisk bakgrund

I föregående kapitel presenterade jag den övergripande problemställning som bildar utgångspunkten för detta arbete. Även om avhandlingens primära målsättning är knuten till subjektslösa satser i fornsvenska kan min studie, som jag nämnde i inledningskapitlet, också vara av relevans i ett mer generellt teoretiskt perspektiv. I detta kapitel ska jag diskutera syntaktisk förändring på ett mer allmänt plan i avsikt att dels visa på de teoretiska implikationerna av min problemställning, dels presentera den teoretiska ramen för mitt arbete.

Jag inleder med en kortfattad diskussion av förklaringsbegreppet ur ett vetenskapsteoretiskt perspektiv och berör den distinktion mellan interna och externa förklaringar som traditionellt görs inom språkvetenskapen (avsnitt 2.1). Därefter berör jag relationen mellan morfologi och syntax (avsnitt 2.2). Efter dessa mer allmänt hållna inledningsavsnitt behandlar jag i huvuddelen av kapitlet syntaktisk förändring inom den generativa grammatikens teoretiska ram (avsnitt 2.3). Jag ger en översikt av den generativa syntaxforskningens diakroniska tillämpningar och vänder därefter blicken mot princip- och parameterteorin, den grammatiska teori som implementeras i denna avhandling. Jag presenterar först denna teori för att sedan dryfta hur syntaktisk förändring kan hanteras inom dessa ramar. Jag berör också paradigets begränsningar. Slutligen formulerar jag de teoretiska implikationerna av min problemställning (avsnitt 2.4).

2.1 Förklaringsbegreppet inom den historiska språkvetenskapen

Inom idéhistorien kan, enligt von Wright (1971:2 f.), två huvud-traditioner av vetenskapligt adekvata förklaringar urskiljas: den

aristoteliska visavi den *galileiska* traditionen.¹⁵ Medan den aristoteliska traditionen strävar efter teleologiska förklaringar söker den galileiska traditionen kausala förklaringar:

The galilean tradition in science runs parallel with the advance of the causal-mechanistic point of view in man's efforts to explain and predict phenomena, the aristotelian tradition with his efforts to make facts teleologically or finalistically understandable. (von Wright 1971:2 f.)

Inom språkvetenskapen har båda förklaringstraditionerna tillämpats, och detta gäller inte minst förklaringar till språkförändringar. Värde av teleologiska förklaringar har dock ifrågasatts inom historisk lingvistik (se Mæhlum 1999:46 för vidare referenser). Så framhåller t.ex. Bybee (1988:357) explicit nödvändigheten av att söka kausala förklaringar till språkförändringar: "My suggestion is that complete explanations must specify a causal mechanism; thus we cannot explain change with reference to preferred types, but we must explain common types by referring to the factors that create them." Inom tidig diakronisk generativ grammatik antogs språkförändringar vara orsakade av en strävan efter förenkling. Denna förklaring faller inom den teleologiska traditionen, och som det kommer att framgå senare i detta kapitel berodde den kritik som riktades mot de tidiga diakroniska tillämpningarna av generativ grammatik delvis på att generativ grammatik inte sökte kausala förklaringar till språkförändringar.

Även om det kan framstå som eftersträvansvärt att i linje med Bybee (1988:357) urskilja kausala förklaringar till språkförändringar är det inte självklart vilka förklaringar som kan klassificeras som kausala. Faarlund (1990:34 ff.) understryker att en språkvetenskaplig förklaring alltid måste hämtas från en annan domän för att ha något värde. En teori kan, enligt honom, aldrig ha något värde som förklaring utan är istället att betrakta som en omformulering av de iakttagelser som teorierna bygger på. Den förklarande faktorn måste med andra ord tillhöra en annan domän än det fenomen som förklaras för att vara giltig.¹⁶

Det är dock inte oproblematiskt att avgöra till vilken domän som en viss faktor hör; en sådan avgränsning kräver, som Mæhlum (1999:78) framhåller, bland annat att det är möjligt att urskilja relevanta gränser

¹⁵ Namnen antyder att de två traditionerna har olika ålder. Von Wright (1971:2) understryker dock att så inte är fallet: även den galileiska traditionen har sina rötter i antiken.

¹⁶ För en annan uppfattning, se Newmeyer 1998:97–103.

mellan de olika områdena. Vanligt förekommande är att göra en uppdelning mellan *interna* respektive *externa faktorer*: "By 'internal factors' are meant those inherent in, and arising out of, any given synchronic state of the language system. By 'external' factors are meant the forces arising out of the location and use of language in society" (Gerritsen & Stein 1992:7). Vad som ska betraktas som interna respektive externa faktorer beror dock, som Falk (1999:89) understryker, på vilken enhet som ligger till grund för gränsdragningen, eftersom dessa begrepp är relativa. I citatet från Gerritsen & Stein (1992) ovan utgör snarast språket som system den avgränsande enheten: faktorer som är relaterade till detta system kan därmed betraktas som interna, medan icke-språkliga faktorer kan betraktas som externa. Att använda språket som den avgränsande enheten är emellertid inte heller oproblematiskt eftersom begreppet *språk* inte har någon klar ontologisk status, vilket Falk (1999:89) också diskuterar.

För att det ska vara meningsfullt att operera med ett domänbegrepp är det således nödvändigt att klart definiera inte bara vad som avses med begrepp som *språk* utan också hur domänen i fråga ska avgränsas visavi andra domäner (jfr Mæhlum 1999:78). Campbell (1980:19) använder t.ex. biologiska egenskaper hos människan som den avgränsande enheten – "By external factors I mean factors outside the structure of language per se and outside the structure of the human organism" – och alla faktorer som ligger innanför denna gräns kommer därmed också att betraktas som interna.

En delvis annorlunda avgränsning gör däremot Giacalone Ramat (1992) som bland de mänskliga egenskaperna skiljer också mellan lingvistiska och icke-lingvistiska faktorer:

Many internal principles commonly referred to in linguistic research are based on cognitive operations such as ease of perception and production: the principles of Dressler's Natural Morphology or Haiman's Natural Syntax are of this kind. These principles are part of the constraints imposed on natural languages by the way the human mind and perception mechanisms function. Thus they are internal, but extralinguistic factors [...]. (Giacalone Ramat 1992:317)

Med Giacalone Ramats (1992) avgränsning kommer generella mänskliga egenskaper att vara interna i relation till sociala faktorer (som t.ex. språkkontakt) men samtidigt externa i relation till specifikt

lingvistiska faktorer. Genom att skilja mellan lingvistiska och icke-lingvistiska faktorer urskiljer Giacalone Ramat (1992), enligt Falk (1999:89), "en grammatik, avskild (utan att nödvändigtvis vara avstängd) från andra kognitiva förmågor". Det är naturligtvis hypotetiskt att anta att grammatiken existerar som ett autonomt system, men Newmeyer (1998:78 ff.) menar att en sådan hypotes inte bara har en stark ställning inom formell grammatik, utan att den också är förenlig med den funktionella grammatikens antaganden i den meningen att det finns ett kognitivt system särskilt knutet till språket. Det råder dock starkt delade meningar om vad detta system innehåller och huruvida det är medfött eller inte.

En betydligt mer kontroversiell hypotes, med stark ställning inom generativ grammatik, är däremot hypotesen om en autonom syntax, d.v.s. ett kognitivt system vars primitiva termer varken är avhängiga av semantik eller diskurs, och vars kombinationsprinciper inte refererar till systemexterna faktorer (Newmeyer 1998:23). Denna hypotes, som förutsätter hypotesen om en autonom grammatik, har sina rötter inom amerikansk strukturalism och betraktas inom generativ grammatik som empiriskt motiverad (Newmeyer 1998:26 f.).¹⁷ Givet denna hypotes kan syntaxen som system utgöra den avgränsande enhet visavi vilken en faktor kan vara intern eller extern. Detta innebär att alla faktorer som inte är relaterade till den autonoma syntaxen kan betraktas som externa – även om de tillhör någon annan språklig nivå. Hypotesen om en autonom syntax avser ett system som något förenklat kan sägas ge ramarna för grammatiska satser men däremot inte avgör hur satsens faktiska ledföljd kan variera inom dessa ramar i en viss kontext. Alla ledföljdsförändringar är således inte relaterade till syntaxen som system, utan kan också ske helt oberoende genom t.ex. frekvensförskjutningar i språkbruket. Sådana ledföljdsförändringar kan också betraktas som syntaxexterna, och med detta synsätt kan en förklaring som hänvisar till förändringar i ledföljdsfrekvenser och ledföljdsmonster också betraktas som en fullt giltig kausal förklaring till en syntaktisk förändring. På samma sätt som en förklaring som hänvisar till morfologiska förändringar tillhör den en annan domän än det som förklaras i linje med de krav som Faarlund (1990:34 ff.) ställer.

Enligt Fischer (2007:30 ff.) är en uppdelning i interna respektive externa faktorer användbar utifrån en teoretisk eller metodisk synvinkel, men hon varnar för att tvinga fram denna uppdelning för varje språklig

¹⁷ Se vidare Newmeyer 1998:25–55 för en utförlig diskussion av denna hypotes.

förändring som ska förklaras eftersom vanligtvis både interna och externa förklaringar är avgörande för språkförändringar. Jag delar Fischers uppfattning på denna punkt: förklaringar till språkliga förändringar tenderar att betona betydelsen hos en särskild faktor vilket ofta ger en alltför förenklad bild av en komplex språkförändringsprocess. Detta gäller inte minst förklaringar till syntaktiska förändringar, men för att bedöma värdet av de förklaringar som presenteras och undgå cirkelresonemang kan dock, enligt min mening, en uppdelning i interna respektive externa faktorer vara nödvändig i det praktiska arbetet. Jag ansluter mig här till de krav som enligt Faarlund (1990:34–41) måste uppfyllas för att en förklaring ska vara giltig, och i denna avhandling kommer jag att låta syntaxen som autonomt system utgöra den enhet visavi vilken begreppen *intern* respektive *extern* är relativa. Sådana förklaringar som hämtas från en enhet som är extern visavi syntaxen som system kommer jag således att betrakta som giltiga kausala förklaringar.

2.2 Sambandet mellan morfologi och syntax

Inom tidig språkhistorisk forskning framstår ofta ljud- och formlära som de primära forskningsinriktningarna, och en vanlig uppfattning är att mycket litet intresse ägnades åt syntax (jfr Aitchison 1980:137; Lightfoot 1979:7 ff.; McMahon 1994:107 f.). Denna bild av språkvetenskapens historia verkar dock inte vara helt riktig; det finns, som Harris & Campbell (1995:15–34) visar, en lång forsknings-tradition också inom historisk syntax. Jankowsky (1972:166 ff.) framhåller att junggrammatikerna redan tidigt var medvetna om betydelsen av syntaktiska undersökningar, men att de samtidigt hävdade att studier av språkets ljud- och formsystem måste föregå syntaktiska studier. Avsaknaden av en relevant syntaktisk begreppsapparat medförde också att många syntaktiska fenomen inte var klart definierade för äldre tiders språkhistoriker (jfr Rischel 2002:143). Samtidigt hade syntaxbegreppet tidigare också en annan innebörd, och enligt Jankowsky (1972:167) gjorde junggrammatikerna ingen klar skillnad mellan morfologi och syntax. Syntaktisk förändring innefattade därmed också förändringar i böjningssystemet och förändringar i användandet av morfologiska kategorier som exempelvis konjunktiv. Ett morfologibegrepp med denna vidare innebörd som också inkluderar syntaxen

återfinns t.ex. hos Wessén (1965:6): "Satsläran eller syntaxen är en del av morfologien (läran om de språkliga formerna)".

Det framkom redan i det inledande kapitlet att det finns en lång tradition inom språkvetenskapen av att se ett samband mellan morfologi och syntax. Denna relation har också kommit att spela en betydande roll som kausal förklaring inom den historiska språkvetenskapen, och morfologiska förändringar har betraktats både som en orsak till och en konsekvens av syntaktiska förändringar. Redan under medeltiden observerade man inom den arabiska grammatiktraditionen att nya ledföljdsmönster ersatte förlorade kasusändelser. Ibn Khaldûn (1332–1406) visade att den klassiska arabiskans ledföljd Verb-Subjekt-Objekt hade övergått till Subjekt-Verb-Objekt i de dialekter som hade förlorat kasusändelserna (Harris & Campbell 1995:21). I Europa uppmärksammades ledföljdsförändringar i samband med jämförelser med framför allt latin (Harris & Campbell 1995:21), och fransmannen Bernhard Lamy noterade under 1600-talet att franskans ledföljd hade en syntaktisk funktion genom att den ersatte förlorade böjningsändelser (Scaglione 1981:41). Inom amerikansk strukturalism återkommer senare samma grundtanke genom att Sapir ([1921] 1949:166) ser morfologisk försvagning som orsaken till syntaktisk förändring.

Också inom svensk språkhistorisk forskning har morfologiska försvagningar ansetts vara en relevant faktor vid syntaktisk förändring. Wessén (1965:6) framhåller att syntaktisk förändring delvis "står [...] i intim samverkan med de förändringar, som formsystemet undergår".¹⁸

Det finns således en lång tradition av att se morfologiska förändringar som den kausala förklaringen till syntaktiska förändringar. De morfologiska förändringarna kan i sin tur föras tillbaka på ljudförändringar; Jespersen (1894:97) sammanfattar denna kausala förklaringsstradition på följande sätt:

It is, however, by no means rare to find underlying, in a more or less latent way, people's notions of these things, the theory that the inflexional endings were first lost "by phonetic decay," or "by the blind operation of sound laws," and then a fixed word-order had to step in to make up for the loss of the previous forms of expression.

Jespersen (1894:96 f.) är emellertid kritisk mot denna förklarings-tradition och ser istället morfologisk försvagning som en konsekvens av

¹⁸ Se också Pamp 1971:28.

en mer strikt ledföljd.¹⁹ Om förändringen hade gått i riktning mot att en mer fixerad ledföljd ersätter förlorade kasusändelser hade det enligt Jespersen (1894:97) varit nödvändigt att föreställa sig en period då relationen mellan olika led i satsen varken markerades genom särskilda böjningsändelser eller en fixerad ledföljd.

Sammanfattningsvis kan således konstateras att morfologi och syntax har relaterats till varandra på olika sätt. Å ena sidan har syntaktisk förändring betraktas som en konsekvens av morfologisk förändring. Å andra sidan har morfologisk förändring också ansetts kunna orsaka syntaktiska förändringar, och denna förklaringstradition spelar fortfarande en betydelsefull roll inom språkvetenskapen, inte minst inom den generativa grammatiken.

2.3 Den teoretiska ramen

Den teoretiska utveckling som den generativa grammatiken har genomgått har medfört att det idag finns en teori inom vilken syntaktiska skillnader mellan olika stadier av ett språk kan beskrivas på samma sätt som syntaktiska skillnader mellan olika språk. Huvuddelen av detta kapitel ska jag ägna åt att presentera denna teoretiska variant, *princip- och parameterteorin*. Vidare ska jag diskutera de diakroniska tillämpningarna av denna teori och beröra dess begränsningar.

2.3.1 Bakgrund: diakroniska förklaringsmodeller

Även om förklaringsmodellerna inom diakronisk generativ syntax idag inte skiljer sig från förklaringsmodellerna inom synkronisk generativ syntax har så inte alltid varit fallet. För att ge relief åt min diskussion inleder jag detta avsnitt med en kort översikt av hur tidigare teoretiska varianter av generativ grammatik har förhållit sig till syntaktisk förändring före introduktionen av princip- och parameterteorin (Chomsky [1981] 1982a).

2.3.1.1 Standardmodellen

Den generativa grammatiken har alltsedan introduktionen (Chomsky [1957] 2002) haft ambitionen att vara en teori om en medfödd språkförmåga, gemensam för alla människor oberoende av modersmål.

¹⁹ En liknande uppfattning ger också Wundt (1900:362 ff.) uttryck för.

Platzack (1998a:32) framhåller dock att de konkreta arbetsformerna för de forskare som tillämpade denna teori till en början inte kom att skilja sig på något avgörande sätt från tidigare: eftersom de mänskliga språken skiljer sig åt inbördes var det fortfarande nödvändigt att formulera olika språkspecifika regler. Ett grammatiskt regelsystem kom därmed att spela en avgörande roll också i den tidiga generativa grammatiken även om reglerna i högre utsträckning än tidigare kom att formaliseras inom en given ram.

Den generativa grammatiken användes till en början uteslutande för synkroniska språkbeskrivningar, men under 1960-talet började teorin – huvudsakligen baserad på den s.k. *standardmodellen* (Chomsky 1965) – att tillämpas också diakroniskt. Med den generativa grammatikens synsätt var språkförändring att betrakta som en förändring av grammatiken, d.v.s. av språksystemet – inte av språkbruket. Också inom tidigare diakroniska tillämpningar av generativ grammatik spelade regelsystemet en central roll genom att de grammatiska reglerna antogs kunna förändras på olika sätt; Ralph (1972:50) urskiljer fyra typer av språkförändringsmekanismer, relaterade till grammatiska regler: *regeltillägg*, *regelbortfall*, *regelomkastning* och *regelgeneralisering*.²⁰

Den tidiga generativa grammatikens begreppsapparat innebar ett nytt sätt att beskriva och formalisera språkförändringar, men formaliseringen utgjorde i sig naturligtvis ingen förklaring. Drivkraften bakom att regeluppsättningen i ett språk kunde förändras relaterades istället till förenkling i samband med förstaspråksinläringen (Lenerz 1995: 1170; McMahon 1994:108). Skälet till att en förändring sker ligger således i själva målet för denna förändring. Ett idealt tillstånd hos språket kan därmed sägas utgöra den drivande kraften vid syntaktisk förändring, och denna förklaring faller därmed inom ramen för en teleologisk tradition (se vidare Mæhlum 1999:59–67; 78–84).

De diakroniska tillämpningarna av den generativa grammatikens standardmodell kom att utsättas för hård kritik. Enligt Lenerz (1995:1169 f.) faller denna kritik huvudsakligen i tre kategorier. För det första begränsade antagandet om språklig homogenitet (se t.ex. Chomsky 1965:3) standardmodellens diakroniska ansatser (Lenerz 1995:1169 f.). Eftersom teorin vid denna tidpunkt inte kunde hantera

²⁰ Ralph (1972:51 ff.) diskuterar dessa fyra typer av språkförändringsmekanismer primärt med exempel från fonologin men påpekar att samma mekanismer också skulle kunna tillämpas på syntaxens område: "Det har föreslagits att det syntaktiska systemet skulle kunna undergå samma slags förändringar som det fonologiska. Regler skulle alltså kunna läggas till och falla bort, ordningen skulle kunna ändras osv." (Ralph 1972:71)

synkronisk variation föll också den grundläggande förutsättningen för all språkförändring bort (se vidare Weinreich, Labov & Herzog 1968).

För det andra var den grammatiska teorin inte tillräckligt restriktiv eftersom standardmodellen tillät flera alternativa beskrivningar av en syntaktisk förändring. Lenerz (1995:1169) påpekar att uppkomsten av subjektstvång (jfr exempel (2.1) och (2.2)) kan beskrivas som resultatet av antingen ett regeltillägg eller en regelförenkling:

(2.1) Sidhan hände at eldir kom lös vm ena nat ... (JÄR:126 f.)

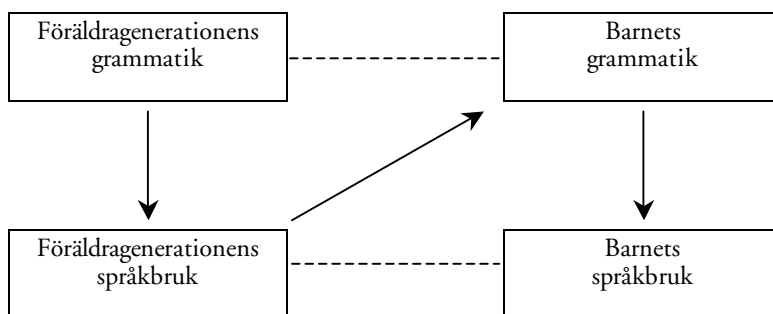
(2.2) Sedan hände *det* att elden kom lös en natt ...

I det första fallet måste man anta att grammatiken har komplicerats genom tillägg av en regel som kräver insättning av ett subjekt. I det senare fallet måste man anta att grammatiken tidigare har haft en regel som kräver strykning av subjekt och att uppkomsten av subjektstvång beror på att denna regel har fallit bort. Utan en restriktiv grammatisk teori är det svårt att utvärdera vilken av dessa två beskrivningar som är att föredra (jfr Lightfoot 1979:31 ff.):

Without a restrictive theory of grammar, the grammars of the stages being compared may take on a wide variety of forms and the means of characterizing the historical changes will increase by a geometric progression depending on the number of stages involved. Therefore I can see no way of doing useful work on the nature of syntactic change without presupposing a highly restrictive theory of grammar. (Lightfoot 1979:28)

För det tredje uppfattades formella beskrivningar som förklaringar (Lenerz 1995:1169 f.). Någon strikt uppdelning gjordes, som Lightfoot (1979:34 f.) påpekar, inte mellan grammatisk teori och språkförändringsteori. Syntaktisk förändring reducerades till en förenkling av grammatikens regeluppsättning i samband med förstaspråksinläringen. Denna förenkling utgjorde också förklaringen till förändringen: barnet konstruerade en enklare grammatik. Värdet hos en sådan förklaring kan emellertid ifrågasättas bland annat eftersom det inte finns någon direkt koppling mellan barnets och föräldragenerationens grammatiker, och då denna direkta koppling saknas kan enligt Andersen (1973:767) relationen mellan de båda grammatikerna betraktas som en pseudoförbindelse. Det är enbart i jämförelse med en tidigare generations grammatik som barnets grammatik kan framstå som enklare, och därmed kan inte strävan efter förenkling heller förklara

varför språkförändring sker. För att kunna presentera plausibla förklaringar till språkförändringar är det istället nödvändigt att undersöka orsakerna till att barnets grammatik skiljer sig från föräldragenerationens (jfr Andersen 1973:791). Andersens (1973) modell för språkförändring återges i figur 2 nedan; de streckade linjerna i figuren utgör pseudoförbindelser.

Figur 2. En modell för språkförändring (efter Andersen 1973:767)

Modellen i figur 2 ovan illustrerar att barnets grammatik inte är en direkt kopia av föräldragenerationens utan att barnet istället på grundval av föräldragenerationens yttranden skapar sin grammatik. När barnets språkbruk skiljer sig från föräldragenerationens skiljer sig också föräldragenerationens grammatik från barnets. Men samtidigt behöver inte två generationers grammatiker vara identiska även om de båda generationernas språkbruk inte uppvisar några skillnader. Grammatiska kategorier kan nämligen analyseras på olika sätt av olika generationer, utan att detta nödvändigtvis avspeglar sig genom ett förändrat språkbruk.

Diakronisk språkforskning bör, enligt Andersen (1973:790 f.), uppmärksamma dels relationen mellan en viss grammatik och det språkbruk som ligger till grund för denna (d.v.s. den relation som markeras med en diagonal pil i figur 2), dels relationen mellan denna grammatik och det språkbruk som den i sin tur resulterar i (d.v.s. den relation som utmärks av en nedåtriktad pil till höger i figur 2): "These two essential links in the ongoing process of using and transmitting

language can and must be investigated empirically” (Andersen 1973:791).²¹

2.3.1.2 Den utvidgade standardmodellen

En av orsakerna till den kritik som riktades mot standardmodellens diakroniska ansatser var bristen på en strikt uppdelning mellan grammatisk teori och språkförändringsteori. Inom ramen för generativ grammatik presenterades emellertid 1979 en teori om syntaktisk förändring av David Lightfoot, en av kritikerna till standardmodellens diakroniska tillämpningar. Han utgick från en mer restriktiv grammatisk teori än tidigare, den utvidgade standardmodellen (eng. *extended standard theory* – EST), och framhöll explicit vikten av att skilja en teori om grammatik från en teori om språkförändring.²²

Lightfoot (1979:121) antar att grammatiken innehåller en princip om genomskinlighet (eng. *transparency principle*):

The Transparency Principle requires derivations to be minimally complex and initial, underlying structures to be 'close' to their respective surface structures, and it must be conceived as part of the theory of grammar, and not as a component of a theory of (syntactic) change

Denna princip begränsar graden av komplexitet och ger därmed också, enligt Lightfoot, ramarna för möjliga grammatiker. Vid en viss brytpunkt har komplexiteten blivit så hög att en reanalys måste ske.²³

Syntaktisk förändring genomförs, menar Lightfoot, i två steg. Först sker ett antal av varandra oberoende förändringar. Dessa förändringar medför en allt högre komplexitet, och efter ett antal sådana förändringar når grammatiken slutligen den grad av komplexitet att en ny analys måste ske givet principen om genomskinlighet. Som ett exempel på syntaktisk förändring visar Lightfoot på de modala hjälpverbens utveckling i engelskans historia. I modern engelska har de modala

²¹ Andersen (1973) betecknar den förra relationen som abduktiv och den senare som deduktiv. Deutscher (2002) kritiserar dock denna användning av begreppet *abduktion*: "The typology of changes that is couched in the philosophical terms 'abductive' and 'deductive' thus boils down to the simple LINGUISTIC distinction between 'reanalysis' and 'extension'" (Deutscher 2002:484).

²² Se Lightfoot 1979:21–42 för kritik mot den generativa grammatikens tidigare diakroniska ansatser.

²³ Att här tala om *reanalys* är, som Åfarli (2000:131 ff.) påpekar, missvisande. Eftersom syntaktisk förändring antas ske mellan generationer är det snarare frågan om en ny analys och inte en reanalys.

hjälpverben ett antal egenskaper som skiljer dem från andra verb. I fornengelska var situationen däremot annorlunda: verb som *sculan*, *willan*, *magan* etc., som i modern engelska kan kategoriseras som modala hjälpverb, har i fornengelska samma egenskaper som vanliga verb (Lightfoot 1979:98 f.), och det finns därför, enligt Lightfoot, inte skäl att urskilja en särskild kategori av modala hjälpverb i fornengelska. Under forn- och medelengelsk tid sker emellertid ett antal oberoende förändringar som får konsekvenser för motsvarigheterna till den moderna engelskans modala hjälpverb och bidrar till att isolera dem som en särskild grupp – bland annat upphör de att konstrueras med direkt objekt (se vidare Lightfoot 1979:101–109). Dessa förändringar var slutförda omkring år 1500 och medförde att verbsystemet nådde en sådan grad av komplexitet att en ny analys måste ske enligt principen om genomskinlighet. I engelskan inträffar detta, enligt Lightfoot (1979:110), under 1500-talet, och därmed uppstår en ny grammatisk kategori, modala hjälpverb.

Skillnaderna mellan olika grammatiker är dock inte direkt observerbara – med Andersens (1973:767) terminologi är relationen mellan olika grammatiker att betrakta som en pseudorelation. Lightfoot (1979:110) visar dock på ett antal förändringar som sker under 1500-talet och som alla kan relateras till uppkomsten av modala hjälpverb som en grammatisk kategori; t.ex. förlorar då motsvarigheterna till den moderna engelskans modalverb möjligheten att uppträda i infinitiv.

I stället för att hänvisa till förenkling i samband med första-språksinläringen som förklaring till syntaktisk förändring, betonar Lightfoot (1979:122 f.) den roll som de oberoende förändringarna spelar. Genom att kartlägga dessa är det, enligt Lightfoot, möjligt att förklara varför en språkförändring har skett och varför den har inträtt vid en viss tidpunkt. En sådan förklaring är dock beroende av den princip om genomskinlighet som Lightfoot introducerar, och denna princip har varken någon självklar eller oomtvistad status (se vidare Aitchison 1980:142 ff.; McMahon 1994:125 ff.; Romaine 1981). Genom att Lightfoot framhåller vikten av att undersöka de oberoende förändringarnas roll som orsak till syntaktisk förändring (jfr Andersen 1973) får dock den kausala förklaringstraditionen en större betydelse. Den något paradoxala orsaken till att språkförändring kan äga rum är således att språkförändringar vållar språkförändringar i den meningen att sådana förändringar som sker oberoende av syntaxen som autonomt system orsakar förändringar i detta system (jfr Falk 1993a:35).

Huruvida detta ska betraktas som en extern – och därmed giltig kausal förklaring – är, som jag diskuterade i avsnitt 2.1 ovan, i högsta grad avhängigt av hypotesen om en autonom syntax.

2.3.2 Princip- och parameterteorin – en inledning

Den grammatiska teori, *princip- och parameterteorin*, som jag tillämpar i denna avhandling tog i sin första version form under slutet av 1970-talet och presenterades efter vidare utveckling i bokform av Noam Chomsky ([1981] 1982a). I detta avsnitt presenterar jag några centrala aspekter av denna grammatiska teori. *Princip- och parameterteori* använder jag, i linje med t.ex. Newmeyer (1998:11), som en samlande beteckning dels för den s.k. *GB-modellen* (Chomsky [1981] 1982a), dels för det s.k. *minimalistiska programmet* (Chomsky 1995). Med utgångspunkt i skillnaderna mellan princip- och parameterteorin och tidigare versioner av generativ grammatik behandlar jag i följande avsnitt beskrivningen av syntaktiska skillnader mellan olika språk dels inom GB-modellen, dels inom det minimalistiska programmet. Slutligen presenterar jag den satsmodell som kommer att ligga till grund för min analys i detta arbete.

Genom min presentation vill jag först och främst ge en teoretisk bakgrund till resonemangen i de följande kapitlen, utan att jag därigenom har för avsikt att ge någon heltäckande översikt av teorin. För mer allomfattande introduktioner hänvisar jag till t.ex. Hornstein, Nunes & Grohmann 2005. Den hittills enda mer omfattande presentationen av teorin på svenska är Platzack 1998a. En utmärkt översikt i mer kondenserad form återfinns också i Stroh-Wollins (2002) avhandling (se s. 80–96).

2.3.2.1 Skillnader gentemot tidigare varianter av generativ grammatik

Precis som tidigare versioner av generativ grammatik (Chomsky [1957] 2002; 1965) är grunden för princip- och parameterteorin postulatet om en genetiskt bestämd språkförmåga, gemensam för alla människor. Denna mänskliga språkförmåga, den universella grammatiken (UG), antas vara orsaken till att barn, på grundval av den omgivande miljöns språkbruk (s.k. *primära lingvistiska data*, *PLD*), kan tillägna sig ett modersmål, en *inre grammatik*. Precis som tidigare varianter av generativ grammatik är princip- och parameterteorin en teori om denna

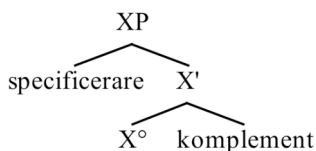
inre grammatik. Den inre grammatiken står i ett kausalt förhållande till den *yttre grammatiken*, de talade eller skrivna yttranden som en individ producerar och som vanligtvis uppfattas som språk (Åfarli 2000:30). Schematiskt kan detta illustreras som i figur 3 nedan.

PLD + UG $\rightarrow$ Inre grammatik $\rightarrow$ Yttre grammatik

Figur 3. Det kausala sambandet mellan
den inre och yttre grammatiken (efter Åfarli 2000:32)

Den universella grammatiken måste vara tillräckligt generell för att omfatta egenskaper gemensamma hos alla mänskliga språk, men samtidigt också tillräckligt specifik för att kunna fånga de inbördes skillnaderna mellan dessa språk. I tidigare versioner av generativ grammatik formulerades sådana skillnader mellan språk, som jag beskrev ovan, genom olika system av regler. I princip- och parameterteorin saknas däremot regelbegreppet, och istället antas den universella grammatiken bestå av ett antal gemensamma språk-övergripande *principer*. Vissa av dessa principer antas vara öppna och kan få olika värden i olika språk. Dessa öppna principer kallas *parametrar*.

En annan central komponent i princip- och parameterteorin är X' -teorin (se vidare Platzack 1998a:41–56). Till skillnad från tidigare versioner av generativ grammatik genereras inte olika fraser av särskilda frasstrukturregler, utan alla antas vara uppbyggda enligt det grundmönster som återges i figur 4 nedan.

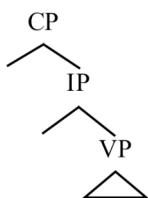

Figur 4. Grundstrukturen för fraser inom X' -teorin

Varje fras, XP , där X står för någon typ av kategori och P för fras (eng. *phrase*), består av minst ett s.k. *huvud* (X°). Detta huvud kan eventuellt utvidgas med ytterligare en fras, ett s.k. *komplement* (inre argument). Tillsammans utgör huvudet och komplementet en konstituent (X') som

i sin tur också kan utvidgas. Det sker genom tillägg av en s.k. *specificerare* (yttre argument). Specificeraren, huvudet och komplementet utgör tillsammans en fullständig fras. En fullständig fras kan maximalt innehålla tre typer av element (specificerare, huvud och komplement), men en fras måste inte innehålla alla tre enheterna för att vara fullständig. Endast huvudet är en nödvändig beståndsdel i en fullständig fras.

En fras av den typ som illustrerades i figur 4 ovan kan vara uppbyggd dels kring olika *lexikala kategorier*, svarande mot ordklasserna verb (V), substantiv (N), adjektiv (A) och preposition (P), dels kring olika s.k. *funktionella kategorier* som uttrycker grammatiska betydelser. Till en början antogs endast ett begränsat antal funktionella kategorier. Traditionellt opererade man enbart med två, IP (*I* för eng. *inflection*) respektive CP (*C* för eng. *complementizer*), som tillsammans med verbfrasen, VP, är hierarkiskt ordnade som i figur 5 nedan. De tre fraserna kan sägas svara mot en innehållsdel, en satsgrammatisk del och en kontextanknytande del (jfr Platzack 1998a:60 ff.): i VP basgenereras verbet och dess eventuella argument, som bland annat subjekt och objekt, via IP uttrycks grammatiska betydelser och genom CP knyts satsens innehåll samman med den omgivande kontexten. I takt med att teorin har reviderats har emellertid de funktionella kategorierna blivit allt fler, och inom modernare varianter av princip- och parameterteorin betecknar CP, IP (även benämnd TP; *T* för eng. *tense*) och VP snarare domäner, som var och en innehåller flera olika funktionella kategorier.²⁴

Figur 5. Satsens hierarkiska grundstruktur

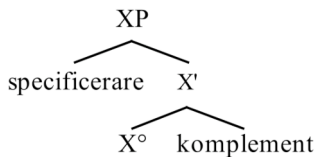
²⁴ Tanken att IP kunde splittras i ett antal funktionella kategorier lanserades av Pollock (1989), och bland annat Rizzi (1997) utvecklar en motsvarande analys för CP.

2.3.2.2 GB-modellen

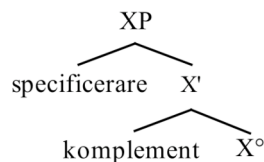
Inom GB-modellen hade parameterbegreppet en central ställning för att beskriva syntaktiska skillnader mellan olika språk. Medan en språk-övergripande princip styrde att huvudordet i en verbfras kunde utvidgas med ett objekt som komplement, bestämde en parameter den inbördes ordningen mellan verbet och komplementet (Platzack 1998a:33). En satsstruktur som i figur 6 nedan antogs generera ledföljden verb > objekt i exempelvis modern svenska (se exempel (2.3)), medan en satsstruktur som i figur 7 nedan låg till grund för ledföljden objekt > verb i språk som t.ex. tyska (se exempel (2.4)):

(2.3) Hon har inte *köpt bilen*. (Verb > Objekt)

(2.4) Sie hat *das Auto* nicht *gekauft*. (Objekt > Verb)
hon har bilen inte köpt
 'Hon har inte köpt bilen'

Figur 6. X'-strukturen i VO-språk inom GB-modellen

Figur 7. X'-strukturen i OV-språk inom GB-modellen

En parameter förutsätts ha ett begränsat antal möjliga värden, och vanligtvis rör det sig, som i figur 6 och 7 ovan, endast om två alternativ (Åfarli 2000:31). Att tillägna sig ett modersmål, en inre grammatik, kan inom ramen för GB-modellen beskrivas som en fixering av värdet hos ett antal parametrar.

Antalet parametrar antas också vara begränsat (jfr Lightfoot 1999:259). Varje enskilt syntaktiskt fenomen kan därmed inte föras tillbaka på en särskild parameter – i så fall hade parameterbegreppet varit likställt med regelbegreppet – utan flera olika, till synes orelaterade, fenomen måste ses som effekter av en och samma parametersättning. En av de mest diskuterade parametrarna, den s.k. *nollsubjektparametern*, kan, något förenklat, sägas reglera huruvida kongruensmorfemen i språk

med subjekt-verbkongruens kan fungera pronominellt och därmed ersätta ett subjektspronomen (Platzack 1987a:382 ff.). Denna parameter anses vara avgörande för fyra syntaktiska fenomen: möjligheten att utelämna referentiella subjekt, möjligheten att utelämna icke-referentiella subjekt, möjligheten att göra satsfläta av subjektet över kvarstående subjunktion samt möjligheten till postponering av subjekt (se vidare Gilligan 1987; Jaeggli & Safir 1989).²⁵

Platzack (1985a; 1987a) visar att de nordiska språken faller inom två grupper med avseende på de tre senare syntaktiska fenomenen: de är generellt möjliga i isländska och färöiska och omöjliga i danska, norska och svenska.²⁶ De inbördes skillnaderna mellan de nordiska språken illustreras på denna punkt med hjälp av de isländska respektive svenska exemplen i (2.5), (2.6) och (2.7):²⁷

- (2.5) *Utelämnning av icke-referentiella subjekt*
 a. Í gær rigndi (*það) mikið. (Sigurðsson 1989:164)
 b. Igår regnade *(det) mycket.
- (2.6) *Satsfläta av subjektet över kvarstående subjunktion*
 a. Þetta vissi ég að mundi koma fyrir. (Sigurðsson 1989:156)
 b. Detta visste jag (*att) skulle hända.

²⁵ Distinktionen mellan referentiella och icke-referentiella subjekt behandlas mer utförligt i kapitel 3.

²⁶ Platzack (1985a, 1985b, 1987a) för tillbaka ytterligare syntaktiska fenomen på nollsubjektparametern, som t.ex. förekomsten av kilkonstruktion. Jag begränsar mig här till de syntaktiska fenomen som traditionellt har relaterats till nollsubjektparametern.

²⁷ I någon utsträckning är detta en idealiserad bild. I färöiska är t.ex. möjligheten till satsfläta av subjektet över kvarstående subjunktion mer begränsad än i isländska (Thráinsson et al. 2004: 295 f.), och bland de nordiska fastlandsspråken finns det dialekter, som t.ex. finlandssvenska, som accepterar satsfläta av subjektet över kvarstående subjunktion (Platzack 1993). Likaså kan färöiskans *tað* förekomma i subjektpositionen till skillnad från isländskans *það* (se vidare Thráinsson et al. 2004:284 ff.). Som Falk (1987) har visat kan också icke-referentiella subjekt under vissa omständigheter utelämnas i modern svenska, vilket illustreras i exempel (ii) nedan. Jag återkommer till icke-referentiella subjekt i kapitel 7 nedan:

- (i) Í Havn regnar tað ofta. (Thráinsson et al. 2004:286)
 'I Tórshavn regnar det ofta'
- (ii) I gräset kan finnas ormar. (Falk 1987:1)

- (2.7) *Postponering av subjekt*
a. Það munu kaupa þessa bók margir stúdentar.
(Platzack 1987a:378)
b. *Det vill köpa denna bok många studenter.

Även om GB-modellen kom att erbjuda ett betydligt mer kraftfullt verktyg än tidigare versioner av generativ grammatik för att beskriva skillnader mellan språk blev modellen med tiden relativt komplex. I takt med att alltfler syntaktiska skillnader mellan olika språk uppmärksammades kom antalet föreslagna parametrar ständigt att öka. Som Platzack (1998a:36) framhåller hade samtidigt vissa begrepp fått så många olika definitioner att deras användbarhet riskerade att gå förlorad.

2.3.2.3 Det minimalistiska programmet

Det minimalistiska programmet är, liksom GB-modellen, en variant av princip- och parameterteorin. De har därmed en gemensam grund även om skillnaderna mellan de båda versionerna i flera avseenden är stora. Jag ska här begränsa mig till att beröra hur beskrivningen av syntaktiska skillnader mellan olika språk i det minimalistiska programmet skiljer sig från motsvarande beskrivning inom GB-modellen.

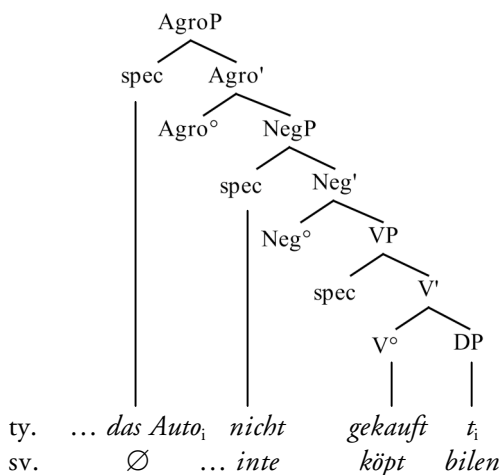
Syntaktiska skillnader mellan olika språk fördes inom GB-modellen tillbaka på värdet hos ett antal olika parametrar som var och en reglerade ett kluster av olika syntaktiska fenomen. Inom det minimalistiska programmet är däremot parameterbegreppet starkt förenklat. Syntaktiska skillnader mellan olika språk betraktas istället som effekten av att grammatiska särdrag²⁸ hos olika funktionella kategorier måste elimineras genom att de grammatiska särdragen attraherar ett motsvarande särdrag i en lexikal konstituent. Denna attraktion kan ske antingen synligt eller osynligt, men endast i det förra fallet avspeglar sig elimineringen av särdraget i den yttre grammatiken genom olika flyttningar. Sådana särdrag som måste elimineras synligt genom flyttning kallas för *starka*, medan sådana särdrag som kan elimineras på osynlig väg kallas för *svaga*. Parametriska skillnader mellan olika språk beskrivs inom ramen för det minimalistiska programmet som en effekt av vilka särdrag som är

²⁸ Särdragsbegreppet användes först inom fonologin och har därefter spridit sig också till den teoretiska syntaxforskningen. Som Götzsche (2002:114 f.) framhåller har dock särdragen en annan empirisk status inom fonologin än inom den teoretiska syntaxforskningen.

starka respektive svaga. Denna förändring av parameterbegreppet har åtminstone två direkta konsekvenser: För det första måste ett större antal funktionella kategorier antas (jfr avsnitt 2.3.2.1 ovan). För det andra är effekten av en enskild parametersättning mindre omfattande; endast i de fall då olika syntaktiska fenomen kan attribueras till ett bestämt särdrag är det möjligt att föra tillbaka kluster av olika fenomen på en enskild parameter (Pintzuk, Tsoulas & Warner 2000:7).

Inom GB-modellen reglerades t.ex. den inbördes ordningen mellan objekt och infinit verb av en särskild parameter (se figur 6 och 7, s. 44 ovan). Inom det minimalistiska programmet antar man istället en uniform frasstruktur där komplementet alltid genereras i en position till höger om huvudet, och den skillnad som framträder mellan OV-språk som tyska respektive VO-språk som modern svenska vad beträffar den inbördes ordningen mellan objekt och infinit verb (se exempel (2.3) och (2.4), s. 44 ovan) betraktas istället som en effekt av särdragsuppsättningen i en särskild funktionell kategori, AgroP (*Agr* för eng. *agreement*, *o* för eng. *object*). I tyska är särdraget i AgroP starkt och måste elimineras genom flyttning av objektet från baspositionen till AgroP, medan motsvarande särdrag i svenska är svagt och därmed kan elimineras utan synlig flyttning.²⁹ I de fall då en konstituent har lämnat sin basposition kan den också sägas ha anknytning till flera olika platser i en struktur. Dessa platser markeras i strukturen med ett *t* (för eng. *trace*) som symboliserar fonetiskt orealiserade kopior eller spår av den konstituent som de är samindexerade med. Tillsammans med dessa spår bildar varje led en s.k. *kedja* (Platzack 1998a:91). Av figur 8 nedan framgår hur skillnaden mellan OV- och VO-språk beskrivs inom det minimalistiska programmet. Tomma positioner markerar jag med symbolen Ø.

²⁹ AgroP:s status har ifrågasatts inom senare varianter av det minimalistiska programmet, Se vidare Hornstein, Nunes & Grohmann 2005:162 ff. för en alternativ analys av OV-ledföljd.

Figur 8. Frässtruktur för OV- och VO-språk inom det minimalistiska programmet

Det minimalistiska programmets ursprungliga antagande om starka och svaga särdrag innebar att en relation mellan å ena sidan en särskild position och å andra sidan ett särskilt drag etablerades. Inom nyare varianter av det minimalistiska programmet har dock ett annat sätt att etablera motsvarande relation också föreslagits, och man utgår i detta fall istället från antagandet att ett särdrag kan förekomma i två varianter, en *tolkbar* och en *otolkbar* (se t.ex. Pesetsky & Torrego 2001). Platzack (2006:217) illustrerar skillnaden mellan tolkbara och otolkbara särdrag enligt följande: I en nominalfras som *bruna hästar* markeras numerus morfologiskt på både huvudordet (*häst* - *hästar*) och attributet (*brun* - *bruna*). Den morfologiska numerusmarkeringen har dock endast, enligt Platzack, ett värde på huvudordet (*hästar* har en annan betydelse än *häst*) men däremot inte på attributet (attributets ändelse markerar endast en relation med huvudordet, men *bruna* har samma betydelse i *bruna hästar* som *brun* i *brun häst*). Den morfologiska numerusmarkeringen på attributet är därmed sekundär visavi numerusmarkeringen på huvudordet, d.v.s. den morfologiska numerusmarkeringen är otolkbar på attributet och tolkbar endast på huvudordet. En av grammatikens uppgifter är att eliminera denna typ av otolkbara särdrag eftersom de inte antas fylla någon funktion i syntaxens gränssnitt mot semantiken.

Denna strävan efter eliminering av otolkbara särdrag antas utgöra systemets incitament.

Indelningen i tolkbara respektive otolkbara särdrag påminner om den indelning i starka och svaga särdrag som tidigare gjordes inom det minimalistiska programmet, men medan starka särdrag alltid krävde synlig flyttning för att elimineras antar Pesetsky & Torrego (2001:359) att de otolkbara särdragen kan elimineras på två olika sätt: under förutsättning att det otolkbara särdraget *c-kommenderar*³⁰ det tolkbara kan elimineringen ske antingen osynligt genom upprättandet av en särskild syntaktisk operation, *agree*, eller synligt genom flyttning. I det senare fallet antas det otolkbara särdraget bära ytterligare en egenskap, *EPP* (för eng. *Extended Projection Principle*). Inom nyare varianter av det minimalistiska programmet betecknar EPP att elimineringen av ett otolkbart särdrag måste ske på synligt sätt. Så länge denna egenskap enbart motiveras av de fakta som den införs för att beskriva har EPP naturligtvis i sig ingen förklarande kraft (jfr Platzack 1998a:79; Åfarli 2000:122 ff.) utan visar enbart att flyttning till en viss position är att betrakta som motiverad av en särskild syntaktisk funktion, till skillnad från sådan flyttning som motiveras av t.ex. pragmatiska faktorer. Observera att denna användning av EPP skiljer sig från tidigare varianter av generativ grammatik där EPP svarade mot kravet på att alla satser måste ha ett subjekt (jfr den traditionella grammatikens *nexus-förbindelse*).

Som Magnusson (2007a:193) påpekar svarar synlig eliminering av otolkbara särdrag närmast mot den synliga eliminering av starka särdrag genom flyttning som antogs inom tidigare varianter av det minimalistiska programmet, medan osynlig eliminering genom *c-kommendering* är jämförbar med osynlig eliminering av svaga särdrag. Magnusson (2007a:193) diskuterar huruvida denna nyare notations-variant verkligen medför några vinster men slår fast att det finns vissa språkliga fenomen som kan beskrivas bättre om man antar att syntaxens incitament är att eliminera otolkbara särdrag.

³⁰ Platzack (1998a:50) definierar *c-kommendering* enligt följande: "En nod α *c-kommenderar* en nod β om (i) $\alpha \neq \beta$ (ii) α inte dominerar β (iii) den första förgrenande noden ovanför α dominerar β ." Definitionen av relationen *dominans* lyder enligt Platzack (1998a:46) i sin tur: "En nod α dominerar en nod β om β befinner sig under alla segment av α i trädet."

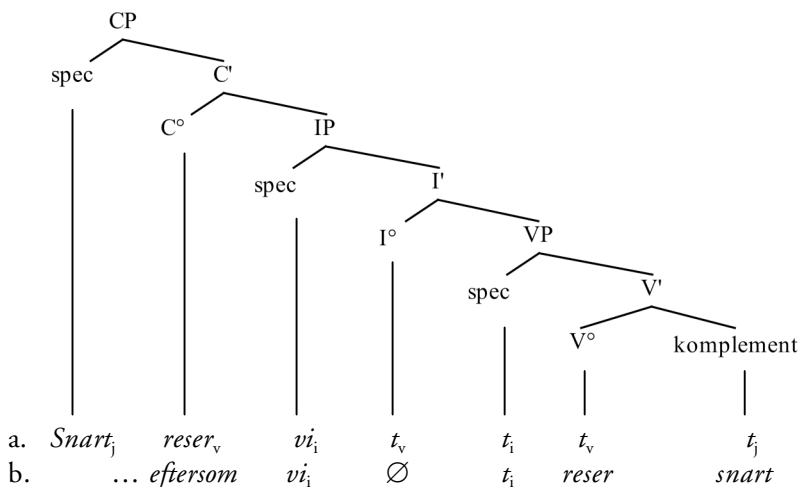
2.3.2.4 Satsmodellen

Redan i det inledande kapitlet presenterade jag princip- och parameterteorin som den teoretiska ramen för mitt arbete. Valet av teoretisk ram innebär dock inte att det finns en given analysmodell att arbeta med. I min presentation av princip- och parameterteorin har jag först och främst berört två teoretiska varianter, dels GB-modellen, dels det minimalistiska programmet, och som framgick av min presentation ovan uppvisar dessa båda varianter stora inbördes skillnader. Den generativa grammatiken har sedan den introducerades under slutet av 1950-talet ständigt genomgått nya förändringar, och princip- och parameterteorin utgör således inte något undantag. Oavsett hur man ställer sig till denna teoretiska utveckling – som Stroh-Wollin (2002:96) framhåller kan den uppfattas både som en styrka och en svaghet – medför den att det finns flera alternativa analysmodeller att välja mellan. För arbeten med ett uttalat syfte att bidra till den generativa grammatikens teoretiska utveckling bör naturligtvis analysmodellen vara så aktuell och specifik som möjligt, medan däremot sådana arbeten som istället huvudsakligen tillämpar teorin kan dra fördel av mer generella och allmänt vedertagna modeller.

Eftersom jag i denna avhandling tillämpar princip- och parameterteorin i syfte att visa på strukturella skillnader mellan olika diakroniska varieteter har jag valt att utnyttja en i huvudsak relativt konservativ version av det minimalistiska programmet. Genom mitt val av analysmodell hoppas jag kunna föra mer generellt giltiga resonemang, samtidigt som jag kan låta rent teoriinterna diskussioner stå tillbaka. I vissa fall har dock min satsmodell också mer moderna inslag eftersom jag i linje med Magnusson (2007a) även kommer att använda mig av tolkbara respektive otolkbara särdrag.

Den satsmodell som jag utgår från i detta arbete presenteras i figur 9 nedan och innehåller ett antal positioner som svarar mot olika syntaktiska funktioner. Dessa positioner kan indelas i två grupper: A-respektive A'-positioner. A-positioner uttrycker grammatiska betydelser för verbets argument, medan A'-positionerna förutom verbets argument också kan rymma sådana satsled som inte är knutna till verbet genom någon särskild semantisk roll. Via A'-positioner anses dessutom informationsstrukturella betydelser uttryckas genom att dessa positioner inte är vikta för en viss typ av argument (se vidare Platzack 1998a:87 ff.). I modern svenska är Spec, CP en typisk A'-position som

närmast svarar mot satsbasen³¹ i *initialfältet* i ett traditionellt satsschema (SAG 1:183, 222).³² Också i övrigt uppvisar satsmodellen i figur 9 vissa likheter med den traditionella grammatikens satsschema (för utförligare jämförelser, se t.ex. Magnusson 2007a:186 f.; Stroh-Wollin 2002:90 f.). *Mittfältet*, som enligt SAG (1:198) omfattar platser för det finita verbet, subjekt och (sats)adverbial, kan jämföras med positionerna C° och Spec, IP i modellen nedan, medan *slutfältet*, d.v.s. enligt SAG (1:224) den del av satsen där infinita verb, partikeladverbial, objekt, egentliga subjekt, predikativ, nexusinfinitiver, de flesta bundna och fria adverbial samt postponerade led placeras, närmast motsvarar VP i figur 9.

Figur 9. Satsmodellen

En av den generativa grammatikens viktigaste insikter är, som Delsing (1999a:155) påpekar, att skillnaden mellan huvudsatsledföljd och bisatsledföljd i språk som svenska kan beskrivas med en gemensam satsstruktur (se vidare Platzack 1986a, 1986b, 1987b). Även satsmodellen i figur 9 erbjuder en sådan gemensam strukturell beskrivning

³¹ Satsbasen i deklarativa huvudsatser betecknas *fundament* (SAG 1:173).

³² Jag hänvisar genomgående till *Svenska Akademiens grammatik* med förkortningen SAG och inte, som vid övriga referenser, med författarnamn och årtal (Teleman, Hellberg & Andersson 1999). Förkortningen följs av volymnummer (1–4) samt sidnummer.

av huvudsatser och bisatser (jfr huvudsatsen i a-exemplet med bisatsen i b-exemplet i figur 9 ovan). Den främsta skillnaden mellan huvudsatser och bisatser är att C° i huvudsatser rymmer det finita verbet medan subjunktionen intar denna position i bisatser. I både huvud- och bisatser är Spec, IP den A-position som uttrycker subjektets grammatiska betydelse. I modern svenska är flyttningen till denna position syntaktiskt motiverad, vilket inom det minimalistiska programmet kan beskrivas som att IP innehåller ett otolkbart subjektsdrag, försett med EPP. V° rymmer (in)finita verb och i komplementet till VP genereras eventuella bestämmningar till verbet.

Som framgår av figur 9 ovan finns det två positioner som inte är fonetiskt realiserade i modern svenska, vare sig i huvudsatser eller i bisatser: I° respektive Spec, VP. Detta innebär dock inte att dessa positioner aldrig kan innehålla fonetiskt realiserade led. Senare i detta kapitel kommer jag att redogöra för hur bisatsledföljden i fornsvenska har analyserats som en effekt av verbflyttning till I°, och senare i denna avhandling kommer jag att visa på förekomsten av fonetiskt realiserade subjekt i Spec, VP i fornsvenska.

2.3.3 Diakroniska tillämpningar av princip- och parameterteorin

Med princip- och parameterteorin blev det komparativa perspektivet centralt inom generativ grammatik. Även om jag hittills enbart behandlat hur syntaktiska skillnader mellan olika språk kan beskrivas inom denna teoretiska ram kan samma modell användas också för att beskriva skillnader mellan olika diakroniska varieteter av ett språk. Syntaktisk förändring kan följaktligen på samma sätt som syntaktiska skillnader mellan olika språk betraktas som resultatet av en parameterskillnad. Till skillnad från standardmodellen och den utvidgade standardmodellen finns det inom princip- och parameterteorin således inte något behov av att anta någon särskild teori om språkförändring.

Även om princip- och parameterteorin medförde ett nytt sätt att beskriva syntaktisk förändring innebar introduktionen av denna teoretiska variant trots allt inte ett helt radikalt brott med den tidigare traditionen så som den möter i Lightfoot 1979, eftersom den kausala förklaringstraditionen är central också inom princip- och parameter-

teorins diakroniska tillämpningar.³³ Med utgångspunkt i den modell för språkförändring som Andersen (1973) föreslår (se figur 2, s. 38 ovan) bildar föräldragenerationens yttre grammatik utgångspunkten för den inre grammatik som barnet skapar i samband med förstaspråksinläringen. Eftersom det inte finns någon direkt koppling mellan föräldragenerationens respektive barnets inre grammatiker är det förändringar i föräldragenerationens yttre grammatik som betraktas som avgörande för att barnets inre grammatik kan skilja sig från föräldragenerationens: "We investigate the change in grammars and ask how the change might have come about – that is, how childhood experience must have been different and what principles, parameters, and learning constraints were involved" (Lightfoot 1999:79).

Centrala uppgifter inom de diakroniska tillämpningarna av princip- och parameterteorin är således för det första att slå fast vilka förändringar i språkbruket, d.v.s. i en äldre generations yttre grammatik, som har ägt rum, och för det andra att avgöra på vilket sätt som sådana förändringar i språkbruket kan ha orsakat en ny parametersättning i en yngre generations inre grammatik.

Precis som inom traditionell grammatik (se avsnitt 2.2 ovan) har sambandet mellan morfologi och syntax kommit att spela en central roll inom princip- och parameterteorin. Detta gäller inte minst de diakroniska tillämpningarna. Enligt van Kemenade & Vincent (1997:3) är det allmänt vedertaget att betrakta skillnader i parametervärden som begränsade till den del av den syntaktiska strukturen där morfologiska betydelser som t.ex. tempus och kongruens uttrycks. Morfologiska förändringar har därmed också tillskrivits en avgörande betydelse som utlösande faktor vid syntaktisk förändring:

In being induced by morphological changes, these new parameter settings are examples of a common type of syntactic change, which strongly suggests that morphological properties play an important role in setting certain syntactic parameters. (Lightfoot 1991:104)

Särskilt inom GB-modellen spelade de morfologiska förändringarna en central roll. Detta gäller inte minst forskningen om syntaktisk förändring i de nordiska språken där flera syntaktiska förändringar har beskrivits som effekten av nya parametersättningar, orsakade av

³³ På senare tid har emellertid den teleologiska förklaringstraditionen upplevt något av en renässans inom diakronisk generativ grammatik. Jag återkommer till detta i avsnitt 2.3.3.2 nedan.

morfologiska förändringar.³⁴ Samtidigt har syntaktiska förändringar förts tillbaka på morfologiska förändringar också inom det minimalistiska programmets diakroniska tillämpningar även om andra förändringar i språkbruket har uppmärksammats och kommit att betonas allt mer under senare år.

2.3.3.1 GB-modellen

Inom GB-modellen knöts ett stort antal till synes orelaterade syntaktiska fenomen till varje parameter. Som framgick i avsnitt 2.3.2.2 ovan visade Platzack (1985a; 1987a) att de nordiska språken föll i två grupper med avseende på möjligheten till utelämnning av icke-referentiella subjekt, möjligheten till postponering av subjekt samt möjligheten till satsfläta av subjektet över kvarstående subjunktion. Dessa tre syntaktiska fenomen relaterade Platzack till en särskild parameter: nollsubjektparametern. Platzack (1985a; 1985b; 1987a) diskuterar också nollsubjektparametern i de nordiska språken utifrån ett diakroniskt perspektiv och visar att de syntaktiska fenomen som traditionellt har relaterats till nollsubjektparametern har förändrats i svenskans historia. Skillnaden mellan modern och äldre svenska framgår i detta avseende vid en jämförelse mellan exempel (2.8), (2.9) och (2.10) nedan med exempel (2.5 b), (2.6 b) och (2.7 b) ovan.

- (2.8) *Utelämnning av icke-referentiella subjekt*
 Sidhan hände at eldir kom lös vm ena nat ... (JÄR:126 f.)
sedan hände att elden kom lös om en natt
 'Sedan hände det att elden kom lös en natt'
- (2.9) *Postponering av subjekt*
 Phares sighir swa oc tydhir at thit rike skulu skipta
Phares säger så och förklarar att ditt rike ska dela
medi oc perse (MB:15)
meder och perser
 'Phares säger så och förklarar att meder och perser ska dela ditt rike'

³⁴ Se Platzack 2002 för en sammanfattning av den forskning om syntaktisk förändring i de nordiska språken som är baserad på princip- och parameterteorin.

- (2.10) *Satsfläta av subjektet över kvarstående subjunktion*
 lät nu thän mannin nakor koma fram som thu
 lät nu den mannen Nakor komma fram som du
 hauer mik aff saght at liker är barlam (BJ:58)
 har mig förkunnat att lik är Barlaam
 'Låt nu den mannen Nakor komma fram som du har förklarat
 för mig är lik Barlaam'

Förändringen av dessa tre syntaktiska fenomen i svenskans historia ser Platzack som resultatet av ett förändrat värde på nollsubjektparametern, vilket i sin tur har orsakats av svenskans förlust av subjekt-verbkongruens. Som framgick ovan antas verbets kongruensmorfem kunna fungera pronominellt i språk med subjekt-verbkongruens, och efter att subjekt-verbkongruensen har gått förlorad förekommer inte längre några kongruensmorfem som kan fungera pronominellt (Platzack 1987a:397). Till frågan om ett eventuellt samband mellan subjektslösa satser och subjekt-verbkongruens återkommer jag i kapitel 3.

Platzacks (1985a, 1985b, 1987a) studie av syntaktiska förändringar i svenskans historia uppvisar ett antal egenskaper som ansågs utmärkande för ett parameterskifte inom GB-modellen. För det första rör det sig om flera olika till synes orelaterade förändringar som kan knytas till en enskild parametersättning (jfr Lightfoot 1991:167). För det andra sker samtliga förändringar under en relativt begränsad tidsperiod (se särskilt Platzack 1985b), vilket enligt Lightfoot (1991:167 f.) är karakteristiskt för parameterförändringar. För det tredje antas den nya parametersättningen vara orsakad av morfologiska förändringar (jfr Lightfoot 1991:104).

Ytterligare en syntaktisk förändring som har relaterats till försvagningen av subjekt-verbkongruensen är uppkomsten av en särskild bisatsledföljd i de nordiska fastlandsspråken (se t.ex. Falk 1993a, Platzack 1988a, Rohrbacher [1994] 1999). I fornsvenska föregår det finita verbet eventuella satsadverbial i både huvud- och bisatser medan bisatser i modern svenska utmärks av att eventuella satsadverbial föregår det finita verbet (jfr den fornsvenska bisatsen i (2.11 a) med motsvarande exempel i modern svenska i (2.12 a) nedan). Strukturellt anses denna skillnad mellan fornsvenska och modern svenska vara relaterad till det finita verbets position i den syntaktiska strukturen, och det framgår av strukturen i (2.11 b) att det finita verbet i fornsvenska

flyttat till I°, medan motsvarande position är tom i modern svenska (se (2.12 b)).

- (2.11) a. *ok æn min guþ brytar eigh niþar þin guþ* þa vil iak ofra
þinom guþi (LEG:189)
- b. [_{CP} [_{C°} æn] [_{IP} min guþ_i [_{I°} brytar_v] [_{NEGP} eigh [_{VP} t_i t_v niþar
þin guþ]]]]]
- (2.12) a. *om min gud inte bryter ner din gud* då ska jag offra till din
gud
- b. [_{CP} [_{C°} om] [_{IP} min gud_i [_{I°} Ø] [_{NEGP} inte [_{VP} t_i bryter ner
din gud]]]]]

Flyttningen av det finita verbet från verbfrasen i fornsvenska antas bero på en abstrakt egenskap i I°, AGR (för eng. *agreement*), som svarar mot den synliga subjekt-verbkongruensen och som utlöser flyttning till denna position (Platzack 1988a:242 f.).³⁵ Om I° däremot saknar AGR sker inte denna flyttning. Modern svenska har ingen subjekt-verbkongruens. Därmed finns det inte heller skäl att anta att AGR är knutet till I°, och inte heller sker verbflyttning till denna position. Argumentationen kan uppfattas som cirkulär, men denna restriktion är, som Platzack (1988a:243) också påpekar, motiverad av helt andra skäl än av bisatsledföljden i de nordiska språken (se vidare Chomsky 1986:162).

Platzack (1988a:243) ställer vidare upp en hypotes som predicerar att uppkomsten av en särskild bisatsledföljd ska ske parallellt med förlusten av subjekt-verbkongruens. Enligt Platzacks hypotes borde därmed den särskilda bisatsledföljden uppkomma under perioden 1500–1700. Platzack (1988a) prövar sin hypotes genom att undersöka bisatsledföljden i ett antal svenska brev, dagböcker och krönikor skrivna under perioden 1500–1700. Hans resultat sammanfattas i tabell 2 nedan.

³⁵ Flera forskare har försökt specificera vilka egenskaper i verbmorfologin som är avgörande för att verbflyttning till I° ska förekomma. Se t.ex. Falk 1993a; Rohrbacher [1994] 1999; Vikner 1997.

Tabell 2. *Procentandelen fornsvensk bisatsledföljd (finit verb > satsadverbial) hos författare födda under perioden 1480–1670*

Författarens födelseår	1480–1530	1570–1600	1620–1670
Medianvärde	80 %	36 %	24 %

Källa: Platzack 1988a:252

Av tabell 2 framgår att andelen bisatser med fornsvensk ledföljd är betydligt högre hos författare födda under perioden 1480–1530 än hos författare födda under senare perioder. Detta resultat stödjer enligt Platzack (1988a:253) hypotesen om ett samband mellan subjekt-verbkongruens och ledföljden i svenskans bisatser.

Även om relationen mellan morfologi och syntax har haft en avgörande betydelse som orsak till syntaktisk förändring inom GB-modellen har också kausala förklaringar baserade på andra faktorer än morfologiska förts fram. Förutom morfologiska förändringar nämner t.ex. Falk (1993a:42 ff.) förändringar av språkbruket som orsak till att en ny parametersättning kan uppkomma: "By change in language use I mean changes where a certain construction or word order becomes more frequent over time. This increased use can in turn trigger a change of grammars" (Falk 1993a:42). Icke-morfologiska faktorer har också fått allt större betydelse som orsak till syntaktiska förändringar inom det minimalistiska programmet.

2.3.3.2 Det minimalistiska programmet

Inom GB-modellen var kopplingen mellan en viss parametersättning och en viss morfologi teoretiskt motiverad. Med introduktionen av det minimalistiska programmet förändrades emellertid parameterbegreppet, och syntaktiska skillnader mellan olika språk kom nu istället att betraktas som en effekt av huruvida grammatiska särdrag hos olika funktionella kategorier måste elimineras på synlig väg. Denna förändring av parameterbegreppet medförde bland annat, som jag nämnde i avsnitt 2.3.2.3, att effekten av en enskild parametersättning kom att bli mindre omfattande. Detta gäller naturligtvis utifrån såväl ett synkroniskt som diakroniskt perspektiv, och endast i de fall då flera olika syntaktiska förändringar kan knytas till ett bestämt särdrag är det möjligt att föra tillbaka kluster av olika förändringar på en enskild parameter. Eftersom antagandet om starka och svaga särdrag motiveras av samma data som dessa särdrag beskriver finns det inte någon oberoende empirisk bas som kan ge stöd för en viss särdragsuppsättning (jfr Götzsche

2002:114 f.; Platzack 1998a:79). Därmed kan inte heller en direkt relation mellan en viss morfologi och en viss uppsättning av särdrag motiveras på teoretisk väg inom det minimalistiska programmet.

Denna brist på oberoende stöd medför att förklaringar som formuleras utifrån en minimalistisk ansats kan komma att uppfattas som cirkulära. För att undvika bristen på oberoende stöd har därför olika morfologiska egenskaper knutits till syntaktiska särdrag även inom det minimalistiska programmet (jfr Lightfoot 2002:6 ff.). En sådan analys gör t.ex. Falk (1993b) som kopplar framväxten av en särskild bisatsledföljd i svenska till en förändrad särdragsuppsättning i den funktionella projektionen AgrsP (*Agr* för eng. *agreement*; *s* för eng. *subject*). Denna förändrade särdragsuppsättning ser Falk (1993b) som en direkt följd av en förlorad subjekt-verbkongruens. Den avgörande skillnaden mellan GB-teori och det minimalistiska programmet rör därmed ur ett diakroniskt perspektiv, som Sundquist (2002:61) påpekar, snarast abstraktionsnivån eftersom morfologisk förändring fortfarande utgör den kausala förklaringen till varför en syntaktisk förändring sker.

På senare tid har dock relationen mellan morfologi och syntax kommit att diskuteras på såväl empiriska som teoretiska grunder, bland annat inom ramen för generativ grammatik (van Kemenade & Vincent 1997:14 f.; Bobaljik 2002; Haberli 2004). Morfologi kan, som Platzack (1998a:69) understryker, tillkännage en viss grammatisk betydelse, men omvänt gäller däremot inte att avsaknad av viss morfologi är skäl för att anta att en viss grammatisk betydelse saknas. I takt med att det teoretiska sambandet mellan morfologi och syntax har försvagats har också andra förklaringar till syntaktisk förändring lyfts fram, och på senare tid har t.ex. grammatikalisering blivit ett centralt inslag även inom diakronisk generativ grammatik. Med utgångspunkt i den teori som van Gelderen 2004 presenterar är det möjligt att betrakta grammatikalisering som en konsekvens av det minimalistiska programmets ekonomiprinciper, även om värdet hos en sådan förklaring kan diskuteras, vilket Narrog (2005) framhåller:

To accept the two Economy Principles as "explanations" for grammatical change presupposes firm formalist convictions. Functionalists will see here nothing more than a good description of the linguistic facts in terms of a specific framework and will demand to know the motivations behind these principles.

Intresset för minimalistiskt anlagda studier av grammatikalisering kan sägas ha inneburit en renässans för den teleologiska förklarings-traditionen inom diakronisk generativ grammatik. Minimalismens ekonomiprinciper påminner i hög utsträckning om den strävan efter förenkling som antogs vara drivkraften bakom språklig förändring inom standardmodellen.

Även om sådana förklaringar som baserades på andra faktorer än morfologiska i någon utsträckning också förekom inom GB-teorin (se t.ex. Falk 1993a:42 ff.), har de kommit att spela en mer betydelsefull roll inom det minimalistiska programmet. Lightfoot (1999) presenterar en modell för syntaktisk förändring i vilken också andra förändringar i den yttre grammatiken än enbart morfologiska kan orsaka nya parametersättningar genom att olika s.k. *ledtrådar* antas vara avgörande för den inre grammatikens struktur: "Learners do not try to match the input; rather, they seek certain abstract structures derived from the input, looking only at structurally simple domains, and they act on this without regard to the final result" (Lightfoot 1999:149). Medan en del ledtrådar är språkövergripande i den meningen att de finns i alla grammatiker har andra en mer begränsad spridning, och ledtrådarnas distribution kan därmed ge utrymme för den syntaktiska variation som finns bland världens språk.

Med utgångspunkt i bland annat verbflyttning till I° visar Lightfoot (1999:158–167) hur syntaktiska förändringar i den yttre grammatiken kan leda till förändringar i den inre grammatiken. I motsats till sådana analyser som antar en direkt korrelation mellan subjekt-verbkongruens och verbflyttning till I° (se t.ex. Platzack 1988a) menar Lightfoot (1999:160 ff.) att verbmorfologi inte kan vara en tillräcklig ledtråd för att denna typ av flyttning ska förekomma. Enligt Lightfoot (1999:161) hade förenklingen av verbmorfologin i engelska fullbordats redan kring år 1400, medan verbflyttning till I° förlorades först under 1700-talet. Därför, menar Lightfoot, måste det också finnas en syntaktisk ledtråd till varför verbflyttning till I° förekommer. Som en sådan syntaktisk ledtråd framhåller Lightfoot (1999:161) förekomsten av antingen ett finit verb eller ett spår av detta finita verb i I°. Även om den förenkling av verbmorfologin som sker i engelskans historia visserligen kan vara en nödvändig förutsättning är denna förändring alltså inte ensam tillräcklig för att verbflyttning till I° ska gå förlorad utan förlusten av denna flyttning sker först när syntaktiska förändringar i den yttre grammatiken har medfört att antalet strukturer med relevanta syntaktiska ledtrådar har

I en modell av det slag som illustrerades i figur 10 behöver inte en morfologisk förändring med automatik resultera i en syntaktisk förändring. Istället innebär en morfologisk förändring en reducering av antalet ledtrådar till en viss syntaktisk struktur på det sätt som illustreras i b-strukturen i figur 10. På grundval av relevanta ledtrådar i den yttre grammatiken är det dock fortfarande möjligt att tillägna sig en viss syntaktisk struktur i samband med förstaspråksinläringen, även om antalet ledtrådar har blivit färre. Kontentan är alltså att sådana förändringar i språkbruket som är avgörande för nya parameter-sättningar inte enbart behöver vara relaterade till morfologin, utan de kan också vara orsakade av förändringar i ledföljden.

Det kan naturligtvis ifrågasättas huruvida en förklaring till syntaktisk förändring som tar sin utgångspunkt i förändringar i ledföljden verkligen kan tillskrivas något värde, eftersom en giltig förklaring måste hämtas från en annan domän än det som förklaras (jfr Faarlund 1990:34 ff.). Det måste dock framhållas att det i detta fall rör sig om två olika typer av syntaktiska förändringar: en förändring i den yttre grammatiken och en förändring i den inre grammatiken. Under förutsättning att man accepterar hypotesen om en autonom syntax (se Newmeyer 1998:25–55) kan den inre respektive yttre grammatiken också betraktas som två olika domäner, och därmed kan också en förklaring till en förändring i den inre grammatiken som tar sin utgångspunkt i ledföljdsförändringar i den yttre grammatiken betraktas som en fullt giltig kausal förklaring.

Om man avfärdar ett direkt kausalt samband mellan morfologi och syntax reduceras de morfologiska förändringarnas betydelse som orsak till syntaktisk förändring; morfologin är istället en av flera olika ledtrådar till en syntaktisk struktur. Samtidigt har det också föreslagits att morfologiska faktorer helt saknar betydelse för syntaktiska förändringar. Sundquist (2002: 6 f.) framhåller att det visserligen är en enkel och elegant lösning att föra tillbaka syntaktiska förändringar på förändringar i böjningssystemet, men understryker att syntaktisk förändring är en mer komplex process där flera olika faktorer samverkar. Morfologisk förändring är däremot inte en sådan avgörande faktor, utan Sundquist (2002:73) menar att syntaktisk förändring sker helt oberoende av morfologiska förändringar: "I show that the loss of morphological forms is *completely independent* [min kursivering] of syntactic changes and does not affect aspects of word order." Utgångspunkten för Sundquists påstående är kvantitativa undersökningar av olika syntaktiska fenomen i

de nordiska fastlandsspråkens historia – för svenskans del behandlas förlusten av kilkonstruktion och förändringen av ledföljden i bisatser. Sundquist sammanfattar resultatet av sina undersökningar på följande sätt:

In each chapter, I conducted a quantitative analysis of word-order variation and change and provided empirical evidence that deflection, or the loss of inflectional distinctions, is not a factor in syntactic change in the Mainland Scandinavian languages. (Sundquist 2002:344)

Sundquist granskar därmed kritiskt både den traditionella grammatikens och den teoretiska syntaxforskningens gängse förklaringsmodell. Hans påstående att syntaktisk förändring äger rum helt oberoende av förändringar i böjningssystemet är intressant och ger nya perspektiv på syntaktisk förändring, men hans påstående måste i ljuset av tidigare forskning också betraktas som kontroversiellt. Huruvida hans resultat kan tas som intäkt för att hans påstående är riktigt även i ett mer generellt perspektiv kan också diskuteras (se vidare Garbacz, Håkansson & Rosenkvist 2007).

Sundquist (2002:7) framhåller att informationsstrukturen i vissa fall har spelat en större roll än vad som tidigare har antagits i de nordiska språkens historia. Han undersöker bland annat övergången från OV- till VO-ledföljd i norskans historia och argumenterar för att flyttningen av objekt från baspositionen i verbfrasen var semantiskt motiverad i fornnorska. I linje med Diesing (1997) utgår Sundquist (2002:129–135) från att olika betydelser är knutna till särskilda positioner i den syntaktiska strukturen, och tolkningen av en nominalfras är därmed avhängig av dess strukturella position.³⁶ Enligt Sundquist upprätthålls detta samband mellan position och betydelse ursprungligen i fornnorska genom synlig flyttning av objektet från baspositionen i verbfrasen men begränsas under den senare delen av den fornnorska perioden. Därefter uppehålls istället kopplingen mellan nominalfrasens betydelse och den strukturella positionen genom osynlig flyttning: ”After 1450 it is no longer possible for referential and predicational NPs to satisfy semantic constraints through overt movement. They must remain in postverbal position and move covertly to receive their proper interpretation at LF” (Sundquist 2002:135). Begränsningen av de fastlandsnordiska språkens ursprungligen relativt fria ledföljd kan

³⁶ Se också Diesing & Jelinek 1995.

således betraktas som resultatet av hårdare semantiska restriktioner vilket medför att fakultativa ledföljdsmonster, som placeringen av direkta objekt före infinita verb, går förlorade. Sundquist ser rent språkexterna faktorer som orsak till denna syntaktiska grammatikalisering, och för norskans del hänvisar han till språkkontakt med danska. Denna förändring sker således enligt Sundquist helt oberoende av språkinterna faktorer: "Thus, the loss of OV-word order and scrambling is a type of exogenous change that takes place independently of any internal triggering mechanisms" (Sundquist 2002:7).

Även Faarlund (2003:135) ifrågasätter subjekt-verbkongruensens betydelse som orsak till syntaktisk förändring och framhåller att uppkomsten av subjektstvång i de nordiska språken istället kan betraktas som ett resultat av grammatikalisering. Till skillnad från Sundquist (2002) ser dock inte Faarlund (2003:130) denna förändring som orsakad av hårdare semantiska restriktioner, utan pekar istället på de pragmatiska faktorernas betydelse:

The development from ON [Old Norse] to MN [Modern Norwegian] therefore implies a change from pragmatics to grammar, whereby pragmatically determined 'free' word order has been partly replaced by word order determined by syntactic rules.

Faarlund (2003:135) ser frekvensförskjutningar i den yttre grammatiken som orsak till denna förändring: "The frequency of sentences with a subject in this position may at some stage have increased to the point where it was conceived as basic or obligatory." Vad som ligger bakom dessa frekvensförskjutningar och därmed har orsakat den syntaktiska grammatikaliseringen framgår dock inte av Faarlunds framställning.

2.3.3.3 Syntaktisk variation

Den generativa grammatikens tidiga diakroniska ansatser kom att kritiserats inte bara på grund av bristen på kausala förklaringar utan också på grund av antagandet om språklig homogenitet (Lenerz 1995:1169). Ett levande språk karaktäriseras av variation på olika nivåer, och denna variation är en förutsättning för att språklig förändring ska kunna äga rum. Inom den sociolingvistiska forskningen har studiet av språklig variation varit ett centralt forskningsområde, medan den har spelat en betydligt mer underordnad roll inom den teoretiska syntaxforskningen. Eftersom det rör sig om variation i den

yttre grammatiken är den direkta relevansen för en teori om den inre grammatiken inte självklar.

Den teoretiska syntaxforskningens metoder har inte heller bidragit till att synliggöra språklig variation. Henry (2004:267) påpekar att den teoretiska syntaxforskningens data är baserade på språklig intuition, till skillnad från sociolingvistiken som studerar autentiskt språkbruk och därmed också i högre utsträckning synliggör språklig variation. Historisk språkvetenskap analyserar däremot, precis som sociolingvistiken, autentiskt språkbruk, och språklig variation både i och över tiden kommer därmed att spela en avgörande roll. Detta gäller naturligtvis oberoende av teoretisk ansats och medför att diakronisk generativ grammatik i högre utsträckning än teoretisk syntaxforskning i övrigt har kommit att intressera sig för språklig variation (jfr Pintzuk, Tsoulas & Warner 2000:9 ff.).

Förloppet hos en språkförändring brukar normalt illustreras med en s-kurva: en förändring börjar långsamt, ökar därefter kraftigt för att till sist plana ut. Under en tid kan således två alternativa former eller konstruktioner förekomma parallellt i ett språk. Ett parameterskifte innebär däremot en övergång från ett värde till ett annat, en inre grammatik med parametervärdet [-] ersätts av en inre grammatik med parametervärdet [+], och det finns därmed inget utrymme för det förlopp som en språkförändring normalt anses ha. Diakroniska tillämpningar av princip- och parameterteorin ser emellertid inte grammatiken som en egenskap hos språket, utan som en individuell egendom (Lightfoot 1999:89). Det är alltså *språkbrukarna* som har fått förändrade inre grammatiker över tid, inte *språket* självt. Därmed kan en abrupt förändring av en individuell inre grammatik också avspeglade sig som en graduell förändring i språksamhället eftersom det helt enkelt tar tid innan alla språkbrukare har skiftat parametervärde.

Mer problematisk för en princip- och parameterbaserad teori är däremot den individuella variationen. Även om ett parameterskifte kan avspeglade sig som en graduell förändring i språksamhället skapar teorin inget utrymme för motsvarande variation på individnivå. Parametersättning innebär ett val mellan olika alternativ i samband med första-språksinläringen, och därav följer också att syntaktisk variation borde vara omöjlig hos individen. Så är dock inte fallet i verkligheten. Som ett exempel kan nämnas att av de författare som ingår i Platzacks (1988a) undersökning av den moderna svenska bisatsledföljdens framväxt uppvisar alla utom Olaus Petri variation mellan fornsvensk och modern

bisatsledföljd (Platzack 1988a:252). Inom princip- och parameterteorin kan enligt Pintzuk, Tsoulas & Warner (2000:12) sådan syntaktisk variation i den yttre grammatiken hanteras på i princip två olika sätt: antingen genom att man antar två (eller flera) olika härledningar av ett syntaktiskt fenomen eller genom att man antar parallella grammatiker med olika parametersättningar.

Falk (1993a) tillämpar den förstnämnda modellen och argumenterar för två olika härledningar av ett syntaktiskt fenomen. Enligt Falk (1993a:30 f.) genereras verbstammen i V°, medan verbets böjningsmorfem genereras i I°. Ett finit verb kan, enligt Falk, bildas på två olika sätt: antingen genom flyttning av verbstammen från V° till I° eller genom s.k. *affixhopp*, d.v.s. flyttning av verbets böjningsmorfem från I° till V°. Förekomsten av verbkongruens är i Falks system avgörande för vilken typ av flyttning som sker: i språk med verbkongruens flyttar det finita verbet från V° och sammanförs med böjningsmorfemen i I°, medan böjningsmorfemen i språk utan verbkongruens fogas samman med verbstammen i V°. Falk (1993a:198) antar vidare att numeruskongruens skiljer sig från personkongruens och att verbflyttning till I° är obligatorisk endast i språk med personkongruens. I språk med enbart numeruskongruens kan däremot, enligt Falk, bisatsledföljden härledas på två olika sätt: verbet kan antingen flytta till I° eller stanna kvar i V° och där fogas samman med böjningsmorfemen genom affixhopp. Eftersom äldre nysvenska saknade personkongruens (Falk 1993a:155) är det därmed också möjligt att hantera den variation mellan fornsvensk och modern bisatsledföljd som förekommer under denna tid. En syntaktisk förändring innebär således inte en övergång från en grammatik till en annan utan istället urskiljs tre olika grammatiker i samband med en syntaktisk förändring. Med detta synsätt sker övergången från den gamla grammatiken, som enbart tillåter den gamla varianten, till den nya grammatiken, som enbart möjliggör den nya varianten, via en grammatik, som kan generera både den gamla och den nya varianten.

I den andra modellen antas samma individ ha tillgång till flera grammatiker (se vidare Kroch 1989). Syntaktisk variation relateras i ett sådant system till parallella grammatiker med olika parametersättningar som var och en medger antingen den gamla eller den nya varianten. Syntaktisk förändring innebär med denna analys att en grammatik vinner terräng på bekostnad av en annan. Förutom att relatera olika syntaktiska fenomen i den yttre grammatiken till olika parameter-

sättningar i den inre grammatiken beskriver den forskning som tar sin utgångspunkt i denna modell i regel också hur en syntaktisk förändring sprider sig i en population och kombinerar därmed syntaktisk teori med sociolingvistikens kvantitativa metoder (jfr Lightfoot 1999:92 ff.; Sundquist 2002:67). Även om det finns en avgörande teoretisk skillnad mellan en grammatik som tillåter olika varianter respektive ett system med parallella grammatiker som var och en tillåter endast en variant kommer jag inte att fördjupa mig vidare i frågan i detta arbete. I fortsättningen kommer jag att tala om *övergångsgrammatik* i rent ateoretisk mening utan att därigenom ta ställning för varken det ena eller andra alternativet.

Det ökade intresset för syntaktisk variation har bidragit till att fokus för den diakroniska syntaxforskning som utgår från en generativistisk ansats under senare tid har kommit att förflyttas från att postulera abrupta parametersättningar. Den syntaktiska variationen kan istället bidra till att synliggöra diakroniska processer som i sin tur kan tolkas och beskrivas inom ett visst ramverk som t.ex. princip- och parameter-teorin (jfr Pintzuk, Tsoulas & Warner 2000:10).

2.3.4 Princip- och parameterteorins begränsningar

Den språkhistoriska forskning som har bedrivits inom ramen för princip- och parameterteorin har, som framgick ovan, i hög grad intresserat sig för att fastställa orsakerna till syntaktisk förändring. Åfarli (2000:127 f.) ifrågasätter dock i vilken utsträckning som detta är det mest fruktbara angreppssättet inom ramen för den generativa grammatiken, även om han understryker att han därmed inte generellt avvisar denna forskningsinriktning. Istället framhåller Åfarli (2000:127 f.) att synkroniska studier av tidigare språkskeden är den mest givande infallsvinkeln för språkhistoriska studier inom den generativa grammatikens teoretiska ram. Historisk syntax kommer därigenom, framhåller Åfarli (2000:133 ff.), i hög grad att påminna om jämförande syntaxforskning i traditionell mening, med den skillnaden att det i det förstnämnda fallet rör sig om språkliga varieteter från olika tidpunkter och i det sistnämnda fallet om språkliga varieteter från olika geografiska områden. Genom att historisk syntax likställs med jämförande syntax är det också, enligt Åfarli (2000:135), möjligt att undvika frågan om vilka faktorer som kan ha orsakat en ny parametersättning:

Dersom svara på desse spørsmåla ikkje involverer underliggende grammatikkar (modellar av I-språk), ligg spørsmål av denne typen utanfor det generativ grammatikk skal undersøke, rett og slett fordi det er vanskeleg å sjå korleis veldefinerte og meningsfulle svar på slike spørsmål skal sjå ut. Ein kunne prøve å gi svar ved å peike på kulturelle eller sosiale faktorar, men slike svar ville likevel vere irrelevante for strukturell lingvistisk teori.

Åfarli (2000) har rett i sin kritik så tillvida att frågan om vilka förändringar som kan antas ha orsakat nya parametersättningar i någon mening är ointressant utifrån ett strikt teoretiskt perspektiv; jag har tidigare i detta kapitel framhållit att generativ grammatik inte är någon teori om språkförändring. Men även om Åfarli således har rätt i sak skjuter hans kritik lite vid sidan av målet eftersom han inte tar hänsyn till att historisk syntax, som en del av den historiska språkvetenskapen, har delvis andra syften än jämförande syntax: som framgick i inledningskapitlet syftar historisk språkforskning inte enbart till att beskriva språket vid en viss tidpunkt och att visa hur språket förändras över tid, utan också till att beskriva vilka mekanismer som ligger bakom språkliga förändringar och att ge förklaringar till sådana förändringar (Fischer 2007:11 f.).

Genom att tillämpa en generativ grammatikteori är det möjligt att visa på strukturella skillnader mellan olika varieteter i termer av olika parametersättningar. Generativ grammatik är dock inte användbar när det gäller att observera diakroniska processer eftersom den inte är någon teori om språkförändring. En möjlighet är naturligtvis att avfärda de syften som inte kan hanteras av den generativa grammatiken, men enligt min mening är det orimligt att på detta sätt begränsa frågeställningarna på grund av förutsättningarna hos en viss teori. Istället för att avfärda sådana frågekomplex menar jag att den historiska syntaxforskning som utgår från en generativ ansats bör kompletteras med andra språkvetenskapliga teorier och metoder för att kunna möta den historiska språkvetenskapens övriga syften (jfr Pettersson 2005:48). Detta betyder däremot inte att historisk syntaxforskning är utlämnad till att tillämpa en eklektisk metod utan det rör sig istället om olika teorier och metoder som används för klart åtskilda syften (jfr Platzack 1988b:62).

2.4 Teoretiska implikationer

Den övergripande problemställningen för denna avhandling rör framväxten av subjektstvång i svenskans historia. Även om jag med min undersökning i första hand vill ge ett bidrag till forskningen om svensk historisk syntax har min problemställning, som jag nämnde i det inledande kapitlet, också klara teoretiska implikationer när det gäller beskrivningen av syntaktisk förändring inom ramen för princip- och parameterteorin. I detta kapitel har jag gett en bakgrund till syntaktisk förändring som forskningsfält, och mot denna bakgrund låter sig också de teoretiska implikationerna av avhandlingens övergripande problemställning formuleras mer precist.

För det första kan min problemställning, frågan varför möjligheten att utelämna subjekt har begränsats i svenskans historia, vara av relevans för den diskussion om relationen mellan morfologi och syntax som idag förs inom teoretisk lingvistik. Som jag har visat i detta kapitel finns det en lång tradition inom språkvetenskapen av att föra tillbaka syntaktiska förändringar på morfologiska försvagningar. Inom den språkhistoriska forskning som utgår från en generativistisk ansats har denna kausala förklaringsmodell länge varit den dominerande, även om den under senare år har kommit att ifrågasättas i olika utsträckning. Allra längst går Sundquist (2002) som hävdar att de syntaktiska förändringar som har ägt rum i de nordiska fastlandsspråken har skett helt oberoende av morfologiska faktorer. Genom min studie av subjektslösa satser i fornsvenska avser jag dels att belysa relationen mellan morfologi och syntax, dels att pröva Sundquists (2002) påstående om att syntaktisk förändring är helt oberoende av morfologiska faktorer i de nordiska språken.

I takt med att de morfologiska faktorernas roll som orsak till syntaktisk förändring ifrågasätts kräver ett antal språkförändringar, bland annat i de nordiska språkens historia, nya förklaringar. För det andra kan min studie av subjektslösa satser i fornsvenska därmed bidra till att synliggöra andra faktorer som också kan vara relevanta i samband med syntaktisk förändring. Som jag nämnde i det inledande kapitlet visar resultatet av min studie av subjektslösa satser i fornsvenska att morfologiska faktorer spelar en mindre roll än vad som tidigare har antagits som orsak till att möjligheten att utelämna subjekt har begränsats i svenskans historia. Snarare antyder mina resultat att pragmatiska faktorer har varit avgörande för bruket av subjektslösa satser i svenskans tidigare skeden, och den förändring som har ägt rum kan

därmed beskrivas som ett resultat av syntaktisk grammatikalisering i den meningen att fenomen som tidigare har reglerats av utomgrammatiska faktorer inkorporeras i det syntaktiska systemet. Syntaktisk grammatikalisering betraktas ofta som resultatet av en typologisk förändring. Med utgångspunkt i Li & Thompson 1976 kan syntaktisk grammatikalisering framställas som en övergång från topik- till subjektprominens. Förklaringsvärdet hos en analys som tar sin utgångspunkt i en förändring från t.ex. topik- till subjektprominens kan dock ifrågasättas (jfr Lightfoot 1979:391), och det framstår istället som angeläget att söka kausala förklaringar till syntaktisk grammatikalisering genom att betrakta förändringen som en ny analys (Faarlund 2003; Harris & Campbell 1995:235 f.).

För det tredje kan min studie av subjektlösa satser i fornsvenska belysa den syntaktiska förändringsprocessen och därmed vara av relevans för diskussionen om hur syntaktisk förändring ska beskrivas inom ramen för en generativ grammatikmodell. I princip- och parameter-teorin har syntaktisk förändring generellt beskrivits som resultatet av parameterskiften i den inre grammatiken. Under senare tid har dock den generativa syntaxforskningen i allt mindre utsträckning ägnat sig åt att försöka belägga abrupta parameterskiften och istället lagt större vikt vid att genom studier av syntaktisk variation visa på diakroniska processer som i sin tur beskrivs inom generativa grammatikmodeller.

Jag diskuterar de teoretiska implikationerna av min problemställning löpande i den fortsatta framställningen. I slutet av kapitel 7 försöker jag också ta ett samlat grepp genom att diskutera allmängiltigheten hos min analys, och i kapitel 8 summerar jag de teoretiska implikationerna av den övergripande problemställningen i ljuset av avhandlingens resultat.

3 Subjekt och subjektslöshet

I det föregående kapitlet gav jag en mer generell bakgrund till syntaktisk förändring som forskningsfält. I detta kapitel är perspektivet mer snävt, och jag behandlar här subjekt och subjektslöshet utifrån olika synvinklar. Efter att ha avgränsat de subjektstyper som är aktuella för min framställning (avsnitt 3.1) jämför jag modern svenska med forn-svenska vad beträffar möjligheten till subjektutelämnning (avsnitt 3.2) för att slutligen ge en översikt till tidigare forskning (avsnitt 3.3).

3.1 Subjektstyper

På grundval av den genomgång som återfinns hos Wessén 1965:187–193 är det möjligt att urskilja tre typer av subjektslösa satser i svenskans historia: För det första förekommer subjektslösa satser där det utelämnade subjektet svarar mot ett betydelsestomt *det* i modern svenska. Vidare kan sådana subjektslösa satser beläggas i vilka det utelämnade subjektet motsvaras av det indefinita pronomenet *man* i modern svenska. Slutligen kan även subjekt som i modern svenska svarar mot referentiella personliga pronomen utelämnas. Enligt Wessén (1965:193) skiljer sig den sista typen av subjektslös sats från de två tidigare: ”Den sista gruppen [...] är endast grammatiskt subjektslös, däremot icke semologiskt eller psykologiskt. [...] Subjektet är utelämnat helt enkelt därför att det framgår ur sammanhanget och därför icke behöver språkligt uttryck.”

Inom princip- och parameterteorin har subjekt ofta klassificerats utifrån två egenskaper: huruvida de fungerar som argument till ett verb respektive huruvida de är referentiella eller icke-referentiella.³⁷ Dessa två

³⁷ *Referentialitet* definieras enligt SAG (3:150) som ”förhållandet mellan nominalfrasen och dess avsedda referent, dvs. den eller det som frasen skall utpeka i talarens och/eller lyssnarens bild av verklighetens eller textens värld”.

egenskaper kan kombineras på tre sätt, vilket åskådliggörs i tabell 3 nedan.³⁸

Tabell 3. *Subjektstyper*

Subjektstyp	Argumentstatus	Referentialitet	Exempel
Referentiella subjekt	+	+	<i>Hon springer.</i>
Icke-referentiella subjekt	+	–	<i>Det regnar.</i>
	–	–	<i>Det sitter en katt på trappan.</i>

Klassificeringen av subjekt inom princip- och parameterteorin skiljer sig delvis från den indelning som Wessén gör och som jag presenterade ovan: dels utgör sådana subjekt som svarar mot ett betydelsetomt *det* i modern svenska två olika kategorier, dels är det inte självklart hur den typ av subjekt som svarar mot det indefinita pronomenet *man* ska klassificeras.

Som jag nämnde i det inledande kapitlet har framväxten av subjektstvång i svenskan tidigare framför allt diskuterats med avseende på sådana subjekt som svarar mot ett betydelsetomt *det*. Den mest ingående studien gör Falk (1993a) som på basis av en systematisk genomgång av fornsvenska och (i synnerhet) nysvenska texter kartlägger bruket av icke-referentiella subjekt i svenskans historia.³⁹ Som framgick ovan har jag valt att begränsa min studie till att omfatta enbart referentiella subjekt, och när jag i fortsättningen talar om *subjektslöshet*, *subjektslösa satser* etc. avser jag således enbart satser med ett utelämnat referentiellt subjekt om jag inte uttryckligen säger något annat. Det rör sig alltså om sådana utelämnade subjekt som i det prototypiska fallet svarar mot personliga pronomen med referentiell syftning i dagens svenska, och från undersökningen utesluter jag därmed den typ av subjekt som i modern svenska svarar mot ett betydelsetomt *det*.

Jag antydde ovan att det inte är självklart huruvida subjekt i form av det indefinita pronomenet *man* ska betraktas som referentiella eller icke-referentiella. I modern isländska har t.ex. sådana subjekt (se exempel (3.1)) analyserats som icke-referentiella (Sigurdsson 1989:161 ff.):

³⁸ Den fjärde kombinationen, referentiella subjekt utan argumentstatus, anses generellt inte vara möjlig. Falk (1993a:67 fotnot) nämner dock rumsadverbial i subjektspositionen som möjliga exempel på referentiella subjekt utan argumentstatus.

³⁹ Se även Platzack 1985a, 1985b, 1987a.

- (3.1) Ekki má gleyma ráðherranum. (efter Sigurðsson 1989:163)
inte får glömma ministern
'Man får inte glömma ministern'

Enligt SAG (2:394) kan *man* i modern svenska användas i tre sammanhang: för det första "i generiskt yttrande om person i allmänhet (generisk urvalsmängd, i vilken talaren är inkluderad)"; vidare "om vilken som helst person som tillhör en textuellt eller situationellt given mängd av referenter"; slutligen kan referensen hos *man* vara mera vag. De olika användningarna av *man* illustreras i exempel (3.2):

- (3.2) a. *Man* ska självfallet tala sanning om det är möjligt.
[*man* = vem som helst över huvud taget]
- b. Här tror *man* att hundratals människor omkommit.
[*man* = vem som helst av en given grupp människor]
- c. *Man* demonstrerar på Bukarests gator.
[*man* = vag personreferens]

(SAG 2:395)

SAG (2:395) framhåller också att *man* i den andra användningen (se exempel (3.2 b)) i betydelse påminner om ett anaforskt pronomen, och jag har därför valt att inkludera denna typ av subjekt i min undersökning. Jag gör dock ingen skillnad mellan de tre användningarna, utan räknar i linje med Wendt (1997:128) genomgående sådana subjekt som i modern svenska svarar mot pronomenet *man* som anaforska. Det har dock i vissa fall varit nödvändigt att skilja ut subjekt av denna typ från de övriga referentiella subjekten, och jag reserverar därför termen *subjekt med generisk referens* för sådana subjekt som svarar mot *man* i modern svenska.

3.2 Subjektslöshet i modern svenska och fornsvenska

Som det framgick av de inledande exemplen i kapitel 1 skiljer sig modern svenska från fornsvenska när det gäller möjligheten till utelämnning av subjekt. I avsikt att lyfta fram dessa skillnader jämför jag nedan modern svenska med fornsvenska med avseende på subjekts-utelämnning.

3.2.1 Modern svenska

Modern svenska utgör en del av den minoritet av världens språk som har subjektstvång, vilket innebär att de allra flesta finita satser måste innehålla ett subjekt (Platzack 1998a:126). Trots subjektstvånget finns det dock finita satser som kan vara subjektslösa.

För det första saknar direktiva huvudsatser i regel subjekt (se exempel (3.3) nedan). Subjektet kan, enligt SAG (4:709), ”underförstås, eftersom imperativformen av verbet förutsätter att predikationsbasen är eller innefattar lyssnaren”:

(3.3) Gå i väg!

För det andra kan subjektivarianten⁴⁰ av relativa bisatser sakna subjekt, men måste i sådana fall obligatoriskt inledas av subjunktionen *som* (SAG 4:43), vilket illustreras i exempel (3.4):

(3.4) En miljö **(som) inte erbjuder tystnad* är inte bra.

För det tredje kan subjekt som fundament i deklarativa huvudsatser utelämnas, under förutsättning att informationen är överflödig i sammanhanget (Mörnsjö 2002; SAG 4:43).⁴¹ Vanligtvis är de utelämnade subjekten kontextuellt introducerade som i exempel (3.5) nedan. Möjligheten att utelämnas satsled som fundament i deklarativa huvudsatser är dock inte knuten till subjektet som satsledskategori, utan måste snarare betraktas som en egenskap hos en särskild strukturell position eftersom inte bara subjekt utan även andra satsled som t.ex. objekt och adverbial också kan uteslutas (se exempel (3.6) respektive (3.7)):

(3.5) Han låter ansiktet svartna av skäggstubb från söndag till söndag. *Går barfota hela sommarhalvåret med jordmörka, skrovliga fötter.* (SAG 4:692)

⁴⁰ Termen *subjektivariant* är hämtad från Stroh-Wollin 2002:39.

⁴¹ Som en ytterligare förutsättning anger SAG (4:43) att subjektet inte får föregås av t.ex. en konjunktion, en vokativ- eller en interjektionsfras. Se även Mörnsjö (2002:46) och Wendt (2006:288) som ifrågasätter huruvida detta är ett nödvändigt kriterium.

- (3.6) – Går det att ha hela krukans med såna här växter med sig upp till Orust och plantera ut konvaljerna där?
 – *Tycker jag låter alldeles utomordentligt om det är tillräckligt med bra jord.* (efter Mörsjö 2002:195)
- (3.7) Men under mognadsperioden så övergår det i en mycket vackert röd färg. *Blir det platta äpplen, mycket läckra.*
 (efter Mörsjö 2002:212)

Från huvudsatser med V2-ledföljd, som alltså inte inleds av det finita verbet, respektive bisatser är däremot motsvarande utelämnning av subjekt inte möjlig, vilket framgår av exempel (3.8) nedan. Samma restriktion gäller för övrigt i samordningar. Som illustreras i exempel (3.9) nedan är det enbart i verbinitiala satser som ett subjekt i samordningens andra del kan utelämnas under koreferens med subjektet i samordningens första del (se vidare Hammarberg & Viberg 1977:110 f.; Magnusson 2007a:29–35):

- (3.8) a. Med jordmörka, skrovliga fötter går *(han) barfota hela sommarhalvåret.
 b. Jag vet inte om *(jag) riktigt kommer ihåg det där nu.
- (3.9) a. Kalle for till Västerås och (han) kom sen inte tillbaka.
 (efter Hammarberg & Viberg 1977:110)
 b. Kalle for till Västerås och sen kom *(han) inte tillbaka.
 c. Igår for Kalle till Västerås och sen kom *(han) inte tillbaka.

Slutligen kan subjektet i en narrativ bisats vid satsfläta placeras i den överordnade satsens fundament, vilket medför att bisatsen blir subjektlös (se exempel (3.10)). I standardspråket måste dock subjunktionen utelämnas för att konstruktionen ska vara grammatisk, vilket illustreras i exempel (3.11) nedan (jfr SAG 4:43):⁴²

⁴² I finlandssvenska behöver inte subjunktionen utelämnas (Bergroth 1917:137; Platzack 1993; SAG 4:43). I sverigesvenska är den eventuella dialektala variationen, såvitt jag vet, inte kartlagd på denna punkt. Se dock Lindberg 1973:331.

- (3.10) a. Anna trodde jag *skulle komma*.
 b. Anna_i trodde jag [_i skulle komma]
- (3.11) * Anna trodde jag *att skulle komma*.

3.2.2 Fornsvenska

I fornsvenska var möjligheterna till subjetsutelämnning generellt större än i modern svenska (jfr Wessén 1965:187), och särskilt de medeltida lagtexterna utmärks av att referentiella subjekt utesluts i stor utsträckning (jfr Pettersson 1959:15). Det utelämnade subjektet kan antingen svara mot ett personligt pronomen (se exempel (3.12)) eller ha generisk referens (som i exempel (3.13)). Subjetsutelämnning av det förra slaget rör i första hand tredje person, men enligt Wessén (1965:193) kan också sådana subjekt som svarar mot ett pronomen i första eller andra person utelämnas. Subjetsutelämnning av det senare slaget förekommer enligt Wessén (1965:191) framför allt vid verben *skola* och *ma* i de fornsvenska landskapslagarna (se också Neckel 1926:19).

- (3.12) þær uar i klæpum uafþær ok i uaggu lagþer. (ÄVgL:PB, 17)
där var i kläder lindad och i vagga lagd
 'Där blev [han] lindad i kläder och lagd i vagga'
- (3.13) Sva skal uittne bæræ. (ÄVgL:JB, 2)
så ska vittne bära
 'Så ska [man] bära vittne'

Som framgår av exempel (3.12) och (3.13) kan subjekt i de fornsvenska landskapslagarna utelämnas i huvudsatser med fundament. Likaså kan bisatser vara subjektslösa (se exempel (3.14) nedan), och enligt Wessén (1965:192 f.) är det vanligen i denna satstyp som referentiella subjekt utesluts.⁴³ Även subjekt med generisk referens kan, som framgår av exempel (3.15) nedan, strykas i bisatser i de fornsvenska landskapslagarna. Till skillnad från modern svenska kan subjekt således utelämnas från fler satstyper i fornsvenska:

⁴³ Falk (1993a:150 fotnot) ger uttryck för en motsatt uppfattning: "Some brief investigations I have made in Old Swedish show that referential *pro* is uncommon and that most examples are found in main clauses. However, isolated examples are also found in embedded clauses."

- (3.14) Ingsinss manss arv takær hæn *mæn i girklandi sitær ingen mans arv tager han medan i Grekland sitter*
'Ingen mans arv tar han medan [han] sitter i Grekland'
(ÄVgL:AB, 12)
- (3.15) *En biscop skal taka. þa skal konongær ...* (ÄVgL:RB, 2)
om biskop ska taga då ska kungen
'Om [man] ska taga biskop, då ska kungen ...'

Även om subjektslösa satser i första hand har ansetts vara utmärkande för det fornsvenska lagspråket kan de också beläggas i andra fornsvenska genrer (se vidare Platzack 1980:18 f.; Wollin 1983:49 ff.). Också i de texter som ingår i mitt material förekommer subjektslösa huvudsatser med fundament (se exempel (3.16) nedan) samt subjektslösa bisatser (se exempel (3.17) nedan). Som framgår av nedanstående exempel kan de utelämnade subjekten både svara mot ett personligt pronomen och ha generisk referens:

- (3.16) a. þar gierþi kirchiu aþra. (GS:65)
där gjorde kyrka annan
'Där byggde [han] en annan kyrka'
- b. speghelin skal enkte skadha (SVM:145)
spegeln ska inte skada
'Spegeln ska [man] inte skada'
- (3.17) a. Mangir kunungarstridu agutland miþan haþit war. (GS:64)
Många kungar stred mot-Gotland medan hedniskt var
'Många konungar stred mot Gotland medan [det] var hedniskt'
- b. han var halshuggen. ii. enom staþ som kallar sabastie
han var halshuggen i en stad som kallar Sebaste
'Han var halshuggen i en stad som [man] kallar Sebaste'
(LEG:52)

Utöver huvudsatser med fundament och bisatser kan subjekt också utelämnas i fornsvenska på ett sätt som påminner om modern svenska. I likhet med modern svenska saknar direktiva satser i regel subjekt också i

fornsvenska, vilket framgår av exempel (3.18) (se vidare Delsing 1999b; Wessén 1965:121):

- (3.18) Tak thin bugha oc far til skogx. (MB:163)
tag din både och far till skogs
'Tag din både och far till skogs'

Relativa och narrativa bisatser kan också vara subjektslösa i fornsvenska även om bruket av subjunktioner har förändrats över tid. Å ena sidan behöver subjektslösa relativa bisatser i fornsvenska, vilket framgår av exempel (3.19), inte obligatoriskt inledas av en subjunktion (se vidare Lindblad 1943:90 ff.; Stroh-Wollin 1997). Å andra sidan kunde subjektet i en narrativ bisats placeras i fundamentet i den överordnade satsen utan att subjunktionen behövde strykas, vilket illustreras i exempel (3.20) (se vidare Lindberg 1973:330 f.; Lindstedt 1926:3; Platzack 1987a:396 f.):

- (3.19) han var döptær. i. kyældu þerræ wið hosæby liggær.
han var döpt i källa den vid Husaby ligger
'Han var döpt i den källa som ligger vid Husaby'
(VK:298)

- (3.20) ...Cambises brodhir som enghin wiste at dødhir war
Kambyses bror som ingen visste att död var
'... Kambyses bror som ingen visste var död'
(MB:19)

På samma sätt som i modern svenska förekom också utelämnning av subjekt som fundament i deklarativa huvudsatser i fornsvenska (se exempel (3.21)). Möjligheterna att utesluta ett subjekt som fundament är dock större i fornsvenska än i modern svenska vilket bland annat avspeglar sig i samordningar genom att det utelämnade subjektet inte behöver vara koreferent med subjektet i samordningens första del (se exempel (3.22)):

- (3.21) Fæmtandi war wærnarðær mykin þægn gaff baðhi
femtonde var Bernhard mycket frikostig gav både
rikum oc fatökom. (VK:307)
rika och fattiga
 'Den femtonde var Bernhard, en mycket frikostig man. [Han] gav
 både rika och fattiga'

- (3.22) konungen kom till weland. oc gingo till ana
kungen kom.3.SG till Weland och gick.3.PL till än
 'Kungen kom till Weland och [de] gick till än'
 (DI:48)

I likhet med modern svenska är de utelämnade subjekten vanligtvis kontextuellt introducerade också i fornsvenska, även om vissa exempel i mitt material antyder att så inte nödvändigtvis behöver vara fallet. I exempel (3.23) finns t.ex. inget led i kontexten som kan motivera den plurala formen *racu* 'drev':

- (3.23) sipan wildi ai land þaim þula vtan racu
sedan ville.3.SG ej landet dem tåla utan drev.3.PL
þaim bort þeþan. (GS:63)
dem bort därifrån
 'Sedan ville inte landet tåla dem utan [de] drev bort dem därifrån'

3.2.3 Sammanfattning

Ett antal olika variabler har enligt tidigare studier ansetts ha inflytande på bruket av subjektslösa satser i fornsvenska. Skillnader mellan olika *genrer* framhålls av bland annat Pettersson (1959), medan Wessén (1965) och Falk (1993a) visar på skillnader mellan olika *satstyper*. Slutligen kan också de utelämnade subjektens *referens* vara av betydelse. Även om Wessén (1965:192 f.) explicit påpekar att subjekt som refererar till både första, andra och tredje person kan utelämnas ger han i sin exempelsamling nästan uteslutande belägg med referens till tredje person.

3.3 Subjektslösa satser: forskningsöversikt

Forskningen om subjektslösa satser är omfattande och utgör ett centralt inslag i såväl synkronisk som diakronisk syntax. Min forskningsöversikt måste därför med nödvändighet bli relativt översiktlig, och jag begränsar mig till att beröra de teorier om subjektslöshet som är relevanta för min fortsatta framställning. Min presentation är tematiskt disponerad, och jag behandlar först den forskningstradition som ser subjekt-verbkongruens som avgörande för förekomsten av subjektslösa satser för att därefter diskutera den forskningstradition som för tillbaka subjektslöshet på kontextuella faktorer.

3.3.1 Morfologiska faktorer

Den forskning som ser morfologiska faktorer som avgörande för möjligheten att utelämna referentiella subjekt tar sin utgångspunkt i den intuitivt rimliga tanken att verbets kongruensmorfem motsvarar och också kan ersätta ett subjektspronomen: "Predikatsverbets ändelser har sålunda ursprungligen varit betydelsebärande, de har haft en semologisk funktion i satsen. Något subjektsord behövde därför icke utsättas, om genom sammanhanget eller omständigheterna klart framgick, vad som åsyftades" (Wessén 1965:120). Samma idé återkommer också inom den generativa syntaxforskningen (se t.ex. Chomsky [1981] 1982a:241), och grundtanken är således densamma oberoende av teoretisk ansats: det utelämnade subjektet motsvaras av eller får sin tolkning genom verbets kongruensmorfologi.

Chomsky (1982b) införde termen *pro*, en särskild s.k. *tom kategori*⁴⁴ som svarar mot det utelämnade leDET. Med utgångspunkt i denna kategori har den teoretiska syntaxforskningen därefter intresserat sig för inte bara hur det utelämnade subjektet får sitt innehåll, utan också för vilka villkor som måste vara uppfyllda för att subjekt ska kunna utelämnas. Rizzi (1986) presenterade en modell som skiljer mellan *licensieringen*, d.v.s. villkoren, för och *identifieringen*, d.v.s. tolkningen, av *pro*. Även om en och samma faktor, som t.ex. verbkongruensen kan användas för att såväl licensiera som identifiera *pro* är licensieringen i första hand ett strukturellt fenomen som knyter den licensierande faktorn till ett särskilt huvud i den syntaktiska strukturen, medan identifieringen av *pro* är relaterat till tolkningsmöjligheterna. För

⁴⁴ S.k. *tomma kategorier* var ett teoretiskt begrepp inom samtida generativ grammatik.

identifieringen av referentiellt *pro* är person- och numerusändelserna av betydelse (jfr Rizzi 1986:543; se även Falk 1993a:133 f. och Holmberg & Platzack 1995:107).⁴⁵

Givet ett samband mellan verbmorfologi och subjektutelämning förefaller det inte orimligt att anta att den moderna svenskans subjektstvång kan föras tillbaka på frånvaron av subjekt-verbkongruens, och ett sådant antagande stöds också av att möjligheterna till subjektutelämning var större i fornsvenska, som till skillnad från modern svenska också uppvisade subjekt-verbkongruens. Bilden kompliceras dock av de isländska förhållandena: trots att modern isländska har subjekt-verbkongruens är möjligheterna till utelämning av subjekt inte större än i modern svenska (Sigurðsson 1989:133).⁴⁶ Platzack (1990) diskuterar denna problematik och pekar på att de nordiska fornspråken snarare överensstämmer med nollsubjektsspråk som italienska än med modern isländska vad beträffar utelämning av referentiella subjekt. Enligt Platzack är detta en effekt av att den abstrakta egenskapen AGR i I° har andra egenskaper i nollsubjektsspråk som t.ex. fornsvenska och italienska, än i modern isländska. I nollsubjektsspråken innehåller AGR ett klitiskt subjektspronomen, medan så inte är fallet i modern isländska (se vidare Platzack 1990:333 f.).

Också Falk (1993c:119) ser AGR som en direkt förutsättning för möjligheten att utelämnat referentiella subjekt: "The identification of *pro* is dependent on the existence of [+AGR]. The story of *pro*-drop in Swedish will therefore be dependent on the story of subject-verb agreement." Falk baserar sitt uttalande på en undersökning av subjektslösa satser i ett antal äldre nysvenska texter. Vid denna tid kan verbkongruensen i talspråket antas ha reducerats till att omfatta numerus – ett utelämnat subjekt har alltså ingen direkt motsvarighet i ett personböjningsmorfem – vilket enligt Falk (1993c:122) är ett argument mot att anta ett direkt samband mellan verbmorfologi och utelämning av referentiella subjekt. Vidare pekar Falk (1993c:122) på att referentiella subjekt inte kan utelämnas i modern isländska trots förekomst av subjekt-verbkongruens. Detta indikerar, enligt Falk, att relationen mellan subjektslöshet och subjekt-verbkongruens måste vara mer komplex. Slutligen framhåller Falk (1993c:122 f.) att referentiella

⁴⁵ Inom ramen för princip- och parameterteorin har det också föreslagits att subjektslösa satser inte innehåller något utelämnat led, utan att verbkongruensen i sig utgör satsens subjekt (se t.ex. Platzack 2004).

⁴⁶ Jag bortser då från den utelämning av subjekt med generisk referens som förekommer i modern isländska. Se exempel (3.1) ovan.

subjekt endast kan utelämnas i huvudsatser i äldre nysvenska (se exempel (3.24)):

- (3.24) Han sprang vt egenom fenstret, tencklandes sigh kunna
fatta håll vti ett päroneträ ther hardt hoes stodh vti
Scholstugu trädgården. *I fluchtenne togh så mist om träd.*

(citerat efter Falk 1993c:120)

Falk (1993c:123) understryker dock att subjektslösa bisatser förekom såväl i fornsvenska som fornisländska, men enligt henne är det tänkbart att detta beror på att skillnaden mellan huvudsats och bisats var mindre utpräglad i de nordiska fornspråken: "the asymmetries between main clauses and embedded clauses were not in general as clear in Old Swedish as in Modern Swedish: main clause word order in embedded sentences was more common and used in more clause types in Old Swedish than in Modern Swedish."

I linje med Rizzi (1986) utgår Falk från att utelämnade subjekt både måste identifieras och licensieras. I Falks modell sker licensieringen av *pro* med hjälp av ett finitsärdrag i C°, medan AGR svarar för identifieringen av *pro*. Falk (1993c:123 ff.) argumenterar för att AGR:s position i den syntaktiska strukturen är avgörande för huruvida referentiella subjekt kan utelämnas eller inte, och endast om AGR befinner sig i samma strukturella position som finitsärdraget, d.v.s. i C°, är subjektutelämnning möjlig. Så är normalt inte fallet i V2-språk eftersom finitsärdraget befinner sig i C° medan AGR är knutet till I°. Falk (1993c:123) antar dock att AGR kan flytta till C° tillsammans med det finita verbet. Det är enbart i huvudsatser som det finita verbet flyttar till C° (jfr satsmodellen i avsnitt 2.3.2.4 ovan), och på detta sätt kan Falk hantera asymmetrin mellan huvudsatser och bisatser. Endast i de fall då AGR flyttar till C°, vilket alltså enbart förekommer i huvudsatser, är subjektutelämnning möjlig eftersom det enbart är i dessa fall som finitsärdraget och AGR befinner sig i samma strukturella position.

Falk avfärdar således ett direkt samband mellan verbkongruens och subjektsslöshet. Medan förekomsten av verbmorfologi betraktas som ett nödvändigt, men i sig inte tillräckligt, kriterium är det istället avgörande att finitsärdraget och AGR befinner sig i samma strukturella position. Ett system med variation mellan utelämnade subjekt (finitsärdraget och AGR i samma strukturella position) och utsatta subjekt (finitsärdraget

och AGR i olika strukturella positioner) ersätts, enligt Falk (1993c:125), i de nordiska språken av ett system med enbart utsatta subjekt. I svenskan sker denna förändring parallellt med förlusten av subjekt-verbkongruens, medan så inte är fallet i isländskan.

Falks (1993c) analys ger upphov till en del frågor. För det första är det oklart varför ett system med utsatta subjekt ersätter ett tidigare system med variation. Hon framhåller visserligen grammatikexterna skäl för denna förändring – "Given that there was a variation system in Old Swedish and Old Icelandic, this system seems to have become unstable in that one alternative, the one with a spelled out pronoun, was preferred over the other for some grammar-external reason" (Falk 1993c:125) – men det framgår inte av hennes diskussion vilken eller vilka grammatikexterna faktor(er) som kan ha varit avgörande för förändringen. För det andra är det tveksamt om alla subjektslösa bisatser i de nordiska fornspråken kan betraktas som underordnade huvudsatser. Om referentiella subjekt verkligen kan utelämnas i bisatser kan de inte heller hanteras av Falks teori.

3.3.2 Kontextuella faktorer

Att det ändå finns ett samband mellan subjekt-verbkongruens och subjektсутelämning bekräftades av Gilligan (1987) i en omfattande typologisk undersökning. Av de 100 språk som han undersökte uppvisade 76 såväl verbkongruens som subjektсутelämning.⁴⁷ Samtidigt kunde Gilligan i sitt stickprov också visa på både språk som trots att de hade subjekt-verbkongruens saknade möjlighet att utelämna referentiella subjekt och språk som accepterade utelämning av referentiella subjekt utan att de för den skull hade någon subjekt-verbkongruens (Gilligan 1987:196 f.).

Att det också finns språk som kan utelämna referentiella subjekt trots att de saknar verbkongruens hade uppmärksamrats redan innan Gilligan (1987) genomförde sin typologiska undersökning. Huang (1984) visade att det inte verkade finnas något samband mellan förekomsten av verbmorfologi och subjektslösa satser i flera östasiatiska språk. Tvärtom verkade t.ex. kinesiska ha större möjligheter att utelämna

⁴⁷ Gilligans undersökning omfattade ett stickprov om 100 språk. Eftersom vissa språk hade sådana egenskaper att de passade in i flera kategorier kom dock undersökningen totalt att omfatta 104 varianter, men 4 av dem är alltså dubletter (Gilligan 1987:196).

subjekt än många språk med verbkongruens. Dessutom tillåter kinesiska, såsom illustreras i exempel (3.25)⁴⁸ nedan inte enbart utelämnning av subjekt (se (3.25 a)) utan också av objekt (se (3.25 b)), trots att kinesiska varken uppvisar subjekt-verb- eller objekt-verbkongruens:

- (3.25) a. Zhangsan shuo [*e* bu renshi Lisi].
 Zhangsan säga inte känna Lisi
 'Zhangsan säger att [han] inte känner Lisi'
- b. Zhangsan shuo [Lisi bu renshi *e*].
 Zhangsan säga Lisi inte känna
 'Zhangsan säger att Lisi inte känner [honom]'

(Huang 1984:537)

Eftersom de östasiatiska språken saknade subjekt-verbkongruens argumenterade Huang (1984:549 ff.) för att kontextuella faktorer spelade en mer avgörande roll i dessa språk som enligt honom kunde betraktas som *diskursorienterade*. I diskursorienterade språk är möjligheten till utelämnning av subjekt och objekt större än i *satsorienterade* språk som t.ex. engelska.

Förekomsten av subjektslösa satser i språk utan verbkongruens är ett problem för en teori som relaterar förekomsten av subjektslösa satser till subjekt-verbkongruens. Ett ytterligare problem för en sådan teori utgör språk med verbkongruens som inte accepterar utelämnning av referentiella subjekt, som modern isländska. Medan den svenska verbmorfologin har genomgått radikala förenklingar har några motsvarande förändringar inte ägt rum i isländskans historia, och modern isländska uppvisar precis som fornisländska⁴⁹ subjekt-verbkongruens (se vidare

⁴⁸ Huang (1984) använder *e* (för eng. *empty*) för att markera det utelämnade satsledet. Jag följer Huang (1984:537 fotnot) och översätter *e* med *han*, även om detta inte är den enda möjliga översättningen: "Although *e* [...] is translated as 'he', this is not the only possible interpretation. Depending on the context, it may be 'I', 'she', etc."

⁴⁹ Termen *fornisländska* avser traditionellt perioden fram till 1540. Som gräns har tidpunkten för den första översättningen av Nya testamentet till isländska använts. Enligt Hróarsdóttir (2000:8) är denna gräns mindre lämplig när det gäller isländskans syntax eftersom de genomgripande syntaktiska förändringarna sker långt senare. Istället använder Hróarsdóttir (2000:8) termen *Old(er) Icelandic* för att referera till perioden 1100–1900. Även när det gäller subjektslösa satser sker syntaktiska förändringar i isländskan först under 1700- och 1800-talen (Sigurðsson 1993:248). När jag i fortsättningen talar om subjektslösa satser i äldre isländska avser jag snarast Hróarsdóttirs (2000) definition.

Sigurðsson 1993:248 f.). Trots att verbmorfologin inte har förändrats genomgripande över tiden i isländskans historia har dock möjligheten till utelämnning av referentiella subjekt i isländskan begränsats på ungefär samma sätt som i svenskan. I äldre isländska kunde enligt Sigurðsson (1993:251) ett subjekt under koreferens med en tidigare nominalfras utelämnas såväl från verbinitiala huvudsatser (se exempel (3.26 a)), som från huvudsatser med fundament (se exempel (3.26 b)) och bisatser (se exempel (3.26 c)):

- (3.26) a. hann höggv sverðinu upp á bekkinn – ok kom í
han hugger svärdet upp i bänken och kom i
 þvertrjeit, er hann reiddi hátt. (NJ:542)
bjälken eftersom han slog högt
 'Han hugger svärdet upp i bänken och [det] kom i bjälken, eftersom han slog högt'
- b. ok þá skar Rögnvaldr jarl hár hans, en aðr
och då klippte Rögnvaldr jarl hár hans, men tidigare
 hafði verit úskorit ok úkembt 10 vetr (HKR:65)
hade varit oklippt och okammat 10 vintrar
 'och då klippte Rögnvaldr jarl hans hår, men tidigare hade [det] varit oklippt och okammat i 10 år'
- c. Scegit var sva sitt at la i kniam honom. (ÓL:163)
skägget var så långt att låg i knäna honom
 'skägget var så långt att [det] låg i knäet på honom'

I äldre isländska kunde vidare, enligt Sigurðsson (1993:251 f.), subjekt också utelämnas utan koreferens med en tidigare nominalfras i kontexten. I detta fall refererar det orealiserade subjektet till något allmänt bekant som dock inte är explicit uttryckt (se exempel (3.27 a)) eller till någon tidigare nämnd person plus dennes sällskap, antingen omnämnda, på det sätt som illustreras i exempel (3.27 b), eller oomnämnda som i exempel (3.27 c). Denna typ av subjektsslöshet är begränsad till verbinitiala huvudsatser:

- (3.27) a. setnnade þa kurrinn ok slitu vid
lade-sig.3.SG då missnöjet och avslutade.3.PL vid
 þat þingit. (FL:56)
det mötet
 'Irritationen avtog då, och [folket] avslutade därmed mötet'
- b. ... Olafr konungur hafði stefnv við lið sitt
... Olav konung hade.3.SG möte med manskap sitt
 oc við böndr oc reðv landraðvm. (ÓL:125)
och med bönder och övervägde.3.PL landsstyrning
 '... kung Olav hade möte med sitt manskap och med bönder och
 [de] samrådde om landets angelägenheter'
- c. þa sigldi hann ihaf oc fengu uęþr stór (EG:325)
då seglade.3.SG. han i-hav och fick.3.PL väder stort
 'då seglade han till sjöss, och [han och hans besättning] fick dåligt
 väder'

Möjligheten att utelämna referentiella subjekt är således större i den äldre än i den moderna isländskan i den meningen att subjekt kan utelämnas också från bisatser men även i högre utsträckning från huvudsatser. Den subjektсутelämning som förekommer i äldre isländska uppvisar därmed stora likheter med subjektсутelämningen i fornsvenska (jfr avsnitt 3.2.2 ovan), och den diakroniska utvecklingen i isländska påminner således om den som har ägt rum i svenskans historia.

Eftersom denna syntaktiska förändring har inträffat i isländska utan att någon förenkling av verbmorfologin har ägt rum menar Sigurðsson (1993:250) att det inte var subjekt-verbkongruensen som möjliggjorde subjektсутelämningen i äldre isländska.⁵⁰ Som stöd för sin analys anför Sigurðsson (1993:253) att utelämnade referentiella subjekt aldrig kunde förekomma utan någon omgivande kontext i äldre isländska. Sådan subjektсутelämning är däremot möjlig i språk som t.ex. italienska, och hade subjektсутelämningen i äldre isländska möjliggjorts av samma faktorer som i italienska borde vi också vänta oss att finna utelämnade subjekt utan omgivande kontext i äldre isländska. Enligt Sigurðsson (1993:253) är så dock inte fallet.

⁵⁰ Enligt Sigurðsson (1993:250) kan inte verbkongruensen möjliggöra utelämning av referentiella subjekt i isländska eftersom den är ickepronominell.

Vidare framhåller Sigurðsson (1993:253 f.) att i princip uteslutande sådana referentiella subjekt som svarar mot ett personligt pronomen i tredje person utelämnas i äldre isländska, medan däremot subjekt som svarar mot ett personligt pronomen i första respektive andra person sällan utelämnas (med undantag för strykningar i samordningar).⁵¹ Sigurðsson (1993:253 f.) påpekar att en sådan begränsning till tredje person vore märklig om morfologiska faktorer hade möjliggjort subjektutelämningen, särskilt med tanke på att subjekt som refererar till första och andra person är frekvent förekommande i de fornisländska texterna. Isländska skiljer sig därmed från t.ex. älvdalsmål där referentiella subjekt, som Rosenkvist (2006) har visat, enbart kan utelämnas då verbet har särskilda personmorfem – för älvdalskans del i första och andra person plural (se exempel (3.28)):⁵²

- (3.28) a. **Irum** iema.
 är.1.PL *hemma*
 'Vi är hemma'
- b. **Irið** iema.
 är.2.PL *hemma*
 'Ni är hemma'

(Rosenkvist 2006:145)

Istället för att hänvisa till morfologiska faktorer menar Sigurðsson (1993:250) att kontextuella omständigheter möjliggjorde subjektutelämningen i äldre isländska eftersom utelämnade subjekt enligt Sigurðsson kunde identifieras genom fri samindexering med en nominalfras i den tidigare kontexten, s.k. *fri diskursindexering* (eng. *free discourse indexing*) med hans terminologi. Denna analys predicerar att äldre isländska inte bara ska tillåta utelämning av subjekt utan också av objekt: "Languages that identify *pro* under free discourse indexing are expected to have genuine object *pro* as well as genuine subject *pro*" (Sigurðsson 1993:250). Sigurðsson (1993:267 ff.) visar därför vidare

⁵¹ Se dock exempel (7.4 a) nedan.

⁵² Älvdalska saknar personböjning i singular, och tredje person plural sammanfaller i presens med infinitivformen: *dalska* 'tala dalmål' visavi *dier dalska* 'de talar dalmål'.

att objekt kunde utelämnas både i samordnade och underordnade satser i äldre isländska, vilket illustreras i exempel (3.30):⁵³

- (3.30) a. ok er Egill sá skipit, þá kendi hann þegar. (EG:207)
och när Egil såg skeppet då kände han genast
'och när Egil såg skeppet kände han genast igen [det]'
- b. ioc hann rici Svía. en varði harðhendliga
utökade han riket Svea och försvarade kraftfullt
'Han utökade svearnas rike och försvarade [det] kraftfullt'
- (ÓL:168)

Den avgörande skillnaden mellan äldre och modern isländska är i Sigurðssons analys således inte relaterad till verbmorfologin utan består istället i att möjligheten till fri diskursindexering har gått förlorad (Sigurðsson 1993:277). Därmed öppnar Sigurðsson också för en analys av subjektutelämning i de nordiska språken som helt tar sin utgångspunkt i kontextuella faktorer, trots förekomsten av subjekt-verbkongruens.

Också den subjektutelämning som förekommer vid verbinitiala deklarativsats i modern svenska (se t.ex. exempel (3.5) ovan) har knutits till kontextuella faktorer. Denna typ av subjektutelämning har i den generativa litteraturen ofta diskuterats under benämningen *topic drop*; under vissa pragmatiska villkor kan led – alltså inte enbart subjekt – utelämnas från en vänsterperifer position i den syntaktiska strukturen oberoende av morfologiska faktorer. Till skillnad från *pro* som närmast kan betraktas som ett osynligt pronomen, har *topic drop* antagits vara knutet till flyttning genom att en osynlig syntaktisk operator i Spec, CP bildar en kedja med A-positionerna i IP eller VP (jfr Mörnsjö 2002:14). Genom att den osynliga operatören relateras till Spec, CP är det i princip- och parameterteorins grammatikmodell också möjligt att predicera varför *topic drop* inte kan förekomma från andra strukturella positioner (som framgick av exempel (3.8) ovan är denna utelämning inte möjlig i huvudsatser med fundament eller bisatser).

Mörnsjö (2002) gör en ingående studie av verbinitiala deklarativsats i modern svenska. I hennes diskussion är distinktionen mellan

⁵³ Utelämning av objekt i samordning (se exempel (3.29 b) ovan) kan också förekomma i de moderna nordiska språken – åtminstone i vissa varieteter. Se vidare SAG 4:914 ff.; Thráinsson & Hjartardóttir 1986:159 f.; Áfarli & Creider 1987.

osynligt pronomen och osynlig operator inte av intresse. Istället lyfter hon fram att verbinitiala deklarativsätser kan analyseras som syntaktiskt fullständiga men med ett fonetiskt orealiserat led i Spec, CP (Mörnsjö 2002:130 ff.).⁵⁴ Till skillnad från tidigare analyser av verbinitiala deklarativsätser betonar Mörnsjö också i högre utsträckning informationsstrukturens betydelse och pekar på att orealiserade referentiella subjekt alltid svarar mot satsens topik (Mörnsjö 2002:88). Utan att behöva anta någon särskild operator kan därigenom också möjligheten till fonetiskt orealiserade subjekt begränsas till Spec, CP. Som det framgick i avsnitt 2.3.2.4 ovan antas C-domänen inom princip- och parameterteorin vara den del av den syntaktiska strukturen som knyter samman satsens innehåll med den omgivande kontexten, och via Spec, CP uttrycks informationsstrukturella betydelser i V2-språk som svenska (Mörnsjö 2002:10; Platzack 1998a:99).

Även Magnusson (2007a) ser de kontextuella faktorerna som avgörande för subjektsutelämnning, även om hans analys inte är identisk med den som presenterades ovan. Magnussons diskussion av subjektslösa satser baserar sig på en omfattande undersökning av samordningar i ett antal texter skrivna av författare födda under perioden 1611–1785. Magnusson (2007a:268) tar fasta på att morfologiska faktorer inte kan vara avgörande för identifiering av utelämnade subjekt eftersom subjekt-verbkongruensen vid den tid som hans undersökning omfattar har reducerats till ett renodlat skriftspråksfenomen i svenskan. Istället för att hänvisa till morfologiska faktorer argumenterar Magnusson (2007a:266 ff.) för att utelämnade subjekt i äldre svenska identifierades kontextuellt på ett liknande sätt som i modern svenska, och den mer omfattande möjligheten till subjektsutelämnning som förekom i äldre svenska är i hans analys knuten till kravet på symmetri i samordningar som inte var lika starkt i tidigare skeden av svenskans historia som i modern svenska.⁵⁵

⁵⁴ Med Mörnsjös (2002) analys är således dessa satser enbart fonetiskt och inte syntaktiskt subjektslösa. Jag talar omväxlande om *subjektslösa satser* och *satser med orealiserade subjekt* utan att jag därigenom tar avstånd från Mörnsjös analys.

⁵⁵ Också i andra sammanhang har Magnusson argumenterat för kontextuell identifiering av utelämnade subjekt i äldre svenska. Se vidare Magnusson 2005 som utgår från en undersökning av subjektslösa satser i ett antal texter skrivna under perioden 1657–1759.

3.3.3 Sammanfattning

Som jag har visat i detta avsnitt har möjligheten att utelämna referentiella subjekt i ett allmänspråkligt perspektiv relaterats både till morfologiska faktorer som subjekt-verbkongruens och till kontextuella faktorer. Samma faktorer återkommer i diskussionen om subjektslösa satser i de nordiska språken. Platzack (1990) relaterar subjektsutelämningen i de nordiska fornspråken till morfologiska faktorer, medan Falk (1993c) enbart ser verbmorfologi som ett nödvändigt men inte tillräckligt kriterium för att möjliggöra den subjektsutelämning som förekommer i äldre nysvenska. De kontextuella faktorernas betydelse betonas däremot av Sigurdsson (1993) som menar att verbmorfologin är helt utan betydelse för subjektsutelämningen i äldre isländska. Även i Magnussons (2005, 2007a) analyser av äldre nysvenska är kontextuella faktorer avgörande för möjligheten att utelämna subjekt. I modern svenska ser Mörnjö (2002) (subjektslösa) verbinitiala deklarativsatsers som resultatet av ett fonetiskt orealiserat led i Spec, CP, och även i hennes analys betonas således de pragmatiska faktorernas betydelse. Därav följer också att subjektsutelämning i modern svenska kan begränsas till Spec, CP eftersom det är genom denna strukturella position som informationsstrukturella betydelser uttrycks.

Mot den teoretiska bakgrund som jag har tecknat ovan ska jag i nästföljande kapitel redovisa en undersökning av subjektslösa satser i fornsvenska och därigenom närmare belysa de morfologiska respektive kontextuella faktorernas betydelse för den subjektsutelämning som förekom i svenskans tidigare varieteter.

4 Subjektslösa satser i fornsvenska

I detta kapitel redovisar jag en undersökning av subjektslösa satser i fornsvenska. Mitt syfte med undersökningen är tredelat. Jag vill beskriva bruket av subjektslösa satser i äldre fornsvenska, redogöra för hur detta förändras över tid under den fornsvenska perioden för att slutligen visa på bakomliggande orsaker till dessa förändringar genom att analysera variationen mellan utsatt och utelämnat subjekt. För en presentation av det material som ligger till grund för undersökningen hänvisar jag till materialöversikten i kapitel 1.

Kapitlet är disponerat så att jag inleder med att presentera excerperingsprinciperna (avsnitt 4.1). Efter att ha redogjort för de övergripande resultaten av undersökningen (avsnitt 4.2) redovisar jag den variationsgrammatiska analysen (avsnitt 4.3). I det följande avsnittet diskuterar jag undersökningens resultat och den variationsgrammatiska analysen (avsnitt 4.4), för att slutligen sammanfatta mina slutsatser och peka ut riktningen för den fortsatta framställningen (avsnitt 4.5).

I de föregående kapitlen har det framkommit att tidigare forskning till stor del har relaterat syntaktiska förändringar i de nordiska språken till morfologiska faktorer, och så är fallet också när det gäller förekomsten av subjektslösa satser (se t.ex. Platzack 1990). Men tidigare forskning har också åberopat kontextuella faktorer som orsak till att subjektsutelämnningen har begränsats i de nordiska språkens historia (se t.ex. Sigurdsson 1993). Därmed kan en diakronisk undersökning av subjektslösa satser i fornsvenska också vara en lämplig utgångspunkt för att belysa relationen mellan morfologi och syntax (jfr den första av de teoretiska implikationerna av den övergripande problemställningen i avsnitt 2.4 ovan).

4.1 Excerperingsprinciper

Jag har använt tre kriterier för att urskilja relevanta exempel på subjektslösa satser i fornsvenska. För det första ska subjektet vara utelämnat antingen från en självständig, icke direktiv, huvudsats eller från en bisats. För det andra ska de satser som uppfyller det första kriteriet inte innehålla ett oblikt led med subjektliknande egenskaper. För det tredje ska det utelämnade ledet svara mot antingen ett referentiellt personligt pronomen eller ett generiskt *man*. Nedan specificerar jag dessa tre kriterier mer ingående.

Det första kriteriet, att huvudsatsen ska vara självständig, medför egentligen att alla samordningar med ett gemensamt, struket led exkluderas från undersökningen (se exempel (4.1); jfr Loman & Jörgensen 1971:26 f.). För att inte utesluta ett antal relevanta satser från undersökningen har jag dock valt att enbart kategorisera sådana samordningar i vilka ett utelämnat subjekt i samordningens andra del är koreferent med subjektet i samordningens första del som en enda sats (se exempel 4.1 a)). Däremot har jag analyserat sådana satser i vilka ett utelämnat subjekt i samordningens andra del inte är koreferent med subjektet i samordningens första del som två självständiga satser (se exempel (4.1 b)):

- (4.1) a. En quinna satte sit barn owarlika for ena dör
en kvinna satte sitt barn tanklöst utanför en dörr
ok gik fran thy (JÄR:100)
och gick från det
'En kvinna satte tanklöst sitt barn utanför en dörr och [hon] gick från det'
- b. Sidhan läto the hona döpa ok wardh
sedan lät.3.PL de henne döpa och blev.3.SG
helbrygdho ... (JÄR:57)
frisk
'Sedan lät de döpa henne och [hon] blev frisk ...'

Detta förfarande får till följd att sådana exempel som redovisas i (4.1 b) har kommit att ingå i undersökningen medan sådana exempel som redovisas i (4.1 a) däremot har uteslutits. Med Magnussons

(2007a:101 f.) terminologi innebär detta att undersökningen omfattar *subjektsasymmetriska* samordningar, medan *subjektssymmetriska* samordningar inte har räknats med. Denna princip har jag tillämpat oavsett om huvudsatsen är verbinitial eller inte, varför också sådana samordningar som redovisas i (4.2) har kommit att exkluderas från undersökningen:⁵⁶

- (4.2) a. So bygþus þair þar firir. oc enn byggia. (GS:63)
så bosatte-sig de där PL och ännu bor
 'Så bosatte de sig där, och bor [där] ännu'
- b. The letto ok vm sidhe funno thän thridhia ... (JÄR:55)
de letade och omsider fann den tredje
 'De letade och fann så småningom den tredje ...'

De fall då två led med olika satsledsfunktion tillsammans föranleder utelämnning av subjekt har jag genomgående analyserat som två självständiga satser. Denna analysprincip har medfört att sådana samordningar som exemplifieras i (4.3) har inkluderats i undersökningen. Vid denna avgränsning har verbets kongruensböjning varit vägledande i excerperingsarbetet:

- (4.3) a. ok fik huar þera sin. ok foro fægne
och fick.3.SG var dera sin och for.3.PL glada
 huar hem ... (LEG:56)
var-och-en hem
 'och vardera fick sin och [de] för glada hem var och en ...'
- b. han grep her ekkia [...] oc drogos sa ena
han grep.3.SG herr Ekkia och brottades.3.PL så en
 langa stund (DI:78)
lång stund
 'Han grep herr Ekkia och [de] brottades så en lång stund'

Sådana samordningar i vilka de båda delarna skiljs åt av en inskjuten parentetisk sats eller en sekvens i direkt tal (se exempel (4.4)) har jag däremot betraktat som en sats, och de har därmed kommit att uteslutas från undersökningen:

⁵⁶ Se vidare Åkerlund 1935.

- (4.4) a. Prästin hafðhe han mishänkthan ok sagðhe Döme
prästen hade honom misstänkt och sade döme
 gudhmällan thin ok min at thu skuli känna hans
gud mellan din och min att du ska känna hans
 wald vm thu liughir ok gaff hanum gudz likama. (JÄR:28)
kraft om du ljuger och gav honom guds lekamen
 'Prästen misstänkte honom och sade "Döme Gud mellan dig och
 mig att du ska känna hans kraft om du ljuger" och gav honom
 Guds lekamen'
- b. wilkinus koning stempde wt en offmyken här oc
Wilkinus konung stämde ut en övermåttan-stor här och
 rider in i pullerna land. thz ligger till rydzeland.
rider in i Polens land det ligger vid Ryssland
 oc gjorde ther mykin skada (DI:20)
och gjorde där stor skada
 'Kung Wilkinus stämde ut en mycket stor här och rider in i
 Polen – det ligger vid Ryssland – och gjorde där stor skada'

Satser som inleds av (*före*) *þy* (*at*) analyseras normalt som bisatser men intar syntaktiskt en ganska självständig ställning (Wessén 1965:301). I linje med Jørgensen (1987:20) och Wollin (1983:15) har jag valt att behandla sådana satser som huvudsatser om det inte tydligt framgår av ordföljden att de är underordnade. Detta analysförfarande har fått till följd att exempel som (4.5) har kommit att betraktas som en subjektssymmetrisk samordning som därmed också uteslutits från undersökningen:

- (4.5) Þriðhi war. Æmundær slemæ. þy at war sliskær.
tredje var Emund slemma därför att var snål
 oc eygh goðþær at þra. i. þy mali han wildi
och ej god att motsäga i det mål han ville
 ffræmmiæ. (VK:298)
vinna
 'Den tredje var Emund slemma [och han kallades så] därför att
 [han] var snål och ej god att tas med i det mål som han ville vinna'

Det kan också diskuteras hur s.k. *het-konstruktioner* (termen efter Bjerre 1935; se exempel (4.6)) ska analyseras. Magnusson (2007b:166) betecknar dem som relativsatsliknande och pekar på att de tidigare har klassificerats på olika sätt. Wessén (1929:57 f.) ser dem syntaktiskt som huvudsatser även om de enligt honom logiskt ansluter till relativsatserna. Bjerre (1935:47 ff.) betraktar dem däremot som relativsatser där *ok* svarar mot *som* (jfr Söderwall 1891–1900:156). Jag har genomgående analyserat *het-konstruktioner*, som t.ex. exempel (4.6), som huvudsatser, och de har därmed också kommit att ingå i undersökningen:

- (4.6) Solen hafdeen son ok het swerker (PK:228)
Solen hade en son och hette Sverker
 'Solen hade en son och [han] hette Sverker'

Distinktionen mellan subjektssymmetriska och subjektsasymmetriska satser är inte enbart av betydelse vid samordningar. Vad beträffar icke-samordnade kontexter ingår normalt såväl subjektssymmetriska som subjektsasymmetriska satser i undersökningen, även om jag dock har valt att utesluta subjektssymmetriska verbinitiala deklarativsatser (se exempel (4.7)). Satser av denna typ kan, som jag har berört i föregående kapitel, vara subjektslösa också i modern svenska, och ur språkförändringssynpunkt är de följaktligen av mindre intresse:

- (4.7) a. Siþan gutar sagu crisna manna siþi þa lydu þair
sedan gutar såg kristna mäns seder då lydde de
 guz buþi [...] *toçu þa almennilica wiþr cristindomi*
Guds bud tog då allmänt mot kristendomen
 'Sedan gutarna såg kristna mäns seder då lydde de Guds bud [...] [De] tog då allmänt mot kristendomen'
 (GS:66)

- b. En annan riddare var længe røuare *sat ii eno fasto*
en annan riddare var længe røvare satt i ett starkt
huse við almannna væghen ok læt roua alla þe þær
hus við allmänna vägen och læt röva alla de där
fram foro at væghenom (LEG:7)
fram för på vägen
 'En annan riddare var länge rövare. [Han] satt i ett starkt hus vid
 den allmänna vägen och læt röva alla de som for fram på vägen'

Av samma skäl har jag valt att exkludera sådana narrativa bisatser från undersökningen som genom satsflätning har kommit att bli subjektslösa (se exempel (3.20) ovan). Som framgick i kapitel 3 är dessa satser subjektslösa också i modern svenska.

Det andra kriteriet utesluter subjektslösa satser som innehåller en nominalfras i oblik form, vanligen dativ, med subjektliknande egenskaper (se exempel (4.8)). Visserligen kan det oblika ledet i fornsvenska enligt Falk (1997:43) inte betraktas som subjekt, men utgör i gengäld "det tematiskt och syntaktiskt mest prominenta ledet":

- (4.8) fyrstu nat sum þaun saman saufu þa droymdi henni
första natt som de samman sov då drömde henne
draumbr. (GS:62)
dröm
 'Första natten som de sov tillsammans drömde hon en dröm'

I samordningar kan ett oblikt led med subjektliknande egenskaper i den tidigare delen föranleda utelämnning av ett subjekt i den senare delen, vilket framgår av exempel (4.9). Sådana samordningar har jag också uteslutit från undersökningen:

- (4.9) Nw tycker mik alt före langt wara at scriffua
nu tycker mig allt för långt vara att skriva
 ytermara aff tolkom theris mandoms gärninga
ytterligare av sådana deras mandoms gärningar
 [...] Och wil togh nagat scriffua aff thz som the
och vill så något skriva av det som de
 gjort haffua j sith eyghit ryke (PK:224)
gjort har i sitt eget rike
 'Nu tycker jag att det är allt för långt att skriva mer om dessa deras
 mandomsgärningar [...] och vill så skriva något om det som de
 har gjort i sitt eget rike'

Det tredje kriteriet utesluter sådana subjektslösa satser i vilka det utelämnade subjektet inte svarar mot antingen ett referentiellt personligt pronomen eller ett generiskt *man*. Denna princip medför att sådana satser där det utelämnade ledet antingen är icke-referentiellt (se exempel (4.10)) eller svarar mot *som* i subjektsvarianten av relativa bisatser (se exempel (3.19) ovan) exkluderas från undersökningen. För en diskussion av dessa typer av subjektslösa satser hänvisar jag till Falk (1993a) som utförligt behandlar de icke-referentiella subjektens diakroniska utveckling, respektive Stroh-Wollin (1997), som beskriver framväxten av obligatoriska *som* i bl.a. de relativa bisatsernas subjektsvarianter:

- (4.10) Sidhan hände at eldir kom lös vm ena nat ...
sedan hände att elden kom lös om en natt
 'Sedan hände [det] att elden kom lös en natt'
 (JÄR:126 f.)

Samtliga belägg i materialet som uppfyller de excerperingsprinciper som redovisades ovan har förts in i en databas. Som jag visade i föregående kapitel (se särskilt avsnitt 3.2) har ett antal olika variabler ansetts vara av betydelse för förekomsten av subjektslösa satser i fornsvenska. Dessa variabler har jag också tagit hänsyn till vid min excerpering, och i databasen har jag därför för varje belägg också fört in uppgift om genre, satstyp och det utelämnade subjektets referens. Utöver dessa variabler inkluderade jag också den utomspråkliga variabeln *period*.

När det gäller variablerna *period* respektive *genre* har jag följt den indelning som redovisades i materialöversikten i inledningskapitlet. Jag

urskiljer således tre perioder (*äldre fornsvenska* (1225–1375), *yngre fornsvenska I* (1375–1450) samt *yngre fornsvenska II* (1451–1526)) på grundval av det svenska originalets datering. Grupperingen i genre baserar sig på den indelning som Klockars (1967) respektive Stähle (1967) föreslår, varvid jag skiljer mellan *profan prosa* respektive *religiös prosa*.

För variabeln *satstyp* har de exciperade beläggen delats in i *huvudsatser* respektive *bisatser*. Som huvudsatser har jag generellt betraktat självständiga satser, medan underordnade satser har klassificerats som bisatser. Anförda satser kan analyseras som objekt till anföringsverb och måste därmed betraktas som syntaktiskt underordnade (se SAG 4:860 ff.) Sådana exempel (se (4.11)) har jag dock inte bedömt som bisatser, utan istället betraktat som huvudsatser:

- (4.11) Videki swarade *thz ma ängaledis göra* (DI:58)
 Videki svarade *det må ingalunda göra*
 'Videke svarade: – Det må [jag] ingalunda göra'

Satstypen har dock inte kunnat fastställas i alla fall, och jag har därför varit tvungen att lämna totalt 17 belägg oklassificerade med avseende på satstyp. Detta gäller särskilt i samordningar.

Jag har också på grundval av de utelämnade subjektens referens fastställt huruvida de exciperade beläggen svarar mot *första*, *andra* eller *tredje person*. De utelämnade subjektens referens har i regel kunnat fastställas på grundval av den omgivande kontexten, men i vissa fall har verbmorfologin också varit vägledande. Jag har i några fall också kunnat dra nytta av att textens utgivare har supplerat ett subjekt i utgåvan. Utelämnade subjekt med generisk referens har jag fört till gruppen *tredje person* (jfr Wendt 1997:127 f.). Enbart i ett fall har jag varit tvungen att lämna ett belägg oklassificerat då jag inte kunde avgöra om det utelämnade subjektet svarar mot *jag* eller *han*. Detta belägg återges här som exempel (4.12):

- (4.12) Ty är aterwändandhe aff tolken sorg. (HT:73)
 därför är återvändande från sådan sorg
 'Därför återvänder [jag/han] från sådan sorg'

Jag kan naturligtvis inte göra anspråk på att ha registrerat samtliga fall av utelämnade subjekt i de exciperade texterna. Förutom att principerna

för excerperingen kan diskuteras kvarstår möjligheten att en annan syntaktisk analys skulle ha berikat undersökningen med några ytterligare exempel, eller – alternativt – medfört att vissa exempel inte hade medräknats. På samma sätt kan också principerna för den grammatiska kategoriseringen diskuteras. Jag är dock övertygad om att ett annat analysförfarande inte skulle ha förskjutit undersökningens resultat i någon avgörande omfattning.

4.2 Resultat

I materialet har jag registrerat sammanlagt 267 exempel på subjektslösa satser som uppfyller de excerperingsprinciper som jag beskrev i föregående avsnitt. Nedan redovisar jag resultatet av undersökningen närmare.

Drygt hälften av de excerperade beläggen på subjektslösa satser härrör från den äldsta periodens texter. Av materialets sammanlagt 267 exempel återfinns 135 i de äldre fornsvenska texterna. Av tabell 4 nedan framgår hur de excerperade beläggen fördelar sig på de tre perioderna. Som jämförelsemått använder jag antalet subjektslösa satser/1 000 ord. Även om måttet naturligtvis är högst ungefärligt, bland annat på grund av att antalet ord inte är exakt beräknat, medger det trots allt vissa grova jämförelser.

Tabell 4. *Subjektslösa satser i fornsvenska: antalet belägg per period*

Period	Antal belägg	Antal belägg/1 000 ord
Äldre fornsvenska	135	2,3
Yngre fornsvenska I	68	0,9
Yngre fornsvenska II	64	1,1
Totalt	267	1,4

Tidigare forskning har ofta framställt utelämnning av referentiella subjekt som ett ovanligt fenomen i äldre svenska (se t.ex. Falk 1993a:150 fotnot; Platzack 1998a:208). Mitt resultat ger knappast anledning att ifrågasätta denna bild, även om den möjligen i första hand kan sägas spegla situationen under yngre fornsvensk tid. Som framgår av tabellen ovan är det stor skillnad i frekvens mellan äldre respektive yngre fornsvenska vad beträffar subjektslösa satser, medan några avgörande

skillnader inte framträder mellan den första respektive den senare yngre fornsvenska perioden.

4.2.1 Profan visavi religiös prosa

Tidigare studier av fornsvensk syntax har visat på skillnader mellan olika genrer vad beträffar bruket av subjektslösa satser (se t.ex. Jörgensen 1987:70; Wollin 1983:49). Också i mitt material framträder vissa skillnader mellan olika genrer, även om jag inte har inkluderat några lagtexter i denna studie. Under samtliga perioder gäller att subjektslösa satser förekommer mer frekvent i den profana prosalitteraturen, men totalt sett är skillnaden mellan profana och religiösa texter närmast obefintlig. Hur materialets subjektslösa satser fördelar sig på de båda genrererna över tid framgår av tabell 5 nedan.

Tabell 5. *Subjektslösa satser i fornsvenska: fördelning på period och genre*

Genre	Äldre fornsvenska		Yngre fornsvenska I		Yngre fornsvenska II		Totalt	
	antal	frekvens	antal	frekvens	antal	frekvens	antal	frekvens
Profan	21	5,3	30	1,1	63	1,2	114	1,3
Religiös	114	2,0	38	0,8	1	0,3	153	1,4
Totalt	135	2,3	68	0,9	64	1,1	267	1,4

Anm.: Med *frekvens* avses antalet belägg/1 000 ord.

Bortsett från den senare yngre fornsvenska perioden då enbart ett belägg har registrerats i religiös prosa är skillnaderna mellan olika genrer som tydligast under äldre fornsvensk tid.⁵⁷ Samtidigt kan det inte uteslutas att den genreskillnad som framträder i mitt äldre fornsvenska material i själva verket återspeglar en kronologisk utveckling. De profana texterna, Gutasagan respektive Västgöta-krönikorna, är båda tillkomna tidigare än de religiösa prosatexterna från motsvarande period. Till denna fråga återkommer jag senare i detta kapitel.

⁵⁷ Under den senare yngre fornsvenska perioden dominerar de profana prosatexterna kraftigt i materialet, och enbart en text, Margareta Claudotters krönika, har klassificerats som religiös prosa. Se vidare materialredovisningen i kapitel 1.

4.2.2 Huvudsatser visavi bisatser

Enligt Wessén (1965:192 f.) utelämnas referentiella subjekt vanligen i bisatser. En motsatt bild av situationen tecknar däremot Falk (1993a:150 fotnot) som menar att de flesta exempel på subjektslösa satser i fornsvenska utgörs av huvudsatser, även om hon framhåller att också enstaka exempel på subjektslösa bisatser kan beläggas.

I mitt material utgörs de flesta excerperade subjektslösa belägg av huvudsatser. Av sammanlagt 135 belägg i den äldsta periodens texter är 99 huvudsatser och 26 bisatser. I 10 fall har inte satstypen med säkerhet kunnat avgöras, och dessa belägg har därför lämnats oklassificerade. Samma fördelning gäller under yngre fornsvensk tid. Av de sammanlagt 132 subjektslösa satserna i de yngre fornsvenska texterna utgörs 106 av huvudsatser, medan jag har räknat till sammanlagt 19 subjektslösa bisatser. Slutligen är 7 yngre fornsvenska belägg oklassificerade. Hur materialets subjektslösa satser fördelar sig på huvud- respektive bisatser över de olika perioderna framgår av tabell 6 nedan.

Tabell 6. *Subjektslösa satser i fornsvenska: antalet belägg fördelat på period och satstyp*

Satstyp	Äldre fornsvenska		Yngre fornsvenska I		Yngre fornsvenska II		Totalt	
	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%
Huvuds.	99	79 %	54	86 %	52	84 %	205	82 %
Bisatser	26	21 %	9	14 %	10	16 %	45	18 %
Totalt	125	100 %	63	100 %	62	100 %	250	100 %

Anm.: Det totala antalet belägg uppgår endast till 250, eftersom 17 satser har lämnats okategoriserade.

Även om huvudsatserna redan under äldre fornsvensk tid dominerar bland de subjektslösa belägg i mitt material blir skillnaden mellan huvud- respektive bisatser ännu tydligare under yngre fornsvensk tid. Under den senare yngre fornsvenska perioden ökar emellertid andelen subjektslösa bisatser något. Av dessa 10 exempel kommer 6 från en och samma text: Didrikssagan. Som framgick av materialredovisningen i kapitel 1 bygger Didrikssagan på en norsk förlaga, och ett visst inflytande från den ursprungliga texten kan därför inte uteslutas (jfr Henning 1970:263 f.). Det är inte heller orimligt att anta att de subjektslösa satserna i Didrikssagan kan betraktas som ett arkaiserande stildrag. Henning (1970) har jämfört två svenska handskrifter av denna

text, dels en äldre som ligger till grund för den utgåva som har excerperats här, dels en ofullständig yngre, betecknad K 45, och påpekar att den senare gör ett mer modernt intryck även om de båda anses gå tillbaka på en gemensam förlaga:

Annars är det ett genomgående drag, att K 45 reagerar om än icke alltid konsekvent mot vissa ord, uttryck och konstruktioner, som kan uppfattas som osvenska eller ålderdomliga och i stället insätter modernare, mer svenska ord och uttryck. Vidare ändrar K 45 flera ggr, som det syns medvetet, en särpräglad eller för yngre fsv. främmande ordföljd, som i S Di [den svenska översättningen] ofta direkt övertagits från det norska originalet. (Henning 1970:61)

Henning (1970:263 f.) visar vidare att antalet subjektslösa bisatser är färre i K 45 än i den handskrift som ligger till grund för den utgåva som jag har excerperat.⁵⁸ Då ålderdomliga syntaktiska mönster enligt Henning (1970:61) har rensats bort i den yngre handskriften kan det inte uteslutas att subjektslösa bisatser har framstått som ett ålderdomligt stildrag när K 45 skrevs, d.v.s. under 1500-talets första hälft (Henning 1970:14).⁵⁹

Sammantaget menar jag att resultatet av min undersökning enbart i viss utsträckning kan sägas bekräfta Falks (1993a:150 fotnot) påstående att enkom enstaka exempel på subjektslösa bisatser kan beläggas i fornsvenska. Under yngre fornsvensk tid är antalet subjektslösa bisatser visserligen litet, men i det äldre fornsvenska materialet förekommer subjektslösa bisatser i en sådan omfattning att de knappast kan betecknas som enstaka inslag. Men omvänt stämmer inte heller den bild som Wessén (1965:192 f.) tecknar av de subjektslösa satserna i fornsvenska överens med de mönster som framträder i mitt material: genomgående

⁵⁸ Den äldre handskriften har enligt Henning (1970:263 f.) 12 subjektslösa bisatser. Endast 6 jämförbara bisatser återfinns i den ofullständiga yngre handskriften. Av dessa är 2 subjektslösa.

⁵⁹ Möjligen kan ett sådant antagande stödjas av det faktum att en omskrivning av en del av Gutasagan, som enligt Ljunggren (1959:75) kan dateras till perioden 1435–1440, har ersatt den äldre handskriftens subjektslösa bisats (se exempel 1.4 ovan) med en bisats med utsatt subjekt (se exempel (i), citerat efter Ljunggren 1959:15). Oläsliga partier i texten markerar Ljunggren (1959) med 2–4 punkter.

(i) Monge Konunga stridde pa Gotlan.. meden *thz* var heidit ...
många kungar stred på Gotland medan det var hedniskt
'Många kungar stred mot Gotland, medan det var hedniskt ...'

4.2.3 De utelämnade subjektens referens

Tabell 7. *Subjektslösa satser i fornsvenska: antalet belägg fördelat på period och referent*

Anm.: Det totala antalet belägg uppgår enbart till 266, eftersom 1 belägg har lämnats okategoriserat.

(4.13) bo land al þitta warpa oc faum þria
bebyggð land ska.3.SG detta varda och fã.1.PL tre
syni aiga. (GS:62)
söner äga
‘Bebyggð land ska detta bli och [vi] ska få tre söner’

103

huvudsak om dialogsekvenser i Didrikssagan där ett *jag* har utelämnats. Se exempel (4.14) nedan:

- (4.14) Videki swarade *thz ma ängaledis göra* (DI:58)
Videki svarade det må ingalunda göra
 'Videke svarade: – Det må [jag] ingalunda göra'

Som jag nämnde i avsnitt 4.1 ovan inkluderar jag utelämnade subjekt med generisk referens bland de belägg som refererar till ett subjekt i tredje person. Sammanlagt har 22 satser i de äldre fornsvenska texterna ett utelämnat subjekt med generisk referens. Under yngre fornsvensk tid är däremot utelämnade subjekt med generisk referens mindre frekventa: sammanlagt har jag registrerat 4 sådana belägg i de yngre fornsvenska texterna (2 exempel från vardera perioden). Enligt Wessén (1965:191) är det mycket vanligt att subjekt med generisk referens utelämnas i landskapslagarna vid uttryck med *skal* eller *ma*, till skillnad från i fornvästnordiska där motsvarande utelämning i första hand förekommer vid sägeverb (Neckel 1926:19). I mitt material återfinns inget av de sammanlagt 26 beläggen på utelämnade subjekt med generisk referens vid sägeverb, utan de förekommer istället – precis som i landskapslagarna – i första hand vid verben *skal* och *ma* (sammanlagt 15 belägg), på det sätt som illustreras i exempel (4.15). Som framgår av exempel (4.16) kan dock utelämning av subjekt med generisk referens också ske vid verbet *kalla*, och i de äldre fornsvenska texterna uppträder flera belägg tillsammans med detta verb:

- (4.15) Hær ma vndirstanda at ioseph haffde ey hedhne mæn j
hær må förstå att Josef hade ej hedniska män i
sinne thiænisto (MB:190)
sin tjänst
 'Här må [man] förstå att Josef inte hade hedniska män i sin tjänst'

- (4.16) þa førdes þæt þæþan tel en staþ ii francha rike.
då fördes det därifrån till en stad i frankernas rike
som callar pictauia (LEG:54)
som kallar Pictauia
 'Då fördes det därifrån till en stad i Frankrike som kallas Poitiers'

Huvuddelen av de utelämnade subjekten representeras av en antecedent⁶⁰ i den omgivande kontexten, även om detta inte är ett absolut krav. Förutom att utelämnade subjekt med generisk referens saknar en antecedent i den omgivande kontexten kan också ett orealiserat subjekt i fornsvenska referera antingen till ett substantiv med kollektiv betydelse (se exempel (4.17)), eller till någon tidigare nämnd person plus dennes sällskap, vilket illustreras i exempel (4.18). Därigenom påminner bruket av subjektslösa satser i fornsvenska om motsvarande bruk i äldre isländska (jfr de isländska satserna som redovisas i exempel (3.27) i kapitel 3), och som framgår av nedanstående exempel gäller detta både i äldre och yngre fornsvenska:

- (4.17) a. þy wildi ai land þula vtan brendu hana (GS:65)
det ville.3.SG ej land tåla utan brände.3.PL henne
 'Det ville inte landet tåla utan [de] brände den'
- b. Ther äpter tok alt rikit vidh cristindom
där efter tog.3.SG hela riket vid kristendom
 oc döptos (BJ:90)
och döptes.3.PL
 'Därefter tog hela riket mot kristendomen, och [de] döptes'
- (4.18) a. æn chains slæct var affguda oc
men Kains släkt var.3.SG avguda[dryrkare] och
 hatadho the mæn (MB:128)
hatade.3.PL de män
 'men Kains släkt var avgudadyrkare, och [de] hatade de männen'
- b. Ther äftir fódde riddarans hustru liwande barn
där efter födde.3.SG riddarens hustru levande barn
 ok lifdho sidhanj gudhliki liwirne (JÄR:90)
och levde.3.PL sedan i gudfruktigt leverne
 'Därefter födde riddarens hustru ett levande barn och [de] levde sedan gudfruktigt'

⁶⁰ Med *antecedenter* avser jag i linje med Magnusson (2007a:133) koreferenta led i kontexten.

Det är i första hand i verbinitiala deklarativsätser som ett utelämnat subjekt kan sakna en antecedent i den omgivande kontexten, och bortsett från subjekt med generisk referens har jag endast noterat en handfull exempel utan antecedent i huvudsatser med fundament respektive i bisatser. Subjektslösa bisatser har vanligen en antecedent i den överordnade satsen. Enligt Sigurðsson (1993:251) verkar utelämnade subjekt utan en antecedent i den omgivande kontexten endast förekomma i verbinitiala huvudsatser i äldre isländska, och på denna punkt verkar således äldre fornsvenska inte skilja sig från isländska i någon nämnvärd utsträckning.

4.2.4 Sammanfattning

Resultatet av den undersökning av subjektslösa sätser i fornsvenska som har redovisats i detta avsnitt kan sammanfattas på följande sätt: Det största antalet subjektslösa sätser återfinns i de äldre fornsvenska texterna, medan subjektslösa sätser generellt är ovanligare under yngre fornsvensk tid. Inga direkta avvikelser i frekvens framträder heller mellan de båda yngre fornsvenska perioderna. I de äldre fornsvenska texterna kunde en tydlig skillnad mellan profan respektive religiös prosa beläggas. Denna planar emellertid ut under den första yngre fornsvenska perioden, och i hela materialet är diskrepansen mellan de båda genrerna försumbar.⁶¹

Medan skillnaderna mellan olika genrer försvagas över tid, förstärks däremot avvikelserna mellan huvud- respektive bisatser som kunde konstateras redan i de äldre fornsvenska texterna. Vad beträffar referens, slutligen, sker inga avgörande förändringar under den undersökta perioden. Utelämnade subjekt som refererar till tredje person dominerar under samtliga perioder, och orealiserade subjekt som refererar till första eller andra person är genomgående svagt representerade i materialet, även om en viss ökning kan skönjas under den senaste perioden. En majoritet av de excerperade beläggen har också en utsatt antecedent i den omgivande kontexten, även om detta inte är ett absolut krav.

⁶¹ Jag bortser här från den senare yngre fornsvenska perioden; under denna period har jag enbart registrerat en subjektslös sats i den religiösa prosalitteraturen.

4.3 Analys

Ett av den historiska språkvetenskapens syfte är, som jag tidigare har berört, att beskriva vilka mekanismer som ligger bakom en språklig förändring (Fischer 2007:11 f.). Som Platzack (1981:107) påpekar saknade dock den historiska språkvetenskapen under lång tid adekvata metoder för att beskriva diakroniska processer. Först genom sociolingvistikens intresse för språklig variation och variationsgrammatikens framväxt under 1970-talet blev det möjligt att beskriva variationen i språkbruket och därigenom också att observera språkförändringars förlopp (Platzack 1981:107; Sundgren 2002:19).

Den sociolingvistiska variationsforskningen utvidgade ursprungligen den generativa grammatikens modell med kvantitativa metoder för att därigenom kunna beskriva språklig variation och kompletterade det vid denna tidpunkt förhärskande regelbegreppet med s.k. *frivilliga regler* (eng. *variable rules*) (se vidare Labov 1969; Cedergren & Sankoff 1974). I första hand har denna gren av sociolingvistikens intresserat sig för det nutida talspråkets variation genom studier av olika fonologiska och morfologiska variabler (Thelander 2001:70). Eftersom diakronisk språkforskning i hög utsträckning är hänvisad till att analysera skriftspråk, och då bristen på källmaterial gör det svårt att sammanställa representativa korpusar innebär det vissa avsteg från sociolingvistikens huvudfåra att applicera variationslingvistikens metoder på ett historiskt material (jfr Nordberg 2007:90). Min undersökning skiljer sig dessutom i ytterligare en bemärkelse från det stora flertalet av variationsgrammatiska studier eftersom jag undersöker variation på det syntaktiska planet.⁶² Frågan om den sociolingvistiska variabeln omfattar också syntaktiska drag (och inte bara fonologiska och morfologiska) har debatterats flitigt (se t.ex. Cheshire 1987; Lavandera 1996; Romaine 1982:31–37; Winford 1996), och till grund för denna debatt ligger kravet på semantisk ekvivalens mellan de olika varianterna, vilket naturligtvis är mindre kontroversiellt när det gäller fonologiska drag och mer diskutabelt på det syntaktiska planet. Det fenomen som jag undersöker har dock blivit föremål för flera studier med den sociolingvistiska variationsforskningen som utgångspunkt (se t.ex. Meyerhoff 2000) varför jag menar att det är relativt okontroversiellt att tillämpa

⁶² Se vidare Romaine 1982 som ingående diskuterar huruvida den sociolingvistiska variationsforskningens metoder kan användas inom historisk syntax.

variationsgrammatiska metoder i avsikt att undersöka variationen mellan utsatt och utelämnat subjekt också i fornsvenska.

4.3.1 Metod

VARBRUL, det statistiska redskap som jag använder för att analysera syntaktisk variation, började utvecklas som programvara under 1970-talet (Cedergren & Sankoff 1974) och finns idag i ett antal olika versioner.⁶³ VARBRUL har använts för att utforska variation på olika språkliga nivåer – även i forskning om de nordiska språken. Sundgren (2002) analyserar morfologisk variation och förändring i nutida talspråk bland annat med hjälp av VARBRUL, och Sundquist (2002) använder VARBRUL för att utreda bland annat övergången från OV- till VO-ledföljd i norska.

Målet med en VARBRUL-analys är att avgöra huruvida det finns signifikanta samband mellan valet av en viss språklig variant och olika inom- eller utomspråkliga variabler som t.ex. omgivande kontext, syntaktisk funktion eller talarens ålder. Om en variabel har signifikant inverkan kan den antingen gynna eller missgynna valet av en viss språklig variant. Varje variabel har ett antal olika alternativ, s.k. *faktorer*, och dessa faktorer bildar tillsammans en s.k. *faktorgrupp*. Genom en *step up/step down-analysis* (se Paolillo 2002:85–93; Tagliamonte 2006:140–151) skapar VARBRUL en statistisk modell av de faktorgrupper som har signifikant inverkan ($p < 0,05$) på valet av variant och ger för varje faktor ett sannolikhetsvärde (eng. *probabilistic weight*) i form av ett tal mellan 0 och 1.⁶⁴ Generellt gäller att valet av en viss variant gynnas om detta värde överstiger 0,50, medan samma variant missgynnas om värdet understiger 0,50, men eftersom sannolikhetsvärdena är relativa är det nödvändigt att betrakta dem i proportion till varandra (Tagliamonte 2006:145). Genom att subtrahera det lägsta faktorvärdet från det högsta faktorvärdet inom en och samma faktorgrupp får man ett mått på faktorgruppens s.k. *spännvidd* (eng. *range*), och den faktorgrupp som

⁶³ Jag har använt mig av *Goldvarb X for Macintosh* (Sankoff, Tagliamonte & Smith 2005). Se Rand & Sankoff 1990 för en handledning till en tidigare version av programvaran. För en mer grundlig presentation av VARBRUL hänvisar jag till Guy 1988, Paolillo 2002 och Tagliamonte 2006.

⁶⁴ Signifikansnivån $p < 0,05$ innebär att nollhypotesen kan förkastas på 5-procentsnivån. Risken att slumpen har varit avgörande för det aktuella resultatet är således mindre än 5 %.

har störst spännvidd har också störst inverkan på valet av variant (Tagliamonte 2006:242).

Ett konkret exempel på VARBRUL-analys kan hämtas från Sundgrens (2002) undersökning av morfologisk variation och förändring. Hon undersökte bland annat variationen mellan ändelserna *-de* och *-Ø* i preteritum av första konjugationens verb där en standardform som *dansade* i *Vi dansade hela natten* i centralsvenskt talspråk också har en lokalspråklig form: *dansa* (*Vi dansa hela natten*). Bland de inom- respektive utomspråkliga faktorgrupper som Sundgren (2002:203) urskiljer för att analysera denna ändelsevariation märks bland annat kön och social tillhörighet (på grundval av SCB:s socioekonomiska indelning, SEI; se vidare Sundgren 2002:80 ff.). Båda dessa faktorgrupper visade sig i den VARBRUL-analys som Sundgren genomförde ha en signifikant inverkan på valet av standardform i det undersökta materialet. Resultatet av Sundgrens VARBRUL-analys för dessa båda faktorgrupper återges i tabell 8 nedan.⁶⁵

Tabell 8. *VARBRUL-analys av två faktorgruppers inverkan på valet av standardform*

Faktorgrupp	Faktor	% standardform	Sannolikhetsvärde	Antal belägg
Socioekonomisk indelning	SEI 1	31 %	.80	826
	SEI 2	10 %	.46	862
	SEI 3	10 %	.44	953
	SEI 4	5 %	.30	922
	<i>Spännvidd</i>		<i>50</i>	
Kön	Kvinnor	16 %	.54	1 804
	Män	11 %	.46	1 759
	<i>Spännvidd</i>		<i>8</i>	

Källa: Sundgren 2002:211

Spännvidden mellan faktorerna i faktorgruppen *socioekonomisk indelning* uppgår till 50: SEI 1 har sannolikhetsvärdet .80 och gynnar därmed valet av standardform, medan SEI 4 har sannolikhetsvärdet .30 och således missgynnar valet av standardvarianten. Spännvidden mellan faktorerna i faktorgruppen *kön* är däremot betydligt mindre och uppgår endast till 8: för denna faktorgrupp gäller att kvinnor gynnar valet av standardform, medan männen missgynnar motsvarande variant. Även om båda de utomspråkliga faktorgrupperna, *socioekonomisk indelning*

⁶⁵ Jag använder, i linje med Sundgren (2002:100), samma uttryckssätt som VARBRUL-programvaran för sannolikhetsvärden, d.v.s. exempelvis .80 istället för det svenska 0,80.

respektive *kön*, har en signifikant inverkan på valet av variant, så är det alltså social tillhörighet som har den största påverkan.

Ett krav för att en VARBRUL-analys ska kunna genomföras är att det finns variation mellan olika varianter i alla faktorer. Om t.ex. alla män i Sundgrens (2002) undersökning genomgående hade använt sig av den lokalspråkliga formen hade det resulterat i en s.k. *knock-out*, och analysen hade inte kunnat fullföljas. I ett sådant läge är det t.ex. möjligt att utesluta faktorer eller slå samman flera faktorer (Tagliamonte 2006:152 f.). Jag återkommer till *knock-out*-effekter i avsnitt 4.3.3 nedan.

I det följande avsnittet använder jag VARBRUL för att analysera syntaktisk variation. En sådan analys kan vara till hjälp när det gäller att identifiera mekanismerna bakom en språklig förändring, men jag vill samtidigt understryka att VARBRUL enbart är ett redskap i mitt arbete. Alla sifferuppgifter som kommer fram i VARBRUL-analysen förklarar i sig naturligtvis inte vare sig den språkliga variationen eller dess orsaker (Tagliamonte 2006:133).

4.3.2 Urval av belägg

För min analys av variationen mellan utsatt och utelämnat subjekt i svenskans historia har jag bedömt mitt material som alltför omfattande, och jag har därför använt mig av det stickprovsförfarande som jag presenterade i materialöversikten i inledningskapitlet: på grundval av antalet rader eller sidor har varje text på mekanisk väg delats in i tio delar, och från varje del har jag registrerat de tio första beläggen med utsatt eller utelämnat subjekt som uppfyller de excerperingsprinciper som redovisades i avsnitt 4.1 ovan. För satser med utsatta subjekt har jag dessutom varit tvungen att göra några ytterligare inskränkningar vilka redovisas nedan.

Jag har enbart tagit med subjekt i form av referentiella personliga pronomen eftersom det i första hand är pronomina subjekt som kan antas vara möjliga att utelämma och därmed alternerar med konstruktion med utsatta subjekt (Wessén 1965:192 f.). I denna kategori har jag, som jag har nämnt ovan, på samma sätt som Wendt (1997:128) inkluderat subjekt med generisk referens, även om jag endast har räknat med utsatta fall av *man* i de fall då det entydigt kan betraktas som ett pronomen (som i exempel (4.19)). Den plurala motsvarigheten till

man har jag genomgående betraktat som ett substantiv, vilket har fått till följd att exempel som (4.20) har kommit att uteslutas från analysen:⁶⁶

(4.19) ... som man findher här äpter ... (PK:226)
som man finner här efter

(4.20) ... til thäs män komo ok vtledde hona aff watnino
till dess män kom och utledde henne från vattnet
'... till dess att män kom och ledde ut henne från vattnet'
(JÄR:61)

Vidare har jag, i linje med Wendt (1997:128 f.), uteslutit sådana subjektspronomen som är försedda med bestämmingar i form av en intillstående eller postponerad relativsats (se exempel (4.21)) eller ett intillstående kvantitativt pronomen som också på egen hand hade kunnat uppfattas som subjekt om subjektspronomenet vore utelämnat (se exempel (4.22)). Jag har också exkluderat sådana subjektspronomen som uppträder i samordning med ett icke-pronominellt led (se exempel (4.23)):

(4.21) a. Oc *the som henne skötto*, sagdho thæt omögelikit
och de som henne skötte sade det omöjligt
wara ... (MC:214)
vara

'Och de som skötte henne sade att det var omöjligt ...'

b. þo skal *han* sialuar sax manþa fasta. ok böta nokot
dock ska han själv sex månader fasta och böta något
sialuar som ofmykit bröt (LEG:135)
självt som för-mycket bröt

'Dock ska han som i allt för hög grad bröt själv fasta i sex månader och böta något själv'

⁶⁶ I fornsvenska kunde dock, som Wessén (1965:79), påpekar *män* också i vissa fall användas med allmän innebörd. Eftersom jag har valt att genomgående betrakta den plurala motsvarigheten till *man* som ett substantiv har dock även sådana exempel där *män* eventuellt hade kunnat analyseras som ett pronomen uteslutits från analysen. De bör dock inte vara särskilt många.

- (4.22) ok þa maria ok iosep rædos við þera syn: worþe
och då Maria och Josef förfärades vid deras åsyn blev
þe bápe at barnsens buði iamskyt sua spaki ... (LEG:71)
de båda på barnets bud genast så spaka
 'och då Maria och Josef förfärades vid deras åsyn blev de båda på
 barnets bud genast så spaka ...'
- (4.23) ... oc fylto atir all the watnen ther han oc hans
och fyllde åter alla de vattendrag som han och hans
fadhir haffdo grawit mz myklom kost (MB:161)
fader hade grävt med stora omkostnader
 'och fyllde åter alla de vattendrag som han och hans fader hade
 grävt med stora omkostnader'

Jag har inte heller låtit sådana pronomina subjekt ingå i undersökningen som är försedda med efterställda, substantiviska bestämmingar som på egen hand kunde ha uppfattats som subjekt om subjektspronomenet vore struket (se exempel (4.24)). Likaså har jag uteslutit pronomina subjekt som specificeras av en vokativfras (se vidare SAG 4:791–806), i de fall vokativfrasen på egen hand hade kunnat uppfattas som subjekt om det personliga pronomenet vore struket (som i exempel (4.25)). Inte heller har resumptiva personliga pronomen (se exempel (4.26)) ingått i undersökningen.

- (4.24) *þer waru ffyrstu inföðer mæn. Adalwardær vngi.*
de var första infödda män Adalvard unge
oc storbiörn. (VK:306)
och Styrbjörn
 'De var de första infödda männen, Adalvard den unge och Styrbjörn'
- (4.25) *Thu olifernes thu wardh til thäs föðder ...* (KM:282)
du Olifernes du blev till det född
 'Du Olifernes blev född till det ...'

- (4.26) ... at *en aff the prestenä* som hwar dagh tiente
att en av de prästerna som var dag tjänade
 affguden j vpsala som han stodh j störste tienist
avguden i Uppsala som han stod i största tjänst
 för sith affgudh j konung stänkils närwara tha
för sitt avgud i kung Stenkils närvaro då
 wart *han* blindher (PK:231)
blev han blind
 'att en av de präster som var dag tjänade avguden i Uppsala blev
 blind när han stod i största tjänst för sin avgud i kung Stenkils
 närvaro'

I stickprovsundersökningen har jag maximalt kunnat registrera 100 belägg per text även om alla texter dock inte har innehållit så många exempel. Samtliga belägg har registrerats i en databas, och på samma sätt som för belägg med utelämnat subjekt har jag också för belägg med utsatt subjekt fört in uppgift om text, period, genre, satstyp och referens (se resultatredovisningen i avsnitt 4.1 ovan). Materialet i databasen har därefter kodats och överförs till VARBRUL-programmets format (se vidare Rand & Sankoff 1990:§4).

4.3.3 Analysens resultat

Totalt har jag i stickprovet registrerat 1 108 belägg på satser med utsatt eller utelämnat referentiellt subjekt, och av tabell 9 nedan framgår hur dessa belägg fördelar sig på satser med respektive utan subjekt.

Tabell 9. *Fördelningen mellan utsatta respektive utelämnade subjekt i stickprovet*

Med subjekt		Utan subjekt		Totalt
Antal	%	Antal	%	
1 061	96 %	47	4 %	1 108

Som visar sig av tabell 9 ovan är det stor skillnad mellan de båda varianterna. Totalt sett är endast 4 % av satserna i stickprovet subjektslösa, medan 96 % av satserna har ett utsatt subjekt. Vid VARBRUL-analyser bör inte en viss variant vara alltför dominerande, och som en tumregel nämner Guy (1988:131 f.) att andelen inte ska överstiga 95 %. Guy (1988:132) redovisar ett antal olika komplika-

tioner som kan börja uppträda om denna gräns överskrids och som medför att tillförlitligheten hos analysen äventyras. Visserligen har i mitt fall andelen satser med utsatt subjekt något större omfattning än det gränsvärde som Guy (1988) redovisar, men eftersom det endast är marginellt har jag ändå funnit det motiverat att genomföra VARBRUL-analysen. Då inga av de problem som Guy (1988:132) varnar för heller har uppträtt i samband med min analys bör resultatet också vara helt tillförlitligt.

Innan jag övergår till att redovisa resultatet av VARBRUL-programmets *step up/step down*-analys ska jag först beskriva hur satserna med respektive utan subjekt i stickprovet fördelar sig med avseende på de olika inom- och utomspråkliga faktorgrupperna. Inledningsvis redovisar jag i tabell 10 nedan med utgångspunkt i faktorgruppen *period* andelen subjektslösa satser i äldre respektive yngre fornsvenska.

Tabell 10. *Satser med respektive utan subjekt i stickprovet. Faktorgruppen period*

Period	Med subjekt	Utan subjekt	% utan subjekt
Äldre fornsvenska	286	33	10 %
Yngre fornsvenska I	397	3	1 %
Yngre fornsvenska II	378	11	3 %

Fördelningen i stickprovet återspeglar den skillnad mellan äldre och yngre fornsvenska som framkom i tabell 4 ovan (se s. 99) genom att subjektslösa satser förekommer betydligt mer frekvent i texter från den äldre fornsvenska perioden, medan skillnaden mellan texter från de båda yngre fornsvenska perioderna är mindre. Jag har därför beslutat mig för att slå samman de båda yngre fornsvenska perioderna, och i den variationsgrammatiska analysen skiljer jag i fortsättningen alltså endast mellan äldre respektive yngre fornsvenska.

Vad beträffar faktorgruppen *genre* visar det sig av tabell 11 nedan hur de registrerade beläggen fördelar sig mellan profana och religiösa texter. Som framgår av tabellen är andelen subjektslösa satser något större i de profana texterna än i de religiösa.

Tabell 11. *Satser med respektive utan subjekt i stickprovet. Faktorgruppen genre*

Genre	Med subjekt	Utan subjekt	% utan subjekt
Profan prosa	583	32	5 %
Religiös prosa	478	15	3 %

När det gäller faktorgruppen *satstyp* framgår materialets fördelning i tabell 12 nedan.⁶⁷ I stickprovet, precis som i materialet som helhet (se tabell 6 ovan, s. 101), förekommer subjektlösa huvudsatser mer frekvent än subjektlösa bisatser.

Tabell 12. *Satser med respektive utan subjekt i stickprovet. Faktorgruppen satstyp*

Satstyp	Med subjekt	Utan subjekt	% utan subjekt
Huvudsatser	540	31	5 %
Bisatser	513	12	2 %

Vad beträffar faktorgruppen *referens* svarade de utelämnade subjekten i första hand mot tredje person i materialet som stort (se tabell 7 ovan, s. 103). Samma mönster framkommer i stickprovet, vilket visar sig av tabell 13 nedan.

Tabell 13. *Satser med respektive utan subjekt i stickprovet. Faktorgruppen referens*

Referens	Med subjekt	Utan subjekt	% utan subjekt
Första person	164	3	2 %
Andra person	132	0	0 %
Tredje person	765	44	5 %

En förutsättning för att en VARBRUL-analys ska kunna genomföras är, som jag framhöll i avsnitt 4.3.1 ovan, att det finns variation mellan de båda varianterna i alla faktorer. I stickprovet har dock inga utelämnade subjekt som refererar till andra person registrerats, och det finns därmed ingen variation mellan satser med utsatt respektive utelämnat subjekt för denna faktor, vilket resulterar i en s.k. *knock-out* (se Tagliamonte 2006:152 f.). För att kunna genomföra *step up/step down*-analysen har jag således varit tvungen att slå samman faktorer inom faktorgruppen *referens*. I VARBRUL-analysen väljer jag fortsättningsvis att skilja ut tredje person som en egen faktor, medan jag betraktar första och andra person som en faktor. Ett sådant förfarande kan enligt min mening också motiveras av att det finns en avgörande skillnad mellan å ena sidan första och andra person och å andra sidan tredje person när det gäller

⁶⁷ Notera att det totala antalet belägg i denna faktorgrupp enbart uppgår till 1 096, till skillnad från övriga faktorgrupper där motsvarande antal är 1 108. Detta beror på att stickprovet också innehåller 12 belägg som är okategoriserade med avseende på satstyp.

möjligheten till subjektсутel  mning i de nordiska språken (se avsnitt 4.2.3 ovan; jfr även Sigur  sson 1993:253 f.).

I VARBRUL-programmets *step up/step down*-analys visade sig samtliga faktorgrupper ha signifikant inverkan på valet av variant, och resultatet av denna analys redovisas i tabell 14 nedan.

Tabell 14. *VARBRUL-analys av de inom- respektive utomspråkliga faktorgruppernas inverkan på valet av subjektisl  s konstruktion*

Faktorgrupp	Faktor	% utan subjekt	Sannolikhet	Antal belägg
Period	äldre fornsvenska	10 %	.79	319
	Yngre fornsvenska	2 %	.37	789
	<i>Spännvidd</i>		42	
Genre	Profan prosa	5 %	.60	615
	Religiös prosa	3 %	.38	493
	<i>Spännvidd</i>		22	
Satstyp	Huvudsats	5 %	.59	571
	Bisats	2 %	.41	525
	<i>Spännvidd</i>		18	
Referens	Tredje person	5 %	.60	809
	Första/Andra person	1 %	.26	299
	<i>Spännvidd</i>		34	

Som framgår av tabell 14 ovan är spännvidden störst, 42, mellan äldre och yngre fornsvenska, och *period*   r därmed den faktorgrupp som har störst inverkan på valet av variant. Medan valet av subjektisl  s konstruktion gynnas i de äldre fornsvenska texterna, missgynnas motsvarande val i yngre fornsvenska. Också faktorgruppen *referens* har stor inverkan på valet av variant. Spännvidden uppgår h  r till 34, och till skillnad från sådana utelämnade subjekt som refererar till första eller andra person gynnar tredjepersonsreferens valet av subjektisl  s konstruktion. Vad beträffar faktorgrupperna *genre* och *satstyp* gynnar faktorerna profan prosa respektive huvudsats valet av subjektisl  s konstruktion medan faktorerna religiös prosa och bisats missgynnar motsvarande val, även om spännvidden mellan den faktor som har störst respektive minst inverkan på valet av variant är mindre för dessa faktorgrupper (spännvidden mellan profan och religiös prosa   r 22, medan spännvidden mellan huvud- och bisats endast uppgår till 18).

För att spåra mönster i de förändringar som har ägt rum över tiden   r det möjligt att analysera de äldre respektive yngre fornsvenska beläggen var för sig med hjälp av VARBRUL (Tagliamonte i personlig korrespondens), och genom ett sådant förfarande är det möjligt att se om

sannolikhetsvärdena för de olika faktorgrupperna skiljer sig åt mellan de båda perioderna. I mitt äldre fornsvenska material uppgår andelen subjektslösa satser till 10 %, vilket kan jämföras med motsvarande andel i yngre fornsvenska: 2 %. Det är således enbart i det äldre fornsvenska materialet som fördelningen mellan andelen utsatta respektive utelämnade subjekt kan anses uppfylla de krav som Guy (1988:131 f.) ställer för att en VARBRUL-analys ska kunna genomföras. I det yngre fornsvenska materialet är dominansen för satser med utsatta subjekt däremot så stor att jag inte har funnit det motiverat att genomföra någon VARBRUL-analys, eftersom det finns en överhängande risk för att resultaten av analysen i detta fall inte skulle ha varit tillförlitliga. Jag redovisar således inga sannolikhetsvärden, utan enbart procentsatser när det gäller det yngre fornsvenska materialet. Eventuella mönster i de förändringar som har ägt rum över tiden är trots allt möjliga att spåra eftersom resultatet av VARBRUL-analysen av de äldre fornsvenska beläggen kan jämföras med resultatet av analysen av materialet i sin helhet (se tabell 14 ovan). Resultatet av VARBRUL-analysen av mitt äldre fornsvenska material återges i tabell 15 nedan, och vidare anger jag i tabell 16 nedan procentandelen subjektslösa satser i det yngre fornsvenska stickprovet.

Tabell 15. *VARBRUL-analys av de inom- respektive utomspråkliga faktorgruppernas inverkan på valet av subjektlös konstruktion i äldre fornsvenska*

Faktorgrupp	Faktor	% utan subjekt	Sannolikhet	Antal belägg
Genre	Profan prosa	18 %	.65	119
	Religiös prosa	6 %	.41	200
	<i>Spännvidd</i>		24	
Satstyp	Huvudsats	11 %	[.54]	183
	Bisats	7 %	[.45]	134
	<i>Spännvidd</i>		—	
Referens	Tredje person	12 %	.59	257
	Första/Andra person	2 %	.19	62
	<i>Spännvidd</i>		40	

Anm.: Sannolikhetsvärden för icke-signifikanta faktorgrupper anges inom hakparentes. Summan av antalet belägg i faktorgruppen *satstyp* uppgår enbart till 317, eftersom 2 okategoriserade belägg är borträknade.

Tabell 16. *Procentandelen subjektslösa satser i yngre fornsvenska fördelat per faktor*

Faktorgrupp	Faktor	% utan subjekt	Antal belägg
Genre	Profan prosa	2 %	496
	Religiös prosa	1 %	293
Satstyp	Huvudsats	3 %	388
	Bisats	1 %	391
Referens	Tredje person	2 %	552
	Första/Andra person	1 %	237

Anm.: Summan av antalet belägg i faktorgruppen *satstyp* uppgår enbart till 779, eftersom 10 okategoriserade belägg är borträknade.

VARBRUL-analysen av stickprovets samtliga belägg (se tabell 14 ovan) gav vid handen att alla faktorgrupper hade en signifikant inverkan på valet av variant. Så är däremot inte fallet i det äldre fornsvenska stickprovet där faktorgruppen *satstyp* inte visade sig ha någon signifikant inverkan på valet av variant, vilket innebär att satstypen varken gynnar eller missgynnar valet av subjektlös konstruktion. En jämförelse mellan analysen av stickprovet i sin helhet och analysen av de äldre fornsvenska beläggen visar vidare att faktorgrupperna *genre* respektive *referens* båda har en större spännvidd i äldre fornsvenska än i materialet i sin helhet. Detta innebär å ena sidan att faktorn profan prosa i högre utsträckning gynnar valet av subjektlös konstruktion under äldre fornsvensk tid än i stickprovet som stort. Å andra sidan missgynnar faktorn första/andra person i högre utsträckning valet av subjektlös konstruktion i äldre fornsvenska.

Eftersom jag inte har funnit det motiverat att genomföra någon VARBRUL-analys av de yngre fornsvenska beläggen är det tyvärr inte möjligt att göra några direkta jämförelser mellan de äldre respektive yngre fornsvenska beläggen. Av de procentsatser som redovisas i tabell 16 ovan kan det dock konstateras att den inbördes skillnaden mellan de olika faktorerna inom respektive faktorgrupp genomgående är liten, och enbart vad beträffar faktorgruppen *satstyp* kan signifikanta skillnader beläggas i det yngre fornsvenska materialet.⁶⁸ Däremot är inte skillnaden mellan profan och religiös prosa statistiskt signifikant under yngre fornsvensk tid när det gäller subjektslösa satser.⁶⁹ Detsamma gäller även

⁶⁸ Den statistiska signifikansen har prövats med ett χ^2 -test ($p < 0,05$; $\chi^2 = 5,48$; $df = 1$).

⁶⁹ Den statistiska signifikansen har prövats med ett χ^2 -test ($p > 0,05$; $\chi^2 = 1,51$; $df = 1$).

för faktorgruppen *referens*; inte heller i detta fall är den inbördes skillnaden mellan de båda faktorerna statistiskt signifikant.⁷⁰

Genom att analysera variationen mellan utsatt och utelämnat subjekt i fornsvenska har jag velat frilägga orsakerna till att möjligheten att utelämnat referentiella subjekt har begränsats i svenskans historia, och genom jämförelser av äldre och yngre fornsvenska har jag med hjälp av en VARBRUL-analys kunnat visa på inbördes skillnader i mitt material. I nästa avsnitt ska jag återkomma till dessa skillnader.

4.4 Diskussion

Efter att ovan ha presenterat dels undersökningen av subjektslösa satser i fornsvenska, dels den variationsgrammatiska analysen, ska jag i det följande avsnittet diskutera de redovisade resultaten mot bakgrund av kapitlets syfte. Jag dryftar först frågan om skillnaden mellan äldre och yngre fornsvenska belyser en kronologisk utveckling eller enbart ska betraktas som en effekt av genreskillnader och argumenterar för att förändringen är av kronologisk natur. Därefter uppehåller jag mig vid huruvida begränsningen av möjligheten att utelämnat referentiella subjekt har skett parallellt med den försvagning av verbmorfologin som har ägt rum i svenskans historia för att slutligen ta upp frågan om satstypens respektive referensens inverkan på valet av variant.

4.4.1 Genreskillnader i materialet

Platzack (1980:18 f.) visar i sin undersökning av fornsvenska prosakrönikor att den största andelen subjektslösa satser återfinns i de äldre fornsvenska texterna, medan de subjektslösa satserna är klart färre i de yngre fornsvenska texterna. Platzack (1980:18) menar att det är möjligt att skillnaden mellan de äldre respektive yngre texterna återspeglar "svenskans historiska utveckling mot ett tillstånd där subjektet måste vara utsatt [fotnot utelämnad]". Någon motsvarande utveckling kan däremot inte Wollin (1983:49) belägga i yngre fornsvensk religiös översättningslitteratur. De profana prosatexterna

⁷⁰ Vad beträffar faktorgruppen *referens* kan χ^2 -testet inte utnyttjas för signifikansprövning eftersom det förväntade värdet i ett fall understiger 5, och därför har jag istället använt mig av *Fishers exakta test* ($p = 0,25$).

skiljer sig således på denna punkt från de religiösa. Eftersom Wollin, till skillnad från Platzack, enbart undersöker yngre fornsvenska texter kan det dock inte uteslutas att skillnaden mellan de profana och religiösa texterna bottnar i att möjligheten att utelämna subjekt redan kan ha hunnit begränsas i fornsvenska, vilket Wollin (1983:49) också framhåller: "Å andra sidan kan självfallet subjektstvånget ha hunnit stabiliseras på den iakttagna normalnivån redan i klostrets äldsta skede, och skillnaderna inom vadstenamaterialet vara helt tillfälliga."

Den tendens som framkom i Platzacks (1980) undersökning kan också skönjas i mitt material (som också omfattar de texter som Platzack (1980) undersökte). Av de resultat som jag har redovisat i detta kapitel har framgått att subjektslösa satser förekom mest frekvent i de äldre fornsvenska texterna för att därefter minska kraftigt. Eftersom de texter som ligger till grund för min analys är hämtade dels från profana prosatexter, dels från religiösa prosatexter är det naturligtvis viktigt att försöka avgöra huruvida skillnaden mellan de olika periodernas texter verkligen säger något om en kronologisk utveckling och inte enbart belyser genreskillnader (jfr Delsing 1999a:154; Magnusson 2007a:80 f.). Visserligen indikerar VARBRUL-analysen av stickprovets samtliga belägg att både faktorgrupperna *period* och *genre* har signifikant inverkan på valet av variant, men faktorgruppen *period* har en betydligt större spännvidd än faktorgruppen *genre* (42 mot 22), och därmed också betydligt större inverkan på valet av subjektlös konstruktion (se tabell 14 ovan, s. 116). Eftersom faktorgruppen *period* har en större spännvidd än faktorgruppen *genre* framstår det som högst rimligt att sluta sig till att den skillnad som framträder mellan de olika perioderna i högre utsträckning speglar en kronologisk utveckling och därmed inte i första hand är relaterad till genre.

Som jag tidigare har antytt (se avsnitt 4.2.1) kan det till och med finnas skäl att ifrågasätta huruvida genre överhuvudtaget spelar någon roll i sammanhanget. När de äldre respektive yngre fornsvenska beläggen analyserades var för sig kunde det konstateras att genre har signifikant inverkan på valet av variant under äldre fornsvensk tid (se tabell 15 ovan, s. 117), medan det under yngre fornsvensk tid inte finns någon signifikant skillnad mellan profan respektive religiös prosa (se fotnot 69 ovan, s. 118). Mitt äldre fornsvenska material grupperar sig dock så att de texter som jag har klassificerat som religiös prosa, Fornsvenska legendariet respektive Pentateuchparafrasen, båda är yngre än de profana texterna, Gutasagan respektive Västgötakrönikorna. Att

genre har en signifikant inverkan på valet av variant under äldre fornsvensk tid verkar således snarast spegla en kronologisk utveckling, och det faktum att bruket av subjektslösa satser i olika genrer inte skiljer sig på något statistiskt signifikant sätt under yngre fornsvensk tid kan tas som intäkt för att den differens som framkommer mellan äldre och yngre fornsvenska inte speglar en genreberoende skillnad.

Sammantaget verkar det således finnas goda skäl att utgå från att den åtskillnad mellan äldre respektive yngre fornsvenska som framträder i mitt material inte är relaterad till genre utan istället kan säga någonting om en kronologisk utveckling i stort, även om det därigenom naturligtvis inte kan uteslutas att vissa texter kan vara mer eller mindre representativa för det samtida språkbruket. Resultatet av min analys kan därmed sägas stödja Wollins (1983:49) antagande om subjektstvångets kronologiska utveckling: möjligheten att utelämna referentiella subjekt verkar begränsas redan under äldre fornsvensk tid.⁷¹

4.4.2 Den kronologiska utvecklingen

I föregående avsnitt argumenterade jag för att skillnaden mellan äldre och yngre fornsvenska representerar en kronologisk utveckling vad gäller bruket av subjektslösa satser. I detta avsnitt ska jag diskutera huruvida begränsningen av möjligheten att utelämna referentiella subjekt sammanfaller med den försvagning av verbmorfologin som har ägt rum i svenskans historia.

Under fornsvensk tid uppehölls ett morfologiskt system i vilket verben hade reglerade ändelser för de olika personerna i plural (Wessén 1965:122). I singular var däremot formerna färre: första och tredje person sammanföll, i andra person har endast en särskild form bevarats i preteritum av starka verb (t.ex. *þu grætst*) och i presens av preterito-presentiska verb (t.ex. *þu skalt*) (Wessén 1965:122). Särskilda former i andra person singular återfinns dessutom hos verben *vara* (*þu æst*, *þu vast*) respektive *vilja* (*þu vilt*) (Wessén 1965:122). Det fornsvenska böjningssystemet för svaga och starka verb sammanfattas i tabell 17 nedan.

⁷¹ Wollin (1983:52) konstaterar också att inflytandet från de latinska förlagorna framstår som försumbart under yngre fornsvensk tid: "Allmänt kan sägas att vadstenaöversättarna reflekterar den samtida svenskans utvecklingsnivå vad gäller framväxten och konsolideringen av ett grammatiskt subjektstvång". Också i de yngre fornsvenska texter som jag har undersökt förefaller inflytandet från förlagorna (möjligen med undantag av Didrikssagan) vara högst marginellt.

Tabell 17. Böjningsparadigm för *svaga* och *starka verb* i fornsvenska

		Svaga verb				Starka verb			
		Presens		Preteritum		Presens		Preteritum	
		<i>kalla</i>	<i>kræfia</i>	<i>kalla</i>	<i>kræfia</i>	<i>bīta</i>	<i>bera</i>	<i>bīta</i>	<i>bera</i>
Sg	1	<i>kalla(r)</i>	<i>kræver</i>	<i>kallapi</i>	<i>kræffi</i>	<i>bītær</i>	<i>berr</i>	<i>bēt</i>	<i>bar</i>
	2	<i>kallar</i>	<i>kræver</i>	<i>kallapi</i>	<i>kræffi</i>	<i>bītær</i>	<i>berr</i>	<i>bēist</i>	<i>bart</i>
	3	<i>kallar</i>	<i>kræver</i>	<i>kallapi</i>	<i>kræffi</i>	<i>bītær</i>	<i>berr</i>	<i>bēt</i>	<i>bar</i>
Pl	1	<i>kallum</i>	<i>kræfium</i>	<i>kallapum</i>	<i>kræpum</i>	<i>bītum</i>	<i>berum</i>	<i>bitum</i>	<i>bārum</i>
	2	<i>kallin</i>	<i>krævin</i>	<i>kallapin</i>	<i>kræffin</i>	<i>bītīn</i>	<i>berin</i>	<i>bitin</i>	<i>bārin</i>
	3	<i>kalla</i>	<i>kræfia</i>	<i>kallapu</i>	<i>kræppu</i>	<i>bīta</i>	<i>bera</i>	<i>bitu</i>	<i>bāru</i>

Källa: Delsing 2002:935 f.

De fornsvenska formerna för andra person singular i preteritum, *-t* och *-st*, användes fortfarande under äldre nysvensk tid, men försvann nästan helt från skriftspråket mot slutet av 1600-talet (Pamp 1971:179). Vad beträffar verbet *vara* kunde redan under senare fornsvensk tid *ær* användas istället för *æst*, även om formen *äst* i andra person singular bevarades under den äldre nysvenska tiden, för att först under 1700-talet helt trängas ut av *är* (Pamp 1971:176 ff.).

De plurala verbformerna utvecklas enligt följande. I första person förekommer ändelsen *-um/-om* i yngre fornsvenska parallellt med ändelsen *-e* (Larsson 1988:2).⁷² Sporadiskt används dessutom i presens ändelsen *-a*, d.v.s. samma form som i tredje person plural (Pamp 1971:175 f.). I andra person plural är *-en* den normala ändelsen under nysvensk tid (Larsson 1988:4). Dessutom förekommer, framför allt från och med 1500-talet, också ändelserna *-e* och *-a*, även om dessa går att belägga redan i en del fornsvenska handskrifter (Neuman 1925:202). I tredje person kunde under 1500- och 1600-talen ändelserna *-e* och *-a* växla i presens, och *-a* blev först under 1700-talet den förhärskande formen (Pamp 1971:179). I preteritumformerna av tredje person sker under fornsvensk tid en försvagning av ändelsevokalerna i trestaviga verb med grav accent (*kalladho* > *kalladhe*), och under äldre nysvensk tid drabbar samma förändring de övriga svaga verben (Pamp 1971:176 ff.). Också för de starka verbens del kan i preteritum ändelsen *-e* ibland användas från och med senare fornsvensk tid (Söderwall 1870:66; 94).

Det är naturligtvis svårt att avgöra under hur lång tid och i vilken utsträckning som de verbändelser som möter i äldre skriftspråk har haft

⁷² Om denna ändelses uppkomst och utveckling, se Neuman 1925.

någon direkt motsvarighet i talspråket. Enligt Pettersson (2005:176) kan ett system motsvarande det som redovisades i tabell 17 ovan antas ha omfattat såväl tal- som skriftspråk i den tidiga fornsvenskan. Den ändelsevariation som uppkommer under 1500- och 1600-talen med t.ex. *-e*-ändelser i alla tre personer i plural kan då tolkas som att systemet har försvagats i talspråket, och den ökade variationen kan ses som ett tecken på att skribenterna inte längre är säkra på hur verbformerna ska skrivas.

Efter personböjningens försvagning återstod endast en böjning i numerus. Denna sista rest av svenskans subjekt-verbkongruens börjar sannolikt försvinna i det uppsvenska talspråket under 1600-talet (Wessén 1969:252 f.). Larsson (1988:59) visar att andelen singulara verbformer till plurala subjekt är betydligt högre i dramer skrivna av författare födda under perioden 1651–1690 än hos författare födda under tidigare perioder. Under förutsättning att dramaspråket speglar det samtida talspråket börjar således subjekt-verbkongruensen i talspråket gå förlorad under den senare delen av 1600-talet. I skriftspråket dröjer dock motsvarande förändring och genomförs först under 1900-talet.

Genomgående förenklas således verbmorfologin tidigare i talspråket än i skriftspråket, och rimligtvis är det verbmorfologin i talspråket, den minst normerade varianten, som bör ha inflytande på och korrelera med syntaktiska fenomen. Om möjligheten att utelämnat referentiella subjekt är relaterad till förekomsten av personkongruens borde bruket av subjektslösa satser begränsas allra tidigast under 1400-talet, då personkongruensen kan antas ha försvagats till ett renodlat skriftspråksfenomen och resulterat i en ny grammatik bland senare generationers skribenter. Vi skulle således ha väntat oss att andelen subjektslösa satser i de äldre fornsvenska texterna skulle överensstämma ganska väl med andelen subjektslösa satser i de tidiga yngre fornsvenska texterna, för att därefter ha minskat i de senare yngre fornsvenska texterna. Så är emellertid inte fallet, vilket framgick ovan (se tabell 4, s. 99, respektive tabell 10, s. 114, ovan). Andelen subjektslösa satser har således redan i de tidiga yngre fornsvenska texterna minskat på ett avgörande sätt i jämförelse med de äldre fornsvenska texterna, och för en teori som utgår från att förekomsten av subjektslösa satser kan relateras till förekomsten av subjekt-verbkongruens är en sådan skillnad oväntad. Samtidigt kan det naturligtvis inte uteslutas att försvagningen av verbkongruensen har skett ännu tidigare i talspråket. Det faktum att

andelen subjektslösa satser är så låg redan i de äldre fornsvenska texterna tyder dock på att utvecklingen mot subjektstväng kan ha påbörjats så tidigt som under förlitterär tid, alltså redan innan personkongruensen rimligen kan ha reducerats till ett renodlat skriftspråksfenomen.

Det framkom av forskningsöversikten i kapitel 3 att Falk (1993c) avfärdar en direkt koppling mellan subjektslösa satser och subjekt-verbkongruens: subjekt-verbkongruens är enligt henne ett nödvändigt, men inte tillräckligt kriterium för att subjektсутelämning ska vara möjlig. Istället argumenterar Falk (1993c:125) för att språkbrukarna valde satser med utsatt subjekt framför subjektslösa satser ”for some grammar-external reason”. Enligt Falk sammanföll denna förändring i svenska, men däremot inte i isländska, med förlusten av subjekt-verbkongruensen. Min analys av subjektslösa satser i fornsvenska ger starkt stöd för Falks (1993c) tes att förekomsten av subjektslösa satser i svenskans historia inte är direkt relaterad till subjekt-verbkongruensen. Däremot kan det diskuteras huruvida Falks (1993c:125) påstående att begränsningen av möjligheten att ha subjektslösa satser i svenska sammanfaller med förlusten av subjekt-verbkongruens är riktigt. Resultatet av min analys pekar snarare i riktning mot att bruket av subjektslösa satser i svenska minskar radikalt före det att försvagningen av verbkongruensen kan antas ha gett avtryck i form av nya grammatiker. Därmed påminner den kronologiska utvecklingen i fornsvenska snarare om den utveckling som har skett i isländskans historia: bruket av subjektslösa satser begränsas även om verbkongruensen bevaras.

4.4.3 Satstypens inverkan på valet mellan utsatt och utelämnat subjekt

I avsnitt 4.2.2 ovan visade jag att merparten av de subjektslösa beläggen i materialet utgörs av huvudsatser, och detta mönster framträder under samtliga tre perioder. Subjektslösa bisatser är däremot genomgående ovanligare, och som framgick av tabell 6 ovan (s. 101) återfinns det största antalet subjektslösa bisatser i de äldre fornsvenska texterna. Av stickprovsundersökningen framkommer ett liknande resultat i det att högst andel subjektslösa belägg återfinns i huvudsatserna (se tabell 12 ovan, s. 115). Hur de olika satstyperna fördelar sig per period i stickprovet framgår av tabell 18 nedan.

Tabell 18. *Stickprovets huvud- och bisatser fördelade per period*

Period	Huvudsatser			Bisatser		
	med subj.	utan subj.	% utan subj.	med subj.	utan subj.	% utan subj.
ÄFSv	162	21	11 %	124	10	7 %
YFSv I	189	2	1 %	204	0	0 %
YFSv II	189	8	4 %	185	2	1 %

Den variationsgrammatiska analysen som jag genomförde av stickprovet som stort med hjälp av VARBRUL visade att faktorgruppen *satstyp* hade en signifikant inverkan på valet av variant, även om denna faktorgrupp hade den minsta spännvidden (18) och därmed också det minsta inflytandet (jfr Tagliamonte 2006:242). När de äldre fornsvenska beläggen analyserades för sig visade det sig dock att faktorgruppen *satstyp* inte hade någon signifikant inverkan på valet av variant: under den äldre fornsvenska perioden spelade med andra ord satstypen ingen roll för valet av subjektlös konstruktion (se tabell 15 ovan, s. 117). I det yngre fornsvenska materialet framkommer däremot signifikanta skillnader mellan huvud- och bisatser (se fotnot 68 ovan, s. 118), även om antalet subjektlösa satser genomgående är få i detta material.

En avgörande fråga är naturligtvis varför faktorgruppen *satstyp* får en signifikant inverkan på valet av variant under yngre fornsvensk tid. Som jag nämnde i samband med forskningsöversikten i föregående kapitel menar Falk (1993c:123) att subjektlösa bisatser i fornsvenska strukturellt kan betraktas som huvudsatser eftersom skillnaden mellan huvud- och bisats enligt henne inte var lika utpräglad i fornsvenska som i modern svenska. Givet att hennes analys är riktig borde således en begränsning av möjligheten till huvudsatsledföljd i bisats vara avgörande för att faktorgruppen *satstyp* får signifikant inverkan på valet av variant under yngre fornsvensk tid.

Mot en sådan analys kan invändas att de subjektlösa bisatser som kan beläggas i mitt material är av olika slag – som framgår av exempel (4.27) kan både nominala, attributiva och adverbliella bisatser sakna ett referentiellt subjekt – och det förefaller osannolikt att alla dessa olika typer av subjektlösa bisatser strukturellt kan antas representera huvudsatser:⁷³

⁷³ I jämförelse med modern svenska verkar dock fler typer av bisatser kunna uppvisa huvudsatsledföljd i fornsvenska (se vidare Holmberg & Platzack 1995:86 f.).

- (4.27) a. ... oc sagde sa at will aldre komma till bern igen.
och sade så att vill aldrig komma till Bern igen
'... och sade så att [jag] aldrig vill komma till Bern igen'
(DI:73)
- b. ... enom stap som kallar sabastie (LEG:52)
en stad som kallar Sebaste
'... en stad som [man] kallar Sebaste'
- c. ... bläste swa fast at fämptan milo langt
bläste så starkt att femton mil långt
matte höras (KM:279)
kunde höras
'... bläste så hårt att [det] kunde höras femton mil bort'

Ett annat alternativ – istället för att generellt analysera subjektslösa bisatser som underordnade huvudsatser – är att anta att referentiella subjekt kunde utelämnas från fler strukturella positioner i framför allt äldre fornsvenska. Med utgångspunkt i den satsmodell som jag tillämpar i detta arbete skulle därmed skillnaden mellan i synnerhet äldre fornsvenska och senare varieteter av svenska också kunna beskrivas som en följd av att orealiserade subjekt under äldre fornsvensk tid inte bara accepterades i Spec, CP utan också i subjektspositionen, Spec, IP. Förändrade egenskaper hos subjektspositionen skulle i detta scenario vara orsaken till att faktorgruppen *satstyp* får signifikant inverkan på valet av variant under yngre fornsvensk tid.

Den gängse uppfattningen inom princip- och parameterteorin är att ledföljden i huvud- respektive bisatser kan beskrivas med en gemensam satsstruktur i språk som svenska (se vidare Platzack 1986a, 1986b, 1987b). I den satsmodell som jag utgår ifrån (se avsnitt 2.3.2.4 ovan) är skillnaden mellan huvud- och bisatser att C°-positionen intas av det finita verbet i huvudsatser men av subjunktioner i bisatser. En analys som tar sin utgångspunkt i förändrade egenskaper hos subjektspositionen predicerar således att subjektslösa bisatser och subjektslösa huvudsatser med fundament bör uppvisa en parallell kronologisk utveckling eftersom den kanoniska subjektspositionen är densamma. Den gemensamma subjektspositionen framgår vid en jämförelse mellan strukturen för en huvudsats med fundament i (4.28 b) med strukturen

för en bisats i (4.29 b). Det utelämnade subjektet markerar jag med *pro* i nedanstående strukturer.

- (4.28) a. þar gierþi kirchju aþra. (GS:65)

där gjorde kyrka annan

'Där byggde [han] en annan kyrka'

- b. $[_{CP} \text{ þar}_i \text{ } [_{C^0} \text{ gierþi}_v] \text{ } [_{IP} \text{ pro}_i \text{ } [_{I^0} \text{ } t_v] \text{ } [_{VP} \text{ } t_i \text{ } [_{V^0} \text{ } t_v] \text{ } \text{kirchju aþra } t_i]]]$

- (4.29) a. ... sum callar acrgarn (GS:65)

som kallar Åkergarn

'... som [man] kallar Åkergarn'

- b. $[_{CP} [_{C^0} \text{ sum}] \text{ } [_{IP} \text{ pro}_i \text{ } [_{I^0} \text{ callar}_v] \text{ } [_{VP} \text{ } t_i \text{ } [_{V^0} \text{ } t_v] \text{ } \text{acrgarn}]]]]]$

I huvudsatser behöver däremot inte subjektet realiseras i Spec, IP, utan kan också flytta till satsbasen, Spec, CP. Detsamma gäller för bisatser med huvudsatsstruktur (se vidare Holmberg & Platzack 1995:78 ff.). I modern svenska har verbinitiala deklarativa huvudsatser, som framgick av forskningsöversikten i föregående kapitel, betraktats som resultatet av ett fonetiskt orealiserat subjekt i Spec, CP, och det ligger nära till hands att anta att så har varit fallet också i äldre svenska (se strukturen i (4.30 b) nedan). Givet att subjektslösa bisatser strukturellt kan betraktas som huvudsatser, vilket Falk (1993c) antar, kan de således också antas vara strukturellt likvärdiga med verbinitiala huvudsatser snarare än att representeras av en struktur som i (4.29 b) ovan:

- (4.30) a. Callær eth konongsten. (VK:299)

kallar det Konungsten

'[Man] kallar platsen Konungsten'

- b. $[_{CP} \text{ pro}_i \text{ } [_{C^0} \text{ Callær}_v] \text{ } [_{IP} \text{ } t_i \text{ } [_{I^0} \text{ } t_v] \text{ } [_{VP} \text{ } t_i \text{ } [_{V^0} \text{ } t_v] \text{ } \text{eth konongsten}]]]]]$

Samtidigt har Magnusson (2007a:141 ff.) ifrågasatt huruvida verbinitiala deklarativa huvudsatser i äldre svenska ska analyseras på samma sätt som i modern svenska, d.v.s. som fullständiga satser med ett orealiserat subjekt i Spec, CP. Han argumenterar istället för att subjektslösa verbinitiala huvudsatser har ett orealiserat subjekt i en postverbal position, d.v.s. i en position som närmast svarar mot Spec,

IP i min satsmodell (se figur 9, s. 51 ovan). Som stöd för sin analys anför Magnusson (2007a:142) att det enbart är subjekt som är utelämnade i de verbinitiala satser som ingår i hans material, och inte, som i modern svenska, också andra typer av led med argumentstatus (se vidare Mörnjö 2002:57 ff.).

Magnussons analys implicerar således att subjektet utelämnas från samma position i såväl huvudsatser (vare sig med eller utan fundament) som bisatser, och samtliga satstyper bör således uppvisa en parallell diakronisk utveckling vad beträffar möjligheten till subjektutelämnning. Subjektslösa bisatser⁷⁴ förekommer dock mycket sporadiskt i Magnussons material vilket han tar som intäkt för att de "inte har någonting att göra med utvecklingen av de subjektslösa strängarna" (Magnusson 2007a:148).⁷⁵ I övrigt verkar dock Magnusson mena att en parallell diakronisk utveckling går att belägga:

Utmärkande för de subjektslösa strängar som inte längre är gångbara i modern svenska är att de alla minskar drastiskt i frekvens ungefär samtidigt. [...] Detta mönster är tydligt både när det gäller konjunktionsinledda strängar och strängar som inte inleds av konjunktion. Rimligen indikerar denna parallellitet att de två typerna representerar samma fenomen, nämligen koordination av ett slag som inte längre förekommer i modern svenska, koordination med explicit konjunktion i det förra fallet och asyndetisk koordination i det senare. (Magnusson 2007a:149 f.)

Magnussons slutsats att alla subjektslösa strängar som inte är möjliga i modern svenska minskar vid samma tidpunkt kan emellertid ifrågasättas. Förutom i subjektssymmetriska samordningar förekommer nämligen subjektslösa strängar med V2-ledföljd så sparsamt i Magnussons material att det enligt min mening finns skäl att anta att den avgörande förändringen när det gäller möjligheten till subjektutelämnning har ägt rum redan tidigare. Magnusson använder sig av antal belägg/100 sidor som frekvensmått, och visar att samtliga subjektslösa strängar med V2-ledföljd (med undantag av subjektssymmetriska samordningar) förekommer maximalt med 1 belägg per 100 excerperade sidor. Frekvensen för subjektssymmetriska

⁷⁴ Magnusson (2007a) undviker termerna *huvudsats* och *bisats* och talar istället om *H-satser* respektive *B-satser* (se Magnusson 2007a:88–99 för en definition av dessa termer). De exempel som Magnusson (2007a:147) ger på subjektslösa B-satser svarar dock direkt mot bisatser i min analys.

⁷⁵ Magnusson (2007a:9 f.) urskiljer en särskild *strängnivå* som ligger mellan observation och analys.

samordningar med V2-ledföljd är, som jag antydde ovan, något högre och utgör 3 belägg per 100 excerperade sidor i hela Magnussons material (se vidare de sifferuppgifter som Magnusson (2007a:125 f.) redovisar).

Jag vill hävda att Magnussons resultat lika gärna kan tolkas som att huvudsatser med fundament kronologiskt ansluter till bisatser vad beträffar möjligheten till subjektсутelämning. För att avgöra vilken tolkning som är den mest rimliga bör utvecklingen under fornsvensk tid kunna ge viss ledning. Givet att subjektslösa bisatser kan analyseras som bisatser även strukturellt (se strukturen i (4.29 b)) ovan, väntar vi oss att huvudsatser med fundament respektive bisatser ska uppvisa en gemensam kronologisk utveckling när det gäller framväxten av subjektstvang, och förändrade egenskaper hos subjektspositionen kan därmed i båda fallen antas vara avgörande för att möjligheten till utelämning av referentiella subjekt har begränsats. Däremot bör inte något sådant samband mellan subjektslösa bisatser och subjektslösa huvudsatser med fundament kunna beläggas om förändrade egenskaper hos subjektspositionen inte är avgörande för att möjligheten till subjektсутelämning. Snarare bör de subjektslösa bisatserna antingen ansluta kronologiskt till subjektslösa verbinitiala huvudsatser (under förutsättning att de som Falk antar strukturellt representerar huvudsatser) eller uppvisa en kronologisk utveckling helt skild från de båda huvudsatstyperna.

För att avgöra hur olika typer av huvudsatser fördelar sig över tid har jag därför kategoriserat samtliga huvudsatser i materialet också med avseende på deras struktur. Jag har urskiljt två kategorier: subjektslösa verbinitiala huvudsatser respektive subjektslösa huvudsatser med fundament. Resultatet av denna kategorisering av materialets subjektslösa satser redovisas i tabell 19 nedan.

Tabell 19. *De subjektslösa huvudsatsernas struktur. Antalet belägg per period*

Period	Verbinitiala huvudsatser	Huvudsatser med fundament
Äldre fornsvenska	81	18
Yngre fornsvenska I	52	2
Yngre fornsvenska II	41	11
Totalt	174	31

Av tabell 19 ovan framgår att det största antalet subjektslösa satser med fundament återfinns i de äldre fornsvenska texterna precis som var fallet med de subjektslösa bisatserna (jfr tabell 6 ovan, s. 101). De flesta yngre fornsvenska beläggen på subjektslösa huvudsatser med fundament återfinns dessutom under den senare perioden. Samma mönster kunde urskiljas för de subjektslösa bisatsernas del, och i detta fall stod en text, Didrikssagan, för en majoritet av de subjektslösa beläggen. Så är också fallet när det gäller subjektslösa huvudsatser med fundament. Av de sammanlagt 11 beläggen på subjektslösa huvudsatser med fundament under den senare yngre fornsvenska perioden kommer 7 från Didrikssagan. Sammanfattningsvis återfinns således en majoritet av de subjektslösa bisatserna och huvudsatserna med fundament i de äldre fornsvenska texterna för att i övrigt vara mycket sällsynta under yngre fornsvensk tid.

För att göra jämförelsen mellan huvudsatser med fundament och bisatser så fullständig som möjligt har jag också kategoriserat huvudsatserna i stickprovet, där jag ställer satser med utsatt subjekt i relation till satser utan subjekt, med avseende på huruvida de inleds av ett fundament eller inte. I tabell 20 nedan redovisar jag hur andelen subjektslösa satser med fundament fördelar sig över de tre undersökningsperioderna.

Tabell 20. *Fundamentinledda huvudsatser med respektive utan subjekt fördelade per period*

Period	Med subjekt	Utan subjekt	% utan subjekt
Äldre fornsvenska	99	9	8 %
Yngre fornsvenska I	105	0	0 %
Yngre fornsvenska II	100	1	1 %

Andelen subjektslösa huvudsatser med fundament i stickprovet är direkt jämförbar med andelen subjektslösa bisatser som redovisades i tabell 18 ovan (se s. 125). Under äldre fornsvensk tid är 8 % av stickprovets fundamentinledda huvudsatser subjektslösa, vilket kan jämföras med 7 % subjektslösa bisatser. I de tidiga yngre fornsvenska texterna utelämnas inga subjekt varken i subjektslösa huvudsatser med fundament eller i bisatser, och i de senare yngre fornsvenska texterna är endast 1 % av respektive satstyp subjektslösa.

Av ovanstående jämförelse kan således konstateras att den kronologiska utvecklingen för subjektslösa huvudsatser med fundament

överensstämmer med den som de subjektslösa bisatserna uppvisar. Det faktum att faktorgruppen *satstyp* i den variationsgrammatiska analysen visade sig få signifikant inverkan på valet av variant under yngre fornsvensk tid verkar därmed kunna relateras till förändrade egenskaper hos subjektspositionen. Resultatet av min analys ger således inget stöd åt Falks (1993c) förslag att subjektslösa bisatser strukturellt kan betraktas som huvudsatser i fornsvenska.

Samtidigt visar min jämförelse av olika typer av subjektslösa huvudsatser att inte bara strukturella egenskaper hos subjektspositionen kan vara avgörande för den skillnad som framträder mellan fornsvenska och modern svenska vad beträffar möjligheten till subjektutelämnning eftersom subjekt i verbinitiala huvudsatser kan utelämnas friare i jämförelse med modern svenska under hela den fornsvenska perioden. Jag låter det vara osagt om detta beror på att subjektutelämnningen sker från olika positioner i den syntaktiska strukturen. Även med Magnussons analys är det nämligen tänkbart att subjektslösa verbinitiala huvudsatser kan uppvisa en annan kronologisk utveckling än subjektslösa huvudsatser med fundament och subjektslösa bisatser eftersom Magnusson (2007a:142) tänker sig att "ett explicit led före verbet blockerar den länk som behöver upprättas mellan antecedent och subjektsp platsen för att det orealiserade subjektet skall identifieras strukturellt". Klart är dock att subjektslösa verbinitiala huvudsatser också förekommer på ett sätt som avviker från modern svenska även efter det att möjligheten att utelämnas subjekt i huvudsatser med fundament respektive bisatser har begränsats, dels, som jag har visat, under yngre fornsvensk tid, dels, som Magnusson (2007a:125 f.) har visat, också under nysvensk tid.

Jag framhöll ovan att de subjektslösa satserna i fornsvenska utvecklas kronologiskt på ett sätt som påminner om motsvarande förändring i isländskans historia genom att bruket av subjektslösa satser verkar begränsas även om verbkongruensen bevaras. Efter att i detta avsnitt närmare ha diskuterat satstypens betydelse kan dock mitt påstående behöva nyanseras något. Möjligheten att utelämnas subjekt i dels huvudsatser med fundament, dels bisatser begränsas nämligen i allt väsentligt i svenskans historia även om verbkongruensen kan antas vara bevarad, och denna förändring verkar således inte vara orsakad av morfologiska faktorer. För de subjektslösa verbinitiala deklarativa huvudsatserna är läget däremot annorlunda eftersom exempel av denna typ också förekommer under yngre fornsvensk och nysvensk tid.

Också i fornsvenska är, som framgick av diskussionen i avsnitt 4.4.2 ovan, första och andra person plural de mest distinkt markerade personböjningsformerna, men till skillnad från i älvdalsmål är subjektutelämningen inte begränsad till dessa personer. Som visade sig av tabell 7 ovan (se s. 103) har jag i mitt material enbart registrerat 20 exempel där det utelämnade subjektet svarar mot första eller andra person. En övervägande majoritet av satserna i materialet (246 av 266) refererar istället till tredje person. Genom att jag i den variationsgrammatiska analysen ställde satser med subjekt i relation till satser utan subjekt kunde det vidare konstateras att 5 % av de satser som refererar till ett subjekt i tredje person är subjektslösa. Motsvarande andel för subjekt som svarar mot första person uppgår till 2 % medan samtliga subjekt som refererar till andra person är utsatta i stickprovet (se tabell 13 ovan, s. 115). Att de subjektslösa satserna i första hand har en antecedent i tredje person är, menar jag, ytterligare ett skäl till att ifrågasätta sådana analyser som i första hand ser morfologiska faktorer som avgörande för att subjekt kunde utelämnas friare i tidigare skeden av svenskans historia. Om subjektutelämningen möjliggjordes av morfologiska faktorer borde vi vänta oss att i princip uteslutande sådana subjekt som svarar mot första eller andra person plural utelämnas eftersom de övriga personerna med vissa undantag har identiska former i singular och tredje person plural sammanfaller med infinitivformen i presens. Så är alltså inte fallet. Resultatet av min analys tyder istället på att verbets personböjning inte spelar någon avgörande roll för identifieringen av utelämnade subjekt, utan den skillnad som framträder i materialet mellan olika personer kan istället antas vara avhängig av andra faktorer än morfologiska. Eftersom det även i verbinitiala huvudsatser i modern svenska finns vissa begränsningar vad gäller utelämnningar av första och andra personens subjekt och objekt kan det inte heller uteslutas att det är pragmatiska faktorer som är avgörande för den skillnad som i detta avseende framträder i mitt material (jfr Mörnsjö 2002:70 ff.; Wendt 2006:292).

En bidragande orsak till att tredje person i så hög utsträckning gynnar subjektslös konstruktion kan, som jag nämnde i avsnitt 4.2.3 ovan, vara att jag har fört subjekt med generisk referens till kategorin *tredje person*. I äldre fornsvenska är subjekt med generisk referens alltid utelämnade vilket framgår av tabell 21 nedan (jfr Wessén 1965:79 ff.). Om subjekt med generisk referens utesluts från jämförelsen blir därmed

skillnaden mellan de olika personerna något mindre, men dock fortfarande helt tydlig.

Tabell 21. *Fördelningen per period av pronomentyper i stickprovet*

Period	Personliga pronomen			Generiska pronomen		
	utsatta	utelämn.	% utelämn.	utsatta	utelämn.	% utelämn.
ÄFSv	286	21	7 %	0	12	100 %
YFSv I	396	3	1 %	1	0	–
YFSv II	373	10	3 %	5	1	–

Anm.: Procentsatser anges inte i de fall då det totala antalet belägg understiger 10.

Av tabell 21 ovan framgår också att konstruktion med utsatt *man* inte verkar ersätta utelämnade subjekt med generisk referens under yngre fornsvensk tid på samma sätt som utsatta pronomen i övrigt annars ersätter den subjektslösa konstruktionen. I Gutasagan svarar t.ex. den subjektslösa aktiva konstruktionen (se exempel (4.32 a)) i den äldre handskriften inte mot ett utsatt subjekt med generisk referens i den yngre handskriften, utan istället mot en passiv konstruktion (Ljunggren 1959:46 f.). Se exempel (4.32 b):⁷⁶

- (4.32) a. Eptir þet siþan quam helgi olauir kunungr flyandi
efter det sedan kom helige Olov kung flyende
 af norwegi miþ schipum oc legþis. i. hamn. þa
från Norge med skepp och lade-sig i hamn den
sum callar acrgarn (GS:65)
som kallar Åkergarn
 'Efter det sedan kom kung Olov den helige flyende från Norge
 med skepp och lade sig i den hamn som kallas Åkergarn'
- b. ... dan ther epter qwam helie Olaff ... konunger flyiand
 .. aff Norwege mz skepa oc lagdis i hampn th...um
kalladis aakergarn (Ljunggren 1959:16)

Visserligen finns det under den yngre fornsvenska perioden några exempel på utsatt *man*, men i första hand verkar det, precis som i Gutasagan, vara passiva konstruktioner som i detta fall ersätter den subjektslösa konstruktionen (se vidare Öhlin 1918:102–118).

⁷⁶ Oläsliga partier i texten markerar Ljunggren (1959) med 2–4 punkter.

4.5 Sammanfattning och slutsatser

Syftet med detta kapitel har varit tredelat: att beskriva förekomsten av subjektslösa satser i fornsvenska, att visa hur bruket av subjektslösa satser förändras över tid under den fornsvenska perioden och genom en analys av variationen mellan utsatt och utelämnat subjekt visa på orsakerna till dessa förändringar.

Flest antal subjektslösa satser återfanns i de äldre fornsvenska texterna, men de var däremot genomgående ovanligare under yngre fornsvensk tid. Mellan de båda yngre fornsvenska perioderna framträder inte heller några direkta frekvensskillnader. Vidare kunde en tydlig skillnad mellan profan och religiös prosa beläggas i det äldre fornsvenska materialet. Denna skillnad planar dock ut under yngre fornsvensk tid, och jag har argumenterat för att den snarast är ett resultat av en kronologisk utveckling än en reflex av olikheter mellan genrer. Vidare har jag visat att det sker en avgörande minskning av andelen subjektslösa satser redan före den tidpunkt då verbets personböjning antas ha reducerats i talspråket. Den kronologiska utvecklingen antyder därmed att morfologiska faktorer har spelat en mindre avgörande roll som orsak till att möjligheten att utelämnas subjekt har begränsats i svenskans historia, och på denna punkt framstår således utvecklingen i fornsvenska som parallell med utvecklingen i äldre isländska: bruket av subjektslösa satser begränsas även om verbkongruensen bevaras. Analysen har också gett vid handen att det under hela den undersökta perioden i första hand är sådana subjekt som svarar mot tredje person som utelämnas – just som var fallet i äldre isländska. Inte heller på denna punkt ger min studie således anledning att tro att verbkongruensen har spelat en så central roll för subjektutelämningen i fornsvenska som tidigare har framhållits.

Den mest iögonfallande förändringen under fornsvensk tid när det gäller möjligheten att utelämnas subjekt förefaller emellertid vara relaterad till satstypen. Genom en närmare granskning visade det sig att det i första hand är i huvudsatser med fundament och i bisatser som möjligheten att utelämnas subjekt har begränsats under fornsvensk tid. Subjektutelämningen i de yngre fornsvenska texterna är således i högre utsträckning än tidigare knuten till verbinitiala deklarativa huvudsatser. Jag har argumenterat för att denna skillnad kan relateras till förändrade egenskaper hos subjektspositionen, och en central fråga är därför varför fornsvenska tillät utelämnning av subjekt också från Spec, IP och inte bara, som i modern svenska, via Spec, CP.

Som jag nämnde i inledningen till detta kapitel kan en diakronisk undersökning av subjektslösa satser i fornsvenska vara en lämplig utgångspunkt för att belysa frågan om relationen mellan morfologi och syntax (jfr den första av de teoretiska implikationerna i avsnitt 2.4 ovan). Sammantaget menar jag att resultatet av min analys visar att morfologiska faktorer spelar en underordnad roll som orsak till subjektstvångets framväxt i svenskans historia. Detta innebär dock inte att jag är beredd att instämma i Sundquists (2002) påstående att morfologiska faktorer är helt utan betydelse vid syntaktisk förändring i de nordiska språken. Det kan inte uteslutas att subjekt-verbkongruens, precis som Falk (1993c) har föreslagit, är ett nödvändigt men i sig inte tillräckligt kriterium för att subjektstutlämning ska kunna förekomma. Jag har vidare argumenterat för att morfologiska faktorer också kan ha bidragit till att subjekt i högre utsträckning än idag kunde utelämnas från verbinitiala deklarativa huvudsatser i äldre svenska.

Bortsett från att jag inte helt och hållet avfärdar de morfologiska faktorernas betydelse för den fornsvenska subjektstutlämningen harmonierar resultatet av min analys väl med den som Sigurðsson (1993) har föreslagit för isländskans del. Enligt honom identifierades utelämnade subjekt i äldre isländska under koreferens med en nominalfras i den tidigare kontexten, s.k. *fri diskursindexering*, medan motsvarande möjlighet inte längre föreligger i modern isländska: "[...] the loss of Icelandic genuine *pro*-drop was the result of the loss of free discourse indexing as an identification strategy for null-arguments" (Sigurðsson 1993:277).

Även om den förändring som har ägt rum i svenskans historia möjligen skulle kunna beskrivas på ett liknande sätt som Sigurðsson (1993) gör för isländskans del, kan förklaringsvärdet hos en sådan beskrivning ifrågasättas. Det förblir, som Sigurðsson (1993:277) själv framhåller, oklart varför denna förändring har ägt rum i isländskans historia, och eftersom Sigurðsson inte visar på någon orsak till förändringen framstår skillnaden mellan äldre och modern isländska på denna punkt som helt tillfällig, vilket också Platzack (1996:261) påpekar. Jag har i kapitel 2 ovan framhållit att en syntaktisk förändring aldrig kan uppstå av sig själv, utan måste föregås av någon oberoende förändring. Enligt Falk (1993c:125) är grammatikexterna orsaker avgörande för att möjligheten att utelämnas referentiella subjekt har begränsats i svenskans historia, och den primära uppgiften för den fortsatta framställningen blir därmed att inom ramen för princip- och

parameterteorin försöka identifiera dels strukturella egenskaper som kan vara avgörande för att möjligheten att utelämna subjekt var större i tidigare skeden av svenskans historia, dels oberoende förändringar som kan antas ha orsakat att sådana strukturella egenskaper har förändrats över tiden. En sådan diskussion kan också, vilket jag framhöll i kapitel 2 ovan, ha teoretiska implikationer i ett mer generellt perspektiv.

5 Syntax och informationsstruktur

Den centrala uppgiften för den fortsatta framställningen är, som jag framhöll i föregående kapitel, att utreda varför fornsvenska accepterade subjektсутelämning inte bara från Spec, CP som modern svenska utan också från Spec, IP. Syftet med detta kapitel är därför att visa på sådana faktorer som kan ha varit avgörande för att subjekt kunde utelämnas från fler strukturella positioner i fornsvenska.

Den subjektсутelämning som förekommer från Spec, CP i modern svenska har relaterats till s.k. *A'-positioner*. Det är genom sådana positioner i den syntaktiska strukturen som pragmatiska funktioner är knutna och härigenom kopplas satsens information till den omgivande kontexten (Mörnsjö 2002:10 ff.; Platzack 1998a:96 ff.). Genom att Spec, CP är den enda A'-position som finns tillgänglig för subjektet i modern svenska har möjligheten att utelämna subjekt också kunnat begränsas till denna position. Förekomsten av dels subjektlös huvudsatser med fundament, dels subjektlös bisatser i företrädesvis äldre fornsvenska ger emellertid anledning att anta att Spec, CP inte var den enda A'-positionen i fornsvenska, utan att också fler positioner i den syntaktiska strukturen tidigare kunde uttrycka pragmatiska betydelser. I syfte att diskutera varför subjektсутelämningen har begränsats i svenskans historia förefaller det således rimligt att ta utgångspunkt i relationen mellan syntax och informationsstruktur.

Som jag tidigare har framhållit argumenterar Sundquist (2002) för att semantiska faktorer är avgörande för den friare ledföljd som möter i de nordiska språkens tidigare skeden och att begränsningen av de fastlandsnordiska språkens ursprungligen relativt liberala ledföljd kan betraktas som ett resultat av att möjligheten till semantiskt motiverad flyttning har begränsats.⁷⁷ Pragmatiska faktorer kan emellertid också spela en avgörande roll för de ledföljdsförändringar som har ägt rum i de nordiska språken. Enligt Faarlund (2003) har ledföljden övergått till att regleras syntaktiskt från att tidigare i större utsträckning ha styrts av

⁷⁷ Se avsnitt 2.3.3.2 för en utförligare diskussion av semantiskt motiverad flyttning.

pragmatiska faktorer. Eftersom möjligheten att utelämna subjekt i hög grad är knuten till pragmatiska faktorer (se vidare Mörnjö 2002:77 ff.) kan övergången från en pragmatiskt till en syntaktiskt reglerad ledföljd också vara av betydelse för framväxten av subjektstvång i svenskans historia.

Jag inleder detta kapitel med att presentera några centrala begrepp inom forskningen om informationsstruktur och diskutera informationsstrukturens teoretiska förankring (avsnitt 5.1). Därefter berör jag frågan hur relationen mellan syntax och informationsstruktur har behandlats inom tidigare forskning och visar hur denna relation kan hanteras inom ramen för en generativ grammatikmodell (avsnitt 5.2). I det följande avsnittet står subjektspositionen i fokus. Jag tar min utgångspunkt i den analys som Faarlund (2003) gör av fornländska och söker visa att Spec, IP kan betraktas som en A'-position i äldre fornsvenska. Jag argumenterar också för att det är denna egenskap som är avgörande för att referentiella subjekt tidigare kunde utelämnas från fler strukturella positioner (avsnitt 5.3). Givet analysen av Spec, IP som en A'-position i äldre fornsvenska följer också att flyttningen av subjektet från baspositionen i verbfrasen tidigare motiverades av pragmatiska faktorer. Jag griper mig därför an frågan om vilken pragmatisk faktor som kan ha varit avgörande för att motivera flyttning till Spec, IP under företrädesvis äldre fornsvensk tid (avsnitt 5.4). I detta avsnitt knyter jag också an till tidigare forskning om fundamentstrukturen i fornsvenska (se t.ex. Wollin 1983). Slutligen sammanfattar jag min diskussion och ger inom ramen för princip- och parameterteorin en formaliserad beskrivning som utgår från att Spec, IP kan betraktas som en A'-position i äldre fornsvenska (avsnitt 5.5). Givet denna formaliserade beskrivning skiljer sig äldre fornsvenska från modern svenska endast genom att det otolkbara subjektsdraget i IP saknar EPP. På denna till synes marginella skillnad för jag först och främst tillbaka de friare möjligheterna till subjektutelämning, men jag diskuterar också de vidare konsekvenserna av den analys som jag har presenterat i detta kapitel.

5.1 Informationsstruktur: centrala begrepp och teoretisk förankring

I centrum för den språkvetenskapliga forskning som bedrivs ur en informationsstrukturell infallsvinkel står frågan hur olika språkliga och icke-språkliga medel används för att organisera satsens eller textens information så att bestämda delar träder fram, medan andra får stå tillbaka. Inom ramen för den syntaktiska variation som ett visst språk tillåter kan satsens led ordnas så att dess information organiseras på olika sätt. Möjligheterna att realisera olika led i Spec, CP är ett exempel på sådan syntaktisk variation i svenska där informationsstrukturen har avgörande inflytande, vilket här illustreras i exempel (5.1) respektive (5.2):

(5.1) [Spec, CP Maria] reste dit.

(5.2) [Spec, CP Dit] reste Maria.

Satserna i exempel (5.1) respektive (5.2) ovan kan sägas vara likvärdiga i den meningen att de båda har samma uppsättning av satsled och samma propositionella innehåll. Informationen i de båda satserna är emellertid organiserad på olika sätt. I exempel (5.1) bildar subjektet, *Maria*, utgångspunkten för predikationen, medan den resterande delen av satsen, det finita verbet och adverbialiet, utgör utsagan om denna utgångspunkt. I exempel (5.2) bildar däremot adverbialiet, *dit*, utgångspunkten för predikationen, och i utsagan om denna utgångspunkt ingår istället det finita verbet och subjektet. I båda fallen är det möjligt att göra en uppdelning i två delar av den information som uttrycks i satsen: en del utgör utgångspunkten för predikationen, medan den andra delen består av en utsaga om denna utgångspunkt. En mängd olika termer har föreslagits för att beteckna denna tvådelning. För utgångspunkten har termer som *tema*, *topik*, *presupposition* och *psykologiskt subjekt* myntats, medan termer som *rema*, *kommentar*, *fokus* och *psykologiskt predikat* har använts för benämningen av utsagan.

I flera analyser har det också föreslagits att satsens information organiseras på olika nivåer (se t.ex. Dahl (1974) som argumenterar för en uppdelning på två nivåer). Bühler (1934) urskiljer en modell med tre centrala perspektiv i kommunikationssituationen, och på grundval av denna modell föreslår Molnár (1991) en uppdelning av satsens

information på tre självständiga, men samverkande, nivåer: framställningsnivån (motsvarande ty. *Darstellung* i Bühlers modell), mottagarnivån (motsvarande ty. *Appell* i Bühlers modell) och sändarnivån (motsvarande ty. *Ausdruck* i Bühlers modell). På den första nivån, framställningsnivån, delas satsens information upp i kategorierna *topik* respektive *kommentar*, där *topik* kan definieras som utgångspunkten för predikationen (se vidare Molnár 1991:41 ff.), medan termen *kommentar* svarar mot predikationen om denna utgångspunkt (Molnár 1991:58). På den andra nivån, mottagarnivån, ställs *tema*, den information som är given för mottagaren, i relation till *rema*, den information som är ny för mottagaren, och på sändarnivån sker en uppdelning i *fokus* respektive *bakgrund*, där termen *fokus* svarar mot den information i satsen som sändaren framhäver (Molnár 1991:58). De olika nivåerna och deras begreppspar åskådliggörs i figur 11 nedan. I det prototypiska fallet korrelerar de tre nivåerna på det sätt som demonstreras i exempel (5.3) nedan, men så måste inte nödvändigtvis vara fallet (se vidare Molnár 1991:60–70).

Framställningsnivå:	topik – kommentar
Mottagarnivå:	tema – rema
Sändarnivå:	fokus – bakgrund

Figur 11. Informationsstrukturens tre nivåer (efter Molnár 1991:58)

(5.3)	[Har du hört någonting från Maria?]
Maria	reste till London igår.
Topik	Kommentar →
Tema	Rema →
Bakgrund	Fokus →

Särskilt kategorierna *topik* respektive *fokus* har uppmärksamrats inom teoretisk lingvistik, och i synnerhet för topikbegreppet har ett antal olika definitioner föreslagits. Enligt Reinhart (1982:5) är det bland dessa olika definitioner möjligt att urskilja två olika huvudgrupper: *topik* kan dels definieras som det satsen utsäger något om, dels som känd eller given information i kontexten. En delvis annorlunda topikdefinition föreslås av Chafe (1976:50 f.) som argumenterar för att satsens topik snarast ger ramen för predikationen: "Typically, it would seem, the topic sets a spatial, temporal, or individual framework within which the main predication holds" (Chafe 1976:50). Den ena definitionen behöver

dock inte nödvändigtvis utesluta den andra. Både Molnár (1991:183 ff.) och Jacobs (2001) accepterar sådana uttryck som ger ramen för predikationen som topiker, utan att fördenskill exkludera att också det som satsen påstår något om kan betraktas som topik.⁷⁸ Molnár (2006:207) understryker att såväl sådana uttryck som ger ramen för predikationen som det som satsen påstår något om innebär en begränsning i pragmatisk bemärkelse av utsagens domän, och hon visar därmed på en gemensam nämnare för de båda typerna av topik: "Topics serve, namely, in one sense or another to optimally restrict the domain of the main predication in the sentence drawing the speech participants' attention to a certain entity." En sådan vidare topikdefinition kommer jag också att ansluta mig till här, och jag kommer i fortsättningen att reservera termen *ramtopik* för att särskilt avgränsa den typ av topik som ger ramen för predikationen från den typ av topik som uttrycker det som satsen påstår något om.

Tidig forskning om informationsstruktur intresserade sig framför allt för kognitiva och kommunikativa aspekter i talsituationen. Denna inriktning avspeglar sig dels i termer som *psykologiskt subjekt* och *psykologiskt predikat* (visavi *grammatiskt subjekt* och *grammatiskt predikat*), introducerade under slutet av 1800-talet (Paul 1909:124 ff.; Gabelentz 1875), dels i den s.k. *Pragskolans* funktionella satsperspektiv. På senare tid har dock forskningen om informationsstruktur i allt högre utsträckning knutits till de grammatiska uttrycksmedlen (fonologiska, morfologiska, syntaktiska och semantiska). Även om forskningsfokus har kommit att förflyttats till att behandla grammatiska uttrycksmedel innebär det dock inte per automatik att informationsstrukturen måste betraktas som en inherent del av grammatiken. Informationsstrukturens teoretiska förankring i det grammatiska systemet är en komplex fråga som åtminstone delvis är relaterad till diskussionen huruvida de formella respektive funktionella aspekterna av språket som system utgör självständiga, autonoma domäner eller inte (jfr Newmeyer 1998:55–77).

Också inom nyare teoretisk syntaxforskning har begrepp som *topik* och *fokus* kommit att integreras i det grammatiska systemet. I en generativ grammatikmodell har grammatiken till uppgift att ge ramarna för vad som är möjligt, medan frågan hur en viss sats ser ut i en viss kontext istället ofta betraktas som avhängig av utomgrammatiska faktorer (jfr Falk 1997:10). De funktionella respektive formella aspekterna av

⁷⁸ Se även Reinhart 1982:4.

språket som system anses utgöra separerade, autonoma domäner, och medan de formella aspekterna har stått i centrum för forskningen inom denna teoretiska ram har de utomgrammatiska faktorerna, som t.ex. frågan hur satsens information organiseras, tidigare till stor del fallit utanför det egentliga forskningsområdet. På senare tid har det emellertid skett en förändring på denna punkt, och Rizzi (1997) föreslår en modell av satsstrukturen där CP splittras i ett antal funktionella projektioner – avsedda bland annat för topik och fokus – och i ett sådant system följer t.ex. topikalitet av särskilda strukturella positioner i X'-systemet (se t.ex. Rizzi 1997:285 f.). Även om den generativa grammatiken på detta sätt har kommit att intressera sig för de pragmatiska kategoriernas grammatiska korrelat innebär det inte med automatik att kategorier som topik och fokus måste betraktas som inherent grammatiska. Givet att de funktionella respektive formella aspekterna av språket som system utgör separerade, självständiga domäner kan de istället betraktas som inherent pragmatiska enbart realiserade genom olika grammatiska uttrycksmedel, som t.ex. ett särskilt morfem eller en särskild placering i satsen (se t.ex. Molnár 1991).

Att utreda informationsstrukturens teoretiska förankring mer ingående är i sig en omfattande forskningsuppgift, och här måste jag därför begränsa mig till att presentera huvudlinjerna av de uppfattningar som jag ansluter mig till. I linje med Motsch, Reis & Rosengren (1990) utgår jag från två antaganden: dels att grammatik och pragmatik utgör olika autonoma domäner med ett systematiskt ömsesidigt beroende (t.ex. realiserar de pragmatiska funktionerna via den grammatiska strukturen), dels att pragmatiken är en del av den språkliga kompetensen. Vidare utgår jag i linje med Molnár & Järventausta (2003) från att informationsstrukturen utgör en del av den pragmatiska domänen. Under förutsättning att grammatik och pragmatik utgör autonoma domäner kommer informationsstrukturen därmed också att vara oberoende av det grammatiska systemet. Pragmatiken är också skild från semantiken; medan informationsstrukturen är en del av en autonom domän, pragmatiken, är semantiken en del av en annan autonom domän, grammatiken.

5.2 Sambandet mellan syntax och informationsstruktur

Redan under mitten av 1800-talet uppmärksammades det att informationsstrukturens inflytande på organisationen av ledföljden kunde variera mellan olika språk (se É. Kiss 1995:3 f. för vidare referenser). Knappt hundra år senare kom frågan på nytt att aktualiseras genom att Hockett (1958:201 ff.) pekade på att den syntaktiska kategorin subjekt ofta sammanfaller med den pragmatiska kategorin topik i de europeiska språken, medan så inte är fallet i ett språk som kinesiska. I en typologi, föreslagen av Li & Thompson (1976), återkommer samma grundidé: språk som organiserar ordföljden utifrån syntaktiska kategorier benämns *subjektprominenta*, medan de språk i vilka pragmatiska kategorier som topik och kommentar istället är avgörande betecknas *topikprominenta*. Det är dock inte fråga om någon binär parametrisk indelning, utan subjektprominens respektive topikprominens ska snarast betraktas som ytterpoler på en skala mellan vilka graden av subjektprominens respektive topikprominens kan variera.

Distinktionen mellan subjekt- och topikprominens är inte enbart av relevans i ett synkroniskt perspektiv även om Li & Thompson (1976) i första hand diskuterar subjektprominens respektive topikprominens ur denna infallsvinkel. De behandlar dock även kortfattat typologins diakroniska implikationer, och på basis av denna syntaktiska typologi kan de nordiska språken sägas ha utvecklats från en högre grad av topikprominens till en högre grad av subjektprominens (se t.ex. Håkansson 2006; Rosén 1991). Den diakroniska aspekten av Li & Thompsons (1976) typologi framstår emellertid som mindre väl underbyggd och har blivit föremål för en omfattande kritik (se t.ex. Breivik 1984). Typologiska begrepp som *subjekt-* respektive *topikprominens* är också svåra att definiera, vilket gör att förklaringsvärdet hos en beskrivning av syntaktisk förändring som tar sin utgångspunkt i denna typologi kan ifrågasättas. Utifrån en kausal förklaringsstradition framstår det snarast som nödvändigt att försöka identifiera förändringens orsak, vilket Lightfoot (1979:385–405), som i ett mer generellt perspektiv diskuterar förklaringsvärdet hos typologiska förändringar, också framhåller: "positing a typological shift does not constitute an explanation for the various changes" (Lightfoot 1979:391).

Inom den generativa grammatiken spelade relationen mellan syntax och informationsstruktur länge en marginell roll. Först med introduktionen av princip- och parameterteorin under början av 1980-talet kom, som jag beskrev i kapitel 2, fokus för den forskning som bedrevs utifrån en generativ ansats att förflyttas från att beskriva regelsystem för enskilda språk till att jämföra olika språk i sökandet efter universella principer. Därmed kom också språk med friare ledföljd att uppmärksammas av generativa grammatiker. Denna friare ledföljd fördes inom tidiga versioner av princip- och parameterteorin tillbaka på en särskild parameter som reglerade huruvida satsstrukturen i ett visst språk var *konfigurationell* eller *icke-konfigurationell* (Chomsky [1981] 1982a:127–135). De konfigurationella språken deriverades med utgångspunkt från en hierarkisk satsstruktur i vilken positionen i strukturen var avgörande för den syntaktiska funktionen, medan satsstrukturen i icke-konfigurationella språk antingen inte ansågs följa X'-teorin (Chomsky [1981] 1982a:129) eller enbart ansågs ha en X'-nivå (Hale 1983:10). Speas (1990) visade emellertid att det också i språk med friare ledföljd fanns skäl att anta hierarkiska frässtrukturer, och inom senare varianter av princip- och parameterteorin verkar denna analys vara allmänt accepterad (jfr Rögnvaldsson 1995:21).

Inom nyare varianter av princip- och parameterteorin är det inte nödvändigt att anta en särskild parameter som reglerar huruvida satsstrukturen i ett visst språk är konfigurationell eller icke-konfigurationell, utan istället är, som É. Kiss (1995:4) framhåller, distinktionen mellan topikprominenta respektive subjektprominenta språk avhängig av vilket argument som obligatoriskt måste lämna verbfrasen. Inom princip- och parameterteorin är det idag vedertaget att subjektet har sin basposition i verbfrasen enligt den s.k. *VP-interna subjektshypotesen* (se vidare Koopman & Sportiche 1991).⁷⁹ Givet denna hypotes skiljer sig inte flyttningen av subjektet från baspositionen i verbfrasen från flyttningen av andra typer av argument:

The base-generation of the subject inside the VP has lead to the recognition of Subject Movement as a transformation similar to

⁷⁹ Subjektets basposition i verbfrasen är dock inte identisk för alla verb utan avhängig av verbtypen: subjekt till agentiva verb antas ha sin basposition i verbfrasens specificerare, medan subjekt till icke-ackusativa och passiva verb antas ha sin basposition i verbfrasens komplement (Platzack 1998a:114 ff.). Som Platzack (1998a:121 ff.) påpekar kan subjektet också ha sin basposition i en verbfras, adjektivfras eller prepositionsfras som i sin tur utgör komplement i verbfrasen.

Topicalization; and as a result of this, subject-prominent and topic-prominent languages can be viewed now as differing in whether their sentence structure is derived by externalizing the grammatical subject, or by externalizing an arbitrary argument. (É. Kiss 1995:4)

En liknande analys gör Holmberg & Nikanne (2002:78) som påpekar att ett språk kan betraktas som subjektprominent när subjektet alltid måste flytta ut ur verbfrasen i en aktiv sats. I ett topikprominent språk behöver därmed inte subjektet med nödvändighet lämna verbfrasen, utan istället kan det satsled som har status som topik extraheras ur verbfrasen. Som framgår av exempel (5.4) behöver inte subjektet flytta ut ur verbfrasen i finska, utan ledföljden kan istället utnyttjas för att uttrycka informationsstrukturella aspekter:

- (5.4) a. Graham Greene on kirjoittanut tämän kirjan.
Graham Greene har skrivit denna bok
- b. Tämän kirjan on kirjoittanut Graham Greene.
denna bok har skrivit Graham Greene
'Denna bok har skrivits av Graham Greene'

(Holmberg & Nikanne 2002:78)

I ett topikprominent språk är syntaktisk funktion därmed inte avgörande för huruvida ett argument i verbfrasen måste lämna sin basposition eller inte, utan flyttningen ut ur verbfrasen kan snarare betraktas som pragmatiskt motiverad.

5.3 Subjektspositionens egenskaper

Som jag visade i föregående avsnitt kan distinktionen mellan subjektvisavi topikprominenta språk inom ramen för princip- och parameterteorin beskrivas som en effekt av huruvida flyttningen av argument från baspositionen i verbfrasen motiveras av pragmatiska eller syntaktiska funktioner. Med utgångspunkt i den analys som Faarlund (2003) gör av fornländska ska jag i detta avsnitt söka visa att flyttningen till Spec, IP, som i modern svenska motiveras av syntaktisk funktion, i äldre fornsvenska var avhängig av pragmatiska faktorer. Spec, IP kan därmed betraktas som en A'-position i äldre fornsvenska.

5.3.1 Subjektspositionen i fornisländska: Faarlund 2003

I sin översikt av satsledsföljden i de nordiska medeltidslagarna skriver Nils Jörgensen (1987:157): "Sammanfattningsvis är det uppenbart att principen om satsdelsfunktion inte är den enda styrande principen, utan den lämnar åtskilliga möjligheter öppna för variation, en variation som till stor del styrs av följande princip [principen om informativ vikt]." En liknande tolkning gör Faarlund (2003) som inom ramen för en generativ grammatikmodell argumenterar för att fixeringen av de nordiska språkens ursprungligen relativt fria ledföljd kan betraktas som en effekt av att flyttningen i allt högre utsträckning har övergått från att vara pragmatiskt motiverad till att motiveras av syntaktisk funktion: "there has been a reanalysis taking place of the characterization of a movement operation, from being more pragmatically conditioned to being more grammatically conditioned" (Faarlund 2003:130). Som ett exempel på en sådan förändring nämner Faarlund (2003:132) flyttningen av subjektet till den kanoniska subjektspositionen i I-domänen som enligt honom motiverades av pragmatiska faktorer i fornisländska till skillnad från i modern norska där motsvarande flyttning istället är avhängig av den syntaktiska funktionen.⁸⁰ Den kanoniska subjektspositionen i I-domänen kan således betraktas som en A'-position i fornisländska (Faarlund 2003:132).

Faarlund (2003:131 ff.) för tillbaka ett antal subjeksrelaterade fenomen på denna distinktion mellan pragmatiskt och syntaktiskt motiverad flyttning. För det första menar Faarlund att den kanoniska subjektspositionen i I-domänen tidigare också kunde innehålla led med andra syntaktiska funktioner, som t.ex. objekt eller adverbial (se exempel (5.5)):

- (5.5) a. ok finna hann aðrir menn á djúpi
och finner honom andra män på djup
'och om andra män finner det på djupt vatten'
- b. sem nú hefir þú upp tekit
som nu har du upp tagit
'som du nu har tagit upp'

(Faarlund 2003:132)

⁸⁰ Faarlund (2003) utgår från en mer elaborerad satsmodell än jag och splittrar IP i ett antal olika funktionella kategorier. Enligt Faarlund (2003:131) är Spec, AgrP den kanoniska positionen för subjektet.

För det andra visar Faarlund att den kanoniska subjektspositionen i I-domänen, till skillnad från i modern norska, kan vara tom i fornisländska (se exempel (5.6)), och för det tredje pekar han på att subjektet kan förekomma i fler strukturella positioner i fornisländska i jämförelse med modern norska (se exempel (5.7)):

(5.6) þar heitir nú Óðinsey í Fjóni (Faarlund 2003:134)
där heter nu Odense i Fyn
 'Där heter [det] nu Odense på Fyn'

(5.7) hana hafði átt fyrr þóroddr sonr Tungu-Odds
henne hade ägt förr Thorodd son Tungu-Odds
 'Hon hade blivit gift med Thorodd, Tungu-Odds son'
 (Faarlund 2003:135)

Faarlund (2003:135) argumenterar för att förlusten av verb-kongruensen inte har varit avgörande för subjektstvångets uppkomst, utan han framhåller istället att denna förändring är ett resultat av grammatikalisering:

The change from a non-obligatory nominative somewhere in the sentence to an obligatory subject in Spec-AgrP does therefore not seem to follow from a need for clarity or disambiguation after the loss of verb agreement. The introduction of an obligatory subject in Spec-AgrP is due to grammaticalization.

Även om Faarlund (2003:134) framhåller att förändringen mot subjektstvång i första hand inte involverar de referentiella subjekten, vill jag påstå att distinktionen mellan pragmatiskt och syntaktiskt motiverad flyttning kan vara av relevans i ett mer generellt perspektiv när det gäller att fastställa orsakerna till att möjligheten till subjektсутelämning har begränsats.

Som jag nämnde ovan har den subjektсутelämning som förekommer i modern svenska inom ramen för princip- och parameterteorin kunnat knytas till Spec, CP då det är genom denna A'-position som pragmatiska betydelser antas vara realiserade i språk som svenska, och följaktligen kopplas också satsens information till den omgivande kontexten via denna position (Mörnsjö 2002:10 ff.; Platzack 1998a:96 ff.). Subjektspositionen, Spec, IP, måste däremot betraktas som en A-position i modern svenska då satsledsfunktionen motiverar flyttningen

till denna position (se vidare Platzack 1998a:87). Så behöver dock inte alltid ha varit fallet i tidigare skeden av de nordiska språkens historia. I fornisländska kan den kanoniska subjektspositionen i I-domänen också analyseras som en A'-position eftersom flyttningen till denna position, enligt Faarlund (2003:131 ff.), var pragmatiskt motiverad. Denna position kommer därmed också att utmärkas av liknande egenskaper som Spec, CP i modern svenska.

Vi väntar oss följaktligen att referentiella subjekt bör kunna utelämnas från I-domänen i äldre isländska på samma sätt som från C-domänen i modern isländska (se vidare Sigurðsson 1989:145 ff.). Denna prediktion är också riktig; som jag visade i avsnitt 3.3 ovan, kan referentiella subjekt utelämnas såväl i subjektslösa huvudsatser med fundament som subjektslösa bisatser i äldre isländska. I dessa fall kan det referentiella subjektet också antas vara utelämnat från Spec, IP (jfr diskussionen i avsnitt 4.4.3). Dessa exempel repeteras här nedan som (5.8) och (5.9):

- (5.8) ok þá skar Rögnvaldr jarl hár hans, en aðr
och då klippte Rögnvaldr jarl hár hans, men tidigare
 hafði verit úskorit ok úkembt 10 vetr (HKR:65)
hade varit oklippt och okammat 10 vintrar
 'och då klippte Rögnvaldr jarl hans hár, men tidigare hade [det]
 varit oklippt och okammat i 10 år'
- (5.9) Scegit var sva sitt at la i kniam honom. (ÓL:163)
skägget var så långt att låg i knäna honom
 'skägget var så långt att [det] låg i knäet på honom'

5.3.2 Spec, IP som A'-position i äldre fornsvenska?

I ett subjektprominent språk, som modern svenska, avgör syntaktisk funktion vilket argument som måste flytta ut ur verbfrasen eftersom subjektet som externt argument måste lämna baspositionen i verbfrasen och flytta till eller via subjektspositionen, Spec, IP, på det sätt som framgår av exempel (5.10). Om subjektet kvarstår i verbfrasen ger detta däremot ett ogrammatiskt resultat (se exempel (5.11)):

- (5.10) a. Denna bok kan Graham Greene ha skrivit.

- b. [_{CP} Denna bok_j [_{C°} kan_v] [_{IP} Graham Greene_i [_{I°} t_v] [_{VP} t_v [_{VP} ha [_{VP} t_i skrivit t_j]]]]]]

(5.11) a. * Denna bok kan ha Graham Greene skrivit.

- b. [_{CP} Denna bok_j [_{C°} kan_v] [_{IP} Ø [_{I°} t_v] [_{VP} t_v [_{VP} ha [_{VP} Graham Greene skrivit t_j]]]]]]

Även om flyttningen av subjektet till Spec, IP motiveras av syntaktiska faktorer i modern svenska kan det enligt min mening finnas skäl att anta att motsvarande flyttning reglerades av pragmatiska faktorer i tidigare skeden av svenskans historia. Med utgångspunkt i den analys som Faarlund (2003) gör av fornisländska skulle således Spec, IP ha förändrats till en A-position också i svenskans historia från att tidigare ha haft status som A'-position.

Av ett sådant antagande följer – precis som Faarlund (2003:132) har visat för fornisländskans del – att Spec, IP bör kunna innehålla även andra typer av satsled än subjekt i äldre fornsvenska. Vid en första anblick verkar så också vara fallet. Som framgår av exempel (5.12) är det också i fornsvenska möjligt att belägga den ledföljd som Faarlund (2003) använder för att visa att den kanoniska subjektspositionen i I-domänen kan innehålla även andra typer av satsled än subjekt:⁸¹

- (5.12) a. þa uildi iæc slikum rætti. vna *sum nu*
då ville jag sådan rätt vara-nöjd-med som nu
föræ. iak. þær fram. (ÄVgL:VS, 4)
före jag där fram
 'Då ville jag nöja mig med sådan rätt som jag nu bjuder dig'
- b. ... sum nu havir. iak taltt. (ÄVgL:GB, 7)
som nu har jag räknat
 '... som jag nu har räknat'

⁸¹ Den ledföljd som exemplifieras i (5.12) är dock inte särskilt frekvent förekommande i äldre fornsvenska. Enligt Jörgensen (1987:130) finns det i de nordiska medeltidslagarna enbart "enstaka fall med inversion vid andraplatsplacerat verb" i bisatser.

efter infinit verb och som kil i subjektslösa bisatser.” De subjektliknande egenskaperna tillkommer således inte de oblika leden positionellt, utan är istället, enligt Falk (1997:43), en följd av att det oblika ledet är ”det tematiskt och syntaktiskt mest prominenta ledet”.

Inte heller vad beträffar kilkonstruktionen är den syntaktiska analysen självklar. Det föreligger, som Holmberg (2000:453 ff.) visar, två etablerade analyser: det kilade ledet kan antingen antas ha flyttat till Spec, IP (se strukturen i (5.15 a)), eller analyseras som adjungerat till I° (se strukturen i (5.15 b)):

- (5.15) a. $[_{CP} [_{C^{\circ}} \text{sum}] [_{IP} \text{cristin}_i [_{I^{\circ}} \text{war}_v] [_{VP} t_v t_i \text{i sweriki}]]]$
 b. $[_{CP} [_{C^{\circ}} \text{sum}] [_{IP} \emptyset [_{I^{\circ}} \text{cristin}_i \text{war}_v] [_{VP} t_v t_i \text{i sweriki}]]]$

Sammantaget verkar det således vara svårt att med utgångspunkt i satsens linjära ordningsföljd avgöra huruvida Spec, IP verkligen kan betraktas som en A'-position i äldre fornsvenska, även om förekomsten av hela fraser som kil (se exempel (5.16)) möjligen talar för att kilkonstruktionen ska analyseras som flyttning till Spec, IP (se vidare Holmberg 2000):⁸²

- (5.16) a. ... mæn i girklandi sitær (ÄVgL: AB, 12)
 medan i Grekland sitter
 '... medan [han] sitter i Grekland'
 b. ... som breffuit baro fram (DI:10)
 som brevet bar fram
 '... som bar fram brevet'

Samtidigt är det inte bara på grundval av vilka typer av satsled som kan flytta till en viss position som A-positioner kan skiljas från A'-positioner, utan en ytterligare skillnad är att satsled som subjekt och objekt enbart kan basgenereras i A-positioner. Som jag tidigare har framhållit kan Spec, IP i modern svenska betraktas som en A-position (Platzack 1998a:87), och i denna position antas icke-referentiella subjekt vara basgenererade. Om Spec, IP hade status som A'-position i äldre

⁸² Enligt Falk (1993a:180 f.) är det tämligen ovanligt att hela fraser kan uppträda som kil i äldre svenska: "The great majority of examples found has preposed heads. There are however some exceptions." Som sådana undantag redovisar Falk bland annat exempel (5.16 b).

fornsvenska borde detta innebära att det inte finns någon strukturell position där formella subjekt kan basgenereras.

Varho (1995) visar i en ingående studie av existentialsatser att expletivt *det* spelar en högst marginell roll i fornsvenska.⁸³ I sammanlagt 1 454 äldre fornsvenska existentialsatser har Varho (1995:118 f.) noterat 9 fall av expletivt *det*. Av dessa är dock 8 placerade i satsinitial ställning, och det kan inte uteslutas att *det* i icke-referentiell användning också kunde basgenereras i Spec, CP i fornsvenska på ett sätt som påminner om situationen i modern isländska. Som Sigurðsson (1989:164 f.) visar kan subjektstatusen hos *það* diskuteras eftersom *það* har begränsade placeringsmöjligheter och inte kan förekomma i subjektspositionen i IP i isländska (se exempel (5.17) nedan). Istället antar Sigurðsson att detta led basgenereras som platshållare i Spec, CP:

- (5.17) a. Í Reykjavík rignir (*það) oft. (Thráinsson et. al 2004:287)
 i Reykjavík regnar det ofta
 'I Reykjavík regnar det ofta'
- b. Í gær var (*það) dansað á skipinu.
 i går var det dansat på skeppet
 'I går dansades det på skeppet'

(Holmberg & Platzack 1995:100)

Därmed återstår enbart ett fall av expletivt *det* i Varhos (1995) äldre fornsvenska material som kan antas vara basgenererat i Spec, IP.⁸⁴ Detta exempel återges nedan i (5.18):

⁸³ Att expletivt *det* är sällsynt i äldre fornsvenska framgår också av Jörgensens (1987) undersökning av syntaxen i de nordiska medeltidslagarna. Jörgensen (1987:134 f.) har i sin undersökning endast påträffat ett fall av *det* som inte är satsanteciperande:

(i) e. hwar þæt liggær. utæn tomtæ ra. ærræt lik ok
 evar det ligger utom bytomternas râmärken ærræt lik och
 undæt. (UL:MB, 8)
 sårat
 'Evar det ligger utom bytomternas râmärken ett lik med ärr och
 sår ...'

⁸⁴ I det yngre fornsvenska materialet förekommer expletiva subjekt visserligen i allt högre grad (Varho 1995:170), men fortfarande nästan uteslutande med satsinitial placering. Varho (1995:145) har dock antecknat två exempel på formella subjekt i mittfältet i profan prosalitteratur.

- (5.18) Nu ær þæt kolsuarf brinder inne maþær ok kona ok
nu är det kololycka brinner inne man och hustru och
 barn þera (FrÖgL:2)
barn deras
 'Nu är det en kololycka om en man och en hustru och deras barn
 brinner inne'

I detta fall kan det dock ifrågasättas om *þæt* är att betrakta som ett icke-referentiellt subjekt eftersom det förekommer tillsammans med ett kopulaverb (*ær*) och en nominalfras (*kolsuarf*) som inte specificeras av någon relativsats.⁸⁵ Som Falk (1993a:233 f.) påpekar svarar *det* i denna användning i vissa fall närmast mot ett referentiellt *detta*, och en sådan analys stöds i detta fall också av att Holmbäck & Wessén (1933:126) väljer att översätta *þæt* med *detta*.

Det begränsade bruket av expletivt *det* i äldre fornsvenska existentialsatser verkar således ge stöd åt mitt antagande att Spec, IP kan betraktas som en A'-position i äldre fornsvenska.

Icke-referentiella subjekt kan emellertid inte bara uppträda i existentialsatser utan också vid nollställiga predikat. Även i denna användning förekommer dock *det* mycket sporadiskt i äldre fornsvenska. Falk (1993a:194) har i Fornsvenska legendariet sammanlagt noterat 4 exempel på utsatt *det*. Av dessa exempel kommer endast ett från Codex Bureanus, den handskrift som ligger till grund för den utgåva som jag har excerperat, medan de övriga härrör från den yngre handskriften Codex Bildstenianus.⁸⁶ Exemplet från Codex Bureanus återges i (5.19):⁸⁷

⁸⁵ Till skillnad från expletivt *það* kan som framgår av exempel (i) nedan *það* i denna användning också förekomma i subjektspositionen i isländska (se vidare Holmberg & Platzack 1995:100), vilket ytterligare talar för att *þæt* i detta fall inte ska betraktas som ett icke-referentiellt subjekt.

(i) Um haustið var (það) fullreynt, að hann stæli.
om hösten var det klart-bevisat att han stal
 'Om hösten var det klart bevisat att han stal'

(Holmberg & Platzack 1995:100)

⁸⁶ Tack till Cecilia Falk som har ställt sitt äldre fornsvenska material till mitt förfogande.

⁸⁷ Naturligtvis kan det inte uteslutas att bisatsen i detta fall har en underliggande huvudsatsstruktur och att *þæt* därmed är placerat i Spec, CP på samma sätt som *nu* i exempel (5.12) ovan.

- (5.19) ... at þæt flytar litet þa varen varþar (LEG:142)
 att det flyter litet då oåren bliver
 '... att det flyter litet när det blir oår'

Det kan således konstateras att *det* förekommer ytterst sparsamt i icke-referentiell användning i äldre fornsvenska och nästan uteslutande uppträder i en satsinitial position. Detta faktum ger enligt min mening gott stöd för analysen att Spec, IP kan betraktas som en A'-position i äldre fornsvenska, även om det på grundval av den linjära ordningsföljden är svårt att finna otvetydiga exempel som visar att också andra satsled än subjekt kunde förekomma i Spec, IP i äldre fornsvenska.

5.3.3 Sammanfattning

I detta avsnitt har jag med utgångspunkt i den analys som Faarlund (2003) gör av fornisländska argumenterat för att Spec, IP ska betraktas som en A'-position i äldre fornsvenska. Jag har vidare argumenterat för att distinktionen mellan A- och A'-positioner är avgörande för möjligheten att utelämnat referentiella subjekt, och under förutsättning att denna analys är riktig är det Spec, IP:s status som A'-position som möjliggör utelämnandet av referentiella subjekt från huvudsatser med fundament och bisatser i svenskans tidigare skeden.

5.4 Flyttning till Spec, IP: pragmatiska faktorer

Till grund för analysen i föregående avsnitt av Spec, IP som en A'-position i äldre fornsvenska låg den undersökning som Faarlund (2003) gör av fornisländska. Enligt denna analys är Spec, IP knuten till pragmatiska funktioner i äldre fornsvenska på samma sätt som Spec, CP är i modern svenska. Tyvärr diskuterar dock inte Faarlund vilken pragmatisk faktor som kan ha motiverat flyttningen till I-domänen i fornisländska, utan han nämner endast att den "is conditioned by discourse functional or possible coding properties (such as the lack of weight or complexity)" (Faarlund 2003:132). I detta avsnitt ska jag därför närmare behandla pragmatiska faktorer i syfte att utreda hur flyttningen till Spec, IP tidigare kan ha motiverats i svenskans historia.

5.4.1 Spec, CP i modern svenska

Inom princip- och parameterteorin har Spec, CP en särskild funktion för att uttrycka pragmatiska betydelser eftersom flyttningen till denna position inte motiveras av syntaktisk funktion. Istället är pragmatiska faktorer avgörande för innehållet i denna position. En vänsterperifer placering i satsen har sedan länge ansetts utgöra ett starkt syntaktiskt korrelerat för topikalitet bland världens språk (jfr Gundel 1988:223; Li & Thompson 1976:465). Detta till trots kan ändå inte Spec, CP betraktas som en strukturell topikposition, även om pragmatiska faktorer spelar en avgörande roll för innehållet i denna position. En strukturell topikposition bör enbart kunna innehålla topikala led, och någon sådan begränsning föreligger inte vad beträffar Spec, CP i modern svenska. Givet den topikdefinition som jag har anslutit mig till ovan (se avsnitt 5.1) är referens ett grundläggande krav på det element som satsen i övrigt påstår något om (se t.ex. Dahl 1974:7), och bristen på referens diskvalificerar därmed bland annat satsadverbial, interrogativa led och expletiva subjekt som topiker. I modern svenska kan dock Spec, CP med några undantag⁸⁸ rymma sådana led, vilket framgår av exempel (5.20):

- (5.20) a. [Spec, CP *Eventuellt*] ska hon resa bort nästa vecka.
b. [Spec, CP *Vem*] bär egentligen ansvaret för detta beslut?
c. [Spec, CP *Det*] är alltid någon där.

Även om Spec, CP⁸⁹ i det omarkerade fallet innehåller led med topikstatus kan också led som uttrycker andra informationsstrukturella betydelser förekomma i denna position, och som illustreras i exempel

⁸⁸ Sådana undantag utgör modala satsadverbial (som *allt*, *då*, *för all del*, *förstås*, *ju*, *nödvändigtvis*, *till äventyrs*, *typiskt*, *verkligen* och *väl*), konjunktionella satsadverbial (som *också* och *även*) samt fokuserande satsadverbial (som *bara*, *blott* och *endast*) (SAG 4:99, 126, 159).

⁸⁹ Det är däremot naturligtvis tänkbart att CP enbart ska betraktas som ett samlingsbegrepp och att C-domänen också i svenskan kan splittras upp i flera olika funktionella projektioner enligt den modell som Rizzi (1997) föreslår. Även om det inte avspeglas i ledföljden är det således möjligt att C-domänen kan innehålla särskilda positioner för olika pragmatiska funktioner. För svenskans del verkar det dock inte finnas skäl för att anta särskilda fraser för olika pragmatiska funktioner. Såväl Platzack (1998b) som Stroh-Wollin (2002) har föreslagit analyser som splittrar C-domänen i flera funktionella projektioner, men varken Platzack eller Stroh-Wollin urskiljer särskilda fraser för topik eller fokus.

(5.21) kan t.ex. fokuserade led uppträda i Spec, CP. Sammantaget tyder detta på att Spec, CP knappast kan betraktas som en topikposition i modern svenska.

- (5.21) [Vem har köpt ny bil?]
 [_{Spec, CP} *PEter*] har köpt ny bil.⁹⁰
 Fokus → Bakgrund →

Istället utnyttjas Spec, CP i modern svenska snarast i textstrukturerande syfte (jfr Engdahl 1999:103) eftersom led i denna position kan svara mot olika pragmatiska funktioner. Molnár (2003) presenterar en analys som visar på en gemensam egenskap hos de ovan nämnda pragmatiska funktionerna genom att argumentera för att det finns en stark universell tendens att utnyttja satsens vänsterperiferi för att etablera kohesion i kontexten. Enligt Molnár (2003:235 f.) utmärks satsens vänsterperiferi av *kohesionstväng* (eng. *C-constraint*), och det är detta kohesionstväng som reglerar innehållet i satsens inledande positioner. Molnár (2003:235) antar vidare att detta kohesionstväng kan realiseras genom ett särskilt syntaktiskt särdrag, *C* (eng. *C-feature*), som kan anta antingen ett positivt eller negativt värde. Om särdraget antar ett positivt värde kan det enligt Molnár (2003:235) specificeras antingen genom kontinuitet (eng. *C-continuity*) eller genom kontrast (eng. *C-contrast*): "While 'C-continuity' refers to identity or similarity of entities [...], 'C-contrast' means non-identity of entities [...], but relatedness to an identical set or scale." Kohesion kan således inte enbart etableras med hjälp av topikala led, utan kontrast spelar också en avgörande roll i detta sammanhang genom att kontrasterande led delar egenskaper såväl med topik som fokus.

Molnár (2003) diskuterar också kohesionstväng ur ett typologiskt perspektiv och argumenterar för att kravet på kohesion i första hand realiseras genom kontinuitet i ett språk som svenska vilket också satsledsfördelningen i denna position bekräftar. Även om Spec, CP i teorin är öppen för olika typer av satsled har ett flertal kvantitativa undersökningar visat att det i första hand är optimala topikala satsled, som subjekt och adverbial, som förekommer i denna position, medan andra typer av satsled, som t.ex. objekt, däremot är ovanligare. Jag begränsar mig här till att redovisa resultatet av Westmans (1974)

⁹⁰ Med de två inledande versalerna i *Peter* markeras fokusaccent.

undersökning av modern svensk bruksprosa.⁹¹ Senare undersökningar av andra material har i stor utsträckning bekräftat hennes resultat även om redan små avvikelser har tillskrivits stor stilistisk relevans (jfr Holm 1967:19; Westman 1974:156). Westmans (1974) undersökning omfattar *fundamentet*, d.v.s. Spec, CP i deklarativa huvudsatser. De dominerande satsleden i fundamentet är i modern svenska subjekt (64 %) och adverbial (31 %) (Westman 1974:155). Subjekts-fundamenten är således ungefär dubbelt så vanliga som adverbials-fundamenten, medan andra satsled är mer sällsynta som fundament: andelen objekts- och predikativfundament utgör vardera 2 % (Westman 1974:155).

Sammantaget spelar Spec, CP i modern svenska en särskild roll när det gäller att uttrycka pragmatiska betydelser eftersom syntaktisk funktion inte är avgörande för innehållet i denna position. Som jag visade ovan kan Spec, CP dock inte knytas till någon särskild pragmatisk funktion utan det är snarast kravet på kohesion som är avgörande för innehållet i denna position (jfr Molnár 2003). Detta innebär att Spec, CP kan fyllas såväl av topikala led, som led utan topikstatus (som t.ex. expletiva subjekt) och vissa typer av fokuserade led, även om det i första hand är optimala topikala satsled som subjekt och adverbial som uppträder i satsinitial position.

5.4.2 Spec, IP i fornsvenska

Som jag tidigare har framhållit har C-domänen traditionellt har spelat en särskild roll för relationen mellan syntax och informationsstruktur inom ramen för princip- och parameterteorin. På senare tid har det dock föreslagits att även I-domänen kan innehålla särskilda projektioner för topik och fokus (se t.ex. Jayaseelan 2001).

Också Frey (2004) ifrågasätter huruvida topikala led alltid måste realiseras syntaktiskt via C-domänen och argumenterar istället med utgångspunkt i ett antal observationer rörande ordningen mellan topikala led och satsadverbial i tyska för att satsens topik också kan knytas till I-domänen: "In the middle field of the German clause, directly above the base position of sentential adverbials [...], there is a designated position for topics: all topical phrases occurring in the middle field, and only these, occur in this position" (Frey 2004:157). Även

⁹¹ Westman (1974) undersöker fyra olika textkategorier: samhällsinformerande broschyrer, informativa dagstidningsartiklar, debatttexter och läroböcker.

om Frey (2004) urskiljer en särskild topikposition i I-domänen utesluter han dock inte att topikala led också kan placeras i C-domänen. Spec, CP är enligt Frey (2004:176) en lämplig position för topikala led, men till skillnad från I-domänens topikposition är Spec, CP inte enbart reserverad för topikala led.

Vid en första anblick förefaller det inte orimligt att utgå från att antagandet om en särskild topikposition i I-domänen också skulle kunna vara relevant för fornsvenskans del: topikalitet skulle därmed vara den pragmatiska funktion som motiverar flyttning till Spec, IP i äldre fornsvenska. Utelämnningen av subjekt i dels huvudsatser med fundament, dels bisatser i äldre svenska, vore därmed möjlig att föra tillbaka på förekomsten av en strukturell topikposition i I-domänen. Den avgörande strukturella skillnaden mellan å ena sidan äldre fornsvenska och å andra sidan senare varieteter av svenska skulle då vara relaterad till uppsättningen av funktionella kategorier i I-domänen genom att Spec, IP kan antas ha övergått från en position för topikala led till en position enbart för subjekt.

Som jag tidigare har framhållit bör en strukturell topikposition enbart kunna innehålla topikala led, och ett argument mot att betrakta Spec, CP i modern svenska som en strukturell topikposition är därmed att även expletiva led som inte har någon topikstatus kan uppträda i denna position. Att *det* i icke-referentiell användning knappast förekommer annat än med satsinitial placering i äldre fornsvenska skulle därmed möjligen kunna tas som intäkt för att Spec, IP tidigare har varit att betrakta som en topikposition i vilken led utan entydig topikstatus inte kan förekomma. Jag menar dock att det kan finnas skäl att ifrågasätta topikstatusen inte bara hos expletiva subjekt utan även i vissa fall hos subjekt med generisk referens. Som jag diskuterade i avsnitt 3.1 ovan kan *man* användas i generiska yttranden om person i allmänhet, för att beteckna en obestämd person bland en given mängd av referenter och slutligen också ha en mera vag referens (SAG 2:394). Enligt SAG 2:395 påminner *man* i den andra användningen om ett anaforiskt pronomen. I denna användning kan möjligen *man* tillskrivas topikstatus, medan det i de övriga användningarna är mer tveksamt om *man* kan betraktas som ett topikalt led. Oavsett användning kan dock *man* även under äldre fornsvensk tid förekomma i Spec, IP, vilket framgår av exempel

(5.22) (se vidare Wessén 1965:79 ff.).⁹² Om Spec, IP hade varit en renodlad topikposition borde så rimligen inte ha varit fallet:

- (5.22) a. Swa scal man allum wapa epum fólghiæ. (SdmL:BB, 18)
så ska man alla våda eder följa
'Så ska man fullgöra alla vådaverkseder'
- b. Nu wæntir man hær a land sitt. (UL:KgB, 12)
nu väntar man här till land sitt
'Nu väntar man fiendehär till sitt land'
- c. ... swa maa man see sin liffnadh ... (MB:162)
så må man se sin levnad
- d. ... at te þøm huru man skulde væruldena forsmā
att visa dem hur man skulle världen förakta
'... att visa dem hur man skulle förakta världen'
(LEG:151)

Sammantaget anser jag därmed att det inte finns skäl att betrakta Spec, IP som en renodlad topikposition i fornsvenska. Förekomsten av led utan entydig topikstatus i denna position indikerar snarare att den bör betraktas som en position knuten till flera olika pragmatiska funktioner på samma sätt som Spec, CP i modern svenska.

Av mitt resonemang följer därmed att det finns två positioner i den syntaktiska strukturen i äldre fornsvenska som båda karaktäriseras av liknande egenskaper. En rimlig konsekvens av ett sådant förhållande är att Spec, CP i äldre fornsvenska också kunde utnyttjas för delvis andra ändamål än i modern svenska. Jag framhåller i föregående avsnitt att det i första hand är optimala topikala led som subjekt och adverbial som förekommer i Spec, CP i modern svenska, medan andra typer av satsled, som t.ex. objekt, däremot generellt är ovanligare (Westman 1974:155). Även i de fornsvenska texterna dominerar subjekt och adverbial som fundament, men proportionerna är, som Wollin (1983:74) framhåller, "andra och starkt växlande". Generellt gäller att subjektet har en mindre dominerande ställning i Spec, CP i fornsvenska än i modern svenska, och istället är andelen adverbial i denna position högre. I tabell 22

⁹² Enligt Wessén (1965:79 f.) användes *maþer* huvudsakligen med betydelsen 'någon' i det fornsvenska lagspråket, men han framhåller också att betydelsen 'man' kan beläggas. I dessa fall rör det sig dock, menar Wessén, om "yngre inslag i lagtexterna".

nedan redovisas resultatet av några tidigare undersökningar av Spec, CP:s innehåll i fornsvenska. För att öka jämförbarheten dels mellan de fornsvenska undersökningarna, dels med modern svenska, har jag begränsat jämförelsen till att enbart omfatta *fundamentet*, dvs. Spec, CP i deklarativa huvudsatser, och jag har dessutom uteslutit de tomma fundamenten från jämförelsen.⁹³

Tabell 22. *Fundamentets innehåll i fornsvenska*

Satsled	Johnson	Platzack	Tisell	Wollin
Subjekt	42 %	49 %	40 %	45 %
Objekt	3 %	5 %	6 %	5 %
Adverbial	53 %	36 %	51 %	48 %
Övriga	2 %	9 %	2 %	2 %

Källa: Johnson 1998:87; Platzack 1980:29; Tisell 1975:68; Wollin 1983:71.

Även om de tidigare undersökningarna av fundamentets innehåll i fornsvenska har vissa begränsningar – religiösa prosatexter dominerar i någon utsträckning, och merparten av de undersökta texterna härrör från yngre fornsvensk tid (enbart Johnsons (1998) och Platzacks (1980) undersökningar omfattar äldre fornsvenska texter) – framgår det tydligt av tabell 22 att fundamentets innehåll i fornsvenska skiljer sig från modern svenska (jfr ovan, s. 159). Den höga andelen adverbial i Spec, CP i fornsvenska antyder snarast att den satsinitiala positionen utnyttjades för att etablera kohesion på ett sätt som åtminstone delvis avviker från bruket i modern svenska.

I linje med den analys som Molnár (2003) gör av satsens vänsterperiferi förefaller det inte orimligt att utgå från att inte bara Spec, CP utan också Spec, IP utmärktes av *kohesionstvång* i äldre fornsvenska och att optimala topikala satsled därmed kunde placeras i båda dessa positioner. Medan den satsinitiala positionen i högre utsträckning verkar ha utnyttjats för ramtopiker i fornsvenska är det en annan typ av

⁹³ De tidigare undersökningarna av fundamentets innehåll i fornsvenska är inte helt jämförbara. Tisells (1975) undersökning omfattar inte enbart fundamentet utan satsbaser i allmänhet. Tisell (1975) och Platzack (1980) inkluderar de tomma fundamenten i sina beräkningar. Vissa skillnader kvarstår dock även efter det att alla satsbaser som inte består av ett fyllt fundament har uteslutits eftersom Wollin (1983) grundar sina beräkningar på enbart ettledade fundament, medan Platzack (1980) också inkluderar flerledade fundament (se Platzack 1980:31). Johnson (1998), Platzack (1980) och Wollin (1983) har till skillnad från Tisell (1975) baserat sina undersökningar på principerna i Teleman 1974. Den senare skillnaden bör dock inte påverka jämförbarheten mellan undersökningarna i någon nämnvärd omfattning (en liknande uppfattning uttrycker även Platzack (1980:29)).

optimala topikala satsled som uppträder i Spec, IP: de referentiella subjekten. Även om det faller utanför ramen för denna avhandling att mer ingående studera hur olika pragmatiska funktioner korrelerar med syntaktiska positioner vill jag föreslå att Spec, IP i fornsvenska kunde användas för att etablera kohesion i texten på samma sätt som Spec, CP utnyttjas i modern svenska. Flera olika pragmatiska faktorer har därmed varit avgörande för att motivera flyttning till Spec, IP i äldre fornsvenska.

5.4.3 Sammanfattning

Syftet med detta avsnitt har varit att utreda hur flyttningen till Spec, IP motiverades i äldre fornsvenska under förutsättning att denna position kunde betraktas som en A'-position i äldre fornsvenska. Jag uppehöll mig inledningsvis vid Spec, CP i modern svenska och visade att denna position inte är reserverad för någon särskild pragmatisk funktion, utan snarare används i textstrukturerande syfte. Jag har vidare argumenterat för att Spec, IP i fornsvenska utmärks av samma egenskaper som Spec, CP i modern svenska, och givet denna analys utnyttjades således Spec, IP i fornsvenska för flera olika pragmatiska funktioner med den gemensamma nämnaren att de alla användes för att etablera kohesion i texten.

En konsekvens av mitt resonemang är att det finns två positioner i den syntaktiska strukturen i fornsvenska som båda karaktäriseras av liknande egenskaper eftersom både flyttningen till Spec, CP och Spec, IP motiveras av pragmatiska faktorer. Den utveckling som jag har skisserat innebär således att en begränsning av antalet positioner som kan uttrycka pragmatiska betydelser i den syntaktiska strukturen har ägt rum över tid.

5.5 Satsstrukturen i fornsvenska

Syftet med detta kapitel var att visa på sådana faktorer som kan ha varit avgörande för att subjekt kunde utelämnas från fler strukturella positioner i fornsvenska, och härvid har jag framhållit distinktionen mellan pragmatiskt och syntaktiskt motiverad flyttning av subjektet till Spec, IP. Min analys, som bygger på den grundidé som Faarlund (2003:130 ff.) presenterar, är att den subjektutelämning som förekom

dels i huvudsatser med fundament, dels i bisatser i företrädesvis äldre fornsvenska, är en effekt av att flyttningen av subjektet till Spec, IP i äldre fornsvenska var pragmatiskt motiverad, medan motsvarande flyttning är grammatikaliserad i modern svenska i den meningen att den är avhängig av syntaktisk funktion. Äldre fornsvenska saknar därmed till skillnad från modern svenska en synlig syntaktisk subjektsposition. Innan jag i nästa kapitel prövar bärigheten hos min analys ska jag i den resterande delen av detta kapitel dels ge en formaliserad beskrivning av min analys inom ramen för princip- och parameterteorin, dels diskutera de förutsägelser som analysen gör.

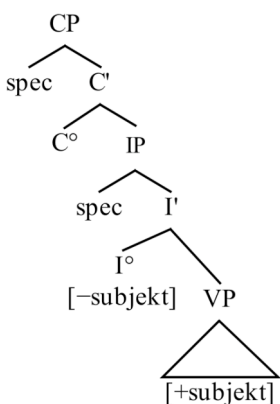
Inom ramen för princip- och parameterteorin kan distinktionen mellan *A-* och *A'-positioner* användas för att beskriva att flyttningen till den kanoniska subjektspositionen i I-domänen motiverades av andra faktorer än syntaktisk funktion. Enligt den gängse definitionen är *A-positioner* knutna till verbala böjningskategorier och som jag framhöll ovan används distinktionen mellan *A-* och *A'-positioner* därmed för att skilja sådana positioner som enbart kan rymma verbets argument (*A-positioner*) från sådana positioner som också kan omfatta satsled som inte är knutna till verbet genom någon särskild semantisk roll (*A'-positioner*).⁹⁴ Inom princip- och parameterteorins nyare variant, det minimalistiska programmet, utgör strävan efter eliminering av otolkbara särdrag systemets incitament. Åtskillnaden mellan *A-* och *A'-positioner* kan inom ramen för detta program betraktas som en följd av den strategi som utnyttjas för att eliminera otolkbara särdrag. Med detta synsätt utmärks *A'-positioner* av att det otolkbara särdraget kan elimineras på osynlig väg genom *agree* utan att EPP måste knytas till det otolkbara särdraget.

För att fånga relationen mellan subjektet och det finita verbet som rimligen måste ha varit lika stark i äldre skeden av de nordiska språken som idag (jfr Faarlund 2003:133) utgår jag från att svenskan genom hela sin historia har haft ett otolkbart subjektsdrag i IP. Däremot menar jag att det finns skäl att anta att detta otolkbara subjektsdrag under äldre fornsvensk tid saknade EPP, medan det i modern svenska är försett med EPP. Av denna till synes marginella skillnad följer att subjektet under äldre fornsvensk tid inte behöver flytta till Spec, IP för att det otolkbara subjektsdraget ska elimineras. Även om EPP i sig naturligtvis inte har något förklaringsvärde, kan denna distinktion användas för att ge en

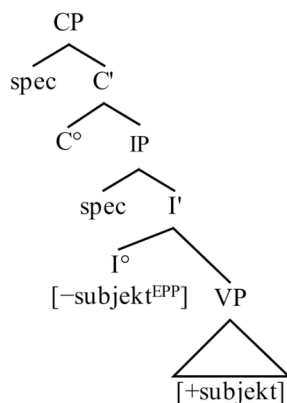
⁹⁴ Se också avsnitt 2.3.2.4.

formaliserad beskrivning av att flyttningen till en viss position i den syntaktiska strukturen är motiverad av syntaktisk funktion.

Skillnaden mellan de båda varianterna framgår av nedanstående figurer. Under förutsättning att den analys som jag har presenterat ovan är riktig kan satsstrukturen i äldre fornsvenska inom ramen för princip- och parameterteorin beskrivas på det sätt som visas i figur 12 nedan, medan satsstrukturen i modern svenska snarast svarar mot den formaliserade beskrivningen i figur 13. I båda figurerna markerar jag ett otolkbart särdrag med ett minustecken, medan tolkbara särdrag symboliseras med ett plustecken.

Figur 12. Spec, IP som A'-position

Figur 13. Spec, IP som A-position

Av min analys följer inte enbart att subjektet kan utelämnas från fler strukturella positioner än i modern svenska, utan den gör samtidigt också förutsägelser om subjektets placering. Under förutsättning att analysen är riktig borde subjektet ha friare placeringsmöjligheter i äldre fornsvenska i jämförelse med modern svenska eftersom syntaktisk funktion inte är avgörande för subjektets placering utan all flyttning av subjektet motiveras istället av pragmatiska faktorer.

6 Subjekt i slutfältet

Diskussionen i föregående kapitel mynnade ut i en analys av satsstrukturen i fornsvenska som utgår från att äldre fornsvenska skiljer sig från modern svenska genom att flyttningen till subjektspositionen i IP inte motiveras av syntaktisk funktion. Denna skillnad mellan äldre fornsvenska och modern svenska har jag inom ramen för princip- och parameterteorin beskrivit som resultatet av en skillnad i särdragsuppsättningen i IP: det otolkbara subjektsdraget saknar EPP i äldre fornsvenska och behöver därigenom inte elimineras genom flyttning. Syntaktisk funktion är därmed inte avgörande för flyttningen av subjektet från baspositionen i VP till subjektspositionen i IP, utan all flyttning av subjektet måste i äldre fornsvenska ha motiverats av pragmatiska faktorer, på samma sätt som flyttningen av subjektet drivs till Spec, CP i modern svenska. Jag påpekade i slutet av det föregående kapitlet att denna analys förutsäger att subjektet har friare placeringsmöjligheter i äldre fornsvenska än i modern svenska, och syftet med detta kapitel är att pröva giltigheten hos analysen genom en undersökning av slutfältsplacerade subjekt i fornsvenska.

Kapitlet är disponerat enligt följande: Inledningsvis diskuterar jag de teoretiska förutsättningarna. Jag berör de förutsägelser som analysen gör om subjektets placering och hur subjektets placering därmed kan användas för att pröva analysens giltighet (avsnitt 6.1). Därefter diskuterar jag skillnaderna mellan modern svenska och fornsvenska när det gäller subjektets placeringsmöjligheter (avsnitt 6.2). Efter att i avsnitt 6.3 ha presenterat principerna för excerperingen redogör jag i avsnitt 6.4 för resultatet av undersökningen. Slutligen sammanfattar jag mina iakttagelser och knyter an till resonemangen i föregående kapitel genom att diskutera resultatet av undersökningen mot bakgrund av min analys (avsnitt 6.5).

Jag använder genomgående termen *placering* för att referera till den linjära ordningsföljden i satsen, medan jag med *position* avser den syntaktiska strukturen (jfr Falk 1997:22; se vidare fotnot 14 ovan, s.

27). När jag i detta kapitel diskuterar den linjära ordningsföljden i satsen har jag också valt att använda termen *slutfält* för att på detta sätt markera att jag inte avser särskilda positioner i X'-systemet.⁹⁵

6.1 Teoretiska förutsättningar

Den teoretiska förutsättningen för diskussionen i detta kapitel är att subjektet har sin basposition i verbfrasen (se vidare Koopman & Sportiche 1991). I modern svenska är subjektets möjligheter att kvarstå i en verbfrasintern position begränsade, och det är företrädesvis subjekt till icke-transitiva verb som kan förekomma i verbfrasen. I regel måste ett expletivt subjekt, *det*, i sådana fall fylla subjektspositionen i I-domänen. Subjekt till aktiva transitiva verb måste nästan uteslutande lämna sin basposition i verbfrasen och kan alltså inte placeras i slutfältet i någon nämnvärd utsträckning. Syntaktisk funktion kan därmed sägas motivera flyttningen av subjektet från baspositionen i VP till subjektspositionen i IP, vilket illustrerades i exempel (5.10) och (5.11) ovan, som här nedan repeteras som (6.1) respektive (6.2):

(6.1) Denna bok kan Graham Greene ha skrivit.

(6.2) * Denna bok kan ha Graham Greene skrivit.

Däremot har, givet den analys som jag presenterade i föregående kapitel, pragmatiska faktorer varit avgörande för subjektets placering i äldre fornsvenska, och placeringen av subjektet kan därmed utnyttjas för att uttrycka olika informationsstrukturella betydelser. I linje med Molnár (2003) har jag föreslagit att kravet på kohesion är avgörande för flyttningen av subjektet från baspositionen i VP i äldre fornsvenska, och under förutsättning att min analys är riktig väntar vi oss därmed att sådana subjekt som inte utnyttjas för att etablera kohesion i texten, d.v.s. i första hand fokuserade led, också kan stanna kvar i verbfrasen i företrädesvis äldre fornsvenska.

I fornisländska, där flyttningen av subjektet till den kanoniska subjektspositionen i I-domänen också har relaterats till pragmatiska faktorer (se vidare Faarlund 2003:132), har subjektet också friare

⁹⁵ Se vidare avsnitt 2.3.2.4 ovan för en diskussion av hur en term som *slutfält* kan relateras till den satsmodell som jag utgår från.

6.2 Subjektets placeringsmöjligheter i modern svenska och i fornsvenska

Subjektets placering är beroende av satstypen.⁹⁸ På grundval av formkriterier kan i modern svenska två olika satstyper urskiljas där satsadverbialets placering visavi finit verb utgör den avgörande skillnaden. För att referera till dessa två ledföljdstyper använder SAG (4:7 ff.) termerna *af-sats* (adverbialet föregår det finita verbet i mittfältet) respektive *fa-sats* (det finita verbet föregår adverbialet i mittfältet). Skillnaderna mellan de båda ledföljdstyperna illustreras med hjälp av ordningsföljden mellan det finita verbet *kunde* och adverbialet *inte* i exempel (6.4) och (6.5):

(6.4) *fa-sats*
Sedan *kunde* han *inte* höra henne.

(6.5) *af-sats*
att han *inte kunde* höra henne sedan

Fa-satsens ledföljd är prototypisk för huvudsatser, medan af-satsens ledföljd är utmärkande för bisatser. Termer som *huvudsats* respektive *bisats* speglar den syntaktiska hierarkin och anger i regel huruvida en sats är underordnad eller överordnad, d.v.s. fungerar som led i en annan sats eller inte, till skillnad från termerna af-sats och fa-sats som är strikt begränsade till formkriterier. Även huvudsatser kan således utgöras av af-satser medan omvänt bisatser också kan representeras av fa-satser. Bland huvudsatserna är det som framgår av exempel (6.6) företrädesvis de expressiva, suppositiva samt vissa desiderativa satser som har af-ledföljd (se vidare SAG 4:676). Fa-satsens ledföljd återfinns i oinledda konditionala bisatser, i många narrativa bisatser samt i kvesitiva interrogativa bisatser i talspråk, vilket illustreras i exempel (6.7) (se vidare SAG 4:467):

- (6.6) *Huvudsatser med af-ledföljd*
a. Så glad du alltid är!
b. Tänk om pappa inte hade sett henne nu.
c. Bara det inte hade regnat!

⁹⁸ Jag begränsar mig i detta kapitel genomgående till nominalfrasformade subjekt.

- (6.7) *Bisatser med fa-ledföljd*
- a. *Blir det aldrig sol* stannar vi hemma.
 - b. Jag tycker att i det läget ska vi nog göra så.
 - c. Vi måste föra en diskussion om *hur ser den svenska neutralitetspolitiken ut.* (SAG 4:467)

Till skillnad från i modern svenska är, som jag tidigare har nämnt, den inbördes ordningen mellan finit verb och satsadverbial identisk i huvudsatser och bisatser i fornsvenska, och som framgår av exempel (6.8) och (6.9) (hämtade från Delsing 1999a:156) föregår det finita verbet adverbial i mittfältet i både huvud- och bisatser:

(6.8) Sidhan *kunde* han *ey* höra hona.

(6.9) ... at han *kunde ey* höra hona sidhan

Även om ordningsföljden mellan finit verb och adverbial är identisk i fornsvenska huvudsatser och bisatser är det, som Falk (2006) visar, av andra skäl motiverat att på grundval av formen urskilja två olika satstyper också i fornsvenska. Eftersom den inbördes ordningen mellan finit verb och adverbial är densamma i både huvud- och bisatser i fornsvenska är däremot termerna af-sats respektive fa-sats som används i modern svenska mindre lämpade. Falk (2006) använder därför termerna *bisatsform* respektive *huvudsatsform* för att skilja mellan de båda satstyperna. Dessa termer syftar, just som fallet var med SAG:s termer af-sats och fa-sats, enbart på formen och säger ingenting om funktionen, vilket innebär att en sats med bisatsform kan vara antingen syntaktiskt överordnad eller syntaktiskt underordnad och detsamma gäller för en sats med huvudsatsform.

I fortsättningen kommer jag att använda SAG:s termer af-sats respektive fa-sats när jag diskuterar modern svenska. Däremot kommer jag, i linje med Falk (2006), att använda termerna bisatsform respektive huvudsatsform då jag behandlar fornsvenska.

6.2.1 Modern svenska

Subjektets placeringsmöjligheter är tämligen begränsade i modern svenska. I fa-satser har subjektet sin placering i mittfältet omedelbart efter det finita verbet samtidigt som subjektet också kan utgöra satsbas i

huvudsatser med satsbas (SAG 4:39 f.). I exempel (6.10) är subjekten placerade i mittfältet omedelbart efter det finita verbet medan subjekten i exempel (6.11) står som fundament:

- (6.10) a. Först då berättade *soldaten* vad som hade hänt.
b. Möjligen borde *valet* förläggas något tidigare på året.
- (6.11) a. *Soldaten* berättade först då vad som hade hänt.
b. *Valet* borde möjligen förläggas något tidigare på året.

Olika led kan dock komma att placeras mellan det finita verbet och ett mittfältsplacerat subjekt (SAG 4:40 f.).⁹⁹ För det första kan mittfältsplacerade adverbial placeras framför ett subjekt som inte är obetonat, vilket framgår av exempel (6.12). För det andra kan objekt i form av reflexiva pronomen stå framför ett subjekt som inte är obetonat, såsom illustreras i exempel (6.13). För det tredje kan ett obetonat kasusmärkt objekt – enligt SAG (4:40) dock endast marginellt – placeras framför ett icke obetonat subjekt, på det sätt som åskådliggörs i exempel (6.14). Slutligen kan mittfältsplacerade adverbial också i kombination med objekt av ovanstående slag placeras framför subjektet (se exempel (6.15)):

- (6.12) a. Efter tips koncentrerades sedan *spaningarna* på Arboga.
b. Därför har vid flera tillfällen *de patrullerande poliserna* måst ingripa.

(SAG 4:40)

- (6.13) a. Sedan spred sig *skicket att skönmåla trä* till de svenska landsortskyrkorna.
b. Annars inriktar sig *företagen* mest på att minska personalen.

(SAG 4:40)

⁹⁹ För en utförlig diskussion av ledföljdsvariationen i mittfältet i modern svenska, bland annat vad beträffar den inbördes ordningen mellan subjekt och adverbial, se Andréasson 2007.

- (6.14) a. När min farbror kom till sin arbetsplats nästa morgon, hejdade honom *en av företagets vakter*.
 b. När jag efter utflykten till bergen återvänder till Manilla möter mig *nya kuppriekten*.

(SAG 4:40)

- (6.15) a. Och egentligen känner sig inte *Teddy* särskilt hemma på den platsen ...
 b. För någon ny höjning av styrräntan väntar sig inte *analytikerna* ...

I af-satser placeras subjektet normalt först i mittfältet framför eventuella mittfältsplacerade adverbial och finit verb (SAG 4:41) på det sätt som framgår av exempel (6.16). Dessutom kan även i af-satser ett mittfältsplacerat adverbial föregå ett icke obetonat subjekt (se exempel (6.17)) (SAG 4:41):

- (6.16) a. De påstod *att* han *inte hade blivit befordrad*.
 b. *Eftersom* hon *aldrig brukade slarva*, var detta lite förvånande.

(SAG 4:41)

- (6.17) a. Och vad är det som säger *att inte* Janne Ottosson *är aktuell*?
 b. *Eftersom troligtvis* det här vädret *håller i sig* kan vi inte räkna med att hålla tidtabellen.

(SAG 4:41)

Tunga subjekt i såväl af- som fa-satser kan också vara postponerade, d.v.s. placerade i satsens slutfält, utan att något expletivt subjekt förekommer i satsen. Enligt SAG (4:40) sker detta företrädesvis i passiva satser, och i af-satser tillkommer ytterligare en begränsning eftersom ett subjekt endast kan postponeras i en sats med ett mittfältsplacerat adverbial (SAG 4:42). Exempel på postponerade subjekt dels i en fa-sats, dels i en af-sats ges i (6.18) respektive (6.19):

- (6.18) På nära nog 30-årsdagen av sin prästvigning i Skara skall på pingstdagen till kyrkoherde i Fristad, Gingri, Borgstena, Tämta, Tärnby och Vänga installeras *Stig Sundgren*. (SAG 4:41)
- (6.19) Eftersom *(inom detta projekt) färdigställts *inte mindre än fyra monografier* ... (SAG 4:42)

I satser som innehåller en konstruktion med formellt och egentligt subjekt har det formella subjektet samma placeringsmöjligheter som ett ordinärt obetonat subjekt (SAG 3:391 f., 4:38 f.). Egentliga subjekt placeras normalt antingen som satsbas eller omedelbart efter eventuella partikeladverbial eller objekt i slutfältet (SAG 3:392), även om de också kan vara postponerade (SAG 3:393). Exempel på egentligt subjekt placerat dels som fundament, dels verbfrasinternt återges nedan i (6.20) respektive (6.21) medan exempel (6.22) innehåller ett postponerat egentligt subjekt:

- (6.20) *Sådana studenter* kommer det hit varje år. (SAG 3:386)
- (6.21) a. Strax efter klockan tre susade det fram *en lång kortege av bilar*
 b. Sedan hade det lagt sig *en tung dimma* över trakten. (SAG 3:392)
- (6.22) Dåförtiden brukade det alltid stå på vartenda bord *både rökverk av olika slag och diverse utsökta drycker*. (SAG 3:393)

Som framgår av exempel (6.23) utgörs egentliga subjekt i modern svenska oftast av indefinita eller interrogativa nominalfraser (SAG 3:386 f.). Däremot fungerar definita nominalfraser normalt inte som egentliga subjekt, vilket visas i exempel (6.24) nedan:¹⁰⁰

¹⁰⁰ Om några fall då definita nominalfraser fungerar som egentligt subjekt, se SAG 3:396 ff.

- (6.23) a. Det råde *fullt kaos* på arbetsplatsen. (SAG 3:386)
b. *Hur många träd* stod det på tomten?

- (6.24) a. *Det råde *kaoset* på arbetsplatsen.
b. *Det stod *träden* på tomten.

Efter att i detta avsnitt ha gett en översikt av subjektets placering i modern svenska, ska jag mot denna bakgrund i nästa avsnitt se närmare på subjektets placeringsmöjligheter i fornsvenska.

6.2.2 Fornsvenska

Den allmänna bilden av ledföljden i fornsvenska är att den lämnar större utrymme för variation än ledföljden i modern svenska. Hur subjektets placeringsmöjligheter skiljer sig från modern svenska har emellertid uppmärksammats i relativt liten utsträckning även om olika aspekter av ledföljden i fornsvenska har behandlats i ett flertal arbeten utifrån delvis olika utgångspunkter.

Subjektets placeringsmöjligheter uppmärksammas dock indirekt genom Delbrücks (1911) undersökning av det finita verbets placering i bland annat de nordiska fornspråken. Lindqvist (1912:60) sammanfattar resultatet av denna undersökning: "Han [Delbrück (1911)] ådagalägger där, att såväl i påstående huvudsatser som i bisatser predikatet regelbundet står i kontaktställning, d.v.s. omedelbart intill det grammatiska subjektet." Enligt Lindqvist (1912:61) gäller detta "fornsvenskt språk i allmänhet". Wessén (1965:217) visar dock att subjektet i fornsvenska också hade andra placeringsmöjligheter och även kunde vara placerat sist i satsen. Det framgår dock inte av Wesséns framställning vare sig hur pass vanlig denna typ av subjektspacering var eller när subjektets placeringsmöjligheter inskränktes i svenskans historia.

Jørgensen (1987) gör en detaljerad undersökning av syntaxen i de nordiska medeltidslagarna och kartlägger där bland annat subjektets placering med kvantitativa metoder. Hans undersökning för till samma övergripande slutsats som hans föregångare vad beträffar subjektets placering. Enligt Jørgensen (1987:130) är huvudregeln att "subjektet placeras omedelbart före eller omedelbart efter det finita verbet". Olika satsled kan också placeras mellan det finita verbet och subjektet i satser

där subjektet inte utgör satsbas, s.k. *kluven inversion* med Jörgensens terminologi. Vanligast är, enligt Jörgensen (1987:132 f.), att subjektet föregås av ett adverbial. Förutom att subjektet kan föregås av innehållsadverbial, huvudsakligen i form av anaforiska adverb som *pa 'då'*, kan också satsadverbial placeras mellan finit verb och subjekt (se exempel (6.25)):

- (6.25) hawi ok ængin lænsman wald at quelix þæn ep.
 har också ingen länsman makt att klandra den ed
 'Ingen länsman ska ha rätt att klandra sådan ed'
 (UL:MB, 5)

Jørgensen (1987:133) visar vidare att också objekt kan vara placerade mellan finit verb och subjekt. Objekt med denna placering utgörs huvudsakligen av ett anaforiskt *pæt* 'det' som i exempel (6.26), men det kan i enstaka fall även vara icke-pronominellt (se exempel (6.27)):

- (6.26) þa aghu þæt *tolff mæn* witæ hwat forsæti giört war
då ska det tolv män pröva om försåt gjort var
 ællær æi. (UL:MB, 11)
eller ej
 'Då ska tolv män pröva huruvida försåt var gjort eller ej'

- (6.27) þær skulu tua lyti *fæprinis frændær* böta ok
därav ska två lotter fädernets släktingar böta och
 þriþiung frændrini a möþrinit. (ÖL:DrB, 7)
tredjedel släktingarna på mödernet
 'Därav ska släktingarna på fädernet böta två lotter och
 släktingarna på mödernet en tredjedel'

I perifrastiska passivkonstruktioner kan participet placeras mellan det finita verbet och subjektet på det sätt som visas i exempel (6.28) (Jørgensen 1987:133). Bortsett från passiva konstruktioner kan också (andra fall av) subjektiv predikativ i enstaka fall uppträda med denna placering, såsom illustreras i exempel (6.29) (Jørgensen 1987:133):

- (6.28) Nu uarþær dræpin *bonda bryti* (ÖL:DrB, 14)
nu varder dräpt bondes bryte
 'Nu blir en bondes bryte dräpt'

- (6.29) Nu ær döt *fapir ok mopær.* (UL:ÆB, 13)
nu är döda fader och moder
 'Nu är fadern och modern döda'

Motsvarande placering kan enligt Jörgensen (1987:133) också partikeladverbial (se exempel (6.30)), infinit verb samt indirekt objekt inta även om de båda senare leden enbart förekommer med denna placering i några enstaka fall i Jörgensens material:

- (6.30) ... ok fas aptær *gripær* spiltær allær sprængdær ...
och fäs åter djuret skadat eller sprängt
 '... och fås djuret åter skadat eller sprängt ...'
 (ÄVgL:PB, 1)

En kombination av satsled – i allmänhet ett infinit verb och ett objekt eller adverbial – kan också enligt Jörgensen (1987:134) i "någon utsträckning" förekomma mellan det finita verbet och subjektet, vilket framgår av exempel (6.31) och (6.32) nedan:

- (6.31) hauir af iorþv salt *þan ær giftær ær* ... (ÄVgL:AB, 21)
har av jord sålt den som gift är
 'Har den, som är gift, sålt [någon del] av jorden ...'
- (6.32) Værþær boræn a mark *a byrd* ... (ÄVgL:Md, 14)
blir buren på mark åbörd
 'Blir åbörd buren på någons mark ...'

Sammantaget framkommer det av de resultat som Jörgensen (1987:132 ff.) redovisar att kontaktställning mellan det finita verbet och subjektet inte är något absolut krav i fornsvenska. Detta gäller dock företrädesvis satser med huvudsatsform. I bisatsformade satser är subjektet i regel placerat omedelbart före det finita verbet (Jörgensen 1987:130).

Jörgensen (1987) ger följande sammanfattning av subjektets placeringsmöjligheter i de nordiska medeltidslagarna:

Sammanfattningsvis kan alltså sägas, att ett subjekt i allmänhet står omedelbart före eller omedelbart efter det finita verbet, men att subjektet eller delar därav också kan stå senare i satsen. Det som i första hand styr placeringen synes därvid inte vara ledets funktion som subjekt, utan en

övergripande regel som säger att tematiskt led går före rematiskt och av de tematiska leden anaforiskt (pronominent) led går före specificerande [...], vidare att personbetecknande led går före sakbetecknande. Dessutom kan man i bruket av anteciperande led vid att-satser och anteciperande korrelerat vid relativsatser se en antydning till en uppfattning att subjektet bör inta en speciell position i satsen. (Jørgensen 1987:136)

Som Falk (1997:36 fotnot) påpekar skiljer dock inte Jørgensen (1987) på subjekt till transitiva och intransitiva verb. Också i modern svenska har subjekt till intransitiva verb friare placeringsmöjligheter, men det är på grundval av Jørgensens (1987) undersökning omöjligt att närmare avgöra i vilken utsträckning och på vilket sätt som fornsvenska skiljer sig från modern svenska när det gäller möjligheten att placera subjekt i satsens slutfält.

6.2.3 Sammanfattning

I modern svenska kan olika led under vissa förutsättningar förekomma mellan det finita verbet och subjektet. Möjligheterna att placera ett subjekt i satsens slutfält är emellertid mer begränsade: bortsett från egentliga subjekt i form av indefinita nominalfraser är det främst tunga subjekt i passiva satser som i modern svenska kan förekomma i slutfältet.

Också i fornsvenska kan olika led uppträda mellan det finita verbet och subjektet, men subjektet kan också stå i satsens slutfält. Möjligheten att placera ett subjekt i slutfältet skiljer sig emellertid mellan olika typer av verb. Eftersom tidigare undersökningar av ledföljden i fornsvenska inte har separerat subjekt till intransitiva verb från subjekt till transitiva verb är det emellertid svårt att jämföra fornsvenska med modern svenska med avseende på subjektspaceringen i satsens slutfält. Några av de fornsvenska exempel som redovisas ovan antyder dock att möjligheten för ett subjekt att förekomma i satsens slutfält var större i fornsvenska än i modern svenska, och genom den empiriska undersökning som redovisas i följande avsnitt utreder jag närmare subjektets placeringsmöjligheter i slutfältet under fornsvensk tid.

6.3 Excerperingsprinciper

Jag har använt fyra kriterier vid excerperingsarbetet för att urskilja relevanta exempel på satser med subjekt i slutfältet. Satsen ska ha ett subjekt, och detta subjekt ska vidare vara nominalfrasformat. Därutöver gäller att subjektet ska vara placerat i satsens slutfält. Slutligen får inget anteciperande subjekt förekomma i initial- eller mittfältet. Excerperingen har omfattat hela materialet (se materialredovisningen i inledningskapitlet för en närmare presentation).

Med det första kriteriet avser jag att satsen ska ha ett led i nominativ med subjektsfunktion. Denna princip utesluter satser med opersonligt konstruerade verb, som i exempel (6.33), från undersökningen:¹⁰¹

- (6.33) fyrstu nat sum þaun saman saufu þa droymdi henni
första natt som de samman sov då drömde henne
draumbr. (GS:62)
dröm
'Första natten som de sov tillsammans drömde hon en dröm'

Den första principen är också av relevans för direktiva huvudsatser. Dessa är normalt subjektlösa (se vidare avsnitt 3.2 ovan), men kan också innehålla ett utsatt subjekt. Dessutom kan som i exempel (6.34) ett subjekt till synes också uppträda i de fall då en vokativfras står inskjuten efter det finita verbet i en direktiv huvudsats (SAG 4:711):

- (6.34) Sjung, Anders, lite för oss. (SAG 4:711)

Jag har dock valt att genomgående exkludera direktiva huvudsatser för att minska risken för inkonsekvent excerpering, även om direktiva huvudsatser med utsatt subjekt uppfyller excerperingsprinciperna och därmed faller inom ramen för undersökningen. I det praktiska analysarbetet är det många gånger svårt att skilja direktiva huvudsatser med subjekt från direktiva huvudsatser med en inskjuten vokativfras, och därför har direktiva satser, som exempelvis (6.35), genomgående uteslutits från undersökningen:

¹⁰¹ Min analys avviker på denna punkt från Jörgensen 1987. Av de principer för satsanalys som han redovisar framgår det att också "oblika subjekt" analyseras som subjekt (se Jörgensen 1987:18).

- (6.35) tha tak tæssa bok thu ... (MB:7)
 då tag denna bok du
 'Tag då denna bok du ...'

Det andra kriteriet utesluter satser med subjekt som inte är nominalfrasformade. Jag har således inte tagit med subjekt i form av satser och satsförkortningar i undersökningen (se exempel (6.36)):

- (6.36) Tha war sidhir at brödhirine ärwodhadho mz sinom
 då var sed att bröderna arbetade med sina
 handom (JÄR:102)
 händer

Den tredje principen utesluter satser med ett subjekt i initial- eller mittfältet. Som jag konstaterade i samband med min presentation av satsmodellen i avsnitt 2.3.2.4 omfattar slutfältet eventuella infinita verb och därutöver också partikeladverbial, objekt, predikativ, egentliga subjekt, nexusinfinitiver, adverbial samt postponerade led. En möjlig avgränsning vid det praktiska excerperingsarbetet hade därför varit att låta undersökningen omfatta alla subjekt som föregås av ett infinit verb. Ett sådant förfarande hade dock medfört att alla satser med enkelt predikat hade kommit att exkluderas, och därmed hade antalet vittnesgilla exempel också reducerats högst påtagligt. Istället har jag valt att betrakta ett subjekt som slutfältsplacerat om det i satser med huvudsatsform föregås av ett led som normalt är placerat i satsens slutfält och normalt inte föregår subjektet i fornsvenska. Jörgensens (1987) undersökning visade att olika typer av adverbial samt pronominella objekt vanligast förekom i kluven inversion (se vidare avsnitt 6.2.2). Också i modern svenska kan sådana led förekomma i mittfältet (se SAG 4:11 ff., 19 ff.), och subjekt som föregås enbart av något av dessa satsled har jag alltså inte betraktat såsom förekommande i slutfältet. Som slutfältsplacerade har jag däremot analyserat sådana subjekt som föregås antingen av infinita verb eller av en kombination av satsled innehållande infinita verb. Om infinita verb saknas har jag betraktat ett subjekt som slutfältsplacerat om det föregås av icke-pronominella objekt, partikeladverbial, predikativ eller av en kombination av satsled som innehåller något av ovanstående led. I bisatsformade satser ska subjektet förekomma efter det finita verbet och dessutom föregås av eventuella infinita verb, icke-pronominella objekt,

- (6.38) *zorobabel bedhisaff dario at wp matte byggias*
 Serubbabel ber PL Darius att upp måtte byggas
 templum domini innan ierusalem ... (MB:20)
 tempel herrens inom Jerusalem
 'Darius ber Serubbabel att ett herrens tempel måtte byggas upp i
 Jerusalem'

Den fjärde principen, att inget anteciperande subjekt får förekomma i satsens initial- eller slutfält, utesluter inte bara konstruktioner med formellt och egentligt subjekt från undersökningen, utan även subjekt i form av diskontinuerliga nominalfraser (se exempel (6.39) nedan):

- (6.39) *sidþæn tok guð wið sial hans. oc hælghir mæn.* (VK:305)
 sedan tog gud vid själ hans och heliga män
 'Sedan tog gud och heliga män vid hans själ'

Samtliga satser som uppfyller de excerperingsprinciper som jag har redovisat ovan har kategoriserats med avseende på verbtyp. Som transitiva verb har jag klassificerat samtliga verb som konstrueras med utsatt direkt objekt, och jag inkluderar här också verb med optionella objekt. Som direkt objekt har jag i enlighet med Jørgensen (1987:18) och Platzack (1980:5) också betraktat s.k. *direkt dativobjekt* och *direkt genitivobjekt*. Till kategorin transitiva verb har jag också fört dels sådana verb som har suffixet *-s* och "där en klar föreställning om agens finnes eller där utan väsentlig betydelseändring den passiva satsen kan bytas ut mot en aktiv enligt gängse regler" (Teleman 1974:233), dels sådana satser som innehåller ett passivbildande hjälpverb i kombination med preteritum participformer av transitiva verb. Sådana verb som inte konstrueras med utsatt direkt objekt har jag klassat som intransitiva under förutsättning att verbet inte utgörs av *bliva*, *vara* eller *varpa* i kombination med subjektiv predikativ. Dessa tre verb bildar då de konstrueras med subjektiv predikativ en egen grupp: kopulaverb.¹⁰²

¹⁰² Jag har inte betraktat participformen i perifrastiska passivkonstruktioner som subjektiv predikativ.

- b. ... öna oppa hwlka war *dyane mönster* (HT:86)
 ön på vilken var *Dianas kloster*
 '... ön som Dianas kloster låg på'

Jag påpekade ovan att Jörgensen (1987) i sin undersökning av subjektets placering i de nordiska medeltidslagarna inte skiljde mellan subjekt till transitiva respektive intransitiva verb. Samma invändning kan riktas mot de sifferuppgifter som redovisas i tabell 23 ovan. För att avgöra i vilken utsträckning som subjektspaceringen i fornsvenska skiljer sig från subjektspaceringen i modern svenska är det således nödvändigt att skilja mellan olika verbtyper. I tabell 24 nedan redovisar jag därför hur satser med subjekt i slutfältet fördelar sig på olika verbtyper.

Tabell 24. *Satser med subjekt i slutfältet: verbtyper*

Verbtyp	Äldre fornsvenska	Yngre fornsvenska I	Yngre fornsvenska II	Totalt
Transitiva verb	24	16	18	58
Intransitiva verb	33	40	26	99
Kopulaverb	10	2	3	15
Totalt	67	58	47	172

Av tabell 24 framgår att det i första hand är vid intransitiva verb som ett subjekt förekommer i satsens slutfält i mitt material. Som jag har påpekat ovan har subjekt till intransitiva verb också i modern svenska friare placeringsmöjligheter. I första hand är det subjekt i form av indefinita eller interrogativa nominalfraser som i modern svenska kan förekomma i slutfältet (jfr SAG 3:386 f.), till skillnad från i fornsvenska där också definitiva nominalfraser som subjekt kan placeras i satsens slutfält, vilket framgår av exempel (6.42). Subjekt i form av definitiva nominalfraser verkar således ha en friare placering i fornsvenska i jämförelse med modern svenska:

- (6.42) ok siþan fylgþo æfte þe cristno (LEG:177)
 och sedan följde efter de kristna
 'och sedan följde de kristna efter'

Av tabell 24 ovan framgår att det i första hand är placeringen av subjekt till kopulaverb och transitiva verb som verkar förändras över tid.

Jörgensen (1987:133) visade i sin undersökning att subjektiv predikativ (bortsett från perifrastiska passivkonstruktioner) enbart förekommer sporadiskt i de nordiska medeltidslagarna, och detsamma gäller i mitt material. Sammanlagt har jag registrerat 15 exempel på kopulaverb med subjekt i slutfältet, varav flertalet i de äldre fornsvenska texterna. Ett exempel redovisas i (6.43) nedan:

- (6.43) Nw äru dödhe thri hedhne höffdhingia (KM:271)
 nu är döda tre hedniska hövdingar
 'Nu är tre hedniska hövdingar döda'

Också vad beträffar subjekt till transitiva verb kan det konstateras att flest antal belägg har registrerats i de äldre fornsvenska texterna. På basis av de sifferuppgifter som redovisas i tabell 24 ovan är det dock svårt att dra några slutsatser om den kronologiska utvecklingen eftersom subjekt till transitiva verb kan förekomma i slutfältet också i modern svenska. I modern svenska är enligt SAG (4:40 f.) en sådan placering av subjektet emellertid främst möjlig i passiva satser (se exempel (6.18) och (6.19) ovan), och för att kunna avgöra i vilken utsträckning som modern svenska skiljer sig från fornsvenska på denna punkt är det således nödvändigt att särskilt urskilja subjekt till aktiva transitiva verb. I tabell 25 nedan redovisar jag hur slutfältsplacerade subjekt till transitiva verb fördelar sig på aktiva respektive passiva satser.

Tabell 25. *Satser med subjekt i slutfältet: transitiva verb i aktiv och passiv*

Diates	Äldre fornsvenska	Yngre fornsvenska I	Yngre fornsvenska II	Totalt
Aktiv	13	8	6	27
Passiv	11	8	12	31
Totalt	24	16	18	58

Även om antalet subjekt till transitiva verb genomgående är litet i mitt material framgår det tydligt av tabell 25 ovan hur placeringsmöjligheterna för denna typ av subjekt har inskränkts över tid. I de äldre fornsvenska texterna dominerar subjekt till aktiva transitiva verb i slutfältet, medan de passiva verben istället dominerar i de yngsta texterna. Ett urval av de sammanlagt 27 exemplen på subjekt i slutfältet vid aktiva transitiva verb exemplifieras i (6.44) nedan:

- (6.44) a. hwat mwn tik budha *thænna drömbir* (MB:177)
vad ska dig förkunna denna dröm
 'Vad ska denna dröm förkunna dig?'
 b. tha takir atir *siälin* sin licama (BJ:35)
då tar åter själen sin lekamen
 'Då tar själen tillbaka sin lekamen'
 c. thz haffde gjort *the. v. som römde för wideke* (DI:66)
det hade gjort de fem som rymde för Wideke
 'Det hade de fem som rymde för Wideke gjort'

Möjligen kan det låga antalet subjekt i slutfältet, åtminstone delvis, föras tillbaka på funktionella aspekter. Topikala led intar i regel en verbfrasextern position i satsen, och då referentiella subjekt tenderar att ha topikal status krävs det således markerade kontextuella förhållanden för att subjektet ska kunna vara placerat i slutfältet. Som Haugan (2001:187) visar utgör subjekt i slutfältet i hans fornländska material satsens enda rematiska argument.

Enligt Falk (1997:36) kan subjekt till transitiva verb i slutfältet betraktas "som rester av äldre ordföljdmönster där också subjektets placering var friare [fotnot utelämnad]". Resultatet av min undersökning kan möjligen tolkas på ett liknande sätt: det är tänkbart att det låga antalet subjekt i slutfältet också i de äldre fornsvenska texterna ska betraktas som rester av äldre ledföljdmönster, och subjektets placeringsmöjligheter har i så fall inskränkts redan under ett tidigare skede. Även om antalet exempel visserligen genomgående är litet vill jag dock hävda att resultatet av den undersökning som har redovisats här visar att subjektets placeringsmöjligheter har inskränkts ytterligare under fornsvensk tid. I slutet av den fornsvenska perioden förekommer mycket få subjekt till aktiva transitiva verb i slutfältet, medan subjekt till intransitiva verb fortfarande kan uppträda med en sådan placering. Vid slutet av den fornsvenska perioden överensstämmer därmed subjektets placering till stor del med de placeringsmöjligheter som subjektet har i modern svenska även om det fortfarande finns vissa skillnader i jämförelse med modern svenska när det gäller definithetseffekter.

6.5 Sammanfattning och slutsatser

I detta kapitel har jag behandlat subjektets placeringsmöjligheter i slutfältet. I modern svenska är möjligheterna för ett subjekt att förekomma i satsens slutfält relativt begränsade, men utifrån tidigare studier av subjektets placering i fornsvenska visade det sig vara svårt att dra några direkta slutsatser om fornsvenska skiljer sig från modern svenska på denna punkt. Den undersökning som jag har redogjort för i detta kapitel visar dock att subjektet i fornsvenska hade friare placeringsmöjligheter i jämförelse med modern svenska eftersom också subjekt till aktiva transitiva verb kan förekomma i slutfältet i högre utsträckning än i modern svenska.

Även om möjligheten att placera subjekt till aktiva transitiva verb i slutfältet således verkar ha varit större i tidigare skeden av svenskans historia måste det dock framhållas att subjekt förekommer relativt sällan med denna placering i de fornsvenska texterna. Den låga frekvensen kan möjligen ge anledning att anta att subjektets placeringsmöjligheter har börjat begränsas redan i ett tidigare skede av svenskans historia. Resultatet av min undersökning tyder dock på att möjligheten att låta ett subjekt förekomma i slutfältet inskränks ytterligare under fornsvensk tid då huvuddelen av de subjekt till transitiva aktiva verb som är placerade i slutfältet återfinns i de äldre fornsvenska texterna. I de yngre fornsvenska texterna överensstämmer subjektets placeringsmöjligheter i högre utsträckning med den moderna svenskans.

Syftet med detta kapitel har varit att med utgångspunkt i subjektets placering pröva bärigheten hos den analys av satsstrukturen i äldre fornsvenska som jag presenterade i föregående kapitel. Jag har argumenterat för att förekomsten av subjekt i slutfältet i fornsvenska ger en direkt ledtråd till huruvida flyttningen av subjektet från baspositionen i verbfrasen till subjektspositionen i IP var motiverad av syntaktisk funktion i tidigare skeden av svenskans historia. Eftersom också subjekt till transitiva verb, företrädesvis i äldre fornsvenska, kan placeras i slutfältet styrks hypotesen att syntaktisk funktion inte är avgörande för subjektshelflyttningen i äldre fornsvenska. Sammantaget menar jag att förekomsten av subjekt till transitiva predikat i satsens slutfält ger stöd åt analysen att flyttningen av subjektet från baspositionen i VP till subjektspositionen i IP motiverades av pragmatiska faktorer snarare än av syntaktisk funktion i äldre fornsvenska. Min analys bygger på den grundidé som Faarlund (2003) presenterar, även om jag dock gör en delvis annorlunda formaliserad

beskrivning inom ramen för princip- och parameterteorin. Enligt min mening kan skillnaden mellan pragmatiskt och syntaktiskt motiverad flyttning beskrivas som en effekt av hur elimineringen av det otolkbara subjektsdraget i IP kan ske: medan det otolkbara subjektsdraget i äldre fornsvenska saknar EPP och därmed inte behöver elimineras genom synlig flyttning bär det otolkbara subjektsdraget i modern svenska EPP och kräver därmed synlig flyttning för att elimineras.

Sundquist (2002:7) menar att begränsningen av de nordiska fastlandsspråkens ursprungligen relativt fria ledföljd kan föras tillbaka på hårdare semantiska restriktioner, vilket medför att fakultativa ledföljdsmonster går förlorade. Faarlund (2003) visar på ytterligare en aspekt i sammanhanget eftersom också möjligheten till pragmatiskt motiverad flyttning verkar ha inskränkts i de nordiska språkens historia. Begränsningen av den pragmatiskt motiverade flyttningen av subjektet har således inte bara medfört att informationsstrukturens inflytande på organisationen av ledföljden har inskränkts i svenskans historia utan har – givet att analysen är riktig – också medfört att möjligheten att utelämnat referentiella subjekt har begränsats. Det verkar således finnas skäl att komplettera den bild som Sundquist (2002:7) tecknar i sin avhandling: det faktum att de nordiska språkens ursprungligen relativt fria ledföljd begränsas kan betraktas som resultatet av syntaktisk grammatikalisering inte bara i den meningen att semantiska faktorer får ett allt mindre inflytande, vilket Sundquist menar, utan också genom att syntaktisk funktion i allt högre utsträckning blir avgörande för flyttning av argument ut ur verbfrasen på bekostnad av pragmatiska faktorer.

7 Framväxten av en subjektspostion

I de två föregående kapitlen har jag sökt visa på sådana faktorer som kan ha varit avgörande för att subjekt kunde utelämnas från fler strukturella positioner i fornsvenska. Jag har argumenterat för att flyttningen av subjektet från baspositionen i verbfrasen till Spec, IP var pragmatiskt motiverad i äldre fornsvenska, till skillnad från i modern svenska där syntaktisk funktion är avgörande för motsvarande flyttning. Äldre fornsvenska saknade således en synlig syntaktisk subjektspostion, och ledföljden i svenska kan därmed sägas ha grammatikaliserats i den meningen att syntaktisk funktion i allt högre utsträckning har kommit att bli avgörande för subjektets placering.

I fokus för detta kapitel står framväxten av en synlig syntaktisk subjektspostion i svenskans I-domän. Enligt Falk (1993c:125) är grammatikexterna orsaker avgörande för att möjligheten att utelämnas subjekt begränsas i svenskans historia, och i linje med Faarlund (2003) kommer jag att argumentera för att frekvensförskjutningar i den yttre grammatiken spelar en avgörande roll för uppkomsten av en synlig syntaktisk subjektspostion. Därigenom är det också möjligt att ge förändringen en kausal förklaring genom att betrakta syntaktisk grammatikalisering som resultatet av en ny analys (jfr Harris & Campbell 1995:235 f.) utan att behöva hänvisa till typologiska förändringar. Jag ska också diskutera frågan hur en sådan frekvensförskjutning har kommit att äga rum. Jag ska argumentera för att förlusten av en renodlad OV-grammatik i svenskans historia är central för att flyttningen av subjektet till Spec, IP har kommit att analyseras som syntaktiskt motiverad och att en synlig syntaktisk subjektspostion därigenom har uppstått. Hróarsdóttir (1996) visar i sin undersökning av syntaktisk förändring i isländska att antalet satser med OV-ledföljd minskar vid samma tidpunkt som möjligheten att utelämnas referentiella subjekt och objekt begränsas. Jag tar min utgångspunkt i Hróarsdóttirs (1996) undersökning och söker visa att det kronologiska samband som hon visar på inte är någon tillfällighet

utan följer av en särskild restriktion i den inre grammatiken som begränsar antalet led med strukturellt kasus i verbfrasen: *the subject-in-situ generalization* (Alexiadou & Anagnostopoulou 2001).¹⁰⁴

Innan jag närmare går in på denna generalisering ska jag inledningsvis som en bakgrund översiktligt referera Hróarsdóttirs (1996) undersökning av syntaktisk förändring i isländska (avsnitt 7.1), och mot denna bakgrund därefter diskutera hur förlusten av en renodlad OV-grammatik kan relateras till framväxten av subjektstvång (avsnitt 7.2). I det senare avsnittet presenterar jag också mer ingående den generalisering som Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) formulerar. I det följande avsnittet behandlar jag övergången från OV-till VO-ledföljd i svenskans historia och illustrerar hur bruket av subjektslösa satser begränsas vid samma tidpunkt som svenskan förlorar sin renodlade OV-grammatik (avsnitt 7.3), för att slutligen diskutera allmängiltigheten hos min analys (avsnitt 7.4).

7.1 Tre syntaktiska förändringar i isländska

I isländskans historia har det skett en förändring av den inbördes ordningen mellan infinit verb och objekt genom att isländska har övergått från övervägande OV-ledföljd till praktiskt taget uteslutande VO-ledföljd. Givet en uniform frasstruktur av den typ som antas inom ramen för det minimalistiska programmet (se vidare avsnitt 2.3.2.3 ovan) kan denna förändring beskrivas som resultatet av att objektet inte längre flyttar ut ur verbfrasen i synlig syntax. Skillnaden mellan äldre och modern isländska framgår i detta avseende vid en jämförelse av de äldre isländska exemplen i (7.1) med de moderna isländska exemplen i (7.2):¹⁰⁵

¹⁰⁴ I Alexiadou & Anagnostopoulou 2007 vidareutvecklas denna generalisering och anpassas till en modernare teoretisk variant av det minimalistiska programmet.

¹⁰⁵ I modern isländska kan dock negerade objekt föregå ett infinit verb, vilket framgår av exempel (i) nedan (Hróarsdóttir 2000:56). Utöver konstruktioner med negerade objekt menar Hróarsdóttir (2000:56 ff.) att satser med objektsskifte respektive kilkonstruktion uppvisar ett slags OV-ledföljd.

(i) Þeir hafa engan hval veitt. (Hróarsdóttir 2000:56)
 de har ingen val fångat

- (7.1) a. so Þorsteinn skyldi lífinu_i [_{VP} tapa *t_i*]
 så Þorsteinn skulle livet tappa
 'så Þorsteinn skulle förlora livet'
- b. að eg hafi hana_i [_{VP} beðið *t_i*]
 att jag har henne bett
 'att jag har bett henne'

(after Hróarsdóttir 2000:119)

- (7.2) a. Þeir hafa [_{VP} keypt bókina] (Hróarsdóttir 1996:96)
 de har köpt boken
 'De har köpt boken'
- b. *Þeir hafa bókina_i [_{VP} keypt *t_i*]

Hróarsdóttir (2000:70) visar att andelen satser med OV-ledföljd är relativt konstant i isländska under en lång följd av år: i texter skrivna under 1300-talet uppgår andelen satser med OV-ledföljd till 58 %, vilket kan jämföras med 50 % i texter skrivna under 1600-talet. Därefter minskar under 1700-talet andelen satser med OV-ledföljd till 37 % för att i 1800-talstexterna ytterligare reduceras till 16 % (Hróarsdóttir 2000:70). Förlusten av OV-ledföljden i isländska kan följas mer detaljerat i ett antal brev skrivna av författare födda under perioden 1730–1870. Enligt Hróarsdóttir (2000:71) sker övergången från OV- till VO-ledföljd under en relativt kort tidsperiod då andelen satser med OV-ledföljd minskar i brev skrivna av författare födda under perioden 1750–1810 för att därefter plana ut.¹⁰⁶

Enligt Hróarsdóttir (1996) sker förlusten av OV-ledföljd i fornisländska sker parallellt med två andra syntaktiska förändringar. För det första ökar bruket av expletivt *það* 'det' som subjekt¹⁰⁷ vid samma

¹⁰⁶ I Hróarsdóttir 1996 redovisas en motsvarande undersökning av ett mindre brevmaterial.

¹⁰⁷ Som jag har nämnt ovan kan dock subjektssatusen hos *það* diskuteras eftersom *það* har begränsade placeringsmöjligheter och inte kan förekomma i subjektspositionen i IP i isländska (Sigurðsson 1989:164 f.). Detta framgår tydligt vid en jämförelse av det isländska exemplet i (i) med det svenska i (ii). Jag kommer dock inte att beröra denna fråga vidare, och när jag i fortsättningen talar om *það* som expletivt subjekt gör jag det för att skilja denna användning från *það* som objekt.

- (i) Í gær var (*það) dansað á skipinu. (Holmberg & Platzack 1995:11)
 i går var det dansat på skeppet
 'Igår dansades det på skeppet'
- (ii) Igår dansades *(det) på skeppet. (Holmberg & Platzack 1995:11)

tidpunkt som andelen satser med OV-ledföljd minskar. Enligt Hróarsdóttir (1996:118) verkar expletivt *það* inte kunna beläggas som subjekt före 1540, och först i den isländska översättningen av nya testamentet förekommer *það* i denna funktion tillsammans med nollställiga verb, vilket illustreras i exempel (7.3):

- (7.3) og það rigndi ekki yfir jörðina í þrjú ár og sex
och det regnade inte över jorden i tre år och sex
 mánaði (Hróarsdóttir 1996:118)
månader
 'och det regnade inte över jorden på tre år och sex månader'

Även om exempel (7.3) illustrerar att expletivt *það* som subjekt kan beläggas i isländska redan under 1500-talet framhåller Hróarsdóttir (1996:118) att de är mycket ovanliga. Ungefär parallellt med förlusten av OV-ledföljd i isländska ökar däremot bruket av expletivt *það* som subjekt, och enligt Hróarsdóttir (1996:118) sker denna ökning hos författare födda efter 1810.

För det andra visar Hróarsdóttir (1996:122) att möjligheten att utelämna referentiella subjekt och objekt begränsas vid samma tidpunkt som andelen satser med OV-ledföljd minskar. I isländskan inskränktes möjligheterna till utelämnning av subjekt och objekt under 1700- och 1800-talen (Sigurðsson 1993:248). Denna förändring avspeglar sig i Hróarsdóttirs material genom att bruket av utelämnade referentiella subjekt och objekt minskar i brev skrivna av författare födda efter 1750.

I vissa avseenden är det material som ligger till grund för Hróarsdóttirs (1996) undersökning är litet. Totalt ingår 68 exempel på expletivt *það* som subjekt och 28 exempel på utelämnade referentiella led, och Hróarsdóttir har då inkluderat både utelämnade referentiella subjekt (se exempel (7.4 a) nedan) och utelämnade objekt (se exempel (7.4 b) nedan) i sina excerperingar.

- (7.4) a. Það var það sem þú skrifaðir eftir að súður komst
det var det som du skrev efter att söder kom
 fyrst ...
först
 'Det var det som du skrev efter att [du] först kom söderut'

- b. og fóru um Plats það, í hveriu mælt hefur verid að
och för om plats den i vilken sagt har varit att
 hellan vera ætti, og fundu ecki
hällen vara skulle och fann inte
 'och för runt den plats i vilken det har sagts att hällen skulle vara
 och fann [den] inte'

(Hróarsdóttir 1996:125; 127)

Dessutom redovisar Hróarsdóttir (1996) antalet förekomster av dels *það* som expletivt subjekt, dels utelämnade subjekt och objekt utan någon jämförelse och ställer därmed varken antalet utsatta expletiva subjekt i relation till antalet utelämnade eller antalet utelämnade referentiella subjekt och objekt i relation till antalet utsatta. Även om det således kan finnas skäl att betrakta de resultat som Hróarsdóttir (1996) redovisar med viss reservation framträder ett intressant mönster av tre parallella syntaktiska förändringar i isländskans historia. I tabell 26 nedan sammanfattas de tre förändringarna.

Tabell 26. *Tre syntaktiska förändringar i isländska*

	1730– 1750	1750– 1770	1770– 1790	1790– 1810	1810– 1830	1830– 1850	1850– 1870
OV	37 %	29 %	14 %	8 %	10 %	7 %	6 %
<i>það</i>	3	0	5	5	20	18	17
<i>pro</i>	13	3	3	6	0	0	3

Källa: Hróarsdóttir 1996:130. Anm.: OV = procentandelen satser med OV-ledföljd; *það* = antalet belägg med *það* som expletivt subjekt (absoluta tal); *pro* = antalet belägg med utelämnade referentiella subjekt eller objekt (absoluta tal)

Av tabell 26 ovan framgår att andelen satser med OV-ledföljd minskar vid ungefär samma tidpunkt som bruket av expletivt *það* som subjekt ökar och möjligheten att utelämna referentiella subjekt och objekt begränsas. Det faktum att de tre syntaktiska fenomenen förändras vid samma tidpunkt tar Hróarsdóttir (1996:130) som intäkt för att de också kan vara strukturellt relaterade till varandra.

Också Rögnvaldsson (1996)¹⁰⁸ ser ett samband mellan förlusten av OV-ledföljd och andra syntaktiska förändringar i isländskans historia

¹⁰⁸ Rögnvaldsson (1996:55 fotnot) påpekar att hans uppsats "Word Order Variation in the VP in Old Icelandic" är baserad på ett föredrag från 1992 och att den därefter har förekommit i flera versioner. Hróarsdóttir (1996) hänvisar till en uppsats med denna titel med året 1993.

genom att han antar att övergången från OV- till VO-ledföljd har orsakats av att möjligheten att utelämnas objekt har begränsats. Han tänker sig då att det skulle vara svårare att vid förstaspråksinläringen avgöra huruvida verbfrasen är huvudinitial eller huvudfinal om objektet kan utelämnas, men att denna ambiguitet inte längre föreligger när objekt inte längre kan utelämnas. Hróarsdóttir (1996:130) understryker att detta är en möjlig förklaring, men vänder sig samtidigt mot ett sådant kausalt samband då Rögnavaldssons förklaring förutsäger att förlusten av OV-ledföljd ska ske efter det att möjligheten att utelämnas objekt har begränsats. Resultatet av Hróarsdóttirs undersökning ger dock inget stöd för att så skulle ha varit fallet.

Istället söker Hróarsdóttir (1996:131 ff.) orsaken till de tre parallella syntaktiska förändringarna i det morfologiska systemet, men eftersom detta inte har förändrats i någon nämnvärd utsträckning i isländskans historia antar Hróarsdóttir att isländskans kasussystem har genomgått genomgripande omvandlingar som dock saknar synlig motsvarighet i böjningssystemet:¹⁰⁹

However, it might well be the fact that Icelandic lost its strong (morphological) case-system in late Icelandic (17th or 18th centuries) even though this can not be easily observed from the morphology; i.e. that the Icelandic case-system no longer has any real function [referenser utelämnade]. (Hróarsdóttir 1996:132)

Inom ramen för princip- och parameterteorin beskriver Hróarsdóttir (1996:132) förlusten av ett syntaktiskt aktivt kasussystem som en förlust av starka särdrag i den funktionella kategorin AgroP. Starka särdrag i denna funktionella kategori är enligt Hróarsdóttir avgörande för både förekomsten av OV-ledföljd och möjligheten att utelämnas objekt.

Även om Hróarsdóttirs (1996) analys är intressant kan den enligt min mening ifrågasättas på vissa punkter. För det första förutsätter den en korrelation mellan kasusmorfologi och OV-ledföljd, vilket inte är självklart. I sin avhandling visar Sundquist (2002) med utgångspunkt i övergången från OV- till VO-ledföljd i norska att ett sådant samband kan ifrågasättas. För det andra kan det diskuteras huruvida kasussystemet i isländska verkligen har förlorat sin syntaktiska funktion, vilket Hróarsdóttir antar (se vidare Barðdal 2001). För det tredje

¹⁰⁹ Delsing (2003) gör ett liknande antagande för att förklara förekomsten av prepositionsstrandning i isländska.

inkluderar Hróarsdóttir både utelämnade subjekt och objekt i sina excerperingar, och det förblir i hennes analys oklart varför möjligheten att utelämnat referentiella subjekt också begränsas i isländskans historia eftersom denna förändring knappast kan vara relaterad till särdragsuppsättningen i Agrop.

7.2 En bakomliggande förändring?

I det föregående avsnittet framkom att tre till synes orelaterade syntaktiska förändringar inträffar vid ungefär samma tidpunkt i isländskans historia: OV-ledföljden i isländska går förlorad vid ungefär samma tidpunkt som bruket av expletivt *það* som subjekt ökar och möjligheterna att utelämnat referentiella subjekt och objekt begränsas. För mitt syfte framstår relationen mellan OV- och subjektsslöshet som särskilt intressant med klara implikationer för den frågeställning som behandlas i detta kapitel. Att syntaktiska förändringar sker parallellt kan visserligen tyda på att de är relaterade (jfr Hróarsdóttir 1996:130), men så länge förändringarna inte kan föras tillbaka på någon gemensam faktor är sambandet enbart kronologiskt.

I detta avsnitt ska jag visa att två av förändringarna – förlusten av OV-ledföljd respektive begränsningen av möjligheten att utelämnat referentiella subjekt – kan vara direkt relaterade i den meningen att båda kan antas vara resultatet av en förändring i den inre grammatiken: förlusten av en renodlad OV-grammatik. Till grund ligger den generalisering som Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) gör om verbfrasinterna subjekt: *the subject-in-situ generalization* (SSG). Grundtanken bakom denna generalisering är att verbfrasen kan rymma maximalt ett argument med strukturellt kasus, antingen ett subjekt eller ett objekt, men inte båda.

Efter en inledande presentation av den generalisering som Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) formulerar, ska jag diskutera huruvida också de nordiska språken, i synnerhet fornsvenska, omfattas av denna generalisering. Slutligen berör jag frågan hur förlusten av en renodlad OV-grammatik i svenskans historia – givet *the subject-in-situ generalization* – kan relateras till uppkomsten av en synlig subjekt-position.

7.2.1 Alexiadou & Anagnostopoulou 2001: SSG

Till grund för *the subject-in-situ generalization* som Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) formulerar ligger den välkända skillnaden mellan transitiva och intransitiva verb beträffande möjligheten att utnyttja konstruktion med expletivt subjekt i språk som engelska och franska. I satser med intransitiva verb kan expletiva subjekt förekomma (se exempel (7.5)), medan så inte är fallet för satser med transitiva verb (se exempel (7.6)):

- (7.5) a. There arrived a man.

det anlände en man

'Det anlände en man'

- b. Il est arrivé un homme.

det har anlänt en man

'Det har anlänt en man'

(Alexiadou & Anagnostopoulou 2001:195)

- (7.6) a. *There finished somebody the assignment.

det avslutade någon ART uppgiften

- b. *Il a lu un élève le livre.

det har läst en student ART boken

(Alexiadou & Anagnostopoulou 2001:195)

I konstruktioner med expletivt subjekt antas generellt det egentliga subjektet stå kvar i baspositionen i verbfrasen (Platzack 1998a:117; Alexiadou & Anagnostopoulou 2001:195). Också objekten i exempel (7.6) ovan kan antas stå i sin basposition i verbfrasen eftersom de genomgående är placerade till höger om subjektet, och om både subjekt och objekt kvarstår i verbfrasen ger detta således ett ogrammatiskt resultat.

Att döma av exempel som (7.6) förefaller subjekt till transitiva verb inte kunna förekomma verbfrasinternt i engelska och franska. Alexiadou & Anagnostopoulou (2001:195 ff.) visar dock att det finns konstruktioner i engelska och franska där subjekt till transitiva verb kan analyseras som verbfrasinternt. I dessa fall gäller dock att objektet antingen måste ha flyttat ut ur verbfrasen eller, alternativt, ha realiserats som en prepositionsfras. Ett tydligt mönster framträder således – ett

nominalfrasformat subjekt kan inte förekomma tillsammans med ett nominalfrasformat objekt i verbfrasintern position – vilket föranleder Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) att formulera en språk-övergripande generalisering, *the subject-in-situ generalization*, SSG:

The subject-in-situ generalization

By Spell-Out VP can contain no more than one argument with an unchecked Case feature. (Alexiadou & Anagnostopoulou 2001:193)

Enligt Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) följer denna generalisering av en särskild restriktion som begränsar antalet led med strukturellt kasus i verbfrasen. För att undvika brott mot denna restriktion måste något av de led som bär strukturellt kasus, subjektet eller objektet, antingen lämna verbfrasen eller realiseras som en prepositionsfras eftersom prepositionsfraser, som Alexiadou & Anagnostopoulou (2001:210) också påpekar, tilldelas kasus på ett annat sätt än nominalfraser.¹¹⁰ Den generalisering, som presenterades ovan, kan därmed omformuleras enligt följande:

It is not possible for a subject and an object that "need their Case to be checked" both to be spelled out at the positions in which they are initially merged. (Alexiadou & Anagnostopoulou 2001:210)

7.2.2 De nordiska språken och SSG

Den skillnad mellan transitiva och intransitiva verb som Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) visade på för engelskans och franskans del vad beträffar konstruktion med expletivt subjekt gäller också i modern svenska. Som framgår av exempel (7.7 a) kan intransitiva verb konstrueras med expletivt subjekt till skillnad från transitiva verb (se exempel (7.7 b)):

- (7.7) a. Det anlände en man.
b. * Det slutförde några studenter uppgiften.

Vid negerade egentliga subjekt är situationen däremot annorlunda. I sådana fall kan, som framgår av exempel (7.8) ett expletivt subjekt

¹¹⁰ För en diskussion om varför den inre grammatiken har en begränsning av detta slag, se Alexiadou & Anagnostopoulou (2001:216 ff.).

förkomma tillsammans med ett transitivt verb.¹¹¹ Negerade egentliga subjekt har emellertid samma placeringsmöjligheter som negerade objekt (se vidare SAG 3:393), och det egentliga subjektet kan därmed antas ha lämnat sin basposition i verbfrasen i linje med den analys som Platzack (1998a:164) gör av negerade objekt som t.ex. *ingenting*.¹¹² Vid negerade egentliga subjekt förekommer således inte både subjekt och objekt tillsammans i verbfrasen vilket framgår av strukturen i (7.9 b):

- (7.8) Det kan *ingen* göra den saken bättre än han.
(Christensen 1991:148)

- (7.9) a. * Det slutförde [_{VP} några studenter uppgiften].
b. Det kan *ingen* [_{VP} göra den saken bättre än han].

Också modern svenska verkar således överensstämma med den generalisering som Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) formulerar eftersom subjektet och objektet inte kan förekomma tillsammans i baspositionen i verbfrasen. Alexiadou & Anagnostopoulou (2001:198 ff.; 224 ff.) noterar dock att det finns språk som åtminstone skenbart verkar utgöra motexempel till deras generalisering. Ett sådant språk, som Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) också diskuterar, är isländska. Oavsett om det egentliga subjektet är negerat eller inte accepterar isländska nämligen – till skillnad från modern svenska – konstruktion med expletivt *það* också vid transitiva verb, vilket onekligen framstår som ett problem för generaliseringen ovan. Hur de nordiska språken skiljer sig inbördes på denna punkt framgår vid en jämförelse mellan det svenska exemplet i (7.7 b) ovan med det isländska i (7.10) nedan:

- (7.10) Það luku sennilega einhverjir stúdentar alveg
det slutförde troligen några studenter fullständigt
verkefninu. (Bobaljik & Jonas 1996:212)
uppgiften
'Några studenter slutförde troligen uppgiften fullständigt'

Subjekt som *några studenter/einhverjir stúdentar* i exempel (7.7 b) respektive (7.10) analyserar Holmberg & Platzack (1995:136) som

¹¹¹ Tack till Lars-Olof Delsing som gjorde mig uppmärksam på detta.

¹¹² Se också Christensen 1991, som antar att negerade egentliga subjekt har flyttat till en verbfrasadjungerad position.

verbfrasinterna, och möjligheten att använda konstruktion med formellt och egentligt subjekt också vid transitiva verb i isländska är enligt dem en konsekvens av att de nordiska öspråken¹¹³ till skillnad från de nordiska fastlandsspråken kan låta subjekt kvarstå inte bara i verbfrasens komplement utan också i verbfrasens specificerare. Denna skillnad för Holmberg & Platzack (1995:131–137) i sin tur tillbaka på förekomsten av subjekt-verbkongruens i de nordiska öspråken.

Bobaljik & Jonas (1996) vänder sig emellertid mot en verbfrasintern analys av subjekt till transitiva verb. Till grund för deras kritik ligger den linjära ordningsföljden mellan subjekt och objekt. Bobaljik & Jonas (1996:212 ff.) utnyttjar adverbial som *alveg* 'fullständigt' för att markera verbfrasens vänsterperifera gräns, och de utgår från att led som flyttar genom s.k. objektsskifte är placerade i en position högre än verbfrasens specificerare. Eftersom ett subjekt måste föregå ett skiftat objekt (se exempel (7.11 a)) visar detta, enligt Bobaljik & Jonas, att subjektet också måste stå i en verbfrasextern position. Som framgår av exempel (7.11 b) är en ordningsföljd där objektet föregår subjektet inte möjlig, vilket vore väntat om subjektet kvarstod i baspositionen i verbfrasens specificerare:

- (7.11) a. Það lauk einhver_i verkefninu_i [_{VP} *t_i* *alveg t_i*].
det slutförde någon uppgiften fullständigt
 'Någon slutförde uppgiften fullständigt'
- b. *Það lauk verkefninu_i [_{VP} (*alveg*) einhver *t_i*].
det avslutade uppgiften (fullständigt) någon
 (Bobaljik & Jonas 1996:213)

Alexiadou & Anagnostopoulou (2001:198) konstaterar därmed att satser med den ledföljd som exemplifieras i (7.10) ovan inte heller bryter mot den generalisering som de formulerar eftersom enbart objektet behöver analyseras som verbfrasinternt i linje med den analys som Bobaljik & Jonas (1996) föreslår (se exempel (7.12)):

- (7.12) Það luku sennilega einhverjir stúdentar *alveg* [_{VP} verkefninu].
 (Bobaljik & Jonas 1996:212)

¹¹³ Holmberg & Platzack (1995) delar upp de nordiska språken i två grupper: *Insular Scandinavian* respektive *Mainland Scandinavian*. Till den förra gruppen, de nordiska öspråken, räknar Holmberg & Platzack (1995:5) färöiska och isländska samt de nordiska fornspråken (om färöiska, se dock vidare Holmberg & Platzack 1995:12).

Alexiadou & Anagnostopoulou (2001:199) noterar vidare att ett kvantifierat egentligt subjekt kan följa objektet i isländska såsom illustreras i exempel (7.13).¹¹⁴ Inte heller dessa exempel behöver, enligt Alexiadou & Anagnostopoulou, utgöra motexempel till deras generalisering då de med utgångspunkt i Jonas & Bobaljik (1993:93) antar att subjektet i detta fall står kvar i en verbfrasintern position, medan objektet istället har lämnat verbfrasen i linje med analysen i (7.14):

- (7.13) Það máluðu sennilega húsið vandlega margir stúdentar.
det målade troligen huset noggrant många studenter
 'Många studenter målade troligen huset noggrant'
 (Bobaljik & Jonas 1996:208 fotnot)
- (7.14) Það máluðu sennilega húsið [_{VP} vandlega margir stúdentar]

I satser med den ledföljd som exemplifieras i (7.15) kan däremot både subjektet och objektet analyseras som verbfrasinterna eftersom dessa led båda föregås av adverbialiet *alveg* 'fullständigt' (jfr Bobaljik & Jonas 1996:212). I detta fall är resultatet en ogrammatisk sats, vilket kan sägas stödja den generalisering som Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) formulerar.

- (7.15) * Það luku sennilega alveg [_{VP} einhverjir
det slutförde troligen fullständigt några
 stúdentar verkefninu]. (Bobaljik & Jonas 1996:212)
studenter uppgiften

¹¹⁴ Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) diskuterar dock inte satser med infinita verb i vilka objektet kan antas kvarstå i en verbfrasintern position (se exempel (i) nedan). I satser med denna ledföljd har subjektet analyserats som adjungerat till VP (Holmberg & Platzack 1995:137), och exempel som (i) förefaller därmed – åtminstone vid en första anblick – vara problematiska för den generalisering som Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) formulerar:

- (i) Það munu kaupa þessa bók margir stúdentar.
det vill köpa denna bok många studenter
 'Många studenter vill köpa denna bok'
 (Holmberg & Platzack 1995:137)

Sammanfattningsvis menar Alexiadou & Anagnostopoulou (2001:200) att isländska inte bryter mot den generalisering som de formulerar, utan konstruktioner med expletivt *það* vid transitiva verb är, menar de, enbart skenbara motexempel.¹¹⁵

Av de nordiska språken behandlar Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) enbart modern isländska. Jag har dock kunnat konstatera ovan att också modern svenska överensstämmer med den generalisering som de upprättar. I fornsvenska var däremot subjektets placeringsmöjligheter friare, och både subjekt till transitiva och intransitiva verb kunde förekomma i satsens slutfält, även om det framgick av den undersökning av slutfältsplacerade subjekt i fornsvenska som redovisades i föregående kapitel att framför allt subjekt till transitiva verb var sällsynta med denna placering (se vidare tabell 24 ovan, s. 184).

Subjekt till aktiva transitiva verb kan åtminstone i vissa fall analyseras som verbfrasinterna, och de utgör därmed potentiella problem för den generalisering som Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) formulerar. För att utröna i vilken utsträckning som SSG överensstämmer med fornsvenska har jag närmare granskat alla exempel i mitt material som utgörs av slutfältsplacerade subjekt till aktiva, transitiva verb. Av de totalt 58 beläggen på slutfältsplacerade subjekt till transitiva verb är 27 aktiva (se vidare tabell 25 ovan, s. 185), och av dessa sammanlagt 27 satser innehåller 26 ett subjekt och direkt objekt som båda är nominalfrasformade. I 13 av dessa sammanlagt 27 satser utgör de direkta objekten fundament. Ett urval av dessa 13 belägg återges nedan i (7.16):

¹¹⁵ Alexiadou & Anagnostopoulou (2001:199 fotnot) noterar att det finns möjlighet för både subjekt och objekt att kvarstå i VP i isländska. Det rör sig om konstruktioner med dubbelobjekt av den typ som exemplifieras i exempel (i) (hämtat från Alexiadou & Anagnostopoulou 2001:199 fotnot). Konstruktioner med dubbelobjekt kan enligt Alexiadou & Anagnostopoulou (2001:199 fotnot) antas ha två positioner i VP mot vilka otolkbara kasussärdrag kan elimineras och behöver därmed inte heller utgöra något motexempel mot *the subject-in-situ generalization*:

(i) Það sagði Sveini [_{VP} einhver sögu].
det berättade Sven.DAT någon.NOM saga.ACK
 'Någon berättade en saga för Sven'

- (7.16) a. thy at hans mato nyuta alle the om kring han
 ty att hans kunde åtnjuta alla de om kring honom
 bodho (MB:161)
 bodde
 'ty att den [brunnen] kunde alla de åtnjuta som bodde omkring
 den'
- b. hwat mun tik budha thænna drømbir (MB:177)
 vad ska dig förkunna denna dröm
 'Vad ska denna dröm förkunna dig?'
- c. oc idher skal nalkas hymmerikis rike (BJ:37)
 och er skal nalkas himmelrikets rike
 'och himmelrikets rike ska nalkas er'
- d. thz haffde gjort the. v. som rømde for wideke (DI:66)
 det hade gjort de fem som flydde för Wideke
 'Det hade de fem som flydde för Wideke gjort'

Även om de objekt som står som fundament entydigt kan analyseras som verbfrasexterna är det dock inte möjligt att avgöra om de har flyttat direkt till Spec, CP från baspositionen i verbfrasen (se analysen i (7.17 a)) eller via en A-position i I-domänen (se analysen i (7.17 b) nedan). Det går därmed inte att avgöra huruvida satser med subjekt i slutfältet och ett objekt i fundamentet överensstämmer med den generalisering som Alexiadou & Anagnostopoulou formulerar:

- (7.17) a. [_{CP} Objekt_i [_{C°} Finit verb_v] [_{IP} Ø [_{I°} *t_v*] [_{VP} Subjekt *t_v* *t_i*]]]
- b. [_{CP} Objekt_i [_{C°} Finit verb_v] [_{IP} Ø [_{I°} *t_v*] [_{AgroP} *t_i* [_{Agro°} *t_v*] [_{VP} Subjekt *t_v* *t_i*]]]]]

Samma oklarhet vidlåder för övrigt satser med ett relativiserat direkt objekt. Sammanlagt har jag i mitt material noterat 2 sådana belägg (se exempel (7.18) nedan).

- (7.18) ... j ena borg som aatte nakor abrahams brodhir
 i en borg som ägde Nakor Abrahams bror
 '... i en borg som Nakor, Abrahams bror, ägde'
 (MB:156)

I samtliga satser som redovisas i exempel (7.16) och (7.18) ovan föregås subjektet av det direkta objektet. Så är också fallet i ytterligare 10 satser med den skillnaden att de direkta objekten i dessa fall inte utgör fundament eller är relativiserat. Ett urval av dessa satser återfinns i (7.19):

- (7.19) a. þa syntes þom cristno sanctus iacobus
då visade-sig dem kristna sankt Jakob
 vpenbarleka. (LEG:177)
offentligt
 'Då visade sig sankt Jakob offentligt för dem kristna'
- b. ok æn mon hældar sua uilia guþ siæluar ... (LEG:188)
och än mände hellre så vilja gud själv
 'och ännu hellre mände gud själv vilja det'
- c. Æptir nabugodonosor gambla dødhan. thok widh
Efter Nebukadnessar gamle död tog vid
 rikeno Nabugodonozor vnge hans son (MB:14)
riket Nebukadnessar unge hans son
 'Efter Nebukadnessar den gamles död tog Nebukadnessar den unge, hans son, vid riket'
- d. ok j hwarium lutenom syntis them heel ihesu
och i varje del visade-sig dem oskadd Jesu
 christi likame. (JÄR:30)
Kristi lekamen
 'Och i varje del visade sig Jesu Kristi lekamen oskadd för dem'
- e. ... at hiölde mic ey ater the älskelighet oc
att höll mig ej tillbaka den kärlek och
 godhuili som jak fordhum til tik hafðhe ... (BJ:11)
godvilja som jag tidigare till dig hade
 '... att om inte den kärlek och godvilja som jag tidigare hade till dig höll mig tillbaka ...'

Under fornsvensk tid förekom OV-ledföljd i varierande utsträckning (se vidare Delsing 1999a), och de direkta objekten i exempel (7.19) kan därmed antas ha flyttat till en verbfrasextern position i linje med den analys som Alexiadou & Anagnostopoulou (2001:199 f.) gör av satser

Slutligen har jag i materialet påträffat ett exempel där ett slutfälsplacerat nominalfrasformat subjekt till ett aktivt transitivt verb föregår ett nominalfrasformat direkt objekt. I detta exempel som återges i (7.20 a) kan både subjektet och det direkta objektet analyseras som verbfrasinterna, under förutsättning att *atir* 'äter' kan betraktas som ett partikeladverbial i linje med analysen i (7.20 b). Samtidigt kan det naturligtvis inte uteslutas att *atir* alternativt kan ha status som adverbial. Eftersom adverbial såväl i fornsvenska som modern svenska kan föregå ett subjekt (se vidare avsnitt 6.2) kan – givet en sådan analys av *atir* – subjektet också antas ha lämnat baspositionen i VP och flyttat till Spec, IP. Det belägg som redovisas i (7.20 a) nedan behöver alltså inte vara ett helt vittnesgillt motexempel mot den generalisering som Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) presenterar:

- Sammanlagt har jag således enbart påträffat ett exempel i mitt material där både subjektet och objektet möjligen kan analyseras som verbfrasinterna och som därmed kan antas bryta mot den generalisering som Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) presenterar.

¹¹⁶ Jfr diskussionen i fotnot 114 ovan.

(7.21) Nú mælti það allur múgur að þeir kváðust til
nu sade det hela allmänheten att de sa-sig till
 konungs vilja yfir sér þann er líkastur væri
kung vilja över sig den som mest-lik vore
 Haraldi ... (Haugan 2001:175)
Harald
 'Nu sade hela allmänheten att de sa sig vilja ha den till kung över
 sig som var mest lik Harald'

(7.22) a. þa aghu þæt tolf mæn witæ hwat forsæti giört war
dá ska det tolv män pröva om försåt gjort var
 ællær æi. (UL:MB, 11)
eller ej
 'Då ska tolv män pröva huruvida försåt var gjort eller ej'

¹¹⁸ Haugen (2001:208) antar att *scrambling* strukturellt innebär vänsteradjuering till verbfrasen och i hans modell kan därmed inte objektet analyseras som verbfrasextert även om det har lämnat sin basposition.

- b. þa skulu þæt tolff mæn witæ hwat þe iorþ war
då ska det tolv män pröva om den jord var
 laghbupin ællr æi. (UL:JB, 1)
lagligen-hembjuden eller ej
 'Då ska tolv män pröva om denna jord har blivit lagligen
 hembjuden eller ej'

I linje med den analys som Jonas & Bobaljik (1993:93) presenterar av satser där objektet föregår subjektet kan objekten i exempel (7.22) också antas ha lämnat verbfrasen enligt den struktur som presenteras i (7.23):

- (7.23) a. þa aghu þæt [_{VP} tolff mæn witæ hwat forsæti giört war
 ællær æi]
 b. þa skulu þæt [_{VP} tolff mæn witæ hwat þe iorþ war
 laghbupin ællr æi]

I de fall då subjektet kvarstår i verbfrasens specificerare i fornsvenska kan således objektet analyseras som verbfrasexternt. Även om antalet exempel totalt sett är få och det därmed är svårt att dra några säkra slutsatser, kan det sammanfattningsvis konstateras att möjligheterna för ett subjekt att förekomma verbfrasinternt tillsammans med ett nominalfrasformat objekt förefaller vara mycket begränsade i fornsvenska.

7.2.3 Sambandet mellan de båda språkförändringarna

Utgångspunkten för diskussion i detta kapitel var Hróarsdóttirs (1996) undersökning av syntaktisk förändring i isländska som visade att andelen satser med OV-ledföljd minskade vid samma tidpunkt som möjligheten att utelämna referentiella subjekt och objekt begränsades. Mot bakgrund av *the subject-in-situ generalization* (Alexiadou & Anagnostopoulou 2001) ska jag här argumentera för att sambandet mellan förlusten av OV-ledföljd och begränsningen av möjligheten att utelämna referentiella subjekt inte enbart är av kronologisk art utan att det också finns en direkt relation mellan de båda språkförändringarna genom att bägge kan antas vara resultatet av en och samma förändring i den inre grammatiken: förlusten av en renodlad OV-grammatik.

Min grundtanke kan sammanfattas på följande sätt: Jag har tidigare i denna avhandling hävdad att äldre fornsvenska saknade en synlig syntaktisk subjeksposition i den meningen att flyttningen av ett subjekt

ut ur verbfrasen inte motiverades av syntaktisk funktion utan istället var avhängig av pragmatiska faktorer. Givet min analys medförde avsaknaden av en syntaktisk subjektsposition dels att subjektet kunde utelämnas i högre utsträckning, dels att subjektet hade friare placeringsmöjligheter och också vid transitiva verb kunde kvarstanna i verbfrasen i (äldre) fornsvenska.

Under förutsättning att den generalisering, som Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) gör, är riktig kommer emellertid förekomsten av en OV-grammatik att vara direkt avgörande för att flyttningen av subjektet ut ur verbfrasen ska kunna vara motiverad av utomgrammatiska faktorer. I språk med en renodlad OV-grammatik måste det direkta objektet obligatoriskt lämna verbfrasen vilket möjliggör att subjektet inte nödvändigtvis måste lämna baspositionen i verbfrasen. Ersätts däremot OV-grammatiken av en VO-grammatik kommer detta att innebära att objektet inte längre obligatoriskt måste lämna verbfrasen. I ett språk med VO-grammatik måste därmed subjektet enligt *the subject-in-situ generalization* istället lämna verbfrasen. När OV-grammatiken ersätts av en VO-grammatik övergår därmed flyttningen av subjektet från att ha varit motiverad av utomgrammatiska faktorer till att motiveras av syntaktisk funktion. Min analys predicerar däremot inte något direkt samband mellan OV-ledföljd och subjektutelämning, utan förlusten av en renodlad OV-grammatik är istället att betrakta som den förändring i den inre grammatiken som utlöser de frekvensförskjutningar i den yttre grammatiken vilka enligt Faarlund (2003:135) har varit avgörande för subjektspositionens uppkomst.¹¹⁹

Enligt min mening finns det således mot bakgrund av *the subject-in-situ generalization* (Alexiadou & Anagnostopoulou 2001) skäl att anta att det samband mellan OV-ledföljd och subjektlösa satser som Hróarsdóttir (1996) visade på i isländskans historia inte enbart är kronologiskt utan en direkt konsekvens av förlusten av en renodlad OV-grammatik. Under förutsättning att den generalisering som Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) presenterar även omfattar fornsvenska följer också att möjligheten att utelämna referentiella subjekt bör begränsas i anslutning till att svenskan förlorar en renodlad OV-grammatik. Först då kan sådana frekvensförskjutningar i den yttre grammatiken ha uppstått så att flyttningen av subjektet från baspositionen i verbfrasen

¹¹⁹ En delvis annorlunda analys gör Haider (2005) som vid en jämförelse mellan isländska och tyska ser distinktionen mellan OV och VO som direkt avgörande för förekomsten av en subjektsposition.

- b. Tho hafdhehan ey tungona; [_{VP} atirfangit t_i] (JÄR:97)
dock hade han ej tungan återfått
 'Dock hade han ej återfått tungan'

- (7.25) a. Gute ska [_{VP} äga Gotland]
 b. Dock hade han inte [_{VP} återfått tungan]

Övergången från OV- till VO-ledföljd i svenskan har kartlagts närmare av Delsing (1999a). Med högst ungefärliga tidsangivelser kan hans övergripande resultat sammanfattas enligt följande (se vidare Delsing 1999a:210–217): Under perioden 1225–1325 dominerar satser med OV-ledföljd. Enligt Delsing har svenskan vid denna tid en renodlad OV-grammatik, och de få fall av VO-ledföljd som möter i texter från denna tid betingas av särskilda skäl; t.ex. kan tunga objekt genom postponering komma att placeras efter det infinita verbet. Under de följande 100 åren, 1325–1425, minskar andelen satser med OV-ledföljd påtagligt. I någon utsträckning kan dock satser med OV-ledföljd fortfarande förekomma, vilket enligt Delsing beror på att svenskan vid denna tid har en övergångsgrammatik som tillåter både OV- och VO-ledföljd. Valet av variant är i hans analys beroende av objektens form: en grupp av objekt (typ I) förekommer efter 1325 nästan uteslutande i en position efter det infinita verbet och omfattas därmed inte av någon variation, medan placeringen av sådana objekt som tillhör en annan grupp (typ II) däremot kan variera:

<i>Typ I</i>	<i>Typ II</i>
Egennamn	Personligt pronomen
Bestämd artikel	Demonstrativt pronomen
Genitivattribut	Possessivt pronomen
Vanliga nakna substantiv	Nakna substantiv vid
Obestämd artikel	funktionsverb
Räkneord	Indefinit pronomen

Under perioden 1425–1525 ökar återigen andelen satser med OV-ledföljd i svenskan, men denna ökning omfattar enbart nominalfrasformade objekt av typ II. Enligt Delsing (1999a:214) kan utomspråkliga faktorer ha bidragit till denna ökning: "Det ökade tyska inflytandet på svenska språket under slutet av 1300-talet och 1400-talet

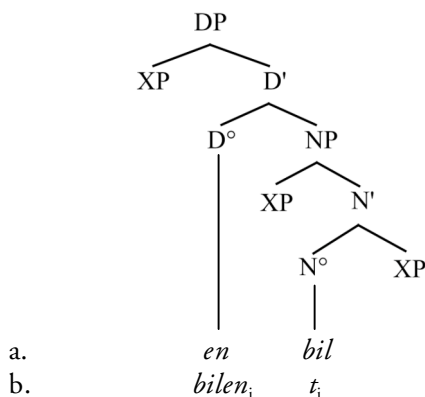
kan ha gjort det till mode att använda OV-ordföljd där den svenska grammatiken tillät det.”

I äldre nysvenska texter minskar andelen satser med OV-ledföljd på nytt. I ett första skede (1525–1625) upprätthålls fortfarande skillnaden mellan de båda typerna av objekt för att i ett senare skede (1625–1725) försvinna.¹²² Den individuella variationen är dock stor under denna senare period. Delsing (1999a:216) visar att andelen satser med OV-ledföljd i Agneta Horns självbiografi uppgår till ungefär 1 %, medan motsvarande andel i Carl Carlsson Gyllenhielms anteckningar är 24 %. Delsings (1999a:217) hypotes är att 1600-talets svenska ”i princip saknar OV-strukturer” och att den höga andelen satser med OV-ledföljd hos Gyllenhielm därmed kan betraktas som en rent skriftspråklig konvention. Om Delsings hypotes är riktig ersätts därmed övergångsgrammatiken av en renodlad VO-grammatik under 1600-talet.

Delsing (1999a:213 f.) diskuterar också orsaken till den syntaktiska förändringen och pekar på att det sker två relevanta oberoende språkförändringar i svenskan vid tiden kring 1300 som kan vara relaterade till förlusten av en renodlad OV-grammatik: dels utvecklingen av artikelsystemet, dels kasusmorfologins försvagning. Han påpekar att den försvagning av kasusmorfologin som äger rum kring 1300 främst drabbar genitiven, ett kasus som spelar en mycket marginell roll som objektskasus, och framhåller istället framväxten av ett system med suffigerad artikel som en mer genomgripande språkförändring för objektens del. Det är också denna senare språkförändring som, enligt Delsing, kan vara relaterad till förlusten av en renodlad OV-grammatik i svenskans historia.

Delsing beskriver svenskans nominalfraser med hjälp av en DP-struktur. I en sådan utvidgas nominalfrasen med ytterligare en kategori, i vilken artiklar genereras på det sätt som åskådliggörs i modellen i figur 14 nedan.

¹²² Se även Platzack 1983.

Figur 14. DP-analysen (efter Delsing 1999a:197)

Även om de två grupperna av nominalfraser, typ I respektive typ II, inbördes gör ett mycket heterogent intryck visar Delsing (1999a:200 ff.) på en gemensam nämnare eftersom nominalfrasformade objekt av typ I alla representeras av DP-strukturer med en fylld D°-position (möjligen med undantag av räkneorden), medan nominalfrasformade objekt av typ II istället svarar mot DP-strukturer i vilka D°-positionen kan vara tom. Denna iakttagelse leder Delsing till följande generalisering om hur variationen mellan OV- och VO-ledföljd styrs: antingen måste D°-positionen vara fylld eller måste objektet flytta till en position framför det infinita verbet. Den framväxt av ett system med suffigerad artikel som sker kring år 1300 medför ett ökat antal DP-strukturer med fylld D°-position, och därmed förlorar svenskan också, menar Delsing, en renodlad OV-grammatik.

7.3.2 Två parallella språkförändringar i fornsvenska?

Som framgick ovan förlorar svenskan under tidigt 1300-tal den renodlade OV-grammatiken och övergår till en grammatik som tillåter variation mellan OV- och VO-ledföljd. För att avgöra huruvida förlusten av en renodlad OV-grammatik skedde vid samma tidpunkt som möjligheten att utelämnat referentiella subjekt begränsades har jag jämfört resultatet av Delsings (1999a) undersökning av OV- och VO-ledföljd i svenskans historia med resultatet av min undersökning av subjektlösa satser i fornsvenska som redovisades i kapitel 4 ovan. Resultatet av denna senare undersökning pekade på att det finns en

avgörande skillnad mellan äldre respektive yngre fornsvenska vad beträffar möjligheten att utelämna referentiella subjekt i det att andelen subjektslösa satser är betydligt högre i äldre fornsvenska texter än i texter från yngre fornsvensk tid.

Delsing (1999a) har kartlagt övergången från OV- till VO-ledföljd på grundval av ett stort material – i hans huvudundersökning ingår 16 texter – varför resultatet av hans undersökning kan antas vara representativt för (forn)svenskt språk i allmänhet. Flera av de fornsvenska texter som Delsing har excerperat ingår också i mitt material, dock med ett viktigt och väsentligt undantag. De texter som antas spegla 1200-talets svenska utgörs i Delsings undersökning enbart av lagar (Östgötalagen respektive Upplandslagen), medan jag helt saknar lagtexter i mitt material (se vidare materialredovisningen i inledningskapitlet) och istället har låtit två prosakrönikor, Gutasagan respektive Västgöta-krönikorna, representera 1200-talets svenska.¹²³ För att öka jämförbarheten mellan Delsings och min undersökning har jag därför undersökt den inbördes ordningen mellan infinit verb och objekt i dessa två prosakrönikor. Jag har följt de excerperingsprinciper som (Delsing 1999a:155–171) redovisar. De kan sammanfattas på följande sätt:

Undersökningen omfattar alla satser med finit hjälpverb följt av infinit aktivt huvudverb med nominalfrasobjekt. Härvid har uteslutits aktiva -s-former av verben, opersonliga konstruktioner och det högra av samordnade infinita verb. (Delsing 1999a:171)

Det finns relativt få belägg i de två prosakrönikorna som uppfyller excerperingsprinciperna. Sammanlagt har jag registrerat 31 belägg. I tabell 27 nedan framgår dels hur prosakrönikornas belägg fördelar sig med avseende på den inbördes ordningen mellan infinit verb och objekt, dels hur prosakrönikorna förhåller sig till lagtexterna i Delsings undersökning.

¹²³ Fem texter i mitt material har också ingått i Delsings (1999a) huvudundersökning: Fornsvenska legendariet, Pentateuchparafrasen, Järteckensboken, Didrikssagan och Historia Trojana.

Tabell 27. *Antalet icke-negerade belägg med OV- respektive VO-ledföljd i två fornsvenska genrer*

Ledföljd	Lagtexter		Prosakrönikor	
	Antal	%	Antal	%
OV	594	73 %	20	65 %
VO	222	27 %	11	35 %
Totalt	816	100 %	31	100 %

Källa: Delsing 1999a:174 (lagtexter)

Av tabell 27 ovan framgår att andelen belägg med OV-ledföljd är något lägre i prosakrönikorna än i lagtexterna. Att döma av den inbördes ordningen mellan infinit verb och objekt uppvisar således prosakrönikorna i jämförelse med lagtexterna ett mer modernt mönster. Resultatet kan inte sägas vara oväntat då lagarna ofta framhålls som de språkligt mest genuina bland medeltidens texter (se t.ex. Holm 1967:56).¹²⁴ Samtidigt uppvisar prosakrönikorna en högre andel OV-ledföljd än senare äldre fornsvenska texter. Enligt Delsing (1999a:174) uppgår andelen satser med OV-ledföljd i Fornsvenska legendariet och Pentateuchparafrasen till 25 %.

I tabell 27 ovan rapporterades samtliga belägg som uppfyller de excerperingsprinciper som Delsing (1999a:155–171) redovisar. Delsings undersökning visade att variationen mellan OV- och VO-ledföljd i hög grad styrdes av objektens form, vilket föranledde honom att göra en indelning av nominalfraserna i två grupper (se uppställningen i avsnitt 7.3.1 ovan). För att avgöra huruvida det finns ett samband mellan förlusten av en renodlad OV-grammatik och uppkomsten av en subjektspostition kommer jag att begränsa jämförelsen till objekt av typ I. Medan objekt av typ I enbart förekommer i en postverbal position efter det att svenskan har förlorat sin renodlade OV-grammatik kunde placeringen av typ II-objekt variera även fortsättningsvis. Enbart om jämförelsen begränsas till nominalfrasformade objekt av typ I är det således möjligt att avgöra huruvida förlusten av en renodlad OV-grammatik sker samtidigt som möjligheten att utelämna referentiella subjekt begränsas.

Genom att jämförelsen begränsas till enbart objekt av typ I reduceras antalet vittnesgilla belägg i prosakrönikorna. Sammanlagt innehåller de

¹²⁴ Den skillnad som framträder i tabell 27 ovan mellan å ena sidan lagtexter och å andra sidan prosakrönikor är inte statistiskt signifikant ($p > 0,05$; $\chi^2 = 1,03$; $df = 1$).

båda texterna 20 belägg på typ I-objekt som uppfyller Delsings excerperingsprinciper. Av dessa 20 belägg uppvisar 11 satser OV-ledföljd, och andelen exempel med OV-ledföljd med typ I-objekt uppgår således till 55 % i prosakrönikorna. Motsvarande andel uppgår i lagtexterna till 77 % (procenttalet är beräknat på grundval av de sifferuppgifter som Delsing 1999a:225 ger i appendix).

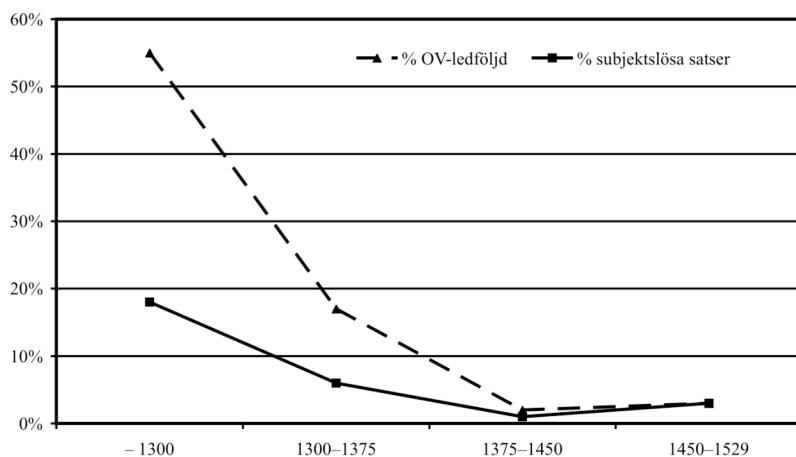
Enligt Delsing (1999a:211 ff.) förlorade svenskan sin renodlade OV-grammatik under tidigt 1300-tal, vilket innebär att förändringen äger rum under den äldre fornsvenska perioden. För att kunna avgöra huruvida förlusten av en renodlad OV-grammatik sker samtidigt som möjligheten att utelämna referentiella subjekt begränsas har jag delat upp de äldre fornsvenska texter som ingår i mitt material i två grupper, dels texter som antas kunna spegla 1200-talets språk, dels texter som antas kunna spegla språket under perioden 1300–1375. Till den första perioden har jag fört Gutasagan och Västgöta-krönikorna, till den senare perioden Fornsvenska legendariet och Pentateuchparafrasen.¹²⁵ Den yngre fornsvenska perioden delar jag upp i två perioder och låter texter från 1375–1450 utgöra den första yngre fornsvenska perioden (yngre fornsvenska I), medan texter från 1450–1529 bildar den senare (yngre fornsvenska II). De yngre fornsvenska texter som Delsing (1999a) har excerperat grupperar jag också enligt denna periodindelning.¹²⁶ Resultatet av jämförelsen mellan andelen satser med OV-ledföljd respektive subjektslöshet framgår av tabell 28 nedan och illustreras dessutom grafiskt i figur 15. För samtliga texter utom Gutasagan och Västgöta-krönikorna redovisas frekvensen OV- respektive VO-ledföljd på grundval av de sifferuppgifter som Delsing (1999a:190) anger. Andelen subjektslösa satser baseras på den variationsgrammatiska analysen som redovisades i avsnitt 4.3 ovan.

¹²⁵ Indelningen kan möjligen diskuteras, åtminstone vad beträffar Fornsvenska legendariet vars fornsvenska original enligt Jansson (1934:4) kan dateras till perioden 1276–1307.

¹²⁶ En text, Namnlös och Valentin, som ingår i Delsings undersökning, är daterad till omkring 1450. I linje med Hirvonen (1987:58) har jag fört denna text till den tidigare yngre fornsvenska perioden.

Tabell 28. Procentandelen satser med OV-ledföljd (typ I) respektive subjektsslöshet i fornsvenska

Procentandelen satser med	– 1300	1300–1375	1375–1450	1450–1529
OV-ledföljd	55 %	17 %	2 %	3 %
subjektsslöshet	18 %	6 %	1 %	3 %

Figur 15. Procentandelen satser med OV-ledföljd (typ I) och subjektsslöshet i fornsvenska

Som framgår av tabell 28 respektive figur 15 minskar andelen subjektsslösa satser parallellt med andelen satser med OV-ledföljd, och korrelationen mellan en hög andel subjektsslösa satser och en hög andel OV-ledföljd är också statistiskt signifikant.¹²⁷ Redan under äldre fornsvensk tid sker en avgörande förändring eftersom de texter som i mitt material representerar 1200-talets svenska har en betydligt högre andel av både OV-ledföljd och subjektsslösa satser än Fornsvenska legendariet och Pentateuchparafrasen som i mitt material representerar perioden 1300–1375.

Jag vill återigen understryka att procentandelen OV-ledföljd enbart är baserad på nominalfrasformade objekt av typ I. Under förutsättning att andelen objekt av typ I i preverbal position speglar en bakomliggande

¹²⁷ Till grund för beräkningen av korrelationskoefficienten ligger de fem texter från Delsings huvudundersökning som också ingår i mitt material (se fotnot 123 ovan). Jag har också inkluderat Gutasagan och Västgötatrönikorna. $r_s(7) = + 0,955$; $p < 0,05$.

renodlad OV-grammatik, vilket jag antar, visar den jämförelse som har redovisats ovan att möjligheten att utelämna referentiella subjekt begränsas samtidigt som svenskan förlorar en renodlad OV-grammatik. Till stor del medverkar emellertid Gutasagan till den höga andelen satser med OV-ledföljd och subjektsslöshet i den äldsta perioden. Som jag nämnde i inledningskapitlet (se avsnitt 1.2) är det nödvändigt att betrakta Gutasagens statistiska värden med viss reservation (jfr Wollin 1983:7 fotnot). Om Gutasagan utesluts och den äldsta perioden istället enbart representeras av Västgötakrönikorna blir skillnaden mellan de tidigare respektive senare äldre fornsvenska texterna mindre framträdande, även om sambandet mellan de båda språkförändringarna fortfarande måste betraktas som starkt.¹²⁸

Vidare uppvisar enligt Delsing (1999a:192) en text, Barlaam & Josaphat, en i jämförelse med samtida texter hög OV-frekvens (28 %).¹²⁹ Denna text ingår inte i Delsings huvudundersökning och är heller inte inkluderad i det siffermaterial som redovisas i tabell 28 och figur 15 ovan. Andelen subjektslösa satser är dock inte högre i Barlaam & Josaphat än i andra samtida texter, vilket snarast talar mot att det skulle finnas ett samband mellan en renodlad OV-grammatik och möjligheten att utelämna referentiella subjekt. Delsing (1999a:193) påpekar dock att Barlaam & Josaphat är tillkommen vid samma tid, och troligen inom samma projekt, som en annan text med hög OV-frekvens: Själens tröst. Denna text är baserad på en tysk förlaga och Delsing menar att den höga andelen satser med OV-ledföljd i Själens tröst kan föras tillbaka på påverkan från den tyska förlagan. Barlaam & Josaphat har däremot ingen tysk förlaga, utan istället en latinsk och delvis också en norsk, men Delsing tänker sig att Själens tröst kan ha varit ett stilistiskt föredöme vid översättningen av Barlaam & Josaphat. Om Delsings antagande är riktigt är Barlaam & Josaphat då närmast att betrakta som indirekt influerad av tyskt språkbruk. Den höga andelen satser med OV-ledföljd behöver därmed inte spegla en i högre utsträckning renodlad OV-grammatik hos författaren.

¹²⁸ Även om Gutasagan utesluts från jämförelsen är korrelationen mellan en hög andel OV-ledföljd och en hög andel subjektslösa satser statistiskt signifikant: $r_s(6) = +0,928$; $p < 0,05$.

¹²⁹ Procenttalet avser OV-frekvensen för nominalfraser av typ I, men Delsing (1999a:192) har i detta fall uteslutit nakna nominalfraser.

7.3.3 Sammanfattning

I avsnitt 7.1 ovan presenterade jag Hróarsdóttirs (1996) undersökning av syntaktisk förändring i isländska som visade att förlusten av OV-ledföljd i isländska skedde parallellt med andra syntaktiska förändringar; bland annat begränsades möjligheterna att utelämna referentiella satsled vid ungefär samma tidpunkt. I detta avsnitt har jag visat att det också i det svenska språkets historia finns ett kronologiskt samband mellan förlusten av OV-ledföljd och framväxten av subjektstvång. Närmare bestämt verkar bruket av subjektlösa satser begränsas samtidigt som svenskan förlorar en renodlad OV-grammatik.

Den jämförelse som jag har redovisat i detta avsnitt kan sägas ge empiriskt stöd åt den grundtanke som jag torgförde ovan. Givet den generalisering som Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) formulerar, *the subject-in-situ generalization*, är förlusten av en renodlad OV-grammatik i svenskans historia avgörande för att subjektet tvingas att lämna baspositionen i verbfrasen. Den frekvensförskjutning som en sådan förändring medför kan i sin tur ha resulterat i att flyttningen av subjektet till Spec, IP har kommit att analyseras som motiverad av syntaktisk funktion.

7.4 Om analysen och dess allmängiltighet

I samband med att jag sammanfattade resultatet av den empiriska undersökningen i kapitel 4 slog jag fast att den primära uppgiften för den fortsatta framställningen var att inom ramen för princip- och parameterteorin försöka dels identifiera strukturella egenskaper som kan ha varit avgörande för att möjligheten att utelämna subjekt var större i tidigare skeden av svenskans historia, dels spåra oberoende förändringar som kan antas ha orsakat att sådana strukturella egenskaper har förändrats över tiden. Nedan ska jag försöka förena dessa båda perspektiv genom att återknyta till min analys och sammanfatta språkförändringens förlopp och dess orsaker men också genom att diskutera allmängiltigheten hos min analys.

7.4.1 Språkförändringen i stort: orsak och förlopp

Medan jag i föregående kapitel har fört tillbaka de friare möjligheterna till subjektutelämning i äldre fornsvenska på avsaknaden av en synlig

syntaktisk subjektspostion har jag i detta kapitel ägnat uppmärksamheten åt framväxten av en synlig syntaktisk subjektspostion i fornsvenska. Jag har sökt visa på en relevant samtida förändring som kan ha orsakat frekvensförskjutningar i den yttre grammatiken, och argumenterat för att två förändringar i den yttre grammatiken – övergången från OV- till VO-ledföljd samt begränsningen av möjligheten att utelämna referentiella subjekt – är resultatet av en förändring i den inre grammatiken: förlusten av en renodlad OV-grammatik.

Givet *the subject-in-situ generalization* (Alexiadou & Anagnostopoulou 2001) innebar förlusten av en renodlad OV-grammatik under fornsvensk tid att flyttningen av subjektet ut ur baspositionen i verbfrasen övergick från att ha varit motiverad av pragmatiska faktorer till att istället motiveras av syntaktisk funktion. Fram till tidigt 1300-tal hade svenskan, enligt Delsing (1999a:211 ff.), en renodlad OV-grammatik, och jag har hävdad att svenskan under denna tid också saknade en synlig syntaktisk subjektspostion. Avsaknaden av en synlig syntaktisk subjektspostion avspeglade sig dels genom att referentiella subjekt kan utelämnas på ett sätt som saknar motsvarighet i modern svenska, dels genom att subjektet hade friare placeringsmöjligheter. Först under den senare delen av den äldre fornsvenska perioden förlorade svenskan den renodlade OV-grammatiken, och den ersattes av en övergångsgrammatik som tillät variation mellan OV- och VO-ledföljd. Givet *the subject-in-situ generalization* inskränktes nu möjligheten för subjektet att kvarstå i en verbfrasintern position. Den syntaktiska funktionen tvingar istället nu subjektet att flytta till Spec, IP.

Under yngre fornsvensk tid är antalet belägg på OV-ledföljd med nominalfrasformade objekt av typ I mycket litet. Detta kan tolkas som att svenskan helt har förlorat den renodlade OV-grammatiken. Antalet subjektslösa satser fortsätter också att minska. En närmare granskning av de subjektslösa satser som trots allt förekommer i texter från yngre fornsvensk tid visar att de i huvudsak utgörs av verbinitiala huvudsatser. Antalet belägg på satser där subjektet entydigt kan antas vara utelämnat från subjektspostionen, d.v.s. huvudsatser med fundament och bisatser, är däremot mycket litet i de yngre fornsvenska texterna. I det stickprov som ligger till grund för den variationsgrammatiska analysen som redovisades i kapitel 4 ovan finns

sammanlagt 3 belägg, vilket kan jämföras med 19 belägg i texter från äldre fornsvensk tid.¹³⁰

Inom ramen för princip- och parameterteorin har jag beskrivit de friare möjligheterna till subjektutelämnning som ett resultat av att det otolkbara subjektsdraget i I° saknade EPP i företrädesvis äldre fornsvenska, vilket medför att det inte behöver elimineras på synlig väg genom flyttning av subjektet. Men även om framväxten av en synlig subjektsposition påbörjas redan under fornsvensk tid kan dock inte en grammatik med ett otolkbart subjektsdrag utan EPP i I° ha ersatts av en grammatik där motsvarande subjektsdrag är försett med EPP redan under fornsvensk tid eftersom icke-referentiella subjekt kan utelämnas även efter det att möjligheten att utelämna referentiella subjekt har begränsats. Som Falk (1993a) visar ökar bruket av icke-referentiellt *det* först hos författare födda under 1600-talet, vilket tyder på att en grammatik av modernt svenskt snitt med enbart synlig eliminering av det otolkbara subjektsdraget i I° uppkommer först under nysvensk tid.

Jag framhöll i kapitel 2 ovan att en syntaktisk förändring inte nödvändigtvis innebär en övergång från en grammatik till en annan, utan ett mellanliggande stadium av en övergångsgrammatik brukar också urskiljas. I det scenario som jag har skisserat i detta arbete skulle denna övergångsgrammatik vara en grammatik som tillåter utelämnning av icke-referentiella men däremot inte av referentiella subjekt. Subjektsflyttning till Spec, IP skulle med andra ord vara obligatorisk även om icke-referentiella subjekt inte behöver basgenereras i denna position. Vad beträffar flyttningen av subjekt från baspositionen i verbfrasen till Spec, IP kan dock förlusten av en renodlad OV-grammatik enbart ha haft direkta konsekvenser vid transitiva verb med nominalfrasformade objekt medan flyttningen av subjektet i övriga fall bör kunna ha motiverats av andra faktorer än syntaktisk funktion även efter det att svenskan har förlorat den renodlade OV-grammatiken. Det verkar dock inte vara orimligt att anta att den förändring som drabbar subjekt till transitiva verb med nominalfrasformade objekt kan ha bidragit till att flyttningen av subjektet ut ur verbfrasen generellt har kommit att omtolkas som syntaktiskt motiverad. Jag tänker mig således att de förändringar i den yttre grammatiken som förlusten av en renodlad OV-grammatik för

¹³⁰ I hela materialet är antalet belägg större, vilket i sig inte förändrar något i sak: antalet verbinitiala huvudsatser är fortfarande i majoritet. Se vidare de övergripande resultat som redovisas i avsnitt 4.2 ovan.

med sig för subjekt till transitiva verb i förlängningen har haft implikationer för subjektflyttning i ett mer generellt perspektiv.

7.4.2 Referentiella visavi icke-referentiella subjekt

Även om subjektslösa satser i svenskans historia har stått i fokus för denna avhandling har jag i första hand behandlat sådana satser i vilka de utelämnade subjekten svarar mot ett referentiellt led. Som har framgått ovan är sådana satser relativt ovanliga i svenskans historia, och forskarnas uppmärksamhet har istället i hög utsträckning riktats mot de icke-referentiella subjekten. Platzack (1998a:208) understryker också att utelämnning av icke-referentiella subjekt är mer intressant utifrån ett nordiskt perspektiv.

Bruket av icke-referentiella subjekt i äldre svenska har studerats av Falk (1993a, 1993c) och Platzack (1985a, 1985b, 1987a). Båda relaterar möjligheten att utelämnas av ett icke-referentiellt *det* till förekomsten av subjekt-verbkongruens och betraktar förlusten av denna typ av subjektslösa satser som en konsekvens av att numerus-kongruensen under nysvensk tid reduceras till ett renodlat skriftspråksfenomen: "My proposal for a licensing condition on *pro* predicts that the development of non-referential *pro* in the history of Swedish is connected with the development of agreement" (Falk 1993a:152). När det gäller icke-referentiellt *pro* är alltså inte verbets personändelser av betydelse (jfr Rizzi 1986:543; se även Falk 1993a:133 f.; Holmberg & Platzack 1995:107).

Ett samband mellan subjekt-verbkongruens och möjligheten att utelämnas icke-referentiella subjekt stöds också av det faktum att modern isländska till skillnad från modern svenska accepterar utelämnning av icke-referentiella subjekt. Skillnaden mellan isländska och modern svenska framgår vid en jämförelse av de isländska exemplen i (7.26) med motsvarande svenska satser i exempel (7.27):

- (7.26) a. Í Reykjavík rignir (* það) oft. (Thráinsson et. al 2004:287)
i Reykjavík regnar det ofta
'I Reykjavík regnar det ofta'
- b. Í gær var (* það) dansað á skipinu.
i går var det dansat på skeppet
'I går dansades det på skeppet'

(Holmberg & Platzack 1995:100)

- (7.27) a. I Reykjavík regnar *(det) ofta.
 b. Igår dansades *(det) på skeppet.

Modern isländska uppvisar också till skillnad från modern svenska subjekt-verbkongrens. Huvuddragen i den förenklingsprocess som svenskas verbmorfologi har genomgått redovisade jag i kapitel 4. Förlusten av numerusböjningen i talspråket kan följas närmare i den studie som Larsson (1988) har genomfört av singulära verbformer vid plurala subjekt i bland annat ett antal nysvenska dramer. Som jag nämnde ovan gav Larssons undersökning vid handen att andelen singulära verbformer vid plurala subjekt är betydligt högre hos författare födda under perioden 1651–1730 än hos författare födda under senare perioder, vilket också framgår av tabell 29 nedan. Om man, som Larsson (1988:59), antar att dramerna speglar den talspråkliga utvecklingen kan resultatet av hans undersökning tolkas så att numeruskongruensen försvinner i talspråket under senare delen av 1600-talet (jfr Wessén 1969:252 f.). I den sista gruppen av undersökta dramer minskar så åter andelen singulära verbformer vid pluralt subjekt, vilket Larsson (1988:201) ser som en effekt av bland annat språknormering: ”Normeringen i form av handböcker, läsundervisning, rekommendationer från Svenska akademien och alster från etablerade författare i en av fransk-klassicismen präglad smak synes ha brutit utvecklingen från 1600-talet.”

Tabell 29. *Procentandelen singulära verbformer vid pluralt subjekt i nysvenskt dramaspråk*

Författarens födelseår	Antal dramer	% singulära verbformer vid pluralt subjekt
– 1570	4	4 %
1571–1610	3	5 %
1611–1650	3	7 %
1651–1690	5	23 %
1691–1730	3	24 %
1731–	3	9 %

Källa: Larsson 1988:59.

Både Falk (1993a) och Platzack (1985a, 1985b, 1987a) har kunnat visa att andelen subjektslösa satser minskar relativt påtagligt hos

författare födda under början av 1600-talet.¹³¹ Av tabell 30 nedan framgår hur bruket av utsatt *det* alternerar med utelämnning i ett antal olika konstruktionstyper i svenskans historia.

Tabell 30. *Användningen av icke-referentiellt subjekt i olika konstruktioner hos författare födda under perioden 1495–1735*

Författarens födelseår	Nollställiga predikat	Existential- satser	Opersonlig passiv	Satsanteciperande konstruktioner	
				Aktiv	Passiv
1495–1535	45 %	12 %	2 %	52 %	17 %
1536–1570	36 %	10 %	0 %	44 %	6 %
1571–1600	41 %	12 %	4 %	33 %	7 %
1601–1635	70 %	39 %	3 %	65 %	19 %
1636–1670	69 %	44 %	14 %	74 %	45 %
1671–1700	54 %	19 %	17 %	55 %	27 %
1701–1735	64 %	39 %	12 %	68 %	21 %

Källa: Falk 1993a:266

Även om ökningen av andelen singulara verbformer vid plurala subjekt inte sammanfaller helt i tid med framväxten av utsatt *det* som subjekt kan den kronologiska utvecklingen i stort tas som ett visst stöd för ett samband mellan de båda förändringarna.

Mer problematiskt för en teori som relaterar bruket av icke-referentiella subjekt till avsaknaden av subjekt-verbkongruens är emellertid den långa period av variation mellan utsatt och utelämnat subjekt som kan utläsas av procenttalen i tabell 30 ovan. Svenskans subjektstvång kan knappast beskrivas som någon abrupt förändring under 1600-talet utan snarare som en lång förändringsprocess där satser med utsatt subjekt alternerar med subjektslös konstruktion under en lång följd av år. Givet en direkt koppling mellan subjekt-verbkongruens och icke-referentiell subjektslöshet framstår såväl bruket av utsatt subjekt hos författare födda under 1400- och 1500-talen (d.v.s. före numeruskongruensens försvinnande) som förekomsten av subjektslösa satser i texter skrivna av författare födda efter förlusten av numeruskongruensen som förbryllande.

Falk (1993a) hanterar variationen mellan utsatt och utelämnat subjekt före förlusten av numeruskongruensen på två olika sätt. För det första antar hon att kvasiargumentiellt *det* (t.ex. i satser med nollställiga

¹³¹ I konstruktioner med opersonlig passiv ökar bruket av *det* något senare, d.v.s. först hos författare födda efter 1635.

predikat) kan tolkas som både ett referentiellt subjekt och ett expletivt subjekt. I det förra fallet har *det* således argumentstatus och beter sig enligt Falk (1993a:249) som ett referentiellt subjekt.¹³² I det senare fallet saknar *det* däremot argumentstatus och uppför sig istället som ett expletivt subjekt. För det andra antar Falk att expletiva *det* inte har syntaktisk subjektstatus, utan till funktionen snarare kan jämföras med *það* i modern isländska (jfr diskussionen i kapitel 5, särskilt avsnitt 5.3.2).

Givet en direkt koppling mellan subjekt-verbkongruens och icke-referentiell subjektlöshet väntar vi oss inte heller att subjektlösa satser ska förekomma efter det att numeruskongruensen har gått förlorad. Som framgår av tabell 30 ovan uppträder dock subjektlösa satser också hos författare födda efter det att subjekt-verbkongruensen har reducerats. Falk (1993a:264 f.) menar dock att konstruktion med utsatt *det* inte är den enda möjligheten att uppfylla svenskans subjektstvång. Jag framhöll i avsnitt 2.3.1.1 att två generationers grammatiker inte behöver vara identiska även om de båda generationernas språkbruk är identiskt eftersom grammatiska kategorier kan analyseras på olika sätt av olika generationer, utan att detta nödvändigtvis avspeglar sig i ett förändrat språkbruk. På ett liknande sätt antar Falk (1993a:294 ff.) att adverbfrasformade rumsadverbial kan ha kommit att analyseras som syntaktiska subjekt för att därefter uppträda i subjektspositionen på det sätt som illustreras i exempel (7.28).¹³³ I den inre grammatiken skulle det således med hennes analys finnas subjektstvång efter det att subjekt-verbkongruensen reducerats till att omfatta enbart skriftspråket, även om detta inte alltid framträder på ytan i den yttre grammatiken:

- (7.28) a. Måste *här* städas till jul?
 b. Kan *där* finnas ormar?

(Falk 1993a:294)

Lejonparten av denna avhandling har jag ägnat åt frågan varför bruket av subjektlösa satser har begränsats i svenskans historia, och jag har argumenterat för att morfologiska faktorer spelar en begränsad roll som orsak till att möjligheten att utelämma referentiella subjekt inskränks. Om det däremot finns en direkt koppling mellan subjekt-verb-

¹³² Jfr avsnittet om subjektstyper i kapitel 3 ovan.

¹³³ Se också Falk 1987.

kongruens och icke-referentiell subjektsslöshet, som Falk (1993a, 1993c) antar, är framväxten av subjektstvång i svenskans historia en effekt av två oberoende förändringar: dels begränsas möjligheten att utelämna referentiella subjekt som ett resultat av syntaktisk grammatikalisering, dels medför förlusten av subjekt-verbkongruens att möjligheten att utelämna icke-referentiella subjekt begränsas.

Enligt min mening kan det emellertid finnas skäl att ifrågasätta om kopplingen mellan subjekt-verbkongruens och icke-referentiella subjekt verkligen är så stark som bland annat Falk (1993a, 1993c) har antagit. Ett argument mot att förutsätta en sådan direkt koppling är att icke-referentiella subjekt, såsom framgår av exempel (7.29), kan förekomma även i subjektspositionen i IP i färöiska, även om det finita verbet kongruerar med subjektet i både numerus och person.¹³⁴ Det kan vidare noteras att både kvasiargumentiellt och expletivt *tað* 'det' kan förekomma i subjektspositionen, varför den teori som Falk (1993a) tillämpar för svenskans del inte kan hantera den variation som förekommer i modern färöiska:

- (7.29) a. Í gjár komu tað nakrir gestir úr Íslandi.
i går kom det några gäster från Island
 'Igår kom det några gäster från Island'
- b. Í gjárkvøldið bleiv tað dansað í havanum.
i gårkväll blev det dansat i trädgården
 'Igår kväll dansades det i trädgården'
- c. Í Havn regnar tað ofta.
i Tórshavn regnar det ofta
 'I Tórshavn regnar det ofta'
- d. Er tað skilagott [at koyra við summardekkum um
är det förnuftigt att köra med sommardäck om
veturin]?
vintern
 'Är det förnuftigt att köra med sommardäck om vintern?'

(Thráinsson et al. 2004:285 f.)

¹³⁴ Samtliga personer har i färöiska identiska former i plural (Thráinsson et al. 2004:226). Den färöiska verbmorfologins syntaktiska relevans diskuteras närmare av Bobaljik (2002).

Istället för att anta en direkt länk mellan subjekt-verbkongruens och icke-referentiella subjekt skulle i ett alternativt scenario det ökade bruket av både referentiella och icke-referentiella subjekt också kunna betraktas som en effekt av en och samma språkförändring. Den analys som jag har presenterat av subjektslösa satser i fornsvenska är baserad på Faarlund 2003 som ifrågasätter huruvida förlusten av subjekt-verbkongruens har varit avgörande för subjektstvångets uppkomst. Faarlund (2003:134) understryker, som jag framhöll i kapitel 5, att den förändring som på denna punkt har ägt rum i de nordiska språken i första hand involverar icke-referentiella subjekt, varför analysen således borde kunna vara tillämplig också vad beträffar framväxten av obligatoriska *det* i svenskans historia. Jag tänker mig att språkbrukarna efter att ha generaliserat flyttningen av subjekt till I-domänen från baspositionen i verbfrasen till att omfatta samtliga referentiella subjekt också låter icke-referentiella subjekt basgenereras i Spec, IP. Framväxten av svenskans subjektstvång skulle då ske i tre steg. Den första etappen sker redan under äldre fornsvensk tid genom att subjekt till transitiva verb obligatoriskt måste flytta till Spec, IP. Därefter generaliseras under yngre fornsvensk tid denna flyttning från att omfatta subjekt till transitiva verb till att omfatta referentiella subjekt i allmänhet. Under nysvensk tid sker så förändringens sista moment i samband med att basgenereringen av icke-referentiella subjekt i subjektspositionen blir närmast obligatorisk. Med detta synsätt är svenskans subjektstvång således inte resultatet av någon abrupt förändring under 1600-talet, utan istället en lång process som inleds redan under fornsvensk tid.

Även om förändringen för svenskans del i stort sett är slutförd idag är så emellertid inte fallet för samtliga nordiska språk. Att subjekt både kan utelämnas i högre utsträckning och ha en friare placering i satsen i modern isländska kan tolkas som att förändringsprocessen inte är avslutad. I svenskans historia inleddes ju också förändringen flera hundra år tidigare än i de ö nordiska språken, men om den analys som jag har skisserat är riktig predicerar den att också färöiska och isländska har förutsättningar att utveckla subjektstvång på samma sätt som svenskan (och de övriga nordiska fastlandsspråken). Däremot kan det naturligtvis inte uteslutas att den normering som finns i dagens språksamhällen kommer att medföra en delvis annan utveckling än den som ägde rum i Sverige under forn- och nysvensk tid, varför det inte är otänkbart att en motsvarande syntaktisk förändring också kan bromsas upp, hindras och eventuellt helt utebli.

Den bild av framväxten av svenskans subjektstvång som jag har skisserat här är naturligtvis av rent hypotetisk karaktär och måste prövas genom fortsatta empiriska undersökningar, men den är enligt min mening inte helt orimlig att anta. Framtida forskning får visa huruvida resultatet av analysen kan vara giltigt inte bara för referentiella subjekt i svenskans historia, utan också för subjektslösa satser i allmänhet i de nordiska språken.

8 Slutdiskussion

Den övergripande problemställning som ligger till grund för denna avhandling rör frågan varför möjligheten att utelämma subjekt har begränsats i svenskans historia. Skillnaden mellan modern och äldre svenska illustrerade jag i det inledande kapitlet med ett antal exempel som också återges här nedan:

- (8.1) a. Sidhan hände at eldir kom lös vm ena nat ... (JÄR:126 f.)
b. Sedan hände *(det) att elden kom lös en natt.
- (8.2) a. þy callar þar en kulasteþar. (GS:65)
b. Därför kallar *(man) ännu platsen Kulstäde.
- (8.3) a. þar gierþi kirchju aþra. (GS:65)
b. Där byggde *(han) en annan kyrka.
- (8.4) a. Mangir kunungar stridu agutland miþan haþit war. (GS:64)
b. Många kungar stred mot Gotland medan *(det) var hedniskt.
- (8.5) a. siþan wildi ai land þaim þula vtan racu þaim bort þeþan. (GS:63)
b. Sedan ville landet inte tåla dem, utan *(de) drev bort dem därifrån.

I ovanstående kapitel har jag behandlat subjektslösa satser i fornsvenska utifrån olika aspekter, och i detta kapitel återstår att summera avhandlingens viktigaste resultat (avsnitt 8.1). Jag ska också återkomma till de teoretiska implikationerna av avhandlingens övergripande

problemställning (avsnitt 8.2), innan jag slutligen gör en kort utblick (avsnitt 8.3).

8.1 Summering av avhandlingens resultat

Som jag framhöll i inledningen visar Fischer (2007:11 f.) att historisk lingvistik generellt kan bedrivas utifrån fyra olika syften. Dessa visade sig samtliga vara av relevans för den problemställning som ligger till grund för denna avhandling, och den primära målsättningen med detta arbete har därmed varit fyrdelad. Här nedan ska jag sammanfatta avhandlingens viktigaste resultat med utgångspunkt i dessa fyra syften.

Det första syftet var att beskriva förekomsten av subjektslösa satser i fornsvenska. Min undersökning begränsades till att omfatta sådana satser där det utelämnade subjektet svarade mot ett referentiellt personligt pronomen, men jag inkluderade även subjekt med generisk referens i denna grupp. Genom en undersökning av 12 fornsvenska texter har jag kunnat visa att subjektslösa satser förekommer mest frekvent i profana prosatexter från den äldre fornsvenska perioden. Huvudsatserna dominerar bland de excerperade beläggen, och det stora flertalet av de utelämnade subjekten refererar till en antecedent i tredje person.

Avhandlingens andra syfte var att visa hur bruket av subjektslösa satser förändras över tid under den fornsvenska perioden. Under yngre fornsvensk tid är subjektslösa satser generellt ovanligare, och det har inte gått att påvisa några direkt avgörande frekvenskillnader mellan den tidigare (1375–1450) respektive senare (1451–1526) yngre fornsvenska perioden. De förändringar som sker under yngre fornsvensk tid kan sammanfattas på följande sätt: Den genreskillnad som kunde beläggas under äldre fornsvensk tid planar i de yngre fornsvenska texterna ut, och skillnaden mellan å ena sidan religiös och å andra sidan profan prosa är på det hela taget betydligt mindre i de yngre fornsvenska texterna. Fortfarande är dock subjektslösa satser något vanligare i profan än i religiös prosa. Precis som under äldre fornsvensk tid utgörs majoriteten av de excerperade beläggen av huvudsatser också under yngre fornsvensk tid, men dominansen för huvudsatser visade sig vara ännu tydligare i yngre fornsvenska. Subjektslösa bisatser förefaller således bli allt ovanligare. Vad beträffar de utelämnade subjektens referens har några direkta skillnader över tid mellan de äldre respektive yngre fornsvenska texterna inte gått att belägga i materialet

eftersom det i första hand är subjekt som refererar till tredje person som utelämnas också under yngre fornsvensk tid.

I tidigare forskning har subjektslösa satser beskrivits som ett tämligen ovanligt fenomen i fornsvenska (jfr Falk 1993a:150 fotnot; Platzack 1998a:208 f.). Min studie kan i viss utsträckning sägas bekräfta denna iakttagelse, även om en sådan beskrivning kanske främst speglar språkbruket under yngre fornsvensk tid. Däremot är subjektslösa satser något mer frekvent förekommande under äldre fornsvensk tid.

Det tredje delsyftet var att genom en analys av variationen mellan utsatt och utelämnat subjekt försöka frilägga de mekanismer som ligger bakom subjektstvängets framväxt i fornsvenska. För att uppfylla detta syfte genomförde jag en variationsgrammatisk analys. Resultatet av denna analys visade att samtliga faktorgrupper (*period*, *genre*, *satstyp* och *referens*) hade en signifikant inverkan på valet av subjektslös konstruktion under fornsvensk tid. Genom att de äldre respektive yngre fornsvenska beläggen också analyserades var för sig kunde jag också spåra mönster i de förändringar som har ägt rum över tid. Av denna analys framkom å ena sidan att satstyp inte hade någon signifikant inverkan på valet av subjektslös konstruktion i de äldre fornsvenska texterna. Å andra sidan kunde signifikanta skillnader mellan huvud- respektive bisatser påvisas i det yngre fornsvenska materialet, medan skillnaden mellan olika genrer inte visade sig vara statistiskt signifikant i de yngre texterna.

Mot bakgrund av den variationsgrammatiska analysens resultat argumenterade jag för att den skillnad i frekvens som framträdde mellan de äldre respektive yngre fornsvenska texterna speglade en kronologisk utveckling och inte var relaterad till genre. Att faktorgruppen *genre* hade en signifikant inverkan på valet av subjektslös konstruktion i äldre fornsvenska betraktade jag också som en effekt av en kronologisk utveckling eftersom de profana prosatexterna under äldre fornsvensk tid kan antas representera ett äldre språkskede än de religiösa.

Även om det inte kan uteslutas att subjekt-verbkongruens, precis som Falk (1993c) har föreslagit, är en nödvändig men inte tillräcklig förutsättning för att subjektutelämning ska kunna förekomma hävdade jag vidare att morfologiska faktorer spelade en begränsad roll som orsak till framväxten av svenskans subjektstväng eftersom möjligheten att utelämnas referentiella subjekt inskränks redan innan subjekt-verbkongruensen reducerades till ett skriftspråksfenomen i svenskans historia. Istället argumenterade jag för att den sparsamma förekomsten av subjektslösa bisatser under yngre fornsvensk tid var en effekt av

förändrade egenskaper hos subjektspositionen i IP. Som ett stöd för en sådan analys framhöll jag också att möjligheten att utelämna ett subjekt i bisatser begränsas vid samma tidpunkt som i subjektslösa huvudsatser med fundament. Verbinitala deklarativa huvudsatser kunde däremot vara subjektslösa i högre utsträckning än i modern svenska också efter det att möjligheten att utelämna subjekt i bisatser respektive huvudsatser med fundament hade inskränkts, och i detta fall antog jag att verbkongruensen hade en mer direkt inverkan på identifieringen av de utelämnade subjekten.

Avhandlingens fjärde syfte var att presentera en förklaring till varför bruket av subjektslösa satser kom att begränsas under fornsvensk tid. Efter att i kapitel 4 ha redovisat den empiriska undersökningen inriktade jag mig i de följande kapitlen på att inom ramen för princip- och parameterteorin försöka identifiera dels strukturella egenskaper som kan vara avgörande för att möjligheten att utelämna subjekt var större i tidigare skeden av svenskans historia, dels oberoende förändringar som kan antas ha orsakat att sådana strukturella egenskaper har förändrats över tiden. Jag argumenterade för att flyttningen av subjektet från baspositionen var pragmatiskt motiverad i äldre fornsvenska, till skillnad från i modern svenska då motsvarande flyttning istället var avhängig av satsledsfunktionen. Den förändring som i detta fall har ägt rum i svenskans historia kan därmed betraktas som en följd av syntaktisk grammatikalisering genom att en flyttning som tidigare har reglerats av utomgrammatiska faktorer har kommit att inkorporeras i det grammatiska systemet.

Min analys predicerar att subjektet också bör ha friare placeringsmöjligheter i framför allt äldre fornsvenska. Jag genomförde därför i kapitel 6 en undersökning av slutfältsplacerade subjekt i fornsvenska. Denna undersökning gav vid handen att även subjekt till transitiva verb kunde placeras i slutfältet i fornsvenska. Även om antalet subjekt med denna placering genomgående var ganska få i mitt material antydde resultatet av undersökningen att subjektets placeringsmöjligheter har inskränkts ytterligare under fornsvensk tid. I slutet av den fornsvenska perioden förekommer mycket få subjekt till aktiva transitiva verb i slutfältet, medan subjekt till intransitiva verb fortfarande kunde förekomma med en sådan placering. Subjektets friare placeringsmöjligheter i fornsvenska talar således för analysen av flyttningen av subjektet från baspositionen i verbfrasen som pragmatiskt motiverad i äldre fornsvenska.

Inom de diakroniska tillämpningarna av princip- och parameterteorin har kausala förklaringar till språkförändringar varit dominerande. En syntaktisk förändring antas således inte kunna uppstå av sig själv, utan kräver alltid först en förändring av det språkbruk som ligger till grund för den inre grammatiken. I kapitel 2 framgick att det i huvudsak är två förklaringsmodeller till syntaktisk förändring som har varit förhärskande inom princip- och parameterteorin: syntaktisk förändring har förts tillbaka antingen på morfologiska faktorer eller på förändringar i språkbruket, som t.ex. frekvensförskjutningar. Eftersom den undersökning av subjektslösa satser i fornsvenska som jag redovisade i kapitel 4 pekade på att möjligheten att utelämna referentiella subjekt endast i begränsad omfattning kunde relateras till verbkongruensen, argumenterade jag för att förlusten av subjekt-verbkongruens inte i första hand är avgörande för subjektstvångets framväxt under fornsvensk tid.

Istället för att hänvisa till morfologiska faktorer har jag med utgångspunkt i den analys som Faarlund (2003:135) gör av fornisländska argumenterat för att uppkomsten av en synlig syntaktisk subjektsposition i fornsvenska är en effekt av frekvensförskjutningar i den yttre grammatiken. Av någon orsak har andelen subjekt i subjektspositionen kommit att öka, och flyttningen till denna position har därefter analyserats som motiverad av syntaktisk funktion från att tidigare ha varit avhängig av utomgrammatiska faktorer. Jag har också försökt visa på en relevant samtida förändring som kan tänkas ha orsakat dessa frekvensförskjutningar i den yttre grammatiken. Härvid utgick jag från den generalisering som Alexiadou & Anagnostopoulou (2001) ställer upp enligt vilken nominalfrasformade subjekt och objekt inte båda kan stanna kvar i respektive basposition, utan något av dessa led måste flytta ut ur verbfrasen. Den förlust av en renodlad OV-grammatik som har ägt rum i svenskans historia (se vidare Delsing 1999a) kan därmed sägas vara direkt avgörande för att subjektets placeringsmöjligheter har inskränkts. När den renodlade OV-grammatiken går förlorad behöver inte objektet längre som obligatoriskt argument lämna verbfrasen utan istället måste subjektet flytta ut från baspositionen i verbfrasen. Den frekvensförskjutning som denna förändring medför ser jag som avgörande för uppkomsten av en synlig syntaktisk subjektsposition i svenskans historia.

Att referentiella subjekt kunde utelämnas från fler strukturella positioner i företrädesvis äldre fornsvenska har jag inom ramen för

princip- och parameter teorin beskrivit i termer av särdragsuppsättning i I°. Det otolkbara subjektsdraget i I° saknar i äldre fornsvenska EPP och behöver därmed inte elimineras genom synlig flyttning. I takt med att subjekten i allt högre utsträckning måste lämna baspositionen i verbfrasen som en konsekvens av att den renodlade OV-grammatiken går förlorad antar jag att flyttningen av subjekten också generellt kommer att analyseras som motiverad av syntaktisk funktion. Den äldre fornsvenska grammatiken med ett otolkbart subjektsdrag utan EPP i I° ersätts däremot inte av en grammatik där motsvarande särdrag är försett med EPP under fornsvensk tid, utan en ny grammatik uppkommer först i samband med att icke-referentiella subjekt börjar basgenereras i Spec, IP under nysvensk tid. Ett stadium av en övergångsgrammatik måste således urskiljas under yngre fornsvensk tid i vilken enbart flyttning av subjekt till Spec, IP är obligatoriskt, men som inte kräver basgenerering av subjekt i denna position.

8.2 De teoretiska implikationerna

I avhandlingens inledande kapitel underströk jag att jag med min studie av subjektslösa satser i fornsvenska i första hand ville ge ett bidrag till forskningen om svensk historisk syntax, men jag framhöll också att den övergripande problemställningen därutöver kunde vara av teoretisk relevans också i ett mer generellt perspektiv. Jag har visat på tre teoretiska implikationer av min problemställning, och i detta avsnitt återknyter jag till dem.

Inom språkvetenskapen har det funnits en lång tradition av att föra tillbaka syntaktiska förändringar på morfologiska försvagningar, och denna tradition har vidareförts av generativt inriktade språkhistoriker, både från internationell och nordisk utgångspunkt (se t.ex. Lightfoot 1991:104 respektive Platzack 2002:169). Idag har dock denna förklaringstradition kommit att ifrågasättas i olika utsträckning. Allra längst går Sundquist (2002:73) som hävdar att "the loss of morphological forms is completely independent of syntactic changes and does not affect aspects of word order".

Min studie av subjektslösa satser visade att morfologiska faktorer endast i begränsad utsträckning verkade spela en roll för framväxten av subjektsvång eftersom möjligheten att utelämna referentiella subjekt

redan hade begränsats vid den tidpunkt då personböjningen antas ha försvagats i de dialekter som hade störst inflytande på skriftspråket.

Min slutsats är således att de morfologiska faktorerna har spelat en högst underordnad roll för den syntaktiska förändring som jag har studerat i denna avhandling. Detta innebär dock inte att mitt resultat kan tas som stöd för att Sundquists påstående att syntaktisk förändring är helt oberoende av morfologiska faktorer är riktigt. Sammanfattningsvis menar jag att min studie av subjektslösa satser i fornsvenska har visat att morfologin är en faktor bland många andra som kan vara relevant vid syntaktisk förändring. Även om jag således inte instämmer i Sundquists påstående om relationen mellan morfologi och syntax bekräftar resultatet av min studie av subjektslösa satser på det hela taget den bild som Sundquist (2002:7) tecknar när han framhåller syntaktisk förändring som ett komplext fenomen med många samverkande variabler involverade (jfr Fischer 2007:30 ff.).

Samtidigt som morfologins roll som orsak till syntaktisk förändring har kommit att ifrågasättas kommer ett antal språkförändringar att kräva nya förklaringar. I denna avhandling har jag argumenterat för att framväxten av subjektstvång är att betrakta som ett resultat av syntaktisk grammatikalisering i den meningen att ett fenomen som tidigare har kontrollerats av utomgrammatiska principer har kommit att inkorporeras i det grammatiska systemet.

Tidigare betraktades syntaktisk grammatikalisering ofta som resultatet av en typologisk förändring (se t.ex. Li & Thompson 1976). Samtidigt har intresset för minimalistiskt anlagda studier av grammatikalisering under senare tid bidragit till en renässans för den teleologiska förklaringstraditionen (se t.ex. van Gelderen 2004). I mångt och mycket innebär detta en återgång till samma typ av förklaringar som tillämpades inom tidigare versioner av generativ grammatik, då strävan efter förenkling utgjorde drivkraften bakom en språkförändring. I denna avhandling har jag försökt visa att det är möjligt att söka kausala förklaringar också vid syntaktisk grammatikalisering. På detta sätt har min studie förhoppningsvis bidragit till att synliggöra ytterligare faktorer som kan vara relevanta i samband med syntaktisk förändring.

Inom den teoretiska syntaxforskning som utgår från princip- och parameterteorin beskrivs syntaktisk förändring som en effekt av ett parameterskifte i den inre grammatiken. Under senare tid har dock abrupta parameterförändringar kommit att spela en allt mindre roll, och istället har den historiska syntaxforskning som utgår från en

generativistisk ansats kommit att lägga större vikt vid studier av syntaktisk variation. Sociolingvistikens metoder för analys av språklig variation och förändring har gjort det möjligt att synliggöra diakroniska processer. Sådana observationer leder inte enbart till en större förståelse av vilka faktorer som är involverade vid språkliga förändringar, utan kan i förlängningen också vara avgörande för en teori om hur den inre grammatiken kan antas vara uppbyggd (jfr Pintzuk, Tsoulas & Warner 2000:10). Resultatet av analyserna kan i sin tur också ges precisa beskrivningar med hjälp av generativa grammatikmodeller.

Genom att utnyttja variationsgrammatiska metoder har jag försökt visa på de mekanismer som ligger bakom framväxten av subjektstvång, för att därefter beskriva skillnader mellan olika varieteter av svenskan inom ramen för princip- och parameterteorin. Med min studie av subjektslösa satser i fornsvenska hoppas jag därigenom också ha medverkat till att belysa den syntaktiska förändringsprocessen och till diskussionen av hur syntaktisk förändring kan beskrivas inom ramen för princip- och parameterteorin.

8.3 Slutord

Jag framhöll inledningsvis i detta arbete att det av flera skäl framstod som angeläget att återigen rikta uppmärksamheten mot den fornsvenska syntaxen. Empiriskt har jag i denna avhandling presenterat nya rön som kompletterar vår tidigare uppfattning av subjektсутelämningen i fornsvenska och framväxten av subjektstvång i svenskans historia. Teoretiskt har jag knutit min studie till den generativa grammatiken, vilket inte bara har inneburit att jag har haft ett precist analysverktyg att arbeta med, utan också medfört att mina resultat har kunnat ställas i relation till en rad tidigare arbeten. Metodiskt har jag dragit nytta av den sociolingvistiska variationsforskningens kvantitativa modeller.

Alltsedan 1980-talet har den historiska syntaxforskningen fått ett stort uppsving, och i takt med att allt fler syntaktiska fenomen har blivit föremål för ingående studier har bilden av den syntaktiska förändringsprocessen också kommit att framstå som alltmer mångfacetterad. Att låta teorier och metoder från olika lingvistiska skolbildningar mötas kan i detta sammanhang tillföra ytterligare perspektiv. Det är min förhoppning att denna studie i någon utsträckning har medverkat till att visa detta.

Summary

Syntactic Variation and Change. A Study of Subjectless Clauses in Old Swedish. (Syntaktisk variation och förändring. En studie av subjektlösa satser i fornsvenska)

The topic of this thesis is subjectless clauses in Old Swedish (1225–1526). Whereas the possibilities to leave out a subject are highly restricted in Modern Swedish, subjectless sentences are a characteristic feature of the syntax of Old Swedish. The difference between Old and Modern Swedish with reference to subject omission is apparent from examples (1) and (2) below. The following two quoted Old Swedish examples are collected from *Gutasagan*, originally written in the 13th century:

- (1) a. þar gierði kirchju aðra.
there made church other
‘There, [he] built another church’
- b. Där byggde (*han) en annan kyrka.
there made he an other church
‘There, he built another church’
- (2) a. Mangir kunungar stridu agutland miþan
many kings struggled against-Gotland while
hæþit war.
heathen was
‘Many kings struggled against Gotland while [it] was heathen’
- b. Många kungar stred mot Gotland medan
many kings struggled against Gotland while
(*det) var hedniskt.
it was heathen
‘Many kings struggled against Gotland while it was heathen’

This thesis focuses on referential subjects, and addresses the problem of why the possibilities to leave out such subjects have been reduced during the history of Swedish. The aim of my work is fourfold: I give a description of the use of subjectless clauses in Old Swedish, and show how the use of subjectless clauses changes over the Old Swedish period. Furthermore, I describe the mechanisms that are involved in this change by analysing the variation between realized and non-realized referential subjects in Old Swedish. Finally, I try to provide an explanation of this change within the theoretical framework of generative grammar.

The thesis consists of three main parts, which are divided into eight chapters. In the first part, chapters 1–3, the background of the study and the theoretical framework are presented. The second part, presented in chapter 4, is devoted to the first three aims, and consists of an empirical study of subjectless clauses in Old Swedish. The empirical study in chapter 4 is also the point of departure for the third part of the thesis, chapters 5–8, which is dedicated to an explanation of the discussed phenomenon.

Part I: Background and Theoretical Framework

Chapter 1 presents the aims and overriding theoretical reflections for the study as well as the texts that are chosen for my empirical study. I have investigated a corpus of about 193,400 words collected from 12 Old Swedish texts. The Old Swedish period is divided into three sub-periods, *Early Old Swedish* (1225–1375), *Late Old Swedish I* (1375–1450), and *Late Old Swedish II* (1451–1526), and four texts are selected from each period. The texts represent two main genres, *profane prose* and *religious prose* (see further table 1, p. 22). No provincial laws are included in the corpus since subjectless clauses are a genre-specific feature in Swedish legal texts until the 19th century. By doing so, the corpus can be assumed to reflect the spontaneous Old Swedish language to a greater degree.

Chapter 2 gives a theoretical background to the research on diachronic syntax and syntactic change. In broad outline, I discuss the concept of explanation and distinguish between internal and external explanations of linguistic change. Following Faarlund (1990), I argue that an explanation of a linguistic change has to relate to a domain external vis-à-vis the phenomenon that is explained. As valid explanations for a

syntactic change I regard those types of explanations that refer to a domain external to the syntactic system.

There is a long tradition within linguistics of assuming that syntactic change is caused by changes in inflectional morphology, and chapter 2 gives a historical overview of this tradition. However, not only morphological innovations can qualify as valid explanations for syntactic change. Given that the syntactic system is regarded as a separate domain, all explanations that refer to a sphere external to syntax can qualify as valid. The syntactic system determines what might be a grammatical sentence in a certain language, but is not responsible for the syntactic variation within the given frame. Thereby, changes in language use that appear outside the syntactic system, such as frequency patterns, can be exploited to explain a syntactic change in the same way as inflectional changes, since both are related to a domain located externally to the syntactic system.

The main part of chapter 2 is devoted to diachronic syntax within the framework of generative grammar. After a brief description of the history of diachronic generative syntax, I focus on the Principles and Parameters theory, which is implemented in this work. I also discuss the diachronic implementations of this theory. Further, I show how the Principles and Parameters theory differs from earlier generative theories and discuss also the dissimilarities between the two main variants of the theory of principles and parameters, the theory of Government-and-Binding (Chomsky [1981] 1982a) respectively the Minimalist Program (Chomsky 1995). Finally, this chapter includes also the model of sentence structure that I base my syntactical analysis on (see figure 9, p. 51).

Although this thesis is primarily a contribution to the Swedish research on historical syntax, its overall problem can be of theoretical interest also in a broader perspective. I conclude the second chapter by formulating three theoretical implications of my study of subjectless clauses in Swedish. First, I hope to contribute to the discussion of the relationship between morphology and syntax. Second, I try to identify relevant factors involved in syntactic change. Third, I illustrate the process of syntactic change and its description within the theory of principles and parameters.

Chapter 3 concerns subjectless clauses from both a theoretical and an empirical point of view. I define the types of subjects that are of relevance to my investigation, and compare Old Swedish with Modern

Swedish with respect to the use of subjectless clauses. Since the study of subjectless clauses constitutes a central field of research in syntactic literature, it is difficult to present an exhaustive overview of earlier research. Without mentioning all details I try to present the main directions of the scientific work in this area by discussing both theories that have related subject omission to morphological factors and theories that regard contextual aspects as crucial.

Part II: Subjectless clauses in Old Swedish – an empirical study

Chapter 4 contains the second part of the thesis. The chapter opens with a detailed account of the general principles of investigation, followed by a survey of the results of the study. My investigations of Old Swedish texts show that subjectless clauses occur most frequently in Early Old Swedish, whereas no relevant frequency changes can be observed within the Late Old Swedish period. At this time subjectless clauses are rare (see table 4, p. 99). Further, the empirical study shows that subjectless clauses occur more frequently in profane than in religious prose (see table 5, p. 100). It should also be pointed out that subjectless main clauses are more common than subjectless subordinate clauses, particularly in Late Old Swedish (see table 6, p. 101), and that the omitted subjects preferably refer to a third person (see table 7, p. 103).

My investigations of subjectless clauses in Old Swedish also form the foundation for a variationist analysis, performed with methods associated with sociolinguistic studies in the Labovian sense (see among others Cedergren & Sankoff 1974; Labov 1969; Tagliamonte 2006). The variable rule analysis implemented in my investigation showed that all the examined variables, *period*, *genre*, *clause type*, and *reference*, contribute statistically significant effects to the subject omission in Old Swedish (see table 14, p. 116). I have also analysed the Early Old Swedish examples separately with the variable rule application. This analysis proved that only *genre* and *reference* had a significant influence on the choice of variant, whereas the effect of the variable *clause type* was not selected as significant (see table 15, p.117). Because the vast majority of clauses with a visible subject in Late Old Swedish (98%) I have refrained from performing a variable rule analysis of this data. However, statistical tests indicate that the subject omission differed significantly between main and subordinate clauses in Late Old Swedish, whereas no significant differences occurred between different genres or grammatical persons.

The remaining part of chapter 4 is devoted to a discussion of the results of the empirical investigations and the variable rule analysis. I argue that the genre differences that appear in Early Old Swedish in fact reflect a chronological distinction since the two investigated profane texts (*Gutasagan* and *Västgötakrönikorna*) are older than the religious texts (*Fornsvenska legendariet* and *Pentateuchparafrasen*). As far as the chronological development is concerned, I show that the use of subjectless clauses seems to decrease before the loss of person agreement in the spoken dialects of Central Sweden. Thereby, the results of my investigation point in the direction that morphological factors play a limited role as an explanation for the loss of subjectless clauses in Swedish. Furthermore, it could be expected that subject omission only should be licensed by such verbal forms that are distinctly marked for person, if verbal agreement was responsible for the subject omission in Old Swedish. However, that is not the case. My investigation shows that a majority of the omitted subjects refer to the 3rd person, and despite the fact that verbal agreement is most distinct in the 1st and 2nd person plural, subject omission of those persons is rare.

The variable rule analysis demonstrated that *clause type* does not show statistically significant effects when the Early Old Swedish sample was analysed separately, whereas the same variable showed significant effects in the complete random sample. I argue that the reason for this difference cannot be attributed to the clause type itself, but instead reflects the change of the status of the subject position. As support for this analysis I show that subjectless verb-second main clauses (see example (1) above) display the same chronological development as subordinate clauses and this type of clauses occur mainly in Early Old Swedish. Subjectless verb-initial main clauses are, on the other hand, also represented in Late Old Swedish, as shown in example (3), collected from *Didrikssagan* originally written in the 15th century:

- (3) konungen kom till weland. oc gingo till ana
 king.*THE* came.*3.SG* to Weland and went.*3.PL* to stream.*THE*
 ‘The king came to Weland, and [they] went to the stream’

In both subjectless verb-second main clauses and subjectless subordinate clauses, the subject can be assumed to be omitted from the same structural position (Spec, IP in figure 9, p. 51). Therefore, the most striking change in the use of subjectless clauses during Old

Swedish seems to be related to the subject position: whereas referential subjects could be omitted from this position in Early Old Swedish, corresponding subjectless clauses are rare in Late Old Swedish. The central task for the theoretical part of the thesis is thus to explain why subject omission from this position has become limited in the history of Swedish. Even if I have claimed that morphological factors only to a limited extent contribute to subject omission in Old Swedish, it is important to point out that the verbal morphology is not completely irrelevant. Despite the fact that morphological factors are not crucial for the loss of subject omission from the subject position, verbal agreement seems to be a necessary – but not in itself sufficient – prerequisite for subject omission not only in general (cf. Falk 1993c) but also for the identification of the omitted subject in verb-initial main clauses.

Part III: The syntactic change – an analysis and explanation

The theoretical part of the thesis opens with *chapter 5*. As shown in chapter 4, the most striking change during Old Swedish – as far as subjectless clauses are concerned – is related to structural positions. Whereas in Early Old Swedish subjects can be omitted from the subject position, Late Old Swedish patterns with Modern Swedish since subjects in Late Old Swedish preferably are omitted in verb-initial main clauses. The aim of chapter 5 is therefore to identify such factors, which might be crucial for this difference. As Mörnjö (2002) shows in her thesis, the subject omission that occurs in verb-initial main clauses in Modern Swedish (see example (5)) has to be related to contextual factors. Therefore, it makes sense to start this part of the thesis with a discussion of the relationship between syntax and information structure.

- (5) Vi kryssade lite i Söderhavet. Så var vi på en
we cruised little in Pacific Ocean. THE so were we on a
 liten ö där. För via Los Angeles dit och via
small island there went via Los Angeles there and via
 Hong Kong tillbaka.
Hong Kong back
 ‘We did some cruising in the South Pacific. And we were on a
 little island there. [We] went there via Los Angeles and back via
 Hong Kong’

Following an analysis proposed by Faarlund (2003), I argue that the omission of subjects in both verb-second main clauses and subordinate clauses is an effect of movement strategies. Whereas the movement to Spec, IP is determined by syntactic function in Modern Swedish, the corresponding movement is dependent on pragmatic factors in Early Old Swedish. I give a formalized description of this difference within the framework of the theory of Principles and Parameters. I assume that the uninterpretable subject feature in the I-domain in Early Old Swedish does not carry EPP (see figure 12, p. 165) and therefore can be eliminated without visible movement, whereas this feature carries EPP in Modern Swedish (see figure 13, p. 165) and therefore must be eliminated by a visible movement of the subject to Spec, IP.

Following Koopman & Sportiche (1991), I assume that the subject is base-generated within the verb phrase (see figure 9, p. 51). Thereby the abovementioned analysis will predict that subjects in Early Old Swedish do not have to leave their base positions in the verb phrase. In *chapter 6*, I therefore examine the placement of subjects in Old Swedish paying special attention to the sentence-final positions. The result of this analysis shows that the placement of subjects is less limited in Old Swedish and also that subjects of transitive verbs, particularly in Early Old Swedish, can occur in sentence final positions as shown in example (6). This example is collected from *Pentateuchparafrasen*, originally written in the 14th century:

- (6) hwat mun tik budha thænna drømbir
 what will you announce this dream
 ‘What will this dream announce to you?’

Since the findings in chapter 6 agree with the abovementioned predictions, they also support the suggested analysis that the movement of the subject to Spec, IP was pragmatically determined in Early Old Swedish.

According to Faarlund (2003) the introduction of an obligatory subject in the subject position is an effect of changes in frequency patterns, although it is unclear from his account why such a change has taken place. In *chapter 7*, I try to answer this question, focusing on the cause of the syntactic change. Following the *subject-in-situ generalization* (Alexiadou & Anagnostopoulou 2001), I assume that either the subject or the object has to leave their base position in the verb phrase. Given this

generalization, the change from OV to VO word order that has taken place in Swedish (see Delsing 1999a) has immediate consequences for the loss of pragmatically determined subject movement. When the object does not move out from the verb phrase anymore, the subject must obligatorily evacuate its base position and move to the subject position in the I-domain. Hence, we will expect that subjectless clauses disappear simultaneously with the loss of OV word order in Old Swedish. For Icelandic, Hróarsdóttir (1996) has been able to show such an empirical connection. After a comparison between my investigation of subjectless clauses and Delsing's (1999) study of the word order change from OV to VO in Swedish, I can also demonstrate that there is a statistically significant relationship between the disappearance of subjectless clauses and the loss of OV word order in the history of Swedish (see figure 15, p. 215). Thus, my explanation of the loss of subject omission in verb-second main clauses and subordinate clauses is, that this change can be traced back to a change in language use and not to morphological deflection. Such an explanation is also in accordance with those requirements that I adhered to in chapter 2.

The loss of OV word order can, however, only be of relevance for subjects of transitive verbs. However, I assume that subject movement to Spec, IP later on has been generalized to comprise all subjects base-generated within the verb phrase. However, a grammar without EPP on the uninterpretable subject feature cannot have been replaced by a grammar with EPP on the corresponding feature already during Old Swedish. Even if the use of referential null subjects has become limited during this period, non-referential subjects can still be omitted in Swedish. This fact indicates that the uninterpretable subject feature still can be satisfied without a visible subject. Concluding chapter 7, I also touch on the universal validity of my analysis by discussing whether it can also account for rise of obligatory non-referential subjects in Swedish, a change that previously has been explained by the loss of verbal agreement (see among others Falk 1993a).

Finally, in *chapter 8*, I sum up the empirical and theoretical results of my thesis. I also discuss the relevance of my findings with respect to the relationship between morphology and syntax, syntactic change and its description within the theoretical framework of principles and parameters.

Referenser

- Aitchison, Jean. 1980. [Review of:] David W. Lightfoot: *Principles of Diachronic Syntax*. *Linguistics* 18.1–2, 137–146.
- Alexiadou, Artemis & Elena Anagnostopoulou. 2001. The Subject-in-Situ Generalization and the Role of Case in Driving Computations. *Linguistic Inquiry* 32.2, 193–231.
- Alexiadou, Artemis & Elena Anagnostopoulou. 2007. The Subject-In-Situ Generalization Revisited. I: Uli Sauerland & Hans-Martin Gärtner (eds.): *Interfaces + Recursion = Language? Chomsky's Minimalism and the View from Syntax-Semantics*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 31–59.
- Andersen, Henning. 1973. Abductive and Deductive Change. *Language* 49.4, 765–793.
- Andréasson, Maia. 2007. *Satsadverbial, ledföljd och informationsdynamik i svenskan*. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 7.) Göteborg: Institutionen för svenska språket.
- Barðdal, Jóhanna. 2001. *Case in Icelandic – A Synchronic, Diachronic and Comparative Approach*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 57.) Lund: Department of Scandinavian Languages.
- Bergroth, Hugo. 1917. *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Helsingfors: Holger Schildts förlag.
- Bjerre, Birger. 1935. Tvåsatsordstäv och *het*-konstruktion. *Arkiv för nordisk filologi* 51, 1–68.
- Bobaljik, Jonathan David. 2002. Realizing Germanic Inflection: Why Morphology Does Not Drive Syntax. *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 6, 129–167.
- Bobaljik, Jonathan David & Dianne Jonas. 1996. Subject Positions and the Roles of TP. *Linguistic Inquiry* 27.2, 195–236.
- Breivik, Leiv Egil. 1984. On the typological distinction between subject-prominence and topic-prominence. *Folia Linguistica Historica* 5.1, 3–23.
- Bybee, Joan L. 1988. The Diachronic Dimension in Explanation. I: John A. Hawkins (ed.): *Explaining Language Universals*. Oxford: Basil Blackwell, 350–379.
- Bühler, Karl. 1934. *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Jena: Gustav Fischer.
- Campbell, Lyle. 1980. Explaining universals and their exceptions. I: Elizabeth Closs Traugott, Rebecca Labrum & Susan Shepherd (eds.): *Papers from the 4th International Conference on Historical Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 17–26.

- Campbell, Lyle & Richard Janda. 2000. Introduction: conceptions of grammaticalization and their problems. *Language Sciences* 23.2, 93–112.
- Cedergren, Henrietta J. & David Sankoff. 1974. Variable Rules: Performance as a Statistical Reflection of Competence. *Language* 50.2, 333–355.
- Chafe, Wallace L. 1976. Givenness, Contrastiveness, Definiteness, Subjects, Topic, and Point of View. I: Charles N. Li (ed.): *Subject and Topic*. New York/San Francisco/London: Academic Press, 24–55.
- Cheshire, Jenny. 1987. Syntactic variation, the linguistic variable, and socio-linguistic theory. *Linguistics* 25.2, 257–282.
- Chomsky, Noam. [1957] 2002. *Syntactic Structures*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Chomsky, Noam. 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge: The M.I.T. Press.
- Chomsky, Noam. [1981] 1982a. *Lectures on Government and Binding. The Pisa Lectures*. Second revised edition. Dordrecht/Cinnaminson: Foris.
- Chomsky, Noam. 1982b. *Some Concepts and Consequences of the Theory of Government and Binding*. Cambridge/London: The MIT Press.
- Chomsky, Noam. 1986. *Knowledge of Language. Its Nature, Origin, and Use*. New York/Westport, Connecticut/London: Praeger.
- Chomsky, Noam. 1995. *The Minimalist Program*. Cambridge/London: The MIT Press.
- Christensen, Kirsti Koch. 1991. AGR, adjunction, and the structure of Scandinavian existential sentences. *Lingua* 84.2–3, 137–158.
- Dahl, Östen. 1974. Topic-comment structure revisited. I: Östen Dahl (ed.): *Topic and comment, contextual boundness and focus*. Hamburg: Helmut Buske Verlag, 1–24.
- Delbrück, B[erthold]. 1911. *Germanische Syntax*. II. *Zur Stellung des Verbums*. (Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse der Königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften 28:7.) Leipzig: B. G. Teubner.
- Delsing, Lars-Olof. 1999a. Från OV-ordföljd till VO-ordföljd. En språkförändring med förhinder. *Arkiv för nordisk filologi* 114, 151–232.
- Delsing, Lars-Olof. 1999b. Om imperativsatser i fornsvenskan. I: Inger Haskå & Carin Sandqvist (red.): *Alla tiders språk. En vänskrift till Gertrud Pettersson november 1999*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 55.) Lund: Institutionen för nordiska språk, 50–58.
- Delsing, Lars-Olof. 2002. The morphology of Old Nordic II: Old Swedish and Old Danish. I: Oskar Bandle et al. (eds.): *The Nordic Languages*. Volume 1. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 925–939.
- Delsing, Lars-Olof. 2003. Preposition stranding and case. I: Lars-Olof Delsing, Cecilia Falk, Gunlög Josefsson & Halldór Á. Sigurðsson (eds.): *Grammar in focus. Festschrift for Christer Platzack 18 November 2003*. Volume 2. Lund: Department of Scandinavian Languages, 75–84.
- Deutscher, Guy. 2002. On the misuse of the notion of 'abduction' in linguistics. *Journal of Linguistics* 38.3, 469–485.
- Diesing, Molly. 1997. Yiddish VP Order and the Typology of Object Movement in Germanic. *Natural Language and Linguistic Theory* 15.2, 369–427.

- Diesing, Molly & Elodie Jelinek. 1995. Distributing Arguments. *Natural Language Semantics* 3.2, 123–176.
- Elmervik, Lennart. 2002. Research in Swedish language history 1850–1950. An overview. I: Oskar Bandle et al. (eds.): *The Nordic Languages*. Volume 1. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 76–85.
- Engdahl, Elisabet. 1999. "Det var det ingen som ville" – om spetsställningens form, funktion och restriktioner i svenska. I: Lars-Gunnar Andersson, Aina Lundqvist, Kerstin Norén & Lena Rogström (utg.): *Svenskans beskrivning* 23. Lund: Lund University Press, 96–105.
- Faarlund, Jan Terje. 1990. *Syntactic Change. Toward a Theory of Historical Syntax*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Faarlund, Jan Terje. 2003. The grammaticalization of movement. Word order change in Nordic. I: Barry J. Blake & Kate Burridge (eds.): *Historical Linguistics 2001*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 129–142.
- Falk, Cecilia. 1987. Subjectless clauses in Swedish. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 32, 1–25.
- Falk, Cecilia. 1993a. *Non-Referential Subjects in the History of Swedish*. Lund: Department of Scandinavian Languages.
- Falk, Cecilia. 1993b. Bisatsordföljden i fornsvenska och modern svenska. Ett minimalistförsök. Flyktförsök. Kalasbok till Christer Platzack på femtioårsdagen 18 november 1993 från doktorander och dylika. [Stencil. Lund: Institutionen för nordiska språk], 31–41.
- Falk, Cecilia. 1993c. *Pro-drop in Early Modern Swedish*. *Folia Linguistica Historica* 13.1–2, 115–132.
- Falk, Cecilia. 1997. *Fornsvenska upplevarverb*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 49.) Lund: Lund University Press.
- Falk, Cecilia. 1999. Om interna och externa förklaringar till språkförändringar. I: Inger Haskå & Carin Sandqvist (red.): *Alla tiders språk. En vänskrift till Gertrud Pettersson november 1999*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 55.) Lund: Institutionen för nordiska språk, 88–95.
- Falk, Cecilia. 2006. Fornsvenska huvudsatser och bisatser. [Stencil. Stockholm: Institutionen för nordiska språk.]
- Falk, Cecilia. 2007. Kilkonstruktion och ordföljd i äldre fornsvenska. I: Lars Wollin, Anna Saarikka och Ulla Stroh-Wollin (utg.): *Studier i svensk språkhistoria* 9. *Det moderna genombrottet – också en språkfråga?* (Skrifter från svenska institutionen vid Åbo Akademi 5/2007.) Åbo: Åbo Akademi, 90–97.
- Fischer, Olga. 2007. *Morphosyntactic Change. Functional and Formal Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Frey, Werner. 2004. A Medial Topic Position for German. *Linguistische Berichte* 198, 153–190.
- Gabelentz, Georg von der. 1875. Weiteres zur vergleichenden Syntax. *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* 8, 129–165.
- Garbacz, Piotr, David Håkansson & Henrik Rosenkvist. 2007. [Review of:] John D. Sundquist: *Morphosyntactic Change in the History of the Mainland Scandinavian Languages*. *Nordic Journal of Linguistics* 30.1, 137–146.
- Geete, Robert. 1903. *Fornsvensk bibliografi*. (Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. Serie 4. Nr. 2.) Stockholm: Norstedt.

- Gelderen, Elly van. 2004. *Grammaticalization as Economy*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Gerritsen, Marinel & Dieter Stein. 1992. Introduction: On "internal" and "external" in syntactic change. I: Marinel Gerritsen & Dieter Stein (eds.): *Internal and External Factors in Syntactic Change*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 1–15.
- Giacalone Ramat, Anna. 1992. The pairing of structure and function in syntactic development. I: Marinel Gerritsen & Dieter Stein (eds.): *Internal and External Factors in Syntactic Change*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 317–339.
- Gilligan, Gary Martin. 1987. A Cross-Linguistic Approach to the *pro*-drop Parameter. Doctoral Dissertation. University of Southern California.
- Givón, Talmy. 1979. *On Understanding Grammar*. New York/San Francisco/London: Academic Press.
- Gundel, Jeanette K. 1988. Universals of topic-comment structure. I: Michael Hammond, Edith A. Moravcsik & Jessica R. Wirth (eds.): *Studies in syntactic typology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 209–239.
- Gustavson, Herbert. 1940. *Gutamålet. En historisk-deskriptiv översikt*. I. Uppsala.
- Guy, Gregory R. 1988. Advanced Varbrul Analysis. I: Kathleen Ferrara, Becky Brown, Keith Walters & John Baugh (eds.): *Linguistic Change and Contact. Proceedings of the Sixteenth Annual Conference on New Ways of Analyzing Variation*. Austin: University of Texas, Department of Linguistics, 124–136.
- Götzsche, Hans. 2002. [Review of:] Christer Platzack: *Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet. En introduktion till modern generativ grammatik*. *Nordic Journal of Linguistics* 25.1, 112–115.
- Haberli, Eric. 2004. Syntactic effects of inflectional morphology. I: Eric Fuß & Carola Trips (eds.): *Diachronic Clues to Synchronic Grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 101–130.
- Haider, Hubert. 2005. How to turn German into Icelandic – and derive the OV–VO contrasts. *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 8, 1–53.
- Hale, Ken. 1983. Warlpiri and the grammar of non-configurational languages. *Natural Language and Linguistic Theory* 1.1, 5–47.
- Hammarberg, Björn & Åke Viberg. 1977. The Place-Holder Constraint, Language Typology, and the Teaching of Swedish to Immigrants. *Studia Linguistica* 31.2, 106–163.
- Harris, Alice C. & Lyle Campbell. 1995. *Historical syntax in cross-linguistic perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haugan, Jens. 2001. *Old Norse Word Order and Information Structure*. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskaplige universitet.
- Henning, Bengt. 1970. *Didrikskrönikan. Handskriftsrelationer, översättningsteknik och stildrag*. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series. 8.) Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Henry, Alison. 2004. Variation and Syntactic Theory. I: J. K. Chambers, Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (eds.): *The Handbook of Language Variation and Change*. Oxford: Blackwell, 267–282.
- Hesselman, Bengt. 1927. *Språkformen i MB I*. (Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala 24:17.) Uppsala/Leipzig: Almqvist & Wiksell/Otto Harrassowitz.

- Hirvonen, Ilkka. 1987. *Konstruktionstyperna denne man och denne mannen i svenskan. En språkhistorisk undersökning*. (Studier i nordisk filologi 69.) Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Hockett, Charles F. 1958. *A Course in Modern Linguistics*. New York: The Macmillan Company.
- Holm, Gösta. 1967. *Epoker och prosastilar*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 17.) Lund: Studentlitteratur.
- Holmberg, Anders. 2000. Scandinavian Stylistic Fronting: How Any Category Can Become an Expletive. *Linguistic Inquiry* 31.3, 445–484.
- Holmberg, Anders & Christer Platzack. 1995. *The Role of Inflection in Scandinavian Syntax*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Holmberg, Anders & Urpo Nikanne. 2002. Expletives, Subjects, and Topics in Finnish. I: Peter Svenonius (ed.): *Subjects, Expletives, and the EPP*. Oxford/New York: Oxford University Press, 71–105.
- Holmbäck, Åke & Elias Wessén. 1933. *Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar. Första serien. Östgötalagen och Upplandslagen*. Stockholm: Hugo Gebers förlag.
- Holmbäck, Åke & Elias Wessén. 1943. *Svenska landskapslagar tolkade och förklarade för nutidens svenskar. Fjärde serien. Skånelagen och Götalagen*. Stockholm: Hugo Gebers förlag.
- Hornstein, Norbert, Jairo Nunes & Kleanthes K. Grohmann. 2005. *Understanding Minimalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hróarsdóttir, Þorbjörg. 1996. The decline of OV word order in the Icelandic VP. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 57, 92–141.
- Hróarsdóttir, Þorbjörg. 2000. *Word Order Change in Icelandic. From OV to VO*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Huang, C.-T. James. 1984. On the Distribution and Reference of Empty Pronouns. *Linguistic Inquiry* 15.4, 531–574.
- Håkansson, David. 2006. Subjekt och topik i svenskan. I: Per Ledin et al. (red.): *Svenskans beskrivning* 28. Örebro: Örebro universitet, 119–128.
- Jacobs, Joachim. 2001. The dimensions of topic–comment. *Linguistics* 39.4, 641–681.
- Jaeggli, Osvaldo & Kenneth J. Safir (eds.). 1989. *The Null subject parameter*. Dordrecht/Boston/London: Kluwer.
- Jankowsky, Kurt R. 1972. *The Neogrammarians. A re-evaluation of their place in the development of linguistic science*. The Hague/Paris: Mouton.
- Jansson, Valter. 1934. *Fornsvenska legendariet. Handskrifter och språk*. (Nordiska texter och undersökningar 4.) Stockholm/Köpenhamn: Hugo Gebers förlag/Levin & Munksgaard.
- Jayaseelan, K. A. 2001. IP-internal Topic and Focus Phrases. *Studia Linguistica* 55.1, 39–75.
- Jespersen, Otto. 1894. *Progress in language*. London: Swan Sonnenschein & Co.
- Johansson, Lars-Erik. 2007. Periodindelningen i svensk språkhistoria: terminologi och avgränsningar. I: Lars Wollin, Anna Saarukka och Ulla Stroh-Wollin (utg.): *Studier i svensk språkhistoria* 9. *Det moderna genombrottet – också en språkfråga?* (Skrifter från svenska institutionen vid Åbo Akademi 5/2007.) Åbo: Åbo Akademi, 125–132.

- Johnson, Rakel. 1998. *De svenska medeltidsbrevens form, funktion och tillkomst-situation*. (Meddelanden från Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet 21.) Göteborg: Göteborgs universitet.
- Jonas, Dianne & Jonathan David Bobaljik. 1993. Specs for Subjects. The Role of TP in Icelandic. *MIT Working Papers in Linguistics* 18. *Papers on Case and Agreement* I, 59–98.
- Jørgensen, Nils. 1987. *Studier över syntax och textstruktur i nordiska medeltidslagar*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 38.) Lund: Lund University Press.
- Kemenade, Ans van & Nigel Vincent. 1997. Parameters and morphosyntactic change. I: Ans van Kemenade & Nigel Vincent (eds.): *Parameters of morphosyntactic change*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–25.
- É. Kiss, Katalin. 1995. Introduction. I: Katalin É. Kiss (ed.): *Discourse Configurational Languages*. New York/Oxford: Oxford University Press, 3–27.
- Klockars, Birgit. 1967. Medeltidens religiösa litteratur. I: E. N. Tigerstedt (huvudred.): *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria* 1. Stockholm: Natur och kultur, 125–225.
- Koopman, Hilda & Dominique Sportiche. 1991. The position of subjects. *Lingua* 85.2, 211–258.
- Kroch, Anthony S. 1989. Reflexes of grammar in patterns of language change. *Language Variation and Change* 1.3, 199–244.
- Labov, William. 1969. Contraction, Deletion, and Inherent Variability of the English Copula. *Language* 45.4, 715–762.
- Larsson, Kent. 1988. *Den plurala verböjningen i äldre svenska. Studier i en språklig förändringsprocess*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 22.) Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- Lavandera, Beatriz R. 1996. Where Does the Sociolinguistic Variable Stop? I: Rajendra Singh (ed.): *Towards a Critical Sociolinguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 17–30.
- Lenerz, Jürgen. 1995. Transformationsgrammatische Ansätze. I: Joachim Jacobs et al. (Hrsg.): *Syntax. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. 2. Halbband. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1166–1175.
- Li, Charles N. & Sandra A. Thompson. 1976. Subject and topic: a new typology of language. I: Charles N. Li (ed.): *Subject and Topic*. New York/San Francisco/London: Academic Press, 457–489.
- Lightfoot, David W. 1979. *Principles of Diachronic Syntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lightfoot, David. 1991. *How to Set Parameters: Arguments from Language Change*. Cambridge/London: The MIT Press.
- Lightfoot, David. 1999. *The Development of Language*. Oxford: Blackwell.
- Lightfoot, David W. 2002. Introduction. I: David W. Lightfoot (ed.): *Syntactic Effects of Morphological Change*. Oxford: Oxford University Press, 1–19.
- Lindberg, Ebba. 1973. *Studentsvenska. Studier i stockholmsabiturienters examensuppsatser 1864–1965*. Stockholm: Skriptor.
- Lindblad, Gustaf. 1943. *Relativ satsförgning i de nordiska fornspråken*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 1.) Lund: Gleerupska univ.-bokhandeln.

- Lindquist, Ivar. 1941. *Västgötalagens litterära bilagor*. (Skrifter utgivna av Vetenskaps-societeten i Lund. 26.) Lund: C. W. K. Gleerup.
- Lindqvist, Axel. 1912. *Förskjutningar i förhållandet mellan grammatiskt och psykologiskt subjekt i svenskan*. (Lunds universitets årsskrift (ny följd). Första avdelningen 8:2.) Lund/Leipzig: C. W. K. Gleerup/Otto Harrassowitz.
- Lindstedt, Torvald. 1926. Om satssammanflätning i svenskan. *Nysvenska studier* 6, 1–20.
- Ljunggren, K. G. 1959. *En fornsvensk och några äldre danska översättningar av Gutasagan*. (Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. Häfte 224. Band 64.) Stockholm: Svenska fornskriftsällskapet.
- Loman, Bengt & Nils Jörgensen. 1971. *Manual för analys och beskrivning av makrosyntagmer*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 1.) Lund: Studentlitteratur.
- Läffler, L. Fr. 1908. Till 700-årsminnet af slaget vid Lena. *Fornvännen* 3, 153–177.
- Magnusson, Erik. 2005. VS-satser och subjektsutelämnning. I: Cecilia Falk & Lars-Olof Delsing (red.): *Studier i svensk språkhistoria* 8. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 63.) Lund: Institutionen för nordiska språk, 231–240.
- Magnusson, Erik. 2007a. *Gränsöverskridande koordination. Syntaktisk förändring i äldre svenska*. (Nordistica Gothoburgensia 28.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Magnusson, Erik. 2007b. Huvudsats, bisats eller någonting annat? – om relativsatsliknande sekvenser i äldre svenska. I: Lars Wollin, Anna Saarukka och Ulla Stroth-Wollin (utg.): *Studier i svensk språkhistoria* 9. *Det moderna genombrottet – också en språkfråga?* (Skrifter från svenska institutionen vid Åbo Akademi 5/2007.) Åbo: Åbo Akademi, 166–173.
- McMahon, April M. S. 1994. *Understanding language change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meyerhoff, Miriam. 2000. The emergence of creole subject–verb agreement and the licensing of null subjects. *Language Variation and Change* 12.2, 203–230.
- Molnár, Valéria. 1991. *Das TOPIK im Deutschen und im Ungarischen*. (Lunder germanistische Forschungen 58.) Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Molnár, Valéria. 2003. "C". I: Lars-Olof Delsing, Cecilia Falk, Gunlög Josefsson & Halldór Á. Sigurðsson (eds.): *Grammar in focus. Festschrift for Christer Platzack 18 November 2003*. Volume 2. Lund: Department of Scandinavian Languages, Lund University, 235–248.
- Molnár, Valéria. 2006. On different kinds of contrast. I: Valéria Molnár & Susanne Winkler: *The architecture of focus*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 197–233.
- Molnár, Valéria & Marja Järventausta. 2003. Discourse configurationality in Finnish and Hungarian. I: Jorunn Hetland & Valéria Molnár (eds.): *Structure of Focus and Grammatical Relations*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 111–148.
- Motsch, Wolfgang, Marga Reis & Inger Rosengren. 1990. Zum Verhältnis von Satz und Text. *Deutsche Sprache* 18, 97–125.
- Mæhlum, Brit. 1999. *Mellom Skylla og Kharybdis. Forklaringsbegrepet i historisk språkvitenskap*. Oslo: Novus.

- Mörnsjö, Maria. 2002. *V1 Declaratives in Spoken Swedish. Syntax, Information Structure, and Prosodic Pattern*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 59.) Lund: Department of Scandinavian Languages.
- Narrog, Heiko. 2005. Review of Grammaticalization as Economy. URL: <<http://linguistlist.org/pubs/reviews/get-review.cfm?SubID=52362>>.
- Neckel, Gustav. 1926. Germanische Syntax. *Acta Philologica Scandinavica* 1.1–2, 1–23.
- Neuman, Erik. 1925. Kritiska strövtåg i svensk historisk formlära. *Nysvenska studier* 5, 165–213.
- Newmeyer, Frederick J. 1998. *Language Form and Language Function*. Cambridge, MA/London: The MIT Press.
- Nordberg, Bengt. 2002. Nordic language history and sociolinguistics. I: Oskar Bandle et al. (eds.): *The Nordic Languages*. Volume 1. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 198–212.
- Nordberg, Bengt. 2007. Om språksociologiska aspekter på språkhistorien. I: Lennart Elmevik (utg.): *Nya perspektiv inom nordisk språkhistoria*. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi XCVII.) Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, 89–105.
- Nyström, Ingegerd & Mirja Saari (utg.). 1983. *Studier i äldre nysvensk syntax I. Allmän del*. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:7.) Helsingfors: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet.
- Pamp, Bengt. 1971. *Svensk språk- och stilhistoria*. Lund: Gleerups.
- Paolillo, John C. 2002. *Analyzing Linguistic Variation. Statistical Models and Methods*. Stanford: CSLI Publications.
- Paul, Hermann. 1909. *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Halle: Max Niemeyer.
- Pesetsky, David & Esther Torrego. 2001. T-to-C Movement: Causes and Consequences. I: Michael Kenstowicz (ed.): *Ken Hale. A Life in Language*. Cambridge/London: The MIT Press, 355–426.
- Pettersson, Björn. 1959. *Stilstudier i de svenska landskapslagarna*. (Studier i nordisk filologi 49.) Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Pettersson, Gertrud. 1988. Bisatsledföljden i svenska eller Varifrån kommer BIFF-reglen? *Arkiv för nordisk filologi* 103, 157–180.
- Pettersson, Gertrud. 1992. *Lagspråk och samhällsutveckling. Studier över svenskt lagspråk efter 1734*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 46.) Lund: Lund University Press.
- Pettersson, Gertrud. 2005. *Svenska språket under 700 år. En historia om svenskan och dess utforskande*. Lund: Studentlitteratur.
- Pintzuk, Susan, George Tsoulas & Anthony Warner. 2000. Syntactic Change: Theory and Method. I: Susan Pintzuk, George Tsoulas & Anthony Warner (eds.): *Diachronic Syntax: Models and Mechanisms*. Oxford: Oxford University Press, 1–22.
- Pintzuk, Susan. 1999. *Phrase Structures in Competition. Variation and Change in Old English Word Order*. New York & London: Garland.
- Platzack, Christer. 1980. *Meningsbyggnaden i några fornsvenska prosakrönikor*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap D 13.) Lund: Institutionen för nordiska språk.

- Platzack, Christer. 1981. Ändelsevokalismen i supinum och perfekt particip av starka verb. *Arkiv för nordisk filologi* 96, 107–136.
- Platzack, Christer. 1983. Three syntactic changes in the grammar of written Swedish around 1700. I: Erik Andersson, Mirja Saari & Peter Slotte: *Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman 7. 8. 1983*. (Meddelanden från Stiftelsens för Åbo akademi forskningsinstitut 85.) Åbo: Tidningsbokhandeln, 43–63.
- Platzack, Christer. 1985a. The Scandinavian Languages and the Null Subject Parameter. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 20, 1–65.
- Platzack, Christer. 1985b. Syntaktiska förändringar i svenskan under 1600-talet. I: Sture Allén, Lars-Gunnar Andersson, Jonas Löfström, Kerstin Nordenstam & Bo Ralph (utg.): *Svenskans beskrivning* 15. Göteborg: Göteborgs universitet, 205–221.
- Platzack, Christer. 1986a. COMP, INFL and the Germanic Word Order. I: Lars Hellan & Kirsti Koch Christensen (eds.): *Topics in Scandinavian Syntax*. Dordrecht: Reidel, 185–234.
- Platzack, Christer. 1986b. The Position of the Finite Verb in Swedish. I: Hubert Haider & Martin Prinzhorn (eds.): *Verb Second Phenomena in Germanic Languages*. Dordrecht: Foris, 27–47.
- Platzack, Christer. 1987a. The Scandinavian Language and the Null Subject Parameter. *Natural Language and Linguistic Theory* 5:3, 377–401.
- Platzack, Christer. 1987b. Huvudsatsordföljd och bisatsordföljd. I: Ulf Teleman (red.): *Grammatik på villavägar*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 87–96.
- Platzack, Christer. 1988a. Den centralskandinaviska bisatsordföljdens framväxt. I: Gertrud Pettersson (red.): *Studier i svensk språkhistoria*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 41.) Lund: Lund University Press, 241–255.
- Platzack, Christer. 1988b. Att forska i nordiska språk – problem, teorier och forskningstraditioner. I: Jan Svensson (red.): *Nordistiken som vetenskap*. Lund: Studentlitteratur, 47–64.
- Platzack, Christer. 1990. On empty theta marked subjects in Romance and Germanic Languages. In: Joan Mascaró & Marina Nespor (eds.): *Grammar in Progress. Glow Essays for Henk van Riemsdijk*. Dordrecht/Providence: Foris Publications, 331–341.
- Platzack, Christer. 1993. Satsfläta med *att*-sats-subjekt. I: Ann-Marie Ivars, Hanna Lehti-Eklund, Pirkko Lilius, Anne-Marie Londen & Helena Solstrand-Pipping (red.): *Språk och social kontext*. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:15.) Helsingfors: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, 153–167.
- Platzack, Christer. 1996. Subjektsutelämnning i älddalsmålet. I: Maj Reinhammar (huvudred.): *Mål i sikte. Studier i dialektologi tillägnade Lennart Elmevik*. Uppsala: Dialekt- och folkminnesarkivet, 253–264.
- Platzack, Christer. 1998a. *Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet. En introduktion till modern generativ grammatik*. Lund: Studentlitteratur.
- Platzack, Christer. 1998b. A Visibility Condition for the C-domain. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 61, 53–100.

- Platzack, Christer. 2002. Nordic language history and generative transformational grammar. I: Oskar Bandle et al. (eds.): *The Nordic Languages*. Volume 1. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 166–172.
- Platzack, Christer. 2004. Agreement and the Person Phrase Hypothesis. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 73, 83–112.
- Platzack, Christer. 2005. Bøjning och fri ordföljd. En diskussion av en språklig fördom. I: Ingegerd Bäcklund et al. (red.): *Text i arbete/Text at work. Festskrift till Britt-Louise Gunnarsson den 12 januari 2005/Essays in honour of Britt-Louise Gunnarsson 12 January 2005*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, 172–180.
- Platzack, Christer. 2006. Ett fall där objektet inte kan stå i fundamentet. I: Sofia Ask et al. (red.): *Lekt och lärt. Vänskrift till Jan Einarsson 2006*. (Rapporter från Växjö universitet. Humaniora. 16.) Växjö: Växjö University Press, 215–230.
- Pollock, Jean-Yves. 1989. Verb Movement, Universal Grammar, and the Structure of IP. *Linguistic Inquiry* 20.3, 365–424.
- Ralph, Bo. 1972. *Introduktion i historisk språkvetenskap*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Ralph, Bo. 2000. Vanans makt i svensk språkhistoriebeskrivning. I: Lars-Erik Edlund (utg.): *Studier i svensk språkhistoria* 5. Umeå: Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk vid Umeå universitet, 360–379.
- Rand, David & David Sankoff. 1990. GoldVarb. Version 2. A Variabel Rule Application for the Macintosh. [Manual till programvara.] URL: <<http://www.crm.umontreal.ca/~sankoff/GoldVarbManual.Dir/>>.
- Reinhart, Tanya. 1982. *Pragmatics and Linguistics: an Analysis of Sentence Topics*. Bloomington, Indiana: Indiana University Linguistics Club.
- Rischel, Jørgen. 2002. The contribution of Scandinavian neogrammarians. I: Oskar Bandle et al. (ed.): *The Nordic Languages*. Volume 1. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 133–148.
- Rizzi, Luigi. 1986. Null Objects in Italian and the Theory of *pro*. *Linguistic Inquiry* 17.3, 501–557.
- Rizzi, Luigi. 1997. The Fine Structure of the Left Periphery. I: Liliane Haegeman (ed.): *Elements of Grammar. Handbook in Generative Syntax*. Dordrecht: Kluwer, 281–337.
- Rohrbacher, Bernhard Wolfgang. [1994] 1999. *Morphology-Driven Syntax. A theory of V to I raising and pro-drop*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Romaine, Suzanne. 1981. The transparency principle. What it is and why it doesn't work. *Lingua* 55.4, 277–300.
- Romaine, Suzanne. 1982. *Socio-historical linguistics: its status and methodology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosén, Victoria. 1991. Empty Pronouns and Topic Prominence in Old Norse and Vietnamese. I: Halldór Ármann Sigurðsson (ed.): *Papers from the Twelfth Scandinavian Conference of Linguistics. Reykjavik, June 14–16 1990*. Reykjavik: Linguistic Institute, University of Iceland, 357–368.
- Rosenkvist, Henrik. 2006. Null subjects in Övdalian. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 78, 141–171.
- Rögnvaldsson, Eiríkur. 1995. Old Icelandic: A Non-Configurational Language? *NOWELE* 26, 3–29.

- Rögnvaldsson, Eiríkur. 1996. Word Order Variation in the VP in Old Icelandic. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 58, 55–86.
- SAG = *Svenska Akademiens grammatik*. Se Teleman, Hellberg & Andersson 1999.
- Sankoff, David, Sali Tagliamonte & Eric Smith. 2005. Goldvarb X: A variable rule application for Macintosh and Windows. [Programvara.] URL: <http://individual.utoronto.ca/tagliamonte/Goldvarb/GV_index.htm>.
- Sapir, Edward. [1921] 1949. *Language. An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace & World, Inc.
- Scaglione, Aldo. 1981. *The Theory of German Word Order from the Renaissance to the Present*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Sigurðsson, Halldór Ármann. 1989. *Verbal Syntax and Case in Icelandic*. In *a Comparative GB Approach*. Lund: Dept. of Scandinavian Languages.
- Sigurðsson, Halldór Ármann. 1993. Argument-drop in Old Icelandic. *Lingua* 89.1–2, 247–280.
- Speas, Margaret. 1990. *Phrase structure in natural language*. Dordrecht: Kluwer.
- Strand, Hans. 1988. Metodproblem i samband med kvantitativa stilstudier. I: Jan Svensson (red.): *Nordistiken som vetenskap*. Lund: Studentlitteratur, 92–119.
- Stroh-Wollin, Ulla. 1997. Framväxten av obligatoriska *som*. I: Patrik Åström (red.): *Studier i svensk språkhistoria* 4. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet 44.) Stockholm: Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet, 171–178.
- Stroh-Wollin, Ulla. 2002. *Som-satser med och utan som*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 58.) Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- Ståhle, Carl Ivar. 1967. Medeltidens profana litteratur. I: E. N. Tigerstedt (huvudred.): *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria* 1. Stockholm: Natur och kultur, 37–124.
- Sundgren, Eva. 2002. *Återbesök i Eskilstuna. En undersökning av morfologisk variation och förändring i nutida talspråk*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 56.) Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- Sundquist, John D. 2002. *Morphosyntactic Change in the History of the Mainland Scandinavian Languages*. Ann Arbor: ProQuest.
- Svenska Akademiens grammatik*. Se Teleman, Hellberg & Andersson 1999.
- Söderwall, K. F. 1870. *Hufvudpokerna af svenska språkets utbildning*. Lund: C. W. K. Gleerups förlag.
- Söderwall, K. F. 1891–1900. *Ordbok öfver svenska medeltids-språket*. Andra bandet. Förra hälften. Lund.
- Tagliamonte, Sali A. 2006. *Analysing Sociolinguistic Variation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Teleman, Ulf. 1974. *Manual för grammatisk beskrivning av talad och skriven svenska*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 6.) Lund: Studentlitteratur.
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson. 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Band 1–4. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Thelander, Mats. 2001. Socialiserad språkhistoria? Om sociolingvistikens bidrag till förståelsen av språkförändringar. *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets*

- Akademiens Årsbok* 2001. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 65–78.
- Thorell, Olof (utg.). 1959. *Fem Moseböcker på fornsvenska enligt Cod. Holm. A 1.* (Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. Serie 1. Nr. 60.) Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Thráinsson, Höskuldur & Þóra Björk Hjartardóttir. 1986. Pro-drop, topic-drop ...: where do old and modern Icelandic fit in? I: Östen Dahl & Anders Holmberg (eds.): *Scandinavian Syntax*. Stockholm: Institute of Linguistics, University of Stockholm, 150–161.
- Thráinsson, Höskuldur, Hjalmar P. Petersen, Jógvan Í Lon Jacobsen & Zakaris Svabo Hansen. 2004. *Faroese. An Overview and Reference Grammar*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- Tisell, Carin. 1975. *Syntaktiska studier i Bonaventuras betraktelser över Kristi liv. Ett bidrag till kännedomen om språket i yngre fornsvensk religiös litteratur.* (Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series. 11.) Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Varho [Sandelin], Minna. 1995. Liggær lik a wighwalli ærræt ok undæt. Existentialkonstruktionen i fornsvenskan. En undersökning av de äldsta existentiella satsstrukturerna i det svenska skriftspråket. Licentiatavhandling i nordisk filologi. Åbo: Åbo universitet.
- Weinreich, Uriel, William Labov & Marvin I. Herzog. 1968. Empirical Foundations for a Theory of Language Change. I: W. P. Lehmann & Yakov Malkiel (eds.): *Directions for historical linguistics*. Austin & London: University of Texas Press, 95–195.
- Wendt, Bo-A. 1997. *Landslagsspråk och stadslagsspråk. Stilhistoriska undersökningar i Kristoffers landslag.* (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 53.) Lund: Lund University Press.
- Wendt, Bo-A. 2006. Vykortsstil i verkligheten. Elliptiskt och icke satsformat språkbruk i vykort. I: Sofia Ask et al. (red.): *Lekt och lärt. Vänskrift till Jan Einarsson 2006.* (Rapporter från Växjö universitet. Humaniora. 16.) Växjö: Växjö University Press, 284–295.
- Wessén, Elias. 1929. Anmärkningar till några 1600- och 1700-talstexter. *Nusvenska studier* 9, 35–60.
- Wessén, Elias. 1960. *De nordiska språken*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wessén, Elias. 1965. *Svensk språkhistoria III. Grundlinjer till en historisk syntax*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wessén, Elias. 1969. *Svensk språkhistoria I. Ljudlära och ordböjningslära*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Westman, Margareta. 1974. *Bruksprosa. En funktionell stilanalys med kvantitativ metod*. Lund: Liber läromedel.
- Vikner, Sten 1997. V^o-to-I^o Movement and Inflection for Person in All Tenses. I: Liliane Haegeman (ed.): *The New Comparative Syntax*. London: Longman, 189–213.
- Winford, Donald. 1996. The Problem of Syntactic Variation. I: Jennifer Arnold et al. (eds.): *Sociolinguistic Variation. Data, Theory, and Analysis*. Stanford: CSLI Publications, 177–192.

- Wollin, Lars. 1983. *Svensk latinöversättning. II, Förlagan och produkten.* (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 35.) Lund: Walter Ekstrand.
- Wright, Georg Henrik von. 1971. *Explanation and Understanding.* London: Routledge & Kegan Paul.
- Wundt, Wilhelm. 1900. *Völkerpsychologie.* Erster Band. Zweiter Theil. Leipzig: Wilhelm Engelmann.
- Yrwing, Hugo Nilsson. 1940. *Gotland under äldre medeltid.* Lund: Gleerupska univ.-bokhandeln.
- Åfarli, Tor A. 2000. *Grammatikk – kultur eller natur? Elementær innføring i det generative grammatikkstudiets vitenskapsteori.* Oslo: Det Norske Samlaget.
- Åfarli, Tor & Chet Creider. 1987. Nonsubject Pro-Drop in Norwegian. *Linguistic Inquiry* 18.2, 339–345.
- Åkerlund, Walter. 1935. *Fornnordiska ordföljdsprinciper.* [Särtryck ur *Arkiv för nordisk filologi* 1935.] Lund.
- Öhlin, Paul. 1918. *Studier över de passiva konstruktionerna i fornsvenskan.* Lund: Gleerupska univ.-bokhandeln.

Bilaga 1. Excerperade och citerade texter

Excerperade texter

- BJ = Barlaam och Josaphat. *Prosadikter från Sveriges medeltid*, utg. av Gustaf Edvard Klemming, 1887–1889. (Samlingar utgivna av Svenska fornscriftsällskapet 28.) Stockholm: Norstedt. Baserad på handskrift A 49. S. 3–103 är excerperade.
- DI = *Sagan om Didrik af Bern*, utg. av Gunnar Olof Hyllén-Cavallius, 1850–1854. (Samlingar utgivna av svenska fornscriftsällskapet 10.) Stockholm: Norstedt. Baserad på handskrift E 9013. S. 1–100 är excerperade.
- GS = Guta saga. *Guta lag och Guta saga jämte ordbok*, utg. av Hugo Pipping, 1905–1907. (Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur 33). København: Möller, s. 62–69. Baserad på handskrift B 64. Hela texten är excerperad.
- HT = *Historia Trojana*, utg. av Robert Geete, 1892. (Samlingar utgivna av Svenska fornscriftsällskapet 29.) Stockholm: Norstedt. Baserad på handskrift D 3 a. S. 1–100 är excerperade.
- JÄR = Järteckensbok. I: *Klosterläsning*, utg. av Gustaf Edvard Klemming, 1877–1878 (Samlingar utgivna av Svenska fornscriftsällskapet 22.) Stockholm: Norstedt. Baserad på handskrift A 110. S. 3–103 är excerperade.
- KM = Karl Magnus. *Prosadikter från Sveriges medeltid*, utg. av Gustaf Edvard Klemming, 1887–1889. (Samlingar utgivna av Svenska fornscriftsällskapet 28.) Stockholm: Norstedt. Partier baserade på handskrift D 4 på s. 250–288 är excerperade.
- LEG = *Ett fornscrivenskt legendarium*, utg. av Georg Stephens, 1847. (Samlingar utgivna av Svenska fornscriftsällskapet 7:1.) Stockholm: Norstedt. Partier baserade på handskrift A 34 på s. 3–16, 17–20, 21–31, 49–52, 54–58, 61–65, 70–72, 99–103, 128–130, 133–146, 149–157, 165–178, 181–190, 193–196 är excerperade. Ingen hänsyn har tagits varken till insättningar i utgåvan ur andra handskrifter eller till utgivarens inbyttningar ur andra handskrifter.
- MB = *Fem Moseböcker på fornscrivenskt enligt Cod. Holm. A 1*, utg. av Olof Thorell, 1959. (Samlingar utgivna av Svenska fornscriftsällskapet 60.) Uppsala: Almqvist & Wiksell. Baserad på handskrift A 1. S. 1–23; 119–196 är excerperade.
- MC = Chronicon de genere et nepotibus Sanctæ Birgittæ. *Scriptores rerum Svecicarum medii ævi* 3:2, utg. av Claes Annerstedt, 1876. Uppsala. Partier baserade på handskrift B 70 a på s. 207–216 är excerperade.
- PK = Sveriges krönika (vanligen kallad den prosaiska). *Småstycken på fornscrivenskt*, utg. av Gustaf Edvard Klemming, 1868–1881. Stockholm: Norstedt. Partier baserade på handskrift D 26 på s. 217–240 är excerperade.

SVM = Sju vise mästare. *Prosadikter från Sveriges medeltid*, utg. av Gustaf Edvard Klemming, 1887–1889. (Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 28.) Stockholm: Norstedt. Partier baserade på handskrift D 4 på s. 113–172 har excerperats.

VK = Västgöta- och Västmanländska. Åtskilliga anteckningar af okänd författare. *Samling af Sveriges gamla lagar*, utg. av Hans Samuel Collin och Carl Johan Schlyter, 1827. Första bandet. Stockholm: Z. Haeggström. Baserad på handskrift B 59. S. 294–307 är excerperade.

Citerade fornsvenska texter

FrÖgL = *Östgötalagens 1300-talsfragment*, utg. av Emil Olson, 1911. (Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet 41.) Stockholm: Norstedt.

SdmL = Södermannalagen. *Samling af Sveriges gamla lagar*, utg. av Carl Johan Schlyter, 1838. Fjärde bandet. Lund: Berlingska Boktryckeriet.

UL = Upplandslagen. *Samling af Sveriges gamla lagar*, utg. av Carl Johan Schlyter, 1834. Tredje bandet. Stockholm: P. A. Norstedt & Söner.

ÄVgL = Äldre Västgötalagen. *Samling af Sveriges gamla lagar*, utg. av Hans Samuel Collin och Carl Johan Schlyter, 1827. Första bandet. Stockholm: Z. Haeggström.

ÖgL = Östgötalagen. *Samling af Sveriges gamla lagar*, utg. av Hans Samuel Collin & Carl Johan Schlyter, 1834. Andra bandet. Stockholm: P. A. Norstedt & Söner.

Övriga citerade texter

EG = *Egils saga Skallagrímssonar*, utg. av Finnur Jónsson, 1886–1888. Köbenhavn: Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur.

FL = *Flateyjarbok*. Förste bind, 1860. Christiania: P. T. Mallings forlagsbokhandel.

HKR = *Heimskringla*, utg. av C. R. Unger, 1868. Christiania: Brøgger & Christie.

NJ = *Njála*. *Udgivet efter gamle håndskrifter af det Kongelige nordiske Oldskrift-Selskab*, 1875. Köbenhavn: Det Kongelige nordiske Oldskrift-Selskab.

ÓL = *Saga Óláfs konungs hins helga*, utg. av Oscar Albert Johnsen & Jón Helgason, 1941. Oslo: Jacob Dybwad.

Bilaga 2. Tabeller

Tabell 31. *Stickprovets omfattning: äldre fornsvenska*

Text	Stickprov	Börjar med		Slutar med	
		Text	Sida:Rad	Text	Sida:Rad
GS	1	Gutland hitti	62:2	iorþar attu	62:23
	2	Síþan wildu	62:23	enn byggia	63:18
	3	oc enn	63:19	suia kunung	64:14
	4	Siex tighi	64:14	giefum sinum	65:9
	5	þann ormica	65:9	kallar stainkirchiu	66:1
	6	hann reþ	66:1	i gutlandi	66:21
	7	þy et	66:21	marcar penninga	67:15
	8	Af presti	67:15	dag	68:17
	9	oc þau	68:17	haima satin	69:16
	10	Engin gief	69:16	ai vpit	69:25
VK	1	Hær hittæs	295:6	hans sun	296:9
	2	Tyiundí war	296:10	guðz tröst	297:5
	3	Sexstandi war	297:6	oc stols	298:4
	4	Annar konongær	298:5	spæl kyænnæ	300:5
	5	Niundí war	300:6	færð	302:4
	6	Fæmtandi war	302:5	kyrkyugarðþæ	304:17
	7	En ær	304:17	VII. biscopum	305:18
	8	oc j	305:19	höghæ altæræ	306:14
	9	han læt	306:14	þær till	307:6
	10	þy hwaru	307:7	ærllikum lottom	307:25
MB	1	ADam war	1:1	nabogodonozor	11:1
	2	oc war	11:1	compnat wart	21:2
	3	oc för	21:2	aff iordhinne	126:1
	4	Thu skalt	126:1	hans nampn	136:1
	5	Thænne samme	136:1	varda signadh	145:35
	6	thz ær	146:1	gudhi	156:1
	7	han talar	156:1	fadhurs signan	166:1
	8	thy at	166:1	valdugha nampn	175:31
	9	Mædhan iacob	176:1	vtan beniamin	186:1
	10	oc war	186:1	hæluitis pyna	196:1
LEG	1	Gvþi tel	3:2	var spot	14:4
	2	hui ræþas	14:4	þiænisto skuld	25:1
	3	Maria þe	25:1	hans hovoþ	52:5
	4	han fiol	54:21	tu aar	70:25
	5	Sax manapom	71:1	ok fotom	134:1
	6	þa andreas	134:1	hus koma	145:2
	7	hon	145:2	(bughan) atar	157:10
	8	abiatar (Judha)	165:21	hans fæþærne	176:1
	9	þy at	176:1	þin skapara	189:3
	10	þu vænte	189:3	tel himna	196:18

Tabell 32. *Stickprovets omfattning: yngre fornsvenska I*

Text	Stickprov	Börjar med		Slutar med	
		Text	Sida:Rad	Text	Sida:Rad
JÄR	1	EN diäkne	3:4	synd oppinbarlika	13:1
	2	Ok ginstan	13:1	manzsens skin	23:2
	3	ok munkin	23:3	kristindom	32:10
	4	EN renliwis	33:4	ällas ey	43:1
	5	Ok	43:1	sama timanom	53:1
	6	vm sidhe	53:1	godho liwärne	62:32
	7	En gudhlikir	63:2	likhet	73:4
	8	O min	73:4	ok älskelikhet	83:3
	9	än ey	83:3	biläte	93:2
	10	ok hon	93:2	hänna wänlek	103:2
SVM	1	Thy at	113:1	helsadhe kesaren	119:1
	2	Kesaren sagdhe	119:2	til hemfärdh	125:1
	3	Tha drötningin	125:1	sagde äwintyrith	130:32
	4	En ärliken	131:1	sinne husfru	137:1
	5	Kesaren spordhe	137:1	widh honum	143:2
	6	Widh then	143:2	plaghadhe	148:32
	7	Tha sagdhe	149:1	aff frost	155:1
	8	Sama daghin	155:2	siälffwer [se]	161:1
	9	The gingo	161:2	at tala	167:2
	10	Tha gladdos	167:2	wilia liffwa	172:22
KM	1	[konung]in	250:13	vnder hallene	254:1
	2	ther stodh	254:1	iordhena komber	258:1
	3	Nw	258:1	thinna manna	262:2
	4	Nw gik	262:2	minna handa	266:2
	5	Thy weet	266:3	fram ga	270:2
	6	Tha sagdhe	270:3	a sik.	274:1
	7	oc sagdhe	274:1	til sik	278:1
	8	Fälaghe min	278:1	tha vndan	281:32
	9	Nw är	282:1	han badh	286:1
	10	The nat	286:1	wtan ända	288:25
BJ	1	Äpter wars	3:1	hafua bannath	13:1
	2	Tha konungen	13:1	aff ökias	23:3
	3	Oc thy	23:3	siälene	32:29
				vndirstandilsom	
	4	visselika aff	33:1	aar omkring	43:3
	5	Thäntidh aarsmotit	43:3	litla ärwodhe	53:1
	6	än	53:1	sagdhe	63:1
	7	herra gudh	63:1	gango	73:1
	8	Oc ther	73:1	än thu	83:1
	9	diwrit kännir	83:1	mz idher	92:31
	10	äpter thz	93:1	andis	103:2

Tabell 33. *Stickprovets omfattning: yngre fornsvenska II*

Text	Stickprov	Börjar med		Slutar med	
		Text	Sida:Rad	Text	Sida:Rad
PK	1	Hwar som	219:1	talt gither	221:9
	2	Och aff	221:10	flere landh	224:1
	3	oc mykin	224:1	j vpsala	225:30
	4	hwar then	225:30	heet domalde	228:14
	5	Han wart	228:14	daglika folk	230:17
	6	JNgemar östenson	230:18	sketh war	232:20
	7	Tha sende	232:20	then skadan	234:21
	8	Siwnde war	234:22	norge	236:22
	9	ther war	236:22	apostoli dag	238:26
	10	Sidhen hiolt	238:27	stokholm war	240:24
DI	1	Här begynnas	1:1	till bögde	11:2
	2	tha flydde	11:2	hanum thäckes	20:31
	3	Vilkinus haffde	21:1	storan skada	30:22
	4	ty kan	31:1	land	41:1
	5	oc länge	41:1	oc sannind	50:23
	6	Tha sprang	51:1	till them	61:1
	7	j tre	61:1	oc møderne	71:1
	8	gøren well	71:1	en man	80:26
	9	wiltw ekki	81:1	när hanum	90:32
	10	Biterwlff oc	91:1	mit liüff	101:1
MC	1	Här æpther	207:1	en son	208:14
	2	Sidhan tæktes	208:14	ær sant	208:40
	3	för thy	208:40	Katerina kor	209:22
	4	Thær	209:22	wigdh abbatissa	210:26
	5	Oc mykyt	210:27	hon ware	211:19
	6	Oc aat	211:19	sin hærre	212:7
	7	Sancta Bir-	212:7	han stodh	213:6
	8	Tha syntes	213:6	aff snyon	214:10
	9	thær fan	214:11	stada holm	215:27
	10	oc tridhi	215:27	til hiælp	216:23
HT	1	J tessalia	1:2	Oetis befalling	11:1
	2	Medea ensam	11:2	spwtande oxar	21:3
	3	the spwtade	21:3	han stak	30:32
	4	Nar Castor	31:1	war	41:2
	5	Samankallade han	41:2	thetta ärende	50:29
	6	NAr Paris	51:3	myket ärafwld	61:1
	7	Land-	61:1	oc grath	70:31
	8	NAr thetta	71:3	görande war	81:3
	9	lath han	81:3	oc annad	90:32
	10	och aldra	91:1	tiill nödh	101:1

Tabell 34. *Subjektslösa satser: antalet belägg per text sorterade efter pronomentyp*

Pron- typ	ÄFSv				YFSv I				YFSv II				Σ
	GS	VK	MB	LEG	JÄR	SVM	KM	BJ	PK	DI	MC	HT	
Pers	7	3	52	51	17	9	19	21	5	35	1	20	240
Gen	9	2	6	5	0	1	1	0	1	1	0	0	26
Okat	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Σ	16	5	58	56	17	10	20	21	6	36	1	21	267

Anm.: *Pers* = personliga pronomen; *Gen* = pronomen med generisk referens; *Okat* = okategoriserat.

Tabell 35. *Subjektslösa satser: antalet belägg per text sorterade efter referens*

Pers.	ÄFSv				YFSv I				YFSv II				Σ
	GS	VK	MB	LEG	JÄR	SVM	KM	BJ	PK	DI	MC	HT	
Sg 1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	7	0	1	10
Sg 2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sg 3	3	2	40	29	14	4	10	9	3	12	1	8	135
Pl 1	1	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	1	5
Pl 2	0	0	2	0	0	2	0	0	0	1	0	0	5
Pl 3	3	1	9	21	3	3	7	11	2	15	0	10	85
Σ	7	3	52	51	17	9	19	21	5	35	1	20	240

Anm.: *Sg* = singular; *Pl* = plural; *1* = första person; *2* = andra person; *3* = tredje person.

Tabell 36. *Subjektslösa satser: antalet belägg per text sorterade efter satstyp*

Sats- typ	ÄFSv				YFSv I				YFSv II				Σ
	GS	VK	MB	LEG	JÄR	SVM	KM	BJ	PK	DI	MC	HT	
HV	3	2	39	37	13	7	14	18	4	22	1	14	174
HXV	7	1	6	4	0	2	0	0	0	7	0	4	31
B	6	2	7	11	1	0	5	3	1	6	0	3	45
Okat	0	0	6	4	3	1	1	0	1	1	0	0	17
Σ	16	5	58	56	17	10	20	21	6	36	1	21	267

Anm.: *HV* = huvudsats utan fundament; *HXV* = huvudsats med fundament; *B* = bisats; *Okat* = okategoriserat.

Tabell 37. *Satser med respektive utan subjekt i stickprovet: pronomentyper*

Subj	Pron typ	ÄFSv				YFSv I				YFSv II				Σ
		GS	VK	MB	LEG	JÄR	SVM	KM	BJ	PK	DI	MC	HT	
Med	Pers	47	51	97	91	99	100	99	98	87	97	92	97	1055
	Gen	0	0	0	0	0	0	0	1	4	1	0	0	6
	Okat	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Utan	Pers	7	3	3	8	1	0	1	1	4	2	1	3	34
	Gen	9	2	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	13
	Okat	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ		63	56	100	100	100	100	100	100	96	100	93	100	1108

Anm.: *Pers* = personliga pronomen; *Gen* = pronomen med generisk referens; *Okat* = okategoriserat.

Tabell 38. *Satser med respektive utan subjekt i stickprovet: referens*

Subj	Pers.	ÄFSv				YFSv I				YFSv II				Σ
		GS	VK	MB	LEG	JÄR	SVM	KM	BJ	PK	DI	MC	HT	
Med	Sg 1	1	1	14	11	11	22	19	14	3	16	5	3	120
	Sg 2	0	0	18	6	6	6	13	11	3	21	9	3	96
	Sg 3	19	48	41	52	77	49	42	53	54	46	66	55	602
	Pl 1	0	0	4	2	0	2	10	3	1	4	2	16	44
	Pl 2	4	0	0	0	1	12	5	7	0	4	1	2	36
	Pl 3	23	2	20	20	4	9	10	10	26	6	9	18	157
Utan	Sg 1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
	Sg 2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Sg 3	3	2	3	6	1	0	0	0	2	0	1	0	18
	Pl 1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2
	Pl 2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Pl 3	3	1	0	2	0	0	1	1	2	1	0	2	13
Σ		54	54	100	99	100	100	100	99	91	99	93	100	1089

Anm.: *Sg* = singular; *Pl* = plural; *1* = första person; *2* = andra person; *3* = tredje person.

Tabell 39. *Satser med respektive utan subjekt i stickprovet: satstyper*

Subj	Sats typ	ÄFSv				YFSv I				YFSv II				Σ
		GS	VK	MB	LEG	JÄR	SVM	KM	BJ	PK	DI	MC	HT	
Med	HSV	9	6	24	24	18	22	23	21	21	23	29	16	236
	HXV	26	27	20	26	13	28	39	25	32	30	22	16	304
	B	12	18	53	41	67	49	37	51	36	45	40	64	513
	Okat	0	0	0	0	1	1	0	2	2	0	1	1	8
Utan	HV	3	2	1	6	0	0	1	1	3	1	1	2	21
	HXV	7	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	10
	B	6	2	1	1	0	0	0	0	1	0	0	1	12
	Okat	0	0	1	1	1	0	0	0	1	0	0	0	4
Σ		63	56	100	100	100	100	100	100	96	100	93	100	1108

Anm.: H = huvudsats; B = bisats; (S)V = verbinitial sats/sats med subjekt som fundament; XV = sats med ett icke-subjekt som fundament.

Tabell 40. *Satser med subjekt i slutfältet*

	ÄFSv				YFSv I				YFSv II				Σ
	GS	VK	MB	LEG	JÄR	SVM	KM	BJ	PK	DI	MC	HT	
Totalt	0	2	54	11	12	9	24	13	1	16	1	29	172
varav bisats- form.	–	0	5	1	2	0	2	2	0	3	1	15	31

Tabell 41. *Satser med subekt i slutfältet: verbtyper*

Verb- typ	ÄFSv				YFSv I				YFSv II				Σ
	GS	VK	MB	LEG	JÄR	SVM	KM	BJ	PK	DI	MC	HT	
Trans	0	0	21	3	4	4	4	4	0	9	1	8	58
Intr	0	0	26	7	8	5	19	8	1	7	0	18	99
Kop	0	2	7	1	0	0	1	1	0	0	0	3	15
Σ	0	2	54	11	12	9	24	13	1	16	1	29	172

Anm.: *Trans* = transitiva verb; *Intr* = intransitiva verb; *Kop* = kopulaverb.

Tabell 42. *Satser med subjekt i slutfältet: aktiva respektive passiva konstruktioner vid transitiva verb*

Diates	ÄFSv				YFSv I				YFSv II				Σ
	GS	VK	MB	LEG	JÄR	SVM	KM	BJ	PK	DI	MC	HT	
Aktiv	0	0	11	2	2	2	1	3	0	3	1	2	27
Passiv	0	0	10	1	2	2	3	1	0	6	0	6	31
Σ	0	0	21	3	4	4	4	4	0	9	1	8	58

LUNDASTUDIER I NORDISK SPRÅKVETENSKAP

Serie utgiven av Christer Platzack och Jan Svensson

- Nils Jørgensen, *Studier över syntax och textstruktur i nordiska medeltidslagar*. 1987. A:38
- Barbro Lundin, *Bisatser i små barns språk. En analys av fem barns första bisatser*. 1987. A:39
- Carl-Erik Lundbladh, *Adjektivets komparation i svenskan. En semantisk beskrivning*. 1987. A:40
- Gertrud Pettersson (red.), *Studier i svensk språkhistoria*. 1988. A:41
- Lars-Johan Ekerot, *Så-konstruktionen i svenskan*. 1988. A:42
- Lena Ekberg, *Gå till anfall och falla i sömn. En strukturell och funktionell beskrivning av abstrakta övergångsfraser*. 1989. A:43
- Gunilla Byrman, *Graviditetsuttryck i svenskan*. 1989. A:44
- Herbert Davidson, *Han, hon, den. Genusutvecklingen i svenskan under nysvensk tid*. 1990. A:45
- Gertrud Pettersson, *Lagspråk och samhällsutveckling. Studier över svenskt lagspråk efter 1734*. 1992. A:46
- Jan Svensson, *Språk och offentlighet. Om språkbbruksförändringar i den politiska offentligheten*. 1993. A:47
- Gösta Holm, *Nordiska studier. Femton uppsatser om ord, namn, dialekter, filologi, stilhistoria och syntax. Festskrift till Gösta Holm på 80-årsdagen den 8 juli 1996*. Redaktörer: Christer Platzack och Ulf Teleman. 1996. A:48
- Cecilia Falk, *Fornsvenska upplevarverb*. 1997. A:49
- Magnus Olsson, *Swedish numerals in an international perspective*. 1997. A:50
- Gunlög Josefsson, *On the principles of word formation in Swedish*. 1997. A:51
- Lisa Christensen, *Framtidsuttrycken i svenskans temporala system*. 1997. A:52
- Bo-A. Wendt, *Landslagsspråk och stads-lagsspråk. Stilhistoriska undersökningar i Kristoffers landslag*. 1997. A:53
- Per Lagerholm, *Talspråk i skrift. Om muntlighetens utveckling i svensk sakprosa 1800–1997*. 1999. A:54
- Inger Haskå & Carin Sandqvist (red.), *Alla tiders språk. En vänskrift till Gertrud Pettersson november 1999*. 1999. A:55
- Maria Lindgren, *Utvecklingssamtal mellan chefer och medarbetare. Undersökning av en samtalstyp i arbetslivet*. 2001. A:56
- Jóhanna Barðdal, *Case in Icelandic – A Synchronic, Diachronic and Comparative Approach*. 2001. A:57
- Henrik Rahm, *Journalistikens anatomi. Analyser av genrer och textmönster i fem strejkbevakningar i svensk dagspress 1879–1996*. 2002. A:58
- Maria Mörnjö, *V1-Declaratives in Spoken Swedish. Syntax, Information Structure, and Prosodic Pattern*. 2002. A:59
- Katarina Lundin, *Small Clauses in Swedish. Towards a Unified Account*. 2003. A:60
- Lena Lötmarker, *Krian i förvandling. Uppsatsämnena och skrivanvisningar för läroverkets svenska uppsatsskrivning*. 2004. A:61
- Henrik Rosenkvist, *The Emergence of Conditional Subordinators in Swedish – a Study in Grammaticalization*. 2004. A:62
- Cecilia Falk & Lars-Olof Delsing (red.), *Studier i svensk språkhistoria* 8. 2005. A:63
- David Håkansson, *Syntaktisk variation och förändring. En studie av subjekt-lösa satser i fornsvenska*. 2008. A:64